

A N J O U - K O R I K R Ó N I K Á I N K

/bölcsepszdoktori értekezés/

Szeged, 1962.

Készítette: Kristó Gyula

I. B E V E Z E T É S

"Régfől fogva ismeretes, hogy krónikáink heterogén eredetű szövegrészek konglomerátumai." ¹ A korábbi -- polgári -- forráskutatás egyik legnagyobb pozitívuma az volt, hogy bebizonyította egy 11. századi krónikaszerű feljegyzés /un. ősgesta/ létezését, ² Az "ősgesta" keletkezési idejét, szerzőjét, rekonstruálását célzó, Győrffy György ³, ifj. Horváth János ⁴, Gerics József ⁵ és mások nevéhez fűződő újabb kutatások a probléma megnyugtató tisztázását eredményezték. A krónikaszintézis folytatását illetően Győrffy György állapította meg -- különösen Domanovszky Sándor idevonatkozó, alapvető fontosságú kutatásai továbbfejlesztésével ⁶ -- a krónika egy jelentős részének 13. századi szerzőjét Ákos mester személyé-

¹ Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái, Bp., Akadémiai kiadó, 1954. /Továbbiakban: Horváth, Stílusproblémák/

² A kérdés összefoglalása, a bizonyítékok felsorakoztatása: Scriptores Rerum Hungaricarum. Edendo operi rpaefuit Emericus Szentpétery, Volumen I., Budapestini, MCMXXXVII. /Továbbiakban: Szentpétery: SRH/ Iosephus Deér: Quis fuerit fons primigenius Gestorum Chronicorumque Hungaricorum medii aevi ex saeculo XI-o oriundus et post deperditus, pp. 3--11.

³ Győrffy György: Krónikáink és a magyar őstörténet, Bp., Néptud. Int., 1948., különösen 147--151. old.

⁴ Horváth: Stílusproblémák, 288--315.

⁵ Gerics József: Legkorábbi gestaszerkesztéseink keletkezésrendjének problémái, Bp., Akadémiai kiadó, 1961. /Értekezések a történeti tudományok köréből, új sorozat, 22. szám/

⁶ Domanovszky Sándor: Kézai Simon mester krónikája, Bp., 1906; Kézai és a hunkrónika, Károlyi-émlékkönyv, Bp., 1933., 110--132.

ben. ⁷ Ezzel nagy vonalakban tisztázódtak a 14. századi krónikakompozíciók sokáig megoldatlan kérdőjelei.

Jelen dolgozatunk a 14. századi szintetikus krónikaszerkesztés végső mozzanatainak felderítésére vállalkozik. Régtől ismert, hogy ez a szerkesztés időben -- nagy általánosságban -- az 1300-as évek középső harmadára lokalizálható. Dolgozatunkban kibővítjük ezt az időkeretet, egyrészt mert a bővebb krónikákban ⁸ -- Kézai IV. Lászlóra vonatkozó tudósítása mellőzésével -- a szorosan Ákos mester művéhez simuló, 1272-vel kezdődő rész ⁹ szerzőségének problémája nincs megnyugtatóan tisztázva, másrészt mert nem szűkíthetjük le a 14. századi krónikaszintézis keletkezésének problémáit a Képes Krónika és családja megszövegezésére, hanem be kell vonnunk vizsgálatunkba a Budai és Dubnici krónikákban, valamint a Thuróczinál hagyományozott, 1335 és 1342 közötti eseményeket elbeszélő részt ¹⁰, továbbá Kükülleit ¹¹ és a Dubnici krónikában Küküllei szövege testébe interpolált, az 1345 és 1355

⁷ Györffy György: i.m. 152--180.

⁸ Bővebb krónikáknak a /Bécsi/ Képes Krónika és a Budai krónika családjának tagjait nevezzük. Az előbbihez tartozik maga a Képes Krónika /V1/, a Teleki-kódex /V2/, a Csepregy-kódex /V3/, a Béli-kódex /V4/ és a Thuróczi-kódex /V5/; az utóbbihoz maga a Budai krónika /B/, a Dubnici krónika /D/, a Római /R/, az Acephalus /A/ és a Sambucus-kódex /S/.

⁹ Kiadva: Szentpétery: SRH I. pp. 471--505. /cc. 181--212./

¹⁰ Az általunk használt kiadás: M. Florianus: *Historiae Hungaricae Fontes Domestici, Quinque-ecclesiis*, 1884. /Továbbiakban: Mátyás F.: HHFD/, volumen III. pp. 127--136.

¹¹ A kiadások közül feltehetően a leghitelesebb szöveget közli: J. G. Schwandtner: *Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini*, Vindobonae, MDCCLXVI. /Továbbiakban: Schwandtner: SRH/, pars I., pp. 213--248. /a Prologus és cc. 1--55./

közötti időre forrásként szolgáló Névtelen /un. János/ Minori-ta szövegét.¹² Ilyenformán dolgozatunk az 1272 és 1382 közötti időszakra vonatkozó krónikahagyomány felmérését és értékelését tűzi ki célul¹³, sehol sem tévesztve azonban szem elől, hogy alapproblémánk a 14. század közepén keletkezett krónikaszingatézis eredetproblémájának, szerzőjének, e kompiláció tartalmi és formai elemzése, értékelése kérdésének valamelyes tisztázása.

Krónikáink 1272-vel kezdődő tudósításainak problematikáját máig sem sikerült kielégítő, megnyugtató módon tisztázni. Éppen egy évszázada, hogy 1862-ben Toldy Ferenc irodalomtörténetével megindult a 14. századi krónikaszingatézis kérdésének vizsgálata. E száz év alatt nagyon sokan szóltak hozzá a tárgyhoz, adták le szavazatukat egyik vagy másik elméletre, nem ritkán azonban új hipotézist állítottak fel. Így évtizedek során a kérdés irodalma szinte áttekinthetetlen és járhatatlan dzsungellé vált.

Jelen dolgozatunk a krónika-anyag hagyományos klaszifikációját veszi át, ez szolgáltatja számunkra is a felosztás alapját. E lassan már klasszikusnak mondható osztályozáshoz kapcsolódik a vonatkozó irodalom vázlatos áttekintése, amely nem a teljesség igényével készült, csupán a legfontosabb, legjelentősebb "iskolák" nézeteit igyekszik rendszerezni, s ezáltal az egyébként tényekben, feltevésekben, a variációk fel-

¹² Kiadva: Mátyás F.: HHFD III. pp. 143--167. /154-- 172. cc./

¹³ Meg kell jegyeznünk, hogy vizsgálatunk csupán az e korszakon belül önálló művet létrehozó írókra és szövegeikre terjed ki, s mellőzzük a kisebb krónikák /Pozsonyi, Müncheni, Váradi, Zágrábi stb./ ez időszakban működött összeállítóinak, szövegeinek tüzetes, sőt még felületes vizsgálatát is, mert e szövegösszeállítók általában csak másolók, kivonatolók, szövegek pedig variánsok vagy rövidítések.

használásában gazdag irodalmat használhatóbbá tenni.

E felosztási alap alkalmasnak látszik arra, hogy megközelítőleg pontos képet rajzoljunk a magyar krónikairodalom e még javarészt feltáratlan területének labirintusáról, másrészt lehetőséget is nyújt arra, hogy a hagyományos klaszszifikáció keretein belül új hipotéziseinket, megállapításainkat megtegyük.

II. TARTALOM ÉS FORMA A BELSŐ

FORRÁSKRITIKÁBAN ¹⁴

Horváth János Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái c. könyve nyomán viszonylag széles körű vita bontakozott ki. E fejezet éppen ennek a polémiaának köszönheti létrejöttét. Nem akarunk természetesen e rég lezárt vitakérdéshez hozzászólni, sem megjegyzéseket tenni a vita -- ahogy mondani szokás -- margójára, csupán állást akarunk foglalni a vita alapproblémájában.

A vita alapja -- kimondva vagy kimondatlanul -- módszerbeli, metodikai probléma volt, a belső forráskritika tartalmi és formai elemeinek alkalmazási lehetősége, kapcsolata és aránya. Elvileg nincs és nem is lehet vita vagy véleménykülönbség a tartalom és forma viszonyát illetően. Horváth János is hangsúlyozza, hogy "... a tartalmi szempont soha nem hanyagolható el." ¹⁵ Ugyanezt summázza Mezey László is: "... a szövegekkel való foglalkozásnál a stílus, a forma kérdései, a próza-diszítés kérdései nem nélkülözhetők, de csak a tartalmi vizsgálat ismert és bevált eszközei mellé rendelve, mégpedig úgy, hogy a döntő szó mindenkor a tartalmi érveké lesz." ¹⁶ A probléma voltaképp ennek az általános, mindenki által ismert és tudott tételnek Horváth János szerinti értelmezésében, gyakorlati alkalmazásában állott. Köztudott dolog, hogy középkori latin nyelvű emlékeink, krónikáink, okleveleink általában a problémák sokaságát hordják magukban. Számos esetben ismeretlen az írójuk, a megírás ideje, eldön-

¹⁴ E fejezet nagyobb része megjelent: Kristó Gyula: A tartalom és forma kérdéséhez a történeti források belső kritikájában, Acta Universitatis Szegedinensis, Acta Iuvenum, Sectio philologica et historica, Tomus II., Szeged, 1962., 211--218.

¹⁵ Horváth: Stílusproblémák, 282.

¹⁶ Mezey László: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái, Filológiai Közlöny, 1955., 275.

tetlen a mű -- főleg az oklevelek -- hitelessége. Magától értetődik, hogy e problémák megoldására -- a tartalmi vonatkozású érvek mellett -- maximálisan alkalmazható és alkalmas is a formai elemzés, a stilusvizsgálat. Használatát legalább két körülmény, két fontos ok igazolja. Az egyik az, hogy a nyelvvel szemben "... az irodalmi stilus és általában a stilus minden körülmények között felépítmény /kiemelés ott, K. Gy./, tehát teljes egészében függvénye az egyes korok társadalmának: a társadalom változó izlésének, művészi törekvéseinek megnyilatkozása -- nyelvi téren." ¹⁷ Tehát van bizonyos közösségi jellege. A másik ok pedig voltaképp az első dialektikus ellentétében, a stilus egyéni voltában rejlik. E két ok a legteljesebb mértékben indokoltta és jogosultta teszi a formai vizsgálat intenzív alkalmazását. Az is közismert, hogy tudósaink nagyon sokáig nem éltek a stiluselemzés objektíve adott lehetőségének még valamelyes, nemhogy teljes kiaknázásával sem, pedig a középkori latin nyelv stilusfejlődésének szakaszait képező rimes, ritmikus prózát stb. fel sem kellett "fedezni": a 11. század második felétől bőven ömlő, a művészi szerkesztés szabályait tanító könyvek, az ars dictandi-k, az ars dictaminis-ek, a rationes dictandi-k részletesen adnak felvilágosítást róluk. Mégis, Magyarországon -- szemben más országokkal -- nagyon kevesen használták fel a belső forráskritikában a formai elemzést, s még kevesebben foglalkoztak a középkori latin-ság stilusvizsgálatával; lényegében itt csak Rácz Elemér ¹⁸ és Horváth János neve említhető meg, s voltaképp csak Horváth János az, aki egy egész szintetikus monográfia alapvető vizsgálati szempontjául teszi meg a formai elemzést. "Éppen ezeknek a stilusirányzatoknak a megfigyelése, a változások okainak

¹⁷ Horváth: Stilusproblémák, 33.

¹⁸ Rácz Elemér: A ritmikus próza XII--XIII. századi okleveleinkben, Bp., 1927.

a feltárása és az így nyert eredményeknek a kronológia és szövegkritika területén való alkalmazása az alább következő vizsgálatok feladata." ¹⁹ Horváth munkája azonban nem az Árpád-kor irodalmának stilstörténete, hanem mindenekelőtt forrástanulmány, s ezért művében teljes joggal kereshetjük, vizsgálhatjuk a belső forráskritika tartalmi és formai oldala arányának alakulását.

Horváth János új szempontu, a stiluselemzést előnyben részesítő, az abból adódó eredményeket helyenként szinte abszolutizáló műve -- ezt mindenki elismeri, még Horváth legélesebben polemizáló vitapartnere, Győry János is -- "uttörő jellegű". ²⁰

Talán ebből is következhetett, hogy Mezey a vizsgálat formai módszerének tulzott alkalmazásával, tulhajtásával "vádolja" Horváthot, azzal, hogy "nem is egy tévedése elkerülhető lett volna, ha nem néz mindent a forma szemszögéből." ²¹ Bírálatában még ennél is messzebbre megy el Mezey László, s Horváth Jánosra konkretizálva a következő elvi megállapítást teszi: "Egy szöveg tartalmi problémáinak eldöntésénél tisztán formai /kiemelés ott, K. Gy./ eszközök igénybevétele, mint a stílusvizsgálat, nem egyéb formalizmusnál. /kiem. ott, K, Gy./" ²²

Mezeynek ez utóbbi tételét nem tudjuk elfogadni. Horváth János -- szerintünk is -- kissé tulhajtja ugyan a stílusvizsgálatot, eredményeit néhol abszolutizálja, azokból túl messzenő következtetéseket von le, egy szóval a forrásvizsgálat

¹⁹ Horváth: Stílusproblémák, 33.

²⁰ Győry János: Horváth János Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái, Irodalomtörténeti Közlemények, 1955., 240

²¹ Mezey László: i.m. 275.

²² Uo.

tartalmi és formai szempontu érveinek arányát eltolja a formai alapu elemzés javára, de ez még formalizmus, bár olykor annak tűnhet.

Valóban csak röviden érintjük Győry János bírálatát, már csak azért is, mert Horváth János megadta rá a választ, ²³ és Karácsonyi Béla vitáhozszólása is nagy mértékben Győry értékelésével polemizál. ²⁴ Véleményüket nagy általánosságban a magunk részéről helyesnek tartjuk. Győry János ilyeneket állít pl. Horváth János művéről: "Horváth teljesen ötletszerűen fogja rá egy-egy szövegre, hogy rimes vagy ritmikus próza, s idevágó elemzései --művének csaknem kétharmada -- egyenesen nevetségesek." ²⁵ Ez nem áll, durva hamisítás, szinte rágalmazás. El kell azonban ismerni, hogy Győry egynémely megállapításának magva alapjában helyes, de erősen tulhajtott, a hibákat eltulzó körítése miatt, a konkrétból való elsietett és tulzott általánosításai következtében veszít értékéből. Pl.: "Ahol Horváth krónika-szövegrészeket datál, vagy fiktiiv szerzőknek tulajdonít ritmusvizsgálatával, ott minden megállapítása revízióra szorul. Iskolapéldája ennek a könyve 256--259. oldalain található részlet, amelyben ritmikusnak mond ritmushibáktól hemzseggő szöveget és vice versa." ²⁶ Az általánosítás rossz, a konkrét példa azonban helyes. Horváth fenti oldalain található krónikarészlet a Budai Minorita Krónikából való. Horváth János e részeket mintaszerű ritmikus prózában irtaknak véli, ami alapjában véve tulzás, hiszen ha nem is magas a jel-

²³ Horváth János: Megjegyzések Győry János könyvismertetésére, Irodalomtörténeti Közlemények, 1955., 349--364.

²⁴ Karácsonyi Béla: Hozzászólás Horváth János könyvének vitájához, Irodalomtörténet, 1956., 309--321.

²⁵ Győry János: i.m. 344.

²⁶ Uo. 347.

legtelen mondatvégek aránya, annyira azonban nem csekély, hogy a szöveget mintaszerű ritmikus prózának minősíthessük.

A magunk részéről Mezey bírálatának már több tételével értünk egyet. Horváth János bizonyításaiban tényleg sokszor eltulzottan nagy szerepet juttat a formai jellegű érveknek, amiben nem követjük, de ez mitsem von le abból, hogy nagyon sok elvi megállapítását, tézisért irányadónak ismerjük el. Elfogadjuk Horváth Jánosnak a magyarországi latin nyelvű irodalom stílusfejlődésére megállapított korszakait, a rimes, a ritmikus és a humanista stílus korát. Nyomában azt is valljuk, hogy az egyik fajta stílusról a másikra való áttérés nem azonnali, vannak -- olykor tekintélyes hosszúságu -- átmeneti időszakok, ingadozások. Horváth Jánost követve az alábbiakban rögzíthetjük a különböző stílusok elterjedtségének, használata általánosságának, uralkodásának idejét. A rimes próza legelső emléke hazánkban az 1001--2-ben készült pannonthalmi oklevél. /Pontosabban: ténylegesen 1001--2-ben írt részei már a rimes próza szabályai szerint készültek./²⁷ A rimes próza uralma nagyjából a 12. század végéig kizárólagos, a 13. század első felében még itt-ott elvétve előfordul, de a "XIII. század 30--40-es éveiben ... a rimes fogalmazás egyszer és mindenkorra eltűnik okleveleinkből, véglegesen helyet adva az ujnak, a ritmikus prózának,"²⁸ A ritmikus próza a pápai udvarból sarjadt ki, általános használata ott is csak 1198-tól számítható. "A ritmikus próza gyakorlatának megszilárdulása a királyi kancelláriában nálunk a XIII. század negyedik évtizedének elejére esik."²⁹ A ritmikus próza uralma a 14. század végéig kizárólagos. A 15. században felbomlásának folyamata /ami már némileg a 14. század

²⁷ Horváth: Stílusproblémák, 75.

²⁸ Uo. 102.

²⁹ Uo. 71., Rácz Elemér: i.m. 21.

második felében megkezdődött/ erősödik, a 16. század pedig a teljes felbomlás képét mutatja.³⁰ Közben a 15. század második felében megjelenik és hamarosan uralkodóvá válik a humanista stílus.

Horváth János nagy érdemének tudható be a stílusfejlődés itt röviden vázolt menetének megrajzolása, s ebben tökéletesen egyetértünk vele. Horváth -- a téma újszerűségénél fogva -- mindent ezen újszerű vizsgálati szempont oldaláról néz, s éppen ezzel, az egyébként nagyon jelentős kutatási eszköz tulajdonságával hívja ki maga ellen a formalizmus vádját. Hogyan lehet elkerülni e veszélyes buktatót? Csakis úgy, ha mindenkor a tartalmi érveket tartjuk meghatározóknak s kiindulópontnak, ahol csak erre bármilyen jellegű adat rendelkezésünkre áll. A tartalom és forma kategóriáit csak akkor értelmezzük marxista módon, ha a kettő helyes viszonyát, azaz a tartalom elsődleges és meghatározó jellegét a gyakorlatban is alkalmazzuk. Ezért építjük feltételezéseinket, megállapításainkat mindig elsődlegesen tartalmi alapokra. A bizonyításhoz elégséges tárgyi-tartalmi jellegű érvek mellé mint kontrolláló, az elégtelen tárgyi-tartalmi bizonyítékok mellé mint kiegészítő, a megoldás útját jelző /de seholsem önmagában megoldást adó!/ tényezőt vesszük figyelembe a stílusvizsgálatot. Nem követjük tehát abban Horváth Jánost, hogy tisztán formai érvek segítségével alalapítsunk meg szerzőket, és analizáljuk, illetve szintetizáljuk a krónikahagyomány egyes darabjait. Ez a módszer távol esik a tartalom és formáról vallott marxista tézistől, ugyanakkor más elvi szempont miatt is téves. Horváth János elfelejtkezik arról, hogy -- bármennyire is egyéni a stílus -- egy adott, nagyjából rövid időszakban a stílus területén lényeges változások sokat nem lehet kimutatni /különösen, ha nem stíluszakasz-ha-

³⁰ Horváth: Stílusproblémák, 64.

tárról van szó/, azaz egybbizonyos korban lényegében azonos stílusformában irnak az emberek. Vegyük példának a Budai Minorita Krónikát, továbbá Kálti Márk önálló jellegű alkotását, valamint a Névtelen /un. János/ Minorita krónikatöredékét és Küküllei Nagy Lajos-életrajrát. Ezek mind 14. századiak, sőt egyik-másik keletkezése időben igen közel esik egymáshoz, ebből következően eleve le kell mondanunk a formai vizsgálat kizárólagos alkalmazásáról, az ebből adódó eredmények valamiféle abszolutizálásáról. A 14. század stílus szempontjából a ritmikus próza még szinte kizárólagos uralmának jegyét hordozza, s éppen azért, mert egy már kialakult s a felbomlás jeleit még alig mutató stílusfaj uralmáról van szó, elvileg szerző-elkülönítésre önmagában elégséges alapot szolgáltató formai jellegű érveket szinte lehetetlen keresni és a gyakorlatban találni. Az ilyen célú vizsgálatoknál a formai elemzés adta eredmények szinte alig jöhetnek számításba. /Természetesen más a helyzet a stílus-történet felvázolása esetében./ A stílusvizsgálat módszerét azonban nem kell mindig jelentőségében elbagatellizálni. Kiválóan alkalmas s szinte egyedül eredményre vezető módszer a tartalmilag érdektelen, jellegtelen interpolációk, a szövegromlások vizsgálatára, de csak akkor, ha az alapszöveg és az interpoláció /vagy szövegromlás/ nem azonos stílusfaj uralkodásának idejében készült. A stílusvizsgálat, a prózaritmus vizsgálata igen indokolt pl. Küküllei János krónikájának rekonstruálását célzó kutatásunkban. Küküllei műve feltétlenül 14. századi keletkezésű, tehát a ritmikus próza kizárólagos uralmának idején íródott, míg az azt fenntartó krónikák mind 15. század végiek, akkor jöttek létre, amikor az írók már nem ismerték a ritmikus próza szabályait, s nem is alkalmazták azokat. Sematizálva tehát úgy fest a kép, hogy mindaz, ami a 15. század végi Küküllei-szövegekben ritmustalan, az 15. századi kéz nyomát viseli. Ismételten hang-

sulyozzuk: ilyen jellegű problémák eldöntésére kiválóan alkalmas a stilusvizsgálat, de pl. sem a Budai Minorita Krónika, sem Kálti Márk krónikaszintézise szövegeinek elkülönítése, éppen egymáshoz közeleső keletkezési idejük miatt, nem oldható meg csak a stilusvizsgálat eszközeivel. Ilyen és ehhez hasonló esetekben mindig a tárgyi-tartalmi jellegű érvek a mérvadók.

Több téren -- már a stilusvizsgálat módszerén mint egységen belül -- sem tudunk egyetérteni Horváth János sokszor ki nem mondott, de gyakorlatban alkalmazott tételeivel. Horváth a ritmikus próza kizárólagos uralma alatt keletkezett szövegeket -- olykor -- aszerint egységesíti, hogy mintaszerű ritmikus prózában íródtak, vagyis hogy mondatvégeiken abszolút a ritmizáltság. Ez -- szerintünk -- nem szöveg-egységesítésre vagy -elkülönítésre alkalmas kritérium, hiszen köztudott, hogy éppen "... a ritmikus prózának alapszabálya, hogy az abszolút mondatvégeken szabályos cursusnak kell elhelyezkednie," ³¹

Szerintünk, ha egy ritmikus prózában írt szöveg egyéni stilussajátosságait keressük, akkor nem a szöveg ritmikus voltát kell hangsúlyozni, hanem a ritmusformációk megoszlását, a ritmusképletet. Ezt a megállapítást -- úgy tűnik -- Horváth János is osztja, hiszen a ritmikus próza stilusfaján belül a ritmikus formációk változását mint a ritmikus próza egységes egészén belüli, vizsgálódásra és eredmények elérésére alkalmas kritériumot egy ízben említi: "... nem lehet a középkori ritmikus prózáról általánosságban /kiemelés ott, K. Gy./ beszélni, mivel részint az egyes ritmikus formációk /kiem. tőlem, K. Gy./, másrészt ezek alkalmazásának gyakorisága a változó idővel együtt változik..." ³² Ha tehát egy ritmikus prózában írt szöveg egyéni stilus jegyeit akarjuk meghatározni, akkor a szöveg abszolút mondat-

³¹ Karácsonyi Béla: i.m. 317.

³² Horváth: Stilusproblémák, 64.

végei ritmizáltságának arányát szinte számításon kívül hagyhatjuk mint általános jegyet, s fokozottabban kell figyelembe venni a ritmusképlet mint egyéni stilussajátosság eredményéből adódó következtetéseket.

Horváth János nyomán azt is leszögezhetjük, hogy a "rimes próza mint stilusfaj nem olyan csajhatatlan eszköz az oklevelek és egyéb elbeszélő jellegű szövegek keletkezési idejének megállapítása szempontjából, mint a cursus " ³³, már csak azért sem, mert bár a rimes próza az 1200-as évek elején lehanyatlik, a rim mint stilusékesítmény alkalmazásának gyakorlata "egyes esetekben a XIII., sőt XIV. században is kétségtelen." ³⁴ Az alábbiak igazolják Horváth állításának helyességét: a rimhasználat, még hozzá szándékos, tudatos rimhasználat a 14. században vitathatatlan. Éppen azért, mert használata alapjában véve egyedi, nem általános -- ennyivel toldjuk meg Horváth tételét --, a rimhasználat mértéke, tudatossága, a rimtechnika fejlettsége a 14. században objektíve alkalmas szöveg- és szerző-elkülönítésre, meghatározásra.

Horváth János művének tanulságait, felhasználási lehetőségeit illetően két nézet áll élesen szemben egymással. Az egyik Győry Jánosé: "A kutatónak, aki ezután foglalkozik majd hasonló kérdésekkel, első kötelessége lesz: óvakodni Horváth János módszerétől és eredményeitől." ³⁵ A másik Karácsonyi Béláé: "Horváth János kezdeményezése elvileg is pozitív, hiszen minden bizomnyal számos kutatót új eljárások, új módszerek, új vizsgálati szempontok kialakítására fog ösztönözni." ³⁶ Mi a magunk részéről nem kívánunk élni Győry János "jótanácsaival", hanem a

³³ Uo. 73.

³⁴ Uo.

³⁵ Győry János: i.m. 348.

³⁶ Karácsonyi Béla: i.m. 321.

második nézethez tartjuk magunkat. Ha olykor vitázunk is -- mert vitázni kell -- Horváth Jánossal, alapvető eredményeit semmiképpen nem vetjük el, módszerét pedig -- mintegy "megszelidített" formában -- magunk is használjuk.

Előre kell bocsátanunk már itt, hogy bizonyos stilusvizsgálati módszerekben eltérünk Horváth Jánosétól. Ugy véljük, az eredmények sokkal inkább egzaktak lesznek, ha nem csupán példák, hanem elsősorban teljes statisztikák illusztrálják a formai vizsgálat eredményeit. Ez indokolja, hogy stilusvizsgálataink eredményeit a rimelést és a prózaritmust illetően mindig táblázatos formában közöljük. A táblázatok számadatainak értelmezéséhez tudni kell azt, hogy bizonyos módosítást eszközöltünk a következő fogalmak értelmezésén: rimes kólon, rimes mondat, ritmikus kólon, ritmikus mondat. E változtatások realisabbá tették az arányszámokat, s ezzel a számok minden különösebb magyarázat nélkül a szöveg objektív formaminőségét tükrözik, nem engednek teret a szubjektív izü belemagyarázásoknak. Az alábbi táblázatok a fogalmak általunk eszközölt és végrehajtott módosításait mutatják, egyuttal betekintést engednek a végső táblázatok elkészítésének apró "műhelytitkaiba." Illusztrálási alapként -- teljesen ötletszerűen -- a /Bécsi/ Képes Krónika családja tagjaiban és a Dubnici krónikában hagyományozott kezdőfejezeteket /Szentpéter: SRH I. 1--4. fej./ választottuk ki, csupán azért, hogy a fogalmak új értelmezése konkrét példaanyagon keresztül váljék még szemléletesebbé.

Kólonvizsgálat:

1. Rimes kólon	81	30%
2. Rimtelen, de alliteráció, figura stb. miatt rimesnek vehető	19	7%
1-2.rimes összesen	100	37%
3. Rimtelen kólon	173	63%
1-3.összesen	273	100%

A később közlendő táblázatokba az 1-2. pont összege és az összeg százalékos aránya került be -- "rimes Kólon" címszó alatt. Meggyőződésünk ugyanis, hogyha csak az 1. pontot vettük volna számításba, ez nem tükrözte volna helyesen az adott szövegrész rimes prózai ékitményeit. Rimnek ugyanis nemcsak a kólonvégek összeecsengése nevezhető, hanem bizonyos értelemben rim az alliteráció is, és a rimes próza diszitményei közé tartoznak a figurák stb. is. Mindezek együttesen reálisabb képet adnak a szöveg rimtechnikájáról, általában a stilus-diszitó elemekről, mintha csak a kólonvégi rimeket vettük volna számításba, s az alliteráció, figura stb. köréből -- kirakatszerűen -- egy-két illusztris példát közöltünk volna. Mivel az alliteráció, a figura és egyéb stilus-diszitó elemek mértéke számokban kifejezést nyert, ezekkel önállóan kevesebbet kellett foglalkoznunk.

Rimesnek tekintettünk minden olyan mondatot, amelynek tulnyomó részében a kólonvégi rimek és egyéb stilusékitmények /tudatos/ alkalmazása kétségtelen, objektív ténynek látszott.

Mondatelemzés:

1. Rimes mondat	7	18%
2. Rimtelen mondat	31	82%
1-2.összesen	38	100%

A későbbi táblázatok "rimes mondat" címszavához az 1. pont alatti szám és százalékos arányszám került.

Hagyományosan azt a mondatot tekintették ritmikusnak, amelynek végén szabályos cursus /magyarországi viszonylatban velox, planus, tardus és dispondaicus vagy trispondaicus/ található. Ezt bizonyos vonatkozásban célszerűnek látszott módosítani. E módosítást a következő táblázat mutatja:

Mondatelemzés:

RITMI- KUSNAK TEKINT- HETŐ	1. Ritmikus mondatvégek	13	34%	} 31
	2. Ritmikus, bár idézet, név, szám, relativ mondatfűzés szerepel	18	47%	
	3. Ritmustalan, de idézet, név, szám, relativ mondatfűzés szerepel	7	18%	
	1-3. ritmikus összesen	38	100%	
	4. Ritmustalan mondatvégek	-	-	
	1-4. összesen	38	100%	

A később közlendő táblázatokba az 1-3. pont összege és az összeg százalékos aránya került be -- "ritmikus mondat" címszó alatt. Azt valljuk, hogy amennyiben csak az 1-2. pontot vettük volna számításba, az nem tükrözte volna helyesen a szöveg ritmizáltságának mértékét. A 3. pontnak a "ritmikus"-hoz vétele akkor szükségszerű különösen, ha tudjuk, hogy a reletiv mondatfűzés utáni mondatban vagy az idézetet, nevet, számot tartalmazó abszolút mondatvégeken a cursus mellőzése megengedett. Ha az ilyen jellegű ritmustalan mondatokat a ténylegesen ritmustalan mondatok számához soroltuk volna, magunk vétettük volna el a helyes mércét.

Hasonló elvek szerint végeztük el a kólonok ritmikai szempontu vizsgálatát is.

Kólonelemzés:

RITMI- KUSNAK TEKINT- HETŐ	1. Ritmikus kólonvégek	90	33%	} 144
	2. Ritmikus, bár idézet, név szám szerepel benne	54	20%	
	3. Ritmustalan, de idézet, név szám szerepel benne	77	28%	
	1-3. ritmikus összesen	221	81%	
	4. Ritmustalan kólonvégek	52	19%	
	1-4. összesen	273	100%	

A később közlendő táblázatokba -- az iménti meggondolások alapján -- az 1-3. pont összege és az összeg százalékos

aránya került be "ritmikus kólon" címszó alatt. A ritmikai szempontu mondatelemzéshez viszonyítva csak az a különbség, hogy a kólonvizsgálatnál nem vettük figyelembe a relatív füzéssel kezdődő kólonokat.

Már itt meg kell jegyeznünk, hogy a ritmikai vizsgálatban a szöveg ritmikusságának megállapításán tulmenően elsődleges fontosságot tulajdonítottunk a ritmusformációk, az egyes cursus-fajták táblázatokban közölt számszerű, százalékos kifejezésének.

Itt hívjuk fel a figyelmet egy, a későbbi táblázatokban található ellentmondás látszólagosságára. Mint láttuk, a kvantitatív /tehát a ritmusformációkra tekintettel nem lévő/ elemzésnél ritmikusnak vettük a ritmustalan, de idézetet, nevet, számot tartalmazó mondatokat, kólonokat is. Nyilvánvaló, hogy e ritmikusnak vett, de formailag ritmustalan kólon- vagy mondatvégek cursust nem tartalmaznak. Így tehát a kvalitatív /azaz a cursus milyenségét, az egyes ritmusformációkat vizsgáló/ elemzés, a ritmikusnak vett, de formailag ritmustalan, cursust nem adó kólon- és mondatvégeket figyelmen kívül hagyja. Eszerint -- a mi vizsgálatainkban -- a szöveg /kólon vagy mondat/ ritmizáltsága különböző a kvantitatív és a kvalitatív elemzésnél. Pl. a Képes Krónika családja tagjaiban és a Dubnici krónikában hagyományozott kezdőfejezetekben /Szentpétery: SRH I. 1--4. fej./ a kvantitatív elemzés szerint a ritmikus mondatok száma /az 1-3. pont összege/ 38, a ritmikus kólonoké /az 1-3. pont összege/ 221, míg a kvalitatív elemzés szerint a ritmikus mondatok száma /az 1-2. pont összege, azaz a formailag is cursust adó mondatok száma/ 31, a ritmikus kólonoké /az 1-2. pont összege, azaz a formailag is cursust adó kólonok száma/ 144. Azonos szöveg kétféle -- kvantitatív és kvalitatív -- elemzésű ritmizáltságának különbsége az iménti táblázatok 3. pontját, a formailag ritmustalan, tehát cursust nem adó, de a benne szereplő idézet,

név, szám miatt ritmikusnak veendő mondatok, kólonok számát adja.

Előljáróban le kell szögeznünk, hogy a ritmus szempontjából történt szövegösszevetést mindenhol alkalmaztuk, ahol legalább két párhuzamos szöveg volt, de "javításokat" mindig csak abszolút mondatvégen eszközöltünk, abban az esetben, ha a Képes Krónika ritmustalan mondatklauzuláit egy vagy több kódex szövege evidensen javítja.

Le kell végül szögeznünk azt is -- s ez elvileg nagyon fontos --, hogy forrástanulmányt szándékozunk írni és nem stilustörténeti értekezést. A stilustörténeti részeket természetesen nem is volt szándékunkban mellőzni, de dolgozatunk jellegének meghatározása szempontjából fontos már itt kijelenteni: ez csak másodlagos, metodikai szempont, -- alapproblémánk a 14. század közepi magyar krónikaszintézis íróinak, keletkezésének, szövegének meghatározása, de ezen túlmenően többi jelentősebb 14. századi krónikánk egyes problémáinak tisztázása is.

III; A BUDAI MINORITA KRÓNIKA

1. AZ IRODALOM RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Ma már közismert és általánosan elfogadott tétel, hogy a 14. század közepi magyar krónikaszintézis, vagy ahogy az új marxista irodalomtörténet mondja "középkori krónikairó-
dalmunk monumentális záró-műve" ³⁷ nem képez egyenes, közvet-
len hidat 1272-höz, azaz nem egy személy, nem a krónikaszinté-
zis létrehozója, megalkotója írta krónikás feljegyzéseinket
1272-től. Tudósaink --már több évtized óta -- teljes joggal
tétéleznek fel egy közvetítő krónikát 1272 /tehát Ákos mester,
illetve Kézai Simon/ valamint a 14. század derekán létrejött
krónikaszintézis között. ³⁸

A krónikák iránti érdeklődés, a krónikák tudományos
vizsgálata megindulásakor, a krónikairódalom "hőskorában" nem
tétéleztek fel egy ilyen összekötő művet. Toldy Ferenc iroda-
lomtörténetében ³⁹ az eredetileg 1330-ig terjedt ⁴⁰, majd
Károly Róbert halála után 1342-ig bővített krónikát Károly ki-
rály névtelen krónikásának tulajdonítja. Öt évvel később, 1867-
ben Toldy a 14. századi krónikakompozíció három szerzőjét ha-
tárolja el. ⁴¹ Az elsőt II. István, a másodikat II. Géza korá-
ra helyezi; a krónikaszintézis harmadik szerzőjét Márkbanlátja,

³⁷ A magyar irodalom története 1849-ig, szerk.: Bóka László és Pándi Pál, Bp., Bibliotheca, 1957., 19.

³⁸ Ezen evidenssé vált tétel igazolását itt mellőzzük, tényként fogadjuk el, később még bőven történik rá utalás -- megfele-
lő bizonyító anyag kíséretében.

³⁹ Toldy Ferenc: A magyar nemzeti irodalom története, Pest, 1862.
157.

⁴⁰ Ezen "első kiadás" -- mint Toldy mondja -- kivonatának tekin-
ti az 1330-ig terjedő Pozsonyi krónikát.

⁴¹ Toldy Ferenc--Szabó Károly: Marci Chronica de gestis Hungaro-
rum, Pest, 1867., Praefatio, 6.

aki 1161-től vezet tovább a magyar történelem eseményeit. Békesi Emilt is Toldy "iskolájába" sorolhatjuk, aki az 1278 és 1342 közötti események leírását Kézai közvetlen folytatójának, Márknak tulajdonítja. ⁴²

Marczali Henrik az első, aki alapos -- a továbbiakban általunk is felhasznált -- érvekkel kétségtelenné tette egy összekötő, kapcsoló krónika létét. ⁴³ Ez a szerkesztés, mely "III. Endre korától fogva egykorú és 1330-ig terjed" ⁴⁴, Marczali döntő súlyú eredményeképpen a Budai Minorita Krónika elnevezést nyerte. ⁴⁵ Ezt a minorita krónikát Marczali -- kevés változtatással -- az Acephalus kódexben véli felfedezni. ⁴⁶ Marczali Henrik kutatásai nagy előrelépést jelentettek, meghatározott és -- ami a legfontosabb -- helyes mederbe terelték a további vizsgálódást. A probléma Marczali után már "csak" az, hogy egy vagy több szerző-e a Budai Minorita Krónika írója, illetőleg, hogy mikor keletkeztek e mű részei. Marczali Henrik azzal a megjegyzésével, hogy a krónikában kifejezetten III. András-párti részek vannak ⁴⁷, egy hosszú évtizedekig megfellebbezhetetlen tételt szögezett le. Erre építette elméletét Hóman Bálint. "A szöveg hirtelen megszakadása 1291-nél, a László-ellenes tendencia és főleg az András uralkodásának jogosságát bizonyítandó rész határozottan az egykorúság bélyegét viseli magán. Anjou-kori krónika nem lehetett ily részletesen tájékozva Velencei András csa-

⁴² Békesi Emil: Magyar írók az Anjouk és utódaik korában, Katholikus Szemle, 1899. /XIII. évf./, 582--584.

⁴³ Marczali Henrik: A magyar történet kutatói az Árpádok korában, Bp., Franklin, 1880., 49., 57. stb.

⁴⁴ Uo. 49.

⁴⁵ A Budai és Dubnici krónika "közös forrását budai minorita krónikának nevezhetjük." Uo.

⁴⁶ Uo. 57.

⁴⁷ Uo. 49.

ládi viszonyairól, nagyanyja és apja viszontagságairól, és nem írt volna az Anjouktól bitorlónak tartott András trónigényének jogosságáról. Mindez arra mutat, hogy a XIII. századi Gestát III. András első éveiben /1291--1292/ egy hozzá közelálló író 1291-ig folytatta, kiélezetten László-ellenes tendenciával." ⁴⁸

Hóman tézise, az tehát, hogy a Budai Minorita Krónika létrejöttében egy III. András kori szerzőnek is szerepet kell juttatni, általánosan elterjedt. Átvette ezt az elméletet Horváth János ⁴⁹, Győrffy György ⁵⁰, Berkovits Ilona ⁵¹, valamint a régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény. ⁵²

Domanovszky Sándor, krónikáink eddigi egyik legjobb

⁴⁸ Hóman Bálint: A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII--XIII. századi leszármazói, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1925., 64.

⁴⁹ "Kézai. gestáját már III. Endre, az utolsó Árpádfi, majd Nagy Lajos idejében tovább folytatták..." Horváth János: A magyar irodalmi műveltség kezdetei, Bp., Magyar Szemle Társaság, 1944., 65.

⁵⁰ "Akár a Kézai által használt példány, akár annak egy másolata Budán maradt, és a budai minorita barátok kezébe került, akik azt III. Endre és az első Anjou korában tovább folytatták..." Győrffy György: i.m. 180.

⁵¹ "... a Képes Krónika magában foglalja többek mellett ... Kézai Simon ... krónikáját, ennek elveszett III. András-kori folytatását, végül egy ugyancsak elveszett XIV. századi krónikát. Berkovits Ilona: A magyar feudális társadalom tükröződése a Képes Krónikában, Századok 1953. /87. évf./ 74.

⁵² "Alapjául /ti. a 14. századi krónikaszintézisnek, K. Gy./ ... a hun-magyar krónika szolgált, amelyet budai minorita barátok tovább folytattak III. Endre és Károly Róbert korában..." Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból, I. rész, I. kötet, szerk.: Barta János és Klaniczay Tibor, Bp., Tankönyvkiadó, 1951., 40.

ismerője és kutatója, hosszú életpályája alatt többször is közelitett e problémához. Érdekes, ujszerű és eddig kellő figyelemre nem méltatott megjegyzést tesz egy helyen: "... az V. Istvánig terjedő alapforráshoz járultak azután más feljegyzések, melyek Róbert Károly uralkodásának végéig, illetőleg Nagy Lajosig terjednek, s kétségtelenül ez utóbbi alatt szakadtak meg. Az előadás élénksége és pontossága itt is egykorúságra vall, s valószínűvé teszi, hogy időről-időre eszközölt följegyzésekkel /kiemelés tőlem, K. Gy./ van dolgunk. Ez a Rész az, mely minden valószínűség szerint a budai minorita zárdában keletkezett." ⁵³ Domanovszky azonban nem elégszik meg az "időről-időre eszközölt följegyzések" tételének leszögezésével, hanem több tanulmányában maga is igyekszik megtalálni a krónikakompozícióban a rejtett cezurákat. Először is cáfolja a szakirodalomban elterjedt III. András korabeli folytatás hipotézisét. ⁵⁴ A Budai Minorita Krónika szerkezeti tagoltságát elsősorban a szöveg elbeszélésének módja, hangneme, tehát bizonyos formai tényezők fokozott figyelembe vételével állapítja meg. Domanovszky e módszer alkalmazásakor feltehetőleg érezte, hogy ez -- természetesen megfelelően összekapcsolva tartalmi vonatkozásokkal, aminek elhanyagolását egyáltalán nem róhatjuk fel neki -- alkalmas és sok esetben szinte egyedül célra vezető módszer. E metódus segítségével elkülöníti az előzőktől az 1317 utáni annalisztikus bejegyzéseket, a "more annalium librorum" ⁵⁵ irottakat. De ezen az, 1342-ig terjedő rövid, annalesszerű kommentárhalmazon belül is különbséget tesz az annalisztikus, vala-

⁵³ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902, 829.

⁵⁴ Domanovszky Sándor: A magyar királykrónika XIV. századi folytatása, Berzeviczy-émlékkönyv, Bp., Franklin, 1934., 27. /Továbbiakban: Domanovszky: A magyar királykrónika/

⁵⁵ Szentpétery: SRH I. p. 219.

mint az eseményeket ⁵⁶ bővebben tárgyaló részek között. Ez utóbbiak "már nem az aulikus adatrovó-scriba szavai" ⁵⁷, hanem "egy nagy tekintélyű független íróra vallanak, aki a király cselekedeteiről is el meri mondani véleményét." ⁵⁸ Domanovszky a Budai Minorita Krónika alapvető cezuráját 1312-nél huzza meg ⁵⁹, ezután -- mint láttuk -- két szerzőt tételez fel, ez előtt /tehát 1272 és 1312 között/ egyet. Ez az egy szerző, amint azt az 1312 előtti részek expressis verbis bizonyítják, budai minorita volt. "A XIV. századi szerkesztés különböző részeinek összeszerkesztését is ennek a minorita írónak kell tulajdonítanunk..." ⁶⁰ Ezután kissé meglepő Domanovszky végkövetkeztetése: "...nézetem szerint a IV. Lászlóra vonatkozó részt is a XIV. századi folytató munkájának kell tekintenünk..." ⁶¹ Ami pedig a 14. század derekán készült krónikaszintézis végét illeti, ez Domanovszky szerint Nagy Lajos koronázásáig terjedt, és nem a Bazarád elleni hadjáratnál végződött, jóllehet ez utóbbi felfogást a Képes Krónika mai csonka állapotában igazolni látszik. ⁶²

Domanovszky határozottan -- ha szabad így mondani -- a "pluralizmus" álláspontjára helyezkedett, azaz több szerzőnek tulajdonította a Budai Minorita Krónika létrejöttét. A Domanovszky-féle "időről-időre eszközölt följegyzések" elméletét más szerzők -- határvonalak konkrét rögzítése nélkül -- egyszerűen

⁵⁶ Zách Felicián 1330-as merénylete és a Bazarád elleni hadjárat, továbbá az 1312-es rozgonyi csata

⁵⁷ Domanovszky: A magyar királykrónika, 29.

⁵⁸ Szentpétery: SRH I. 220.

⁵⁹ Uo. 222.

⁶⁰ Uo. 224.

⁶¹ Uo. 226. és Domanovszky: A magyar királykrónika, 33.

⁶² Domanovszky Sándor: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések, Századok, 1905., 404.

átvették. Ez szinte természetes a Domanovszky véleményét mindig erősen tisztelő Dékány Kálmánnál: "A Budai Minorita Krónika az az V. István-korabeli krónikát folytatta, és amint az azt forrásul használó codexekből következtetni lehet, Nagy Lajos trónraléptéig 1342-ig terjedhetett. Minoriták írták e krónikát évtizedeken keresztül..." ⁶³ Ezt a "pluralista", a Budai Minorita Krónikában több szerző kezenyomát látó nézetet képviselik ⁶⁴ Klaniczay Tibor és az új, marxista értékelésű magyar történelem szerkesztői. ⁶⁵

A Budai Minorita Krónikában több szerző közreműködését feltételező "pluralista iskola" megalapítója voltaképp nem Domanovszky Sándor, hanem Raimund Friedrich Kaindl. Nézete szerint a Budai Minorita Krónika 1300 körül keletkezett, utolsó feljegyzései 1342-ben keltek. ⁶⁶ Ebből a minorita szerkesztményből származtatja Kaindl az összes többi krónikát oly módon, hogy azok maguk, legtöbbször azonban elveszett elődeik 1300 és

⁶³ Dékány Kálmán: A Bécsi Képes Krónika, Kolozsvár, 1915. /Kluny. az Erdélyi Múzeum 1915-i évfolyamából/, 24.

⁶⁴ "A hun-magyar gestát a XIV. század első felében minorita szerzetesek továbbfolytatták ... valamennyi későbbi krónikánk ezen alapul." Klaniczay Tibor: A régi magyar irodalom, I. rész /egyetemi jegyzet/, Felsőoktatási Jegyzet-ellátó Vállalat, Bp., 1957., 48--49.

⁶⁵ "A Képes Krónika alapja tulajdonképpen a 14. század első felében ferencrendi szerzetesektől folytatott magyar krónika..." Magyarország története I. Az őskortól 1526-ig. Egyetemi tankönyv. Írta: Elekes Lajos, Lederer Emma, Székel György. Tankönyvkiadó, Bp., 1961., /Továbbiakban: Mo. tört./ 223.

⁶⁶ R. F. Kaindl: Archiv für österr. Geschichte, Studien zu den Ungarischen Geschichtsquellen, Studie XI., Wien, 1900., 59--100.

1342 között fokozatosan véltak ki a "Nationale Grundchronik"-ból, magukkal vive -- mint utolsó évszámot -- a "Grundchronik" pillanatnyi helyzete, állapota szerinti utolsó bejegyzést. ⁶⁷

A "pluralista" nézettel homlokegyenest ellenkező véleményyt juttat kifejezésre ifj. Horváth János -- ha szabad így mondani --, "monista" nézetet, azaz egy kéztől, egy szerzőtől származtatja a Minorita Krónika 1272-vel kezdődő bejegyzéseit. De mintha Horváth maga is kétkednék ebben: "Minthogy azonban a jelzett fejezetek csaknem egy évszázad történetét tárgyalják /IV. Lászlótól Nagy Lajosig/, külön vizsgálatra szorul, vajon ... csakugyan egy szerzőtől valók-e?" ⁶⁸ Válasza a Következő: "... a 181. fejezettől, IV. László uralkodásától kezdve a krónikák szövegezése mintaszerű ritmikus prózában van megfogalmazva, míg az ezt megelőző részekről ez nem állítható. Az utolsó Árpád-házi királyokról szóló krónika-résznek a szövegezése tehát azonos az Anjou-korról beszámoló krónika-rész stílusával, s így azonos -- Anjou-kori -- szerzőtől kell származnia." ⁶⁹ Vagy másutt: "Domanovszkynak e nagyon külsődleges érvén kívül ⁷⁰ semmi más nem áll rendelkezésére a kétféle szövegezés bizonyítására. Minthogy azonban az annalisztikus jellegű rövid fejezetek és az eseményeket bővebben tárgyaló hosszabb fejezetek között a szövegezés stílusát illetően semmi érdemleges különbség nem figyelhető meg, amennyiben a rövidebb fejezetek ugyanolyan hibátlanul valósítják meg meg a mondatok és kólonok végén a ritmust, mint a részletesebben elbeszélő fejezetek, ezért a két szövegezés feltevése stílus szempontjából nem látszik indokoltnak.

⁶⁷ Kaindl elméletének alapvető hibáiról l. Domanovszky Sándor bírálatát, Századok, 1903., 461--468.

⁶⁸ Horváth: Stílusproblémák, 257.

⁶⁹ Uo. 256.

⁷⁰ Domanovszky -- mint láttuk /fentebb 24. old./ -- megkülönböztette az annalisztikus rövidségű és az eseményeket bővebben tárgyaló részeket.

Ezeket a fejezeteket egységesen ugyanaz a minorita barát fogalmazta meg, akit a IV. Lászlótól kezdődő rész elbeszélőjeként ismertünk meg." ⁷¹ Horváth János nagy érdeme abban rejlik, hogy Magyarországon elbeszélő forrásra először alkalmazta az új szempontú stíluselemzést, s a magyar forráskritika történetében először részesítette krónikáinkat következetes formai elemzésben: elsősorban a ritmikus próza alkalmazását használván fel kor- és szerző-elkülönítésre. E módszerre mint kizárólagos vizsgálati kritériumra támaszkodva újszerűen határozta meg a Budai Minorita Krónika végét is. "A minorita barát szövege tehát az 1332. év annalisztikus jellegű bejegyzésével végződhetett, s ez egyúttal az írónak utolsó egykoru /kiemelés ott/ bejegyzése is. Az utolsó Árpádoktól, IV. Lászlótól és III. Endrétől kezdődő művét tehát 1332--33-ban írhatta..." ⁷²

Horváth János eredményei ugyancsak szélesebb körben találtak elfogadásra: a "monisták", a Budai Minorita Krónikában egy szerző művét látják. Karácsonyi Béla -- szintén stilisztikai szempontból -- a 209. fejezet előtt vonná meg a határt, azaz szerinte a minorita krónikás utolsó bejegyzése Zách Feli-cián 1330-as merénylete lenne. ⁷³ Feltétel nélkül magukévá teszi Horváth János "monista", egy szerzőt feltételező elméletét Galgóczi György ⁷⁴, Dercsényi Dezső ⁷⁵ és az új marxista irodalomtörténet szerzői. ⁷⁶

Az imént tárgyalt, egymással ellentétben álló nézetek,

⁷¹ Horváth: Stílusproblémák, 259.

⁷² Uo. 260.

⁷³ Karácsonyi Béla: i.m. 319.

⁷⁴ Galgóczi György: "Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái" /könyvismertetés/, Magyar Nyelv, 1954., 240.

⁷⁵ Dercsényi Dezső: Horváth János: Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái /könyvismertetés/, Művészettörténeti Értesítő, 1954., 316.

⁷⁶ A magyar irodalom története 1849-ig, id. kiad. 19.

elméletek mellett a Budai Minorita Krónika szerzőségét, keletkezési idejét illetően más hipotézisek is napvilágot láttak. Ezek közül csupán a legfontosabbakat tekintjük át.

Karácsonyi János a magyarországi ferences rend történetével kapcsolatos kutatásai során találkozott egy "holtig ferenczrendűnek maradt író" ⁷⁷, a szerzet 1335-beni provinciális ministere, rendfőnöke, Márk atya nevével. Maga is érezte, hogy a hagyomány által Márknak tulajdonított krónikaszerkesztés munkája -- pusztá névazonosság alapján -- nehezen vihető át felfedezettjére, Márk atyára, így ettől -- tudományos bizonyító-anyag teljes hiányában -- tartózkodik is. "Az 1270--1335. években olyan bejegyzések vannak, amelyek a ferenczrendűeket érdeklik, s amelyeket csak ők jegyezhettek be. Mivel a XVI. században még volt a magyar krónikáknak olyan kézírata, amelyet Márk írt vagy másolt, többen Márk provinciális személyére gondoltak, és az egyik magyar krónika szerkesztését neki tulajdonították. Csak-hogy e Márkot egy író sem nevezi ferenczrendűnek, s így a krónika szerkesztőjének Márk provinciálissal való azonosítása bizonytalan. Ez írók még inkább gondolhattak Kálti Márkra, a királyi kápolna őrére, utóbb székesfehérvári őrkanonokra, s ez esetben Márk atya csak a ferenczrendűekre vonatkozó bejegyzések szerzője lehet." ⁷⁸ De ami Karácsonyi Jánosnál itt még csak lehetőség, pár lappal később -- anélkül, hogy bizonyítékot hozna rá -- valószínűséggé, sőt bizonyossággá válik. A Thuróczi által említett I. Károly-korabeli szerzőjéről Karácsonyi ezt mondja: "Könnyű e /Thuróczi-féle -- K. Gy./ leírásból ráismerni, hogy a krónikák elseje Márk provinciálisé..." ⁷⁹

⁷⁷ Karácsonyi János: Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig, II. kötet, Bp., 1922., 563.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. 566.

Erdélyi László -- megváltozott formában -- visszatér a Toldy-, Békesi-féle elmélethez, nem tartja szükségesnek egy közvetítő jellegű budai minorita krónika feltételezését. Elmélete annyira egyéni, hogy mind az előző tudósgenerációk eredményeitől, mind pedig /és ez a legnagyobb hiba/ a tényektől tökéletesen függetleníteni tudta magát. Azonban még így sem "meri" a 14. század közepi krónikasztintézist közvetlenül a 13. századi forráshoz kapcsolni, ezért rendkívül érdekes kompromisszumot dolgoz ki: "A sovány magyar király-történetet /Kézait -- K. Gy./ ... Nagy Lajos magyar lovagkirály uralma kezdetén gazdag lovagkirálytörténetekkel bővíti ki egy óbudai kanonok vagy prépost 1347 körül, s az ő műve az Acephalus-codex... Ezt az első bővitést ugyanazon óbudai író ... 1358-ban új bővitésekkel gazdagította." ⁸⁰ E kompromisszum kedvéért olykor abszurd tételek levonására is rákényszerül. Pl.: "Ezt az adatot az Óbudai megtalálta Kézaiban is ... s az Aceph.-ból kihagyta, de a Képesbe visszapótolta." ⁸¹ Erdélyi kompromisszuma látszat-kompromisszum. A magyar forráskritika egy nagyon jelentős eredményét, a Budai Minorita Krónika felfedezését elejti, és egy ozonos szerző két időpontu fogalmazványának -- tények nélküli, sőt, a tényeknek ellentmondó -- hipotézisével próbálja helyettesíteni.

A Budai Minorita Krónikával kapcsolatos utolsó, legfrissebb feltevés Kardos Tibortól származik. Terminológiájában a Budai Minorita Krónikának a Budai krónika őse /összövege/ felel meg. Ennek szerzőjéről azt állapítja meg, hogy "minorita volt, méghozzá a budai várbeli Szent Jánosról elnevezett minorita kolostor tagja..." ⁸² Ezzel voltaképp a Horváth János-i egy szerzőt feltéte-

⁸⁰ Erdélyi László: Krónikáink magyarul, Szeged, 1943., 268.

⁸¹ Uo. 155.

⁸² Kálti Márk Képes Krónikája /Monumenta Hungarica III./, Magyar Helikon, 1959., Kardos Tibor bevezetése /Továbbiakban: Kardos: Bevezetés/, 10.

lező, "monista" nézethez csatlakozott. Elméletének ujszerűsége abban áll, hogy e szerző kezenyomát látja a magyar krónikahagyomány egy másik darabjában, a Dubnici krónikába interpolált Névtelen /János/ Minorita művében is. Ezt írja: "Lajos király minorita krónikásának művéről régi rendi hagyomány is maradt fenn: Wadding, a rend híres történetírója szerint Anjou Lajos élettörténetét a minorita testvérek akkor legnevezetesebb központjában, a Szent Jánosról elnevezett budavári kolostorban őrizték, ez azonban később elpusztult." ⁸³ Mármost vegyük hozzá, hogy a Budai Krónika összövegének szerzőjét is a Szent János-kolostor tagjának tételezi fel Domanovszky Sándor komoly okokkal. Mindebből az a perspektíva nyílik, hogy a két, egymáshoz folytatásszerűen illeszkedő, új királygesta egyformán minorita szerzője közül a másodiké minden valószínűség szerint azonos Lackfi Dénessel... Az első gesta, a Budai Krónika összövegének szerzője pedig vagy azonos vele, vagy hozzá közelálló személy." ⁸⁴ Egyébként a Budai Minorita Krónika és Lajos király Névtelen /János/ Minoritájának a Dubnici krónikában fentartott műve közötti kapcsolat -- mint lehetséges és valószínű variáció -- már Dékáni Kálmánnál felbukkant. ⁸⁵

Száz év gazdag irodalmának csupán egy /Toldyék és Erdélyi kivételével/ mindenki által elismert, Marczalitól származó elmélete, az Ákos mestertől és Kézai Simontól szerzett 13. századi krónika és a 14. századi krónikasziintézis között hidat

⁸³ A "Wadding--kérdésről" a későbbiek folyamán még bőven esik majd szó.

⁸⁴ Kardos: Bevezetés, 11.

⁸⁵ "... valószínűbb, hogy a Dubnici Krónikában fentartott, Küllői János krónikája negyedik fejezete után betoldott 19 fejezetnyi töredék, János minorita műve, a Budai Minorita Krónikából, annak 1342-őn teli szerkesztéséből való." Dékáni Kálmán: i.m. 24.

teremtő un. Budai Minorita Krónika léte az, ami feltétlenül bizonyítottnak és helyesnek ismerendő el. Ezentul alapos vizsgálatra szorul a Minorita Krónika elejének és végének, továbbá egységének, illetve részekre tagozódásának, szerzőjének, illetve szerzőinek problémája. E krónika kérdése, ha szorosan nem is tartozik a krónikasztézis keletkezésproblémájának fókuszába, mégis érdemes az elemzésre, mert egyrészt annak közvetlen előzményét szolgáltatja, másrészt pedig a maga megoldatlanságában tisztázásra vár.

2. A BUDAI MINORITA KRÓNKA ELEJE ÉS VÉGE

Első feladatunk annak megállapítása, hogy mettől meddig terjed az un. Budai Minorita Krónika, vagyis először körvonaloznunk kell, körül kell határolnunk anyagunkat, amellyel dolgozunk.

A krónika kezdetét illetően nincs probléma. Tartalmi szempontu vizsgálatok már régen kétségtelenné tették, hogy a Budai Minorita Krónika IV. László uralkodásával, 1272-vel kezdődik, ami a kritikai szövegkiadás 181. fejezetének felel meg. A 180. fejezet ugyanis még Kézai-ból kölcsönzött, ezt a szövegösszevetés világosan mutatja:

Kézai c. 73.

"Postea regnavit Stephanus rex filius eius, qui Boemiae regem nomine Otacarum ante fluvium Rebcha contra eum venientem cum Boemis videlicet, Australibus, Stiriensibus, Brandenburgensibus et caeteris mixtis gentibus expulit virtuose. Iste etiam

Képes Krónika c. 180.

"Post ipsum anno Domini M-CC.LXX. cepit regnare filius eius Stephanus super totam Hungariam. Qui Othacarum regem Bohemorum in Hungariam cum Bohemis, Australibus, Bramburgensibus ac ceteris mixtis gentibus cum potencia venientem ante fluvium Rapcha

civitatem Budum suo dominio subiugavit, dominumque Bulgarorum eo vivente sibi compulit obedire. Migrans tandem ex hoc saeculo et in insula vocata Beatae Virginis in caenobio monialium requiescit tumultatus." ⁸⁶

devicit viriliter ac fugavit. Preterea Budum civitatem Bulgarorum expugnavit et Bulgaros separavit regem eorum compulit sibi deservire. Regnavit autem duobus annis et mortuus est in anno tertio regni sui in Magna insula et sepultus est in ecclesia Beate Virginis in insula Budensi, in loco beginarum." ⁸⁷

IV. László uralkodása már nem Kézainak királyát dicsérő szövegből való a variáns krónikákban, hanem egy erősen László-ellenes szerző foglalkozik e korrallal. Így a tartalmi vonatkozásu megfigyelés vitathatatlaná teszi, hogy a Budai Minorita Krónika szövegezése IV. László trónra lépésével /a 181. fejezettel/ kezdődik. Ezt a megállapítást a stilusvizsgálat eredményei is teljes mértékben igazolják: "... a 181. fejezettől, IV. László uralkodásától kezdve a krónikák szövege mintaszerű ritmikus prózában van megfogalmazva, míg az ezt megelőző részekről ez nem állítható." ⁸⁸

Sokkal problematikusabb a Budai Minorita Krónika végének megállapítása. E kérdés érdemi tárgyalását nagyban segítheti táblázatunk, mely a bővebb krónikák végének adatait, eseményeit szemlélteti:

⁸⁶ Szentpétery: SRH I. 184.

⁸⁷ Uo. 470--471

⁸⁸ Horváth: Stilusproblémák, 256.

Pillanatnyilag figyelmen kívül hagyhatjuk a Budai, a Dubnici krónika és Thuróczi János krónikájának 1335--1342 közötti tudósításait. A Képes Krónika sem játszik szerepet a Budai Minorita Krónika végének megállapításában, hiszen szövege a Bazarád elleni hadjárat eseményei elbeszélésének /209. fej./ végéig, mondat közben, egy "quatenus" szóval megszakad. Ez világosan arra utal, hogy nem az előtte fekvő eredeti alapszöveg fejeződött itt be, hanem a Képes Krónika példányának leírását hagyták abba valamilyen ok miatt. Így tehát négy, az alapszöveget tovább folytató kódex -- a Thuróczi, Acephalus, Sambucus, Római -- szövegét kell vizsgálat alá vetnünk.

Horváth János -- mint láttuk ⁸⁹ -- a formai elemzésből adódó megállapítások miatt huzza meg a Budai Minorita Krónika végének határvonalát az 1332-es év /210. fej./ bejegyzése után: "... prózaritmus szempontjából megállapítható, hogy a 211--212. fejezetek ... variáns szövegei ritmus szempontjából egyöntetűen kifogásolhatók az ezeket megelőző fejezetek kifogástalan ritmikus prózájával szemben..." ⁹⁰ Horváth János itt abban téved, hogy figyelmen kívül hagyja a következőket: amíg a Képes Krónika kurrens szövegének esetleges ritmustalan mondatvégeit a 209. fejezet előtt 9 variáns szövegből módjában állt javítani -- s élt is ezzel a lehetőséggel --, addig a 211. fejezet szövegét csupán három kódex hozza, tehát itt természetesen sokkal kisebb a javítási lehetőség. Valljuk egyébként, hogy egy abszolút mondatvégein 90, vagy akár "csak" 80 %-os ritmizáltságú szöveg 10--20 %-ot kitevő ritmustalan mondatvége az eredetiben nem számíthatott ritmustalannak. Nagy ugyanis a valószínűsége annak, hogy ezen általában csekély számú ritmustalan mondatvég szövegromlás eredményeképpen jött létre. Elvileg sem helyeselhető az a

⁸⁹ L. fentebb 28. old.

⁹⁰ Horváth: Stílusproblémák, 260.

módszer, hogy a ritmikus és ritmustalan mondatok arányát a 14. században szerzők elkülönítésére használjuk fel. Ez alkalmasint nagyon közel vezethet a formalizmusához, mert -- úgy hisszük -- egy szerzőre nem lehet jellemzőként ráütni egy olyan jegyet, amely már csak annál is inkább formai, mivel -- a szöveg többszörös másolásáról lévén szó -- a szerző eredeti művét távolról sem tökéletesen tükrözi, sőt, olykor -- elrontván a ritmikus mondatvéget -- torzítja. Nyíltan szólva, nem tudjuk elhinni Horváth Jánosnak, hogy lenne olyan 14. századi szerző, akinek az a jellemzője, az az egyéni, sajátos írásművészete, hogy minden 3 ritmikus mondatvégű mondat után negyedikként egy ritmustalant alkot, míg egy másik szerző csak minden 8. mellé helyez egy jellegtelent, -- s hogy ez a tény a bizonyosság erejével hatóan igazolná a különböző szerzőséget.

Ismételjük, 14. századi író esetében egy abszolút mondatvégein kb. 70--75 %-nál nagyobb arányban ritmikusnak talált szöveg 100 %-ig ritmikusnak tekinthető, mivel teljes joggal feltételezhetjük, a többszörös szövegromlást, az interpunkció helytelen értelmezését a másolók részéről stb. A 211. fejezet 6 mondatából egyébként 4 ritmikus, 2 ritmustalan. De e két ritmustalan mondatvég helyessége is vitatható. Mindkettőt relativ mondat követi, így a jelenlegi, ritmustalan klauzulát záró pont helytelenül felfogott interpunkció eredménye is lehet. Az egyik pont vesszővé alakításának lehetősége különösen nagy. Ime a mondat kritikus része: "... et protectione regis Roberti, patruelis sui. Qui rex Robertus erat..." ⁹¹ Erről a fejezetről azt állapítja meg Horváth, hogy ritmus szempontjából egyöntetűen kifogásolható. Viszont olyan ritmusösszetételű fejezeteket, mint a

182. fej. 2 ritmikus 1 ritmustalan mondat

189. fej. 2 ritmikus 1 ritmustalan mondat

⁹¹ Szentpétery: SRH I. 502.

209. fej. 31 ritmikus 5 ritmustalan mondat stb.,
a kifogástalan /!/ ritmikus prózáju fejezetek közé sorol.

A magunk részéről úgy véljük, hogy a 14. században egy-
-egy író szövegében nem a ritmikus és ritmustalan mondatok aránya,
hanem az egyes ritmikus formációk /velox, dispondaicus/ alkalmazásának gyakorisága a jellemző, a sajátos. Az előző fejezetek ritmusformáiról Horváth János így ír: "... abszolút mondatvégeken az esetek tulnyomó többségében a velox formáció fordul elő. Ezután gyakoriság tekintetében a tardus és planus következik egyenlő arányban. A dispondaicus abszolút mondatvégeken jóformán sohasem fordul elő, de a mondat belsejében néha még feltalálható, bár ezt a formációt láthatóan kerüli az író." ⁹² Bár mi is valljuk Horváth János nézetét /"A tudatos ritmizálás, a szabályszerűség, csak nagyobb szövegegységek vizsgálatából állapítható meg..."⁹³/, most mégis párhuzamba állítjuk -- Horváth vizsgálatai alapján -- a 211. fejezet előtti részeket a rövid terjedelmű 211. fejezettel a szöveg ritmikai formációi szerint.

A 211. fejezet abszolút mondatvégi vizsgálata:

velox	3
planus	1
jellegtelen /de utána relativ mondatfűzés/	2

A 211. fejezet kólonvégeinek vizsgálata:

velox	12
tardus	7
planus	6

Ugy véljük, a 211. fejezet ritmusvizsgálata révén nyert eredmény

⁹² Horváth: Stílusproblémák, 263.

⁹³ Horváth János: Megjegyzések Győry János könyvismertetésére, Irodalomtörténeti Közlemények, 1955., 360.

tökéletesen megfelel a 211. fejezet előtti részekre Horváth János által felállított ritmusképletnek.

Ezzel cáfoltuk Horváthnak a 211. fejezetről alkotott nézetét, s bizonyítottuk -- egyelőre formai eszközökkel --, hogy a kritikai szövegkiadás 1333-nál, a 211. fejezet alatt közölt bejegyzése a megelőző szöveggel egy eredetre vall, a Budai Minorita Krónikából való.

Sokkal nehezebb probléma a 212. fejezet hovatarozásának megállapítása. Ez a fejezet, mint a fenti táblázat is mutat-
ta ⁹⁴, három különböző kódexben három, eltérő hosszúságu szövegben maradt fenn. A leghosszabb szöveget a Thuróczi-kódex őrizte meg. Az Acephalus szövege rokon ezzel, de valamivel rövidebb. A Sambucus-kódex alig két mondatos bejegyzése származhat az előbbi két szöveg bármelyikének kivonatolásából is, de felfogható azoktól függetlenül készült, a teljesség kedvéért eszközölt beírás-ként is. A problémát bonyolítja az a tény, hogy e három kódex közül az egyik /a Thuróczi-kódex, illetve annak 18. századi másolata, a Kaprinai-kódex/ a Képes Krónika családjából való, míg a másik kettő /az Acephalus és Sambucus/ a Budai krónikáéb⁶¹. Már Domanovszky Sándor észreveszi ezt, s leszögezi: "... nem lehet tehát véletlen, hogy a különböző kézirat-csoportokhoz tartozó Acephalus és Thuróczi-kódexek Károly halálát és Nagy Lajos megkoronázását szószzerinti egyezésekkel adják elő." ⁹⁵ Domanovszky Sándor nagyon óvatosan fogalmazza meg véleményét: "A végfejezetek három változata közt épen ezt a legbővebbet, melyet a Kaprinai-codex tartott fenn, vélem az eredetinek, melyből az Acephalus-codex és a Sambucus-codex rövidebb alakjai keletkezhettek." ⁹⁶

A 212. fejezet problematikájának megoldására is segítsé-

⁹⁴ L. fentebb 34. old.

⁹⁵ Szentpétery: SRH I. 221.

⁹⁶ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 731.

gűl hívhatjuk a formai elemzést, különösen a ritmusvizsgálatot. A három kódexben a ritmusformációk abszolút mondatvégi előfordulása, megoszlása a következő:

	Sambucus	Acephalus	Thuróczi
velox	2	2	2
planus	2	1	-
tardus	-	1	1
dispondaicus	-	-	2
jellegtelen	-	-	3

A táblázatból kitűnik, hogy a Thuróczi-kódex jellegtelen megfogalmazású abszolút mondatvégeinek száma igen magas: 8-ból 3. Az Acephalus és Thuróczi-kódexek szövegeinek egy része fedi egymást, itt érdekes az abszolút mondatvégek összehasonlítását elvégezni:

	Acephalus /A/	Thuróczi /V5/
1. mondat:	migravit ad Dominum. tardus	
2. mondat:	terre gremio com- mendatur. velox	terre gremio condi- tum est jellegtelen
3. mondat:	XXXII annis, XI men- sibus et VII. diebus. planus	XXX-ta II. annis. jellegtelen

Ez a megfelelés sokat bizonyít. Az eredetibb szöveg az A-kódexben lévő. Ennek tökéletes veloxát a V5 kódex 15. századi másolója, aki a ritmikus prózát már nem érezte, elronthatta, valószínűleg grammatikai ihletésre. Az előző mondat praes. perf. act. migravit alakjához idomította a praes. perf. pass. conditum est-et, fűlével már nem érezvén, hogy ritmikus mondatvéget ront el.

Az A-kódex planusa itt voltaképp érdektelen, hisz

a V5 abszolút mondatvégén is szám van, s mivel szám esetében a cursus nem kötelező, a kvantitatív elemzésnél e "jellegtelen" mondatvég ritmikusnak tekintendő.

4. mondat: honorifice coronarunt. gloriose coronarunt.

velox

dispondaicus

A synkopált igealak feltétlenül tudatos ritmizáltságra mutat. A V5 15. századi scriptora itt "csak" dispondaicusra rontja az A-kódex szabályos veloxát.

Az egymást fedő szövegek összevetéséből az következik, hogy az ~~A-kódex~~ fogalmazása, szöveghagyománya eredetibb, az alapszövegnek inkább megfelelő.

A Thuróczi /V5/ -kódex önálló, már máshol nem található bejegyzése 4 mondatra terjed. Ezek ritmikus megoszlása a következő:

2 velox

1 dispondaicus

1 jellegtelen.

Ebből a ritmusképletből csak arra lehet következtetni, hogy a V5 önálló szövege is 14. századi, mert kétségtelenül ritmikus. A 212. fejezet egyik variánsának szövegezése sem mutat tehát "egyöntetű kifogásolhatóságot" -- ahogy Horváth mondja -- a ritmikuság szempontjából az előző fejezetekhez képest. A formai elemzés emellett szól, hogy a kritikai kiadás 211. és 212. fejezete egyaránt homogén az ezt megelőző fejezetekkel, azok ritmikus megfogalmazottságával.

Horváth János lexikai és frazeológiai bizonyítékokkal is igyekszik elkülöníteni a 211--212. fejezeteket az előzőktől. Ezt írja: "Szókincsükben is elűtnek a Krónika előbbi fejezeteitől /pl. a 211. fejezetben comitiva /kiséret/, továbbá mortis

debito obedire szokatlan kifejezések, a 212. fejezetben pedig a költői, de a Krónikában másutt elő nem forduló terre gremio conditum kifejezés/." ⁹⁷ Feltesszük a kérdést: ha a 211. fejezetben szokatlan a mortis debito obedire, akkor miért nem szokatlan a 196. fejezetben a mortis debita persolverunt és a 207-ben a mortis debitum solvit kifejezés. Igaza van Horváth-nak: a terre gremio conditum sehol másutt nem fordul elő a Krónikában, csak a Thuróczi-kódex 212. fejezetében. Ehelyett az Acephalus terre gremio commendatur alakot hoz, amelyről láttuk, hogy eredetibb. Ám ez a kifejezés előfordul a Krónika 197. és 205. fejezetében is! Nagyon megfontolandó, hogy két-három szó vagy kifejezés azonossága szerző-azonosításra alapot szolgáltat-e, nem is beszélve e két-három szó vagy frázis esetleges hiányáról.

A formai elemzés alapján eldöntöttnek látjuk, hogy a 211. fejezet a Budai Minorita Krónika szövegtestéhez illeszthető. A 212. fejezet ritmusképlete egyfelől azonosságot mutat a velox tulsulyában, de eltér az előzőktől annyiban, hogy egész rövid szövegen belül 2 /az A-kódexből történő esetleges "javítás" esetén 1/ dispondaicust is tartalmaz, holott ezt a formációt a korábbi fejezetek határozottan mellőzik. Így hát feltétlenül szükséges a tartalmi vizsgálat kontrolljának alávetni a kérdést. Ám a formai bizonyítékok mellé nagyon nehéz itt tartalmi érveket is felsorakoztatnunk, mivel a 211. és 212. fejezetek szinte annalisztikus jellegűek, ugyyszólván "semmitmondók", szövegükből sem írójukra, sem annak pártállására vonatkozóan semmi megállapítást nem tudunk levonni. E két kritikus fejezet keletkezési ideje azonban datálható. A 211. fejezet keletkezését Domanovszky körvonalazta az alábbiakban: "Tempus accurati-
us definiri e codicibus Acephalo, Sambuci et Vaticano potest,

⁹⁷ Horváth: Stilusproblémák, 260.

in quibus iter Caroli Roberti in Apuliam factum legitur /c. 211./.
 Quod caput si occiso principe Andrea /die 18. Septembris a. 1345/
 scriptum esset, sine dubio alium sonum haberet." ⁹⁸ Domanovszky
 érvét elfogadjuk, s nyomában leszögezhetjük, hogy a krónikákban
 az 1333-as évnél eszközölt, a kritikai kiadásban 211. fejezet a-
 latt közölt bejegyzés feltétlenül 1345 előtt íródott.

Ugyanílyen módon állapítható meg a 212. fejezet kelet-
 kezési ideje is. A 205. fejezet után az Acephalus kódex terjedel-
 mes betoldást közöl Telegdy Csanád esztergomi érsekről. Ez a szö-
 veg csak az Acephalusban van meg, még a vele igen szoros rokon-
 ságban álló kódexekből is hiányzik, s így nem alaptalan az a fel-
 tevés, hogy ezt a betoldást az Acephalus kódex írója eszközölte.
 Telegdy Csanád megválasztásáról, tetteiről, különösen az eszter-
 gomi székesegyház általa történt felujításáról szól az Acephalus
 kódex interpolációja. Marczali Henrik úgy vélte, hogy Telegdy
 Csanádról "még mint élőről van szó". ⁹⁹ Ám az ilyen fajta mon-
 datok: "Benedictus Deus, qui talem prefecit prelatum, qui post
 aurum non abiit, nec speravit in pecunia thesauris, sed omnia in
 usum et utilitatem ecclesiarum consumpsit pariter et exegit" ¹⁰⁰
 egyáltalán nem bizonyítják ezt a feltételezést. Viszont a szöveg
 aprólékos, szeretetteljes megjegyzései kétségtelenné teszik,
 hogy az interpolátor Telegdy érsek csodálója, esetleg közeli mun-
 katársa lehetett, aki nem sokkal főpapja halála /1349/ után esz-
 közölhette feljegyzését. Elfogadván azt a feltételezést, hogy ez
 a betoldás --, mivel sehol másutt nem található meg -- az Acepha-
 lus kódex írójának szövege, s tudván, hogy Telegdy Csanád 1349-
 -ben halt meg, szinte a bizonyosság erejével állíthatjuk: az A-
 cephalus kódex röviddel 1349 után keletkezett. Ezt mindenekelőtt

⁹⁸ Szentpétery: SRH I. 226.

⁹⁹ Marczali Henrik: i.m. 57.

¹⁰⁰ Szentpétery: SRH I. 493.

a kézirat külső kritikája /hártya, írásmód stb./ igazolja. "A kézirat a 14. század közepére mutat..." ¹⁰¹ Erre az időre, 1347 körülre teszi az Acephalus kódex keletkezését Erdélyi László is. ¹⁰² Domanovszky Sándor alapos filológiai munkával bebizonyította, hogy "... a Nagy Lajos korabeli ősforráshoz ¹⁰³ legközelebb a Sambucus- és Acephalus-codexek állanak..." ¹⁰⁴

Itt nem árt, ha teszünk egy kitérőt a fenti két kódex viszonyának megvilágítása érdekében. Már Domanovszky Sándor kutatásai elején rájött, hogy "... a Sambucus- és Acephalus-codexek ... mindig feltűnően egyeznek." ¹⁰⁵ Ebből Erdélyi László a következő megállapítást vont le: a "Budai krónika leghasonlóbb őse az 1347 körül írt Acephalus-codex, amelyet még teljes épségben látott és másolt le a XV. században Sambucus codexének írója..." ¹⁰⁶ Ezt némileg módosítanunk kell. A Sambucus-kódex írója kétségtelenül nagy szolgai alázattal másolt egy, az Acephalus kódexhez nagyon közelálló szöveget, de nem magát az Acephalust. Ha ugyanis magát az Acephalust írta volna le, indokolatlan lenne, hogy miért hagyta ki másolatából az Acephalus mai szövegének a Telegdy Csanádra vonatkozó terjedelmes betoldását, és miért rövidítette volna le Károly Róbert halálának és Nagy Lajos megkoronázásának a 212. fejezetben elbeszélt bővebb szövegét két rövid mondatra. Az Acephalushoz viszonyítva éppen a Sambucus-kódex hiányai alapján juthatunk arra a megfontolásra, hogy a kihagyott ré-

¹⁰¹ Marczali Menrik: i.m. 57.

¹⁰² Erdélyi László: Krónikáink kritikai ismertetése, Szeged, 1943, 25

¹⁰³ Ez a Képes Krónika alapját képező Budai Minorita Krónika

¹⁰⁴ Domanovszky Sándor: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések, Századok, 1905., 404.

¹⁰⁵ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 625.

¹⁰⁶ Erdélyi László: Krónikáink kritikai ismertetése, Szeged, 1943, 25

szek az Acephalus kódex írójának tulajdoníthatók. Milyen részekről van szó? Ha összevetjük az Acephalus és Sambucus-kódex szövegét, az általános egyezés tendenciája mellett azt tapasztaljuk, hogy az Acephalus kódex néhány fejezettel bővebb. Így pl. a kritikai kiadás 92. fejezete nincs meg a Sambucusban, hasonlóképpen a 156. fejezet sincs benne, hiányzik a már említett Telegdy Csanád-epizód, valamint a 212. fejezet is sokkal rövidebb. A 92. fejezet a híres várkonyi jelenetet tartalmazza, a 156. pedig II. István uralkodására vonatkozik. Az Acephalus kódex írója mindkét esetben egy korábbi krónikából dolgozott. E fejezetek átvételénél keveset változtatott az eredeti szövegeken, bár a két fejezet mondatainak nagyobb része ritmikus megfogalmazásu.

Visszatérve gondolatmenetünkre, e tételből, mivel a 212. fejezetet is az Acephalus kódex írójának tulajdonítottuk, több megállapítás következik. Mindenekelőtt a legfontosabb az, hogy a Budai Minorita Krónika szövege 1333-mal, a 211. fejezettel zárul. Ha nem is tudjuk elfogadni teljes mértékben Marczali nézetét, hogy "... az eddig egészen elmellőzött 545. sz. bécsi kéziratot ¹⁰⁷ a régi budai krónika egy korai másolatának tekinthetjük" ¹⁰⁸, vagyis hogy a mai Acephalus voltaképp a Budai Minorita Krónika, nézetünk mégis közel áll ehhez. Valljuk, hogy az Acephalus kódex szövege bővebb, mint a Budai Minorita Krónika szövege. Itt kell megjegyeznünk, hogy ez utóbbi nyilvánvalóan nem csak 1272-től kezdve tartalmazta az eseményeket, hanem a korábbi magyar történetet is tárgyalhatta régebbi krónikaszüvegek alapján. Mai krónika-szüvegeink interpolációk formájában ennek

¹⁰⁷ Ez a ránk maradt Acephalus kódex.

¹⁰⁸ Marczali Henrik: i.m. 57.

nyomait is őrzik. 109

Az Acephalus bővítései közül a 92. fejezet szinte változatlan szövegezésben, a 156. fejezet még további bővítéssel átkerült a Képes Krónikába. A fenti gondolatmenettel alátámasztottuk Dékáni Kálmán sejtését: "Nem lehetetlen, hogy az Acephalus-kódex a Bécsi Képes Krónikának részben forrásául szolgált. A Bécsi Képes Krónikához hasonló betoldásai vannak." 110

Azt, hogy a Budai Minorita Krónika 1333-ig terjedt, még más úton is tudjuk bizonyítani. Ismeretes, hogy Mügeln Henrik ránk maradt német nyelvű krónikája a 14. század közepén keletkezett. 111 Domanovszky foglalkozott behatóan először e krónikával, s leszögezi: "Kétségtelen ..., hogy Mügeln a Budai Krónika családjához tartozó codexet irt át s interpolatióit más forrásból meritette." 112 Mügeln 1152--1167 közötti időre egy máshonnan nem ismert szöveget is beledolgozott kivonatos krónikájába. Arra a kérdésre, hogy a Budai krónika melyik szövegvariánsából rövidített Mügeln, Domanovszky az alábbi választ adja: "Azt kétségtelenül kimondhatjuk, hogy Mügeln szövege az Acephalus- és Sambucus-codex szövegéhez áll legközelebb..." 113 A

109 Ide sorolhatók a kritikai kiadás 67. fejezetének egy része /Szt. István megalapítja az óbudai kanonokok egyházát/, a 124. fejezet egyes utalásai /I. Géza adományokkal gyarapítja ezt az egyházat/, a 179. fejezet /vita IV. Béla temetése felett/ stb.

110 Dékáni Kálmán: A Bécsi Képes Krónika, 25.

111 Domanovszky Sándor: Mügeln Henrik német nyelvű krónikája és a rimes krónika, Századok, 1907., "... Mügeln két magyar krónikájának írása idejét 1358 és 1369 közé kell tennünk. A német fordítás ugyanis 1358 előtt nem keletkezhetett s a Rimes Krónikának már 1369-ben meg kellett lennie." 142.

112 Uo. 31.

113 Uo. 35.

megállapítást szűkítve leszögezi, hogy a Mügeln-krónikához a Sambucus-kódexnél "még közelebb áll az ... Acephalus-codex." ¹¹⁴
 A Budai Minorita Krónika 1333-ig terjedését az is bizonyítja, hogy Mügeln is erről másolván szintén 1333-ig viszi német nyelvű krónikáját. ¹¹⁵

Nem felesleges talán idéznünk Domanovszky szavait a Pozsonyi krónikáról: "A szöveg a XIV. századi szerkesztés kivonatos változata. A szerkesztés eltérő két szövege közül szorosan a Budai Krónika változatához tartja magát. E két csoport lényeges eltéréseiben a Pozsonyi Krónika sohasem egyezik a Bécsi Képes Krónika változatával, változtatásainak és interpolációinak elmosódott nyomára sem akadunk." ¹¹⁶ Domanovszky a Pozsonyi krónika önálló interpolációit használva fel, szellemes módon állapította meg, hogy a krónika minden bizonnyal 1350 előtt keletkezett /"Chronicon vix aut omnino non post annum 1350. confectum esse videtur." ¹¹⁷/, mégha a szövegét fenntartó kódex 16. századi is. Az, hogy a Pozsonyi krónika 1350 előtt keletkezett, éppen befejező része szempontjából különösen fontossá teszi számunkra. Sajnálatos, hogy a Pozsonyi krónika éppen a végén erősen kivonatos. Jelenlegi alakjában, amely bizonyára sokszoros másolás eredménye /hiszen szövege, különösen személynevei, erősen romlottak/, 1330-ig terjed. Mindenesetre megfontolandó, hogy a krónikák kritikai kiadásának 204--208. fejezeteiből semmi sincs meg a Pozsonyi krónikában. Így a bővebb krónikákban kimerítően tárgyalt Zách-merényletet is említetlenül hagyja. A bővebb krónikákban több oldalon tárgyalt Bazarád elleni hadjárat itt egy mondatra zsugorodik össze. Eszerint nem alaptalan az a feltevésünk, hogy a Pozsonyi krónika

¹¹⁴ Uo. 34.

¹¹⁵ Szentpéter: SRH II.

¹¹⁶ Uo. 9.

¹¹⁷ Uo. 10.

szerzője egy 1333-ig terjedő krónikából /a Budai Minorita Krónikából/ kivonatolt, s annak 1332-es és 1333-as annalisztikus bejegyzéseit elhagyta. Feltételezzük, ha forrásában még egy 1342-es adat is lett volna, azt mint az adott időszakra fontosat /Károly Róbert halála/ nem mulasztotta volna el kijegyezni. Domanovszky kutatásai szerint a Pozsonyi krónika a "Budai Krónika csoportján belül az Acephalus, Sambucus- és Vatikáni kódexek csoportjához áll közelebb" ¹¹⁸, de nem az Acephalus kódexből kivonatolt: annak egyéni bővítései mind hiányoznak belőle. A Pozsonyi krónika elbeszélése és befejezése nem mond ellent annak a valószínű feltételezésnek, hogy szövege a Budai Minorita Krónikából rövidült. Rövidített volta ellenére is egy vonatkozásban bővebb az Acephalus kódexnél. IV. László megölésének elbeszélésénél olyan töredékek olvashatók benne, amelyek a Budai és Dubnici krónika e témájú bővebb fogalmazásán kívül egyetlen más szerkesztésben sem találhatók meg. Ezt egyrészt gazdag tényanyaga, sok név ismerete, másrészt a szöveg ritmikus megfogalmazottsága miatt a Budai Minorita Krónikából valónak kell tartanunk.

A Budai krónika családjához tartozó Római /Vatikáni/ kódex egyébként szintén 1333-mal zárja tudósítását.

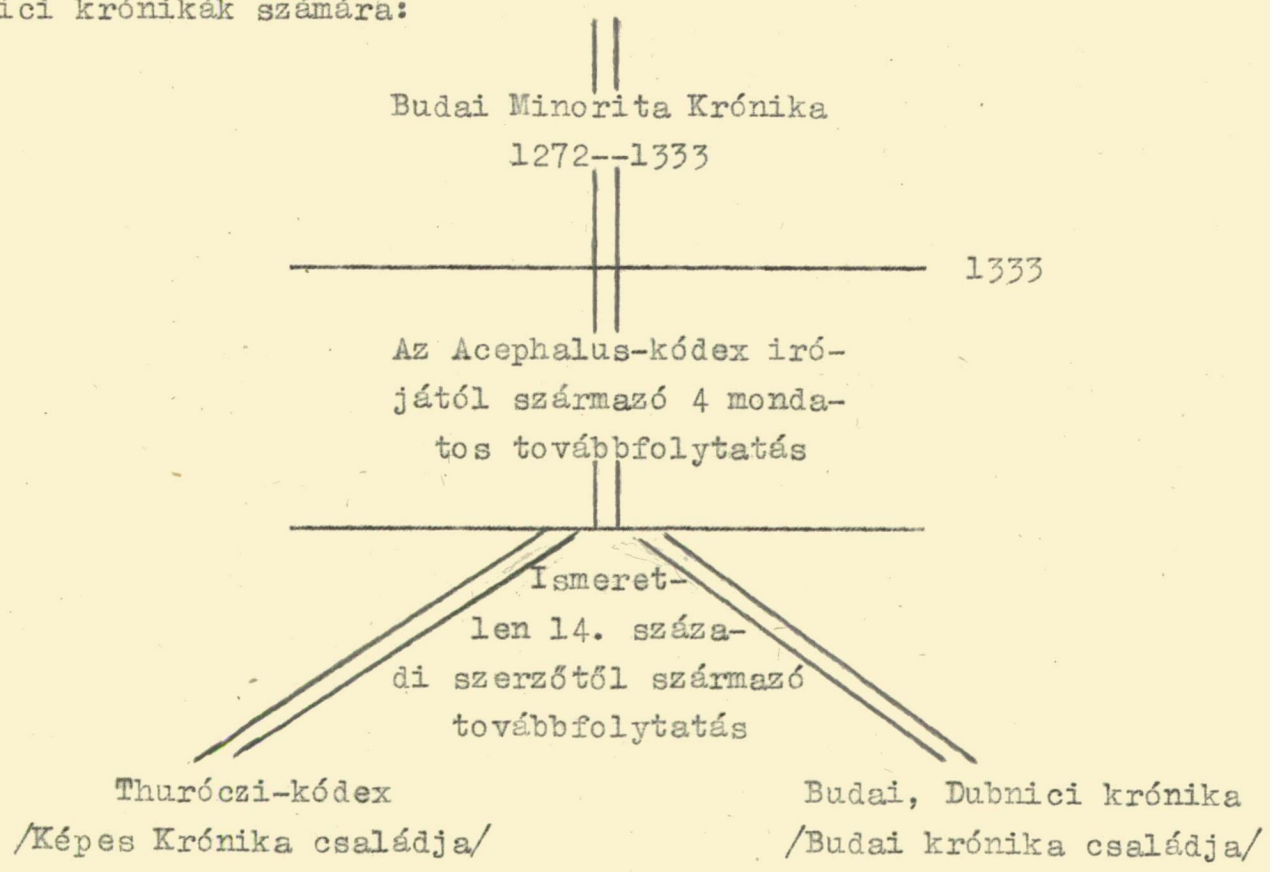
A fentiek ismeretében megpróbálhatjuk körvonalazni az Acephalus kódex írójának személyét. Valószínűleg esztergomi volt, vagy legalább is jól ismerte Esztergomot, amint ez a Telegdy Csanádról szóló betoldásából kiderül. Feltétlenül minoritának kell tartanunk, hiszen megemlékezik arról, hogy Csanád a minoriták számára kolostort építtetett saját birtokán, s adományairól is tájékozottnak mondható.

Problémát jelent a továbbiakban még az, hogy honnan származtatható a Thuróczi-kódex 212. fejezete. Kétségtelen, hogy első, az Acephalus kódexszel szinte szó szerint egyező része onnan

¹¹⁸ Uo. 9.

került át. A Thuróczi-kódex utolsó négy mondata csak itt, sehol másutt nem található meg. Imént a stilusvizsgálat kapcsán már láttuk, hogy ez a szöveg éppen ritmikus megfogalmazottsága révén 14. századnak tekinthető. Hogy a Thuróczi-kódex eme bejegyzését magyarázni tudjuk, fel kell tételeznünk a Budai Minorita Krónikának egy olyan továbbfejlesztését, amely tartalmazta IV. László meggyilkolásának részleteit és a gyilkosság megtorlását, valamint az Acephalus írójának közvetítésével a 212. fejezet legteljesebb /Thuróczi-kódexbeli/ fogalmazásu szövegét. Kun László meggyilkolásának részletes elmondása átkerült a Budai -- s nyomában a Dubnici -- krónikába /a Képes Krónika családjának tagjai ezt a részletet, hasonlóan a Budai krónika családjának más tagjaihoz ~~ss~~ Acephalus, Sambucus, stb. -- mellőzték/, míg a 212. fejezetet mind a Budai, mind a Dubnici krónika /a Budai krónika családjának ágán/, mind pedig a Thuróczi-kódex /a Képes Krónika családjának ágán/ kiírták. A Thuróczi-kódex lényeges változtatás nélkül vehette át ezt, hiszen a 15. század végi másoló /ekkor keletkezett ugyanis a Thuróczi-kódex/ nem változtatta meg a szöveg feltétlenül 14. századi megfogalmazottságra valló ritmizáltságát. A Budai s nyomában a Dubnici krónika érdekes módon kompilálta egyik forrásának eme 1342-es bejegyzését, azaz a 212. fejezetet. Már említettük, hogy a Budai és Dubnici krónika 1342-nél egy rendkívül terjedős forrást vett át, s így e szüksézu, a Thuróczi-kódexbe átkerült tudósítást nagy általánosságban mellőzhette, de értékes adatait, a Lajos koronázásán jelen volt főpapok névjegyzékét, Tamás erdélyi vajda nevének említését mégis átvette, és Küküllei János művének első mondatai közé interpolálta. Hogy a koronázó főpapok listája és Tamás vajda neve egy, a Thuróczi-kódexnek is forrásául szolgáló, a Budai Minorita Krónika továbbírását képező 14. századi forrásból és nem Küküllei eredeti művéből került át a Budai és Dubnici krónikába, azt nem nehéz bizonyítanunk. Már itt fel kell tételeznünk, elébe vágván

későbbi vizsgálódásunknak, hogy Thuróczi János krónikája őrizte meg leghivebben az eredeti Küküllei-krónikát. Mellőzvéen ittaa később tárgyalásra kerülő érvek sorát, elégedjünk meg eggyel, ami egyébként is perdöntő a különböző krónikákba beágyazott Küküllei-mű hitelességét illetően. Thuróczi János közli Küküllei előszavát, míg a Budai és Dubnici krónika mind Küküllei nevét, mind előszavát elhagyva folytatja szövegét. Már ebből is világos, hogy Thuróczi János krónikája a Budai és Dubniciénál hitelesebb Küküllei-szöveget tartalmaz. Márpedig Thuróczi Küküllei je sem a Lajost koronázó főpapok listáját, sem Szécsényi Tamás erdélyi vajda nevét nem hozza. Kétségtelen tehát, hogy a Budai Minorita Krónikának az Acephalus kódex írója közreműködésével továbbfolytatott 14. századi fejleménye forrásul szolgált egyik oldalon a Képes Krónika családjába tartozó Thuróczi-kódex, másik oldalon a Budai krónika családjának tagjait alkotó Budai és Dubnici krónikák számára:

Domanovszky elégséges bizonyító erő hiányában csak feltételesen fejezhette ki sejtését: "Ha pedig a Róbert Károly haláláról és

Nagy Lajos koronázásáról szóló fejezet mind a Bécsi Képes Krónika, mind a Budai Krónika családjának forrásában benne volt, akkor krónikáink ezen két nevezetes családjára a legszorosabb rokonságban van eredetére nézve." ¹¹⁹ E sejtés most bizonyossággá vált, amennyiben kétségtelen, hogy a két krónika-család 1342-es közös adatai azonos forrásra mennek vissza.

Egy dolog mindenesetre feltűnő. A Budai Minorita Krónikának több továbbfolytatását, ennek a továbbfolytatásnak több kéziratát kellett feltételeznünk. Ez elengedhetetlen volt, hiszen már régóta ismert, hogy ránk maradt krónikáink leszármazási rendje nem közvetlenül "alárendelő", s az egyes kódexek egymáshoz való viszonya sem közvetlenül "mellérendelt". Névtelen, de nevüket, személyüket illetően nem is túlzottan érdekes másolókat, másolások sorozatát kell feltennünk, amit a régebbi irodalom is emlegetett, csak éppen elfelejtett komolyan számításba venni kutatásainál. Domanovszky Sándor, krónikáink egyik legjobb ismerője, más uton közelítve meg a kérdést, ugyanerre a megállapításra jutott: "De már korán, a Nagy Lajos korabeli szerkesztés megalakulását közvetlenül követő időkben, a végfejezetekre vonatkozólag a különböző leírások eltértek egymástól. Az irodalom Nagy Lajos korában fellendült, s a scribák különös kedvvel vethették magukat a Gesta Hungarorum-ra." ¹²⁰ Ezt a gondolatot még egy lépéssel tovább vihetjük. A fentiekből világos, hogy a végfejezetek Domanovszky által említett eltérései mind az 1333 utáni bejegyzésekre vonatkoznak. Ismeretes, hogy több kéziratunk ezzel az évvel zárul, de azok is, amelyek továbbfolytatják az adatközlést, 1333-ig homogének, s a jelentősebb szövegingadozások, eltérő megfogalmazások csak ezen időpont után kezdődnek. Az a tény, hogy összes

¹¹⁹ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 734.

¹²⁰ Domanovszky Sándor: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések, Századok, 1905., 405.

ránk maradt krónikáink tudósításai 1333-ig lényegében egyformák, azonos szöveget hoznak, közvetve bizonyítékot szolgáltat arra, hogy a Budai Minorita Krónika, minden 14. századi krónikaszerkesztményünk alapszövege, szintén 1333-ig terjedt.

A fenti gondolatmenetből még egy nagyon fontos megállapítás adódik. Láttuk, hogy a 15. század végén keletkezett Sambucus-kódex az Acephalus alapszövegét, a Budai Minorita Krónikát másolta. A viszonylag késői keletkezésű Sambucus-kódexnek e nagy fontosságát, szövegének korai voltát már többen felismerték. Ezt egyébként a stilusvizsgálat is megerősíti: "A helyesebb szöveget ott, ahol valami zavar mutatkozik a klauzulákban, csaknem kivétel nélkül a Budai Krónika családjába tartozó kéziratok hozzák, különösen a Sambucus-kódex." ¹²¹ Domanovszky Sándor már kutatásai legelején -- nagyon feltételelesen -- kifejezte ugyanezt: "Lehet, hogy tévedek, hanem ép ezt a codexet /Sambucus, K. Gy./ tartom az ősforráshoz, a régi nemzeti krónikához legközelebb állónak." ¹²² Hasonló nézetet vall Kardos Tibor is. Bár nem mondja nyíltan ki, de nála a Budai krónika összövege, az alapszöveg /terminológiájában e kifejezések felelnek meg a Budai Minorita Krónikának/ egyenlő a Sambucus-kódexszel. Ez Kardos szavaiból kikövetkeztethető: "Az alapszövegben az áll, hogy..." ¹²³ vagy "... pontosan ellenőrizni tudjuk a Budai Krónika összövegéből!" ¹²⁴ E mondatok után Kardos mindig a Sambucusból idéz. Ebből világos, hogy véleménye szerint a Sambucus-kódex maga a Budai Minorita Krónika. Ez tulzás. Kardos figyelmen kívül hagyja a Sambucus-kódex másolójának-személyét, aki, ha nem is alapvetően, nem is sokat, de árnyalatokban, stilárisan, grammatikailag változtathatott,

¹²¹ Horváth: Stilusproblémák, 262.

¹²² Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 252.

¹²³ Kardos: Bevezetés, 20

¹²⁴ Uo.

és bizonyára változtatott is a szövegen. Szerintünk a Budai Minorita Krónika és a Sambucus-kódex viszonyát Domanovszky látta meg helyesen:¹²⁵ a Sambucus-kódex szövege áll legközelebb az elveszett Budai Minorita Krónikához. A megállapítást tovább konkretizálhatjuk: a 15. század végi Sambucus-kódex írója a Budai Minorita Krónikát másolta. Itt egy probléma nehezíti meg a tétel nyilvánvalóságát. A Sambucus-kódexnek még az 1333-as bejegyzés /ameddig a Budai Minorita Krónika terjedt/ után van egy, két rövid mondatos tudósítása 1342-ből, Károly Róbert haláláról és Lajos megkoronázásáról. Ezt, szemben Domanovszkyval ¹²⁶, nem kell feltétlenül az Acephalus vagy a Thuróczi-kódexben található bővebb bejegyzés kivonatának tartanunk, sőt, kivonat-jellegét nagyon is nehéz lenne bizonyítani. Az, hogy e két mondat belekerült a Sambucusba, a tárgyalt időszak, Károly Róbert uralkodásának lezárása kedvéért történt. E két mondatot a Sambucus másolója akárhonnán vehette. A Sambucus scriptora, amint az Acephalus kódex, vagy más krónikák szövege bizonyítja, az előtte fekvő szöveget, a Budai Minorita Krónikát nagy általánosságban hiven másolta; ha olykor stilárisan vagy grammatikailag módosíthatott is rajta, seholsem rövidített. Teljesen alogikus, hogy éppen a terjedelmes szöveg legutolsó mondatainál kivonatolt volna.

Ezek után a bizonyosság erejével szögezhetjük le, hogy a Sambucus-kódex 15. század végi írója a Budai Minorita Krónika szövegéről másolt. Ebből pedig az következik, hogy a 15. század végén még megvolt a Károly Róbert korában keletkezett Budai Minorita Krónikának legalább egy példánya. Ezt alább más adatokkal -- Thuróczi soliloquiuma alapján -- még megtámogatjuk.

A Budai Minorita Krónikával kapcsolatos vizsgálódásunkat azzal kezdtük, hogy az mettől meddig terjed. Ugy érezzük, e fogas

¹²⁵ L. fentebb 51. old.

¹²⁶ Szentpétery: SRH I. 221.

kérdést, e mindmáig megnyugtatóan nem tisztázott problémát sikerült nagyjából kielégítően megoldanunk. Eszerint a Budai Minorita Krónika 1272-től /a kritikai szövegkiadás 181. fejezetétől/ 1333-ig /a kritikai szövegkiadás 211. fejezetének végéig/ terjedt. Az a néhány jellegtelen zárómegjegyzés pedig, ami a Sambucus-, Acephalus és Thuróczi-kódexekben az 1333-as bejegyzés után van, különböző, javarészt még 14. századi másolók önálló munkájának tekinthető. /A Budai és Dubnici krónika 1333--1342 közötti, teljesen egyéni és bőséges bejegyzései külön vizsgálatot igényelnek, az iménti megállapítás tehát e két krónikára nem érvényes./

3. A BUDAI MINORITA KRÓNIKA RÉSZEI

Miután meghatároztuk a Budai Minorita Krónika időbeli kiterjedési körét, e krónikával kapcsolatos másik nagy problémacsoport, a szerkesztmény egységes jellegének vagy részekre oszthatóságának, szerzőjének vagy szerzőinek kérdését kell alapos vizsgálat alá vetnünk.

Az egy szerzőt feltételező irányzat Horváth János nevéhez fűződik. Horváth erre a megállapításra a stilusvizsgálat, a stiluskritika módszerének intenzív alkalmazásával jutott. Mint tudjuk, Domanovszky a Minorita Krónika szövegében az 1312-es bejegyzés /a kritikai szövegkiadás 196. fejezete/ utánra teszi a cezurát az elmondás módja /hosszabb és rövidebb megfogalmazás/ alapján. Nem felesleges még egyszer felvillantani Horváth János-nak Domanovszky nézetét cáfoló szavait: "Domanovszkynak e nagyon külsődleges érvén kívül semmi más nem áll rendelkezésére a kétféle szövegezés bizonyítására. Minthogy azonban az annalisztikus jellegű rövidebb fejezetek és az eseményeket bővebben tárgyaló hosszabb fejezetek között a szövegezés stílusát illetően semmi érdemleges különbség nem figyelhető meg, amennyiben a rövidebb fejezetek ugyanolyan hibátlanul valósítják meg a mondatok és kó-

lonok végén a ritmust, mint a részletesebben elbeszélő fejezetek, ezért a két szövegezés feltevése stilus szempontjából /kiemelés tőlem -- K. Gy./ nem látszik indokoltnak." ¹²⁷ A következő mondatban így folytatja gondolatmenetét Horváth János: "Ezeket a fejezeteket egységesen ugyanaz a minorita barát fogalmazta meg..."¹²⁸ Ugy érezzük, itt tetten értük Horváth bizonyító eljárásának nagy hibáját. A konkluziót képező utolsó mondat nem következik szűkséggéppen a premisszaként felfogható előző mondatokból. A logikai érven túl egyéb téren is sántít a végkövetkeztetés helyessége. Tudjuk, hogy a stiluselemzés nagyon fontos, igen sok esetben nélkülözhetetlen támasza a belső forráskritikának, de a tartalmi elemzést jelentőségében semmi esetre sem előzheti meg. Ha a tartalmi elemzés nem ér el eredményt, akkor természetesen maximálisan figyelembe lehet venni a stiluskritika eredményeit. Horváth János antartalmi elemzés szinte teljes mellőzésével nyult a stiluselemzés módszeréhez. Éppen a tartalmi mozzanatok vizsgálatának elhanyagolása vezette Horváth Jánost a fent idézett helytelen -- logikai és módszertani szempontból erősen vitatható érvenyi -- zárótétel alkalmazására. Pedig a Budai Minorita Krónika egésze, de különösen egyes részei -- éppen a tárgyalt időszak "viharos" volta miatt -- erősen igénylik a körültekintő tartalmi elemzést.

Az alábbiakban a Budai Minorita Krónika ilyen komplex vizsgálatát kíséreljük meg elvégezni.

Egészen röviden ki kell térnünk néhány, e krónikát érintő fontos tudománytörténeti megállapításra. Mint ismeretes, a Budai Minorita Krónika létét Marczali Henrik bizonyította minden kétséget kizáróan. Ugyancsak ő mutatta ki, hogy e krónika a budai minorita kolostorban keletkezett. Érveit a következőkben cso-

¹²⁷ Horváth: Stilusproblémák, 259.

¹²⁸ Uo.

portosíthatjuk:

1. "Körülményesen elmondanak mindent, mi a budai minorita zárdát illeti."
2. "Igy IV, Béla királynak, ki a budai minorita templomban volt eltemetve, siriratát közli, a többi királyét nem."
3. "Védelmére kel e zárdának az esztergomi érsek ellen."
4. "Rendkívül pártolja IV. Bélát és III. Endrét, kinek porai szintén ott nyugszanak... Már előbb is mindig pártolja III. Endrét, kinek a pápa kegyetlen ellensége volt."
5. "Nagyon jól van értesítve Buda városa belső mozgalmai felől 1307-ben."
6. "Azon eseményekről ír legbővebben, melyek a 14. sz. első évében Budán és Pesten mentek végbe."
7. "A minorita szerzőt azonban mindenekelőtt elárulják azon sorok, melyben a pápai hatalom pénzsóvársága ellen tiltakozik ... pápaellenes véleménynek a 14. sz. elején csak franciscanus mert kifejezést adni. Épen a minoriták voltak előharcosai azon nagy szellemi küzdelemnek, mely a 14. sz. első harmadában megindult a pápaság ellen."
8. "Még a lippai minorita zárdának alapítása 1325-ben is ... említetik." 129

Marczali Henrik bizonyítékai vitathatatlaná teszik, hogy e krónika, mely nem maradt ránk, de léte kétségtelen, a budai minorita kolostorban keletkezett. Marczali érveihez még csak azt tehetjük hozzá, a szerző nem mulasztja el közölni azt sem, hogy János kalocsaí érseket és Jakab szepesi püspököt a budai Szt. János minorita kolostorban temették el.

Ezek után meg kell vizsgálnunk a Budai Minorita Krónika szerkezetét, állást kell foglalnunk a már vázolt "monista" és "pluralista" -- az egy és több szerzőt feltételező -- vélemények egyike mellett.

Az egyszerűség kedvéért állásfoglalásunkat előrebocsátjuk. Véleményünk szerint a Budai Minorita Krónika négy, egymástól mind tartalmi, mind formai szempontok alapján viszonylag jól elha-

129 Marczali Henrik: i.m. 49.

tárolható részből tevődik össze, amelyek különböző pártállásu és történetirői koncepcióju szerzők művei.

a/ Az interregnum Anjou-ellenes krónikása

E szerzőnek tulajdonítjuk a krónikák 1272--1308 közötti bejegyzéseit /a kritikai kiadás 181--191. fejezetei/ ¹³⁰

Már maga az a tény érdekes és mindeztideig kellőképpen még nem értékelte, hogy a 14. századi krónikák, bársonkat vettek át Kézaiából, IV. László korának leírását, a "kun" király dicsőítő értékelését nem vették át. Ugyanakkor a Budai Minorita Krónika feltűnő részletességgel tárgyalja ezt a kort, olyan adatokat és neveket közöl, amelyek a hitelesség bélyegét hordják magukon, tehát nem tekinthetők sokkal későbbi mesterséges konstrukciónak. Másfelől az egész tárgyalást áthatja a személyes indulat, az izzó gyűlölet Kun László személye ellen, ami szintén érthetetlen volna abban az esetben, ha a Minorita Krónika egyetlen, 1332--33 körül író szerzetes sok évtizedre visszatekintő műve lenne. Így tehát már az a tény, hogy 14. századi krónikáink mellőzték IV. László koránál Kézait /74--75. fej. ¹³¹/s ahelyett egy új, más szemléletű László-portrét rajzoltak, bizonyíték rá, hogy nem alaptalan

¹³⁰ E 11 fejezet tartalmazza IV. László megkoronázását, a Hód-tavi csatát /181. fej./, a második /1285-ös/ tatárdulást /182./, Fülöp fermói püspök, pápai legátus magyarországi látogatását /183./, László király meggyilkolását /184./, a László alatti ország siralmas állapotát /185./, Velencei, III. András behozatalát, származását, győztes osztrák hadjáratát /186./, Károly Róbert behozatalát, származását, András király halálát /187./, Vencel behozatalát és megkoronázását /188./, Vencelnek Csehországba való visszatértét, amikor fogolyként magával viszi Werner fia Lászlót /189./, a pápának a budai álpapok által történt kiátkozását /190./, végül Ottó herceg behozatalát, megkoronázását, fogságát és kiűzését /191. fej./.

¹³¹ Szentpétery: SRH I. 185--187.

egy Kun László korát maga is átélte, annak nyomorúságát maga is tapasztalt szerző működését feltennünk, tehát egy olyan szerzőt, akinek működési ideje nem esik messze Kun László korától. Amit Hóman Bálint mond e kérdésről, tökéletesen helyesnek ismerjük el: "IV. László jellemzése vagy ... bűnlajstroma a maga keserű hangjával határozottan egykorú íróra mutat. Ez a siralmas korrajz, a királyi ágyasok és királygyilkos kunok nevének pontos ismerete, a Kun László szekereéről szóló szomorú anekdota mind a siralmakat átélte, László királyt szívből gyűlölő íróra vall." ¹³² Hóman azonban tulságosan IV. László közelébe, III. András uralkodásának elejére helyezi a szerzőt: szerinte a mű 1291--92-ben keletkezhetett. ¹³³ Mi Domanovszky érveit fogadva el, nyomában elvetjük Hóman III. András-kori szerzőt feltételező hipotézisét. ¹³⁴

Már itt szögezzük le, hogy szerzőnk genetikus szemléletű, közli III. András, Károly Róbert és Vencel származását. Itt különösen az meglepő, hogy kiválóan ismeri Vencel, de különösen András családi előzményeit. Hóman Marczalival polemizálva e kérdésről hasonlóan nyilatkozik: "Anjou-kori krónikás nem lehetett ily részletesen tájékozva Velencei András családi viszonyairól, nagyanyja és apja viszontagságairól..." ¹³⁵ E kérdés -- ha nem is perdöntően, de nem is elhanyagolhatóan -- egy Anjou-kori minorita szerzősége ellen bizonyít. Itt talán nem lesz felesleges, ha -- szerzőnk portréjának színezése szempontjából ---felvillantjuk Berkovits Ilona egy értékes gondolatát: a krónikás "III. András származásának további leírásánál nem kívánja elhallgatni, sőt az Árpád-házi származás mellett hangsúlyozot-

¹³² Hóman Bálint: i.m. 64.

¹³³ Uo.

¹³⁴ Domanovszky: A magyar királykrónika, 27.

¹³⁵ Hóman Bálint: i.m. 64.

tan és dicsekvően írja, hogy anyai nagyapja Velence 'egyik legelőkelőbb és gazdagabb polgára' volt ... Vagyis a velencei patri-
cius származás, a hatalmas pénzvagyron folytán csaknem egyenérté-
küvé lesz itt a királyi származással." 136

Krónikáink e részletével kapcsolatban különösen megle-
pő Domanovszky Sándor véleménynyilvánítása: "Kezdve III. Endre
trónra lépésétől minden a trónigények és Károly Róbert ügye elő-
rehaladásának szemszögéből van feldolgozva." 137 Domanovszky e
gondolatot fokozottan aláhuzza: "A szerzőt tehát csak a trón kér-
dése és Károly Róbert igényeinek érvényesülése vezeti az előa-
dottak tárgyalásában." 138 Ezt a nézetet -- kivéve persze Doma-
novszky "pluralista", több szerzőt feltevő álláspontját -- válto-
zatlanul magáévá tette Herváth János is. 139

Mindezen elképzelések ellenére is azt valljuk, hogy kró-
nikásunk legjellemzőbb ismérve a Károly Róbert-ellenesség. Ez a
politikai koncepció az, ami áthatja, diktálja művét, és ennek
olykor szokatlan őszinteséggel ad hangot. Mielőtt erre bizonyíté-
kokat hoznánk fel, meg kell határoznunk e szerző "krónika-betét-
jének" keletkezési idejét. Erre vonatkozólag a szövegben semmi
korjelző adat nincs, így azt magából az eseményekből kell megállá-
pitanunk. Ismeretes, hogy a 191. fejezet még foglalkozik Ottóval,
behozatalával, megkoronázásával, fogságával és kiűzésével. Mérv-
adónak tehát mint krónikásunk utolsó bejegyzését, ezt az adatot

136 Berkovits Ilona: i.m. 101.

137 Szentpétery: SRH I. 222.

138 Uo. 223. Ami ismét meglepő, az az, hogy Domanovszky egy 14. szá-
zad derekán élő minorita szerzőnek tulajdonítja e részt, mely-
ben "mindenekelőtt feltűnő a retrospektív szempont erős kidom-
borítása", az, hogy "minden ... Károly Róbert ügye előhaladá-
sának szempontjából van feldolgozva." Domanovszky: A magyar ki-
rálykrónika, 29.

139 Horváth: Stilusproblémák, 257--258.

kell tekintenünk. Ennek a fejezetnek az eseményei pedig még 1308-ra is átnyulnak. "Hogyan és mikor szabadult meg Ottó az erdélyi vajda fogságából, hitelesen nem tudjuk ... sokáig fogva nem lehetett, mert ... még 1308. februárban érkezett vissza országába, Alsó-Bajorországba." ¹⁴⁰ Ebből az következik, hogy szerzőnk feltétlenül 1308-ban vagy azután írhatta bejegyzéseit, vagyis akkor, amikor "az erők eloszlása már sokkal világosabb, mint az Árpád-ház kihalásakor volt." ¹⁴¹ 1308-ban már nemcsak látni lehetett, hogy Károly Róbert lesz a "végleges" király, hanem meg is koronázták. E krónikás bejegyzései keletkezésének megállapítása azért volt nagy jelentőségű, mert ezzel megkaptuk szerzőnk nézőpontját. Kis műve egészen más elbírálás alá esnék ugyanis akkor, ha pl. 1301 körül, de feltétlenül 1305--1306 előtt keletkezett volna, amikor még szinte senki "nem látta, hogy vajon Károly Róbert-e az a trónjelölt, aki a királyi hatalmat kellően megerősítve, képes lesz a bárókat visszaszorítani..." ¹⁴² De mint láttuk, bejegyzései semmi esetre sem keletkezhettek 1308 előtt, így krónikásunk már egy olyan trónkövetelő ellen ír, aki vagy a trón felé vezető lépcső utolsó, legfelső fokán áll /ha krónikája 1308 elején, közepén íródott/, vagy már király is /ez esetben 1308 utánra tehetnők bejegyzései keletkezését/. A lényeg viszont az, hogy -- akár 1308-ban, akár azután írta művét -- annak keletkezésakor Károly Róbert már nem "par inter pares" volt /vagy még az sem/, hanem egy egyre félelmetesebb erejű bázist -- s talán már a koronát is -- maga mögött érző hatalom. S névtelen krónikásunk Károly Róbert-ellenességét e szempontból kell vizsgálnunk.

Nyílt Károly-Róbert-ellenessége éppen ott kezdődik, ahol

¹⁴⁰ A magyar nemzet története, szerk.: Szilágyi Sándor, III. kötet, Bp., Athenaeum, 1895., 32.

¹⁴¹ Mo. tört. 181.

¹⁴² Uo. 177.

Domanovszky s nyomában Horváth is Károly Róbert iránti "vonzal-
mának", pártosságának kezdetét látja: III. András trónra lépésé-
nél. Köztudott dolog, hogy e korban "az Anjou-ház már több ízben
emelt igényt a magyar trónra, utoljára Kun László halálakor, III.
Endre uralomra jutása előtt." ¹⁴³ A korona birtokosa azonban
mégsem egy Anjou, hanem III. András lett. Az is ismert, hogy a
"külső hatalmak nem ismerték el Endrét 'legális' uralkodónak!" ¹⁴⁴
Egy retrospektív szemléletű Anjou-kori minorita bizonyára nem irt
volna "az Anjouktól bitorlónak tartott András trónigényének jo-
gosságáról." ¹⁴⁵ Márpedig a krónikában határozottan ilyen ten-
denciájú sorok vannak. "Cuius Andree regis ortum et originem vi-
deamus, qua ratione meruerit coronam regni Hungarie accipere!" ¹⁴⁶
Koronázását is teljesen más magyar királyok megkoronázása szerint
írja le: "... a baronibus regni Andreas dux feliciter corona-
tur." ¹⁴⁷ Egy Anjou-párti krónikás nem emelte volna ki az An-
joukkal szemben győztes riválisnak érdemmel szerzett koronáját,
szerencsés megkoronázását. Azt is tudjuk, hogy külső hatalmak /a
német-római császárság, a pápa/ Andrásnak "kétségbevonták törvé-
nyes származását, és szemére vetették a velencei 'kalmár'-csalá-
dokkal való rokonságát." ¹⁴⁸ Krónikásunknak e vádakra adott vá-
lasza ismeretes, s ez megint András iránti pártosságát, királya
védelmét fejezi ki: "... a velencei patricius származás, a hatal-
mas pénzvagyon folytán csaknem egyenértékű lesz itt a királyi
származással." ¹⁴⁹ András királynak e kalmár származását szinte

¹⁴³ Uo. 176.

¹⁴⁴ Uo. 164.

¹⁴⁵ Hóman Bálint: i.m. 64.

¹⁴⁶ Szentpétery: SRH I. 475.

¹⁴⁷ Uo. 477.

¹⁴⁸ Mo. tört. 164.

¹⁴⁹ Berkovits Ilona: i.m. 101.

dicsekvően, pozitivumként értékelve írja le szerzőnk.

Nem éppen meliorativ az, ahogyan szerzőnk Károly Róbert-ről szól először: "Quorum instantiam papa admittens quendam puerum XI. annorum nomine Karolum..." ¹⁵⁰ A quidam szó itt nem kis mértékben lekicsinylő hangulatu. Talán az sem véletlen -- éppen a trón szempontjából --, hogy Károly Róbert neve mellett még ezen kívül két ízben /azaz szinte mindig, ha neve szerzőnk tollára kerül/ ott a puer szó ¹⁵¹, míg Vencelről meg sem említi kiskorúságát, noha ez kétségtelen. ¹⁵²

Félreismerhetetlen Károly Róbert-ellenes tendenciája van a pápa által érdekében küldött legátusok sikertelensége leírásának. Névtelen krónikásunk részéről már maga az állásfoglalásnak látszik, hogy leírja, elmondja ezeket. Az pedig, hogy szinte "vadászik" az ilyen jelenetekre, s jelentős körítéssel tálalja őket, vitathatatlaná teszi szerzőnk Károly-ellenes arculatát. ¹⁵³

¹⁵⁰ Szentpétery: SRH I. 478.

¹⁵¹ Uo. 479 és 481.

¹⁵² "A legközelebbi trónkövetelő a szomszéd Csehország királya, Vencel volt, aki hasonló nevű kiskorú fiát igyekezett a magyar trónra juttatni." Mo. tört. 176.

¹⁵³ "Ut autem iste Carolus regnare valeret et contra Andream regem potestatem accipere papa prefatus legatos unum et alium de latere suo contra regem Andream pro Carolo destinavit. Qui nichil agere valentes ad propria redierunt." Szentpétery: SRH I. 478. Vagy másutt: "Eodem tempore frater Nicolaus de ordine Predicatorum, episcopus Hostiensis cardinalis, apostolice sedis auctoritate suffultus in Hungariam pro Carulo advenit. Qui Bude residendo diebus aliquot, videns se nichil posse proficere, reversus est in curiam..." Uo. 482. E megállapítás helyessége vitatható. Van ugyanis történelmi irodalmunkban olyan nézet, mely szerint Boccasini Miklós pápai legátus eredményes működése következtében kényszerült távozni Vencel király. /L. Hunfalvy Pál: Az oláhok története, I. kötet, Bp., 1894., 394./ Amennyiben ez utóbbi felfogás képviseli a történelmi igazságot, még világosabbá válik: szerzőnk a maga elfogultságát a tények ellenére is kifejezésre juttatja.

András halála után a bárók egy csoportja Csehországba megy Venceléért, hogy őt tegyék királlyá. Egy érsek, hat püspök és számos főúr alkotja a küldöttséget, köztük vannak a Henrikfiak is, akiket a zágrábi püspök és a ferencesek nemrég átokkal sujtottak. ¹⁵⁴ Szerzőnk mégis habozás nélkül "viri valde magnifici" jelzővel illeti őket. ¹⁵⁵ Venceléért azért mennek, "hogy vegye át Magyarország kormányát, mert ha az egyházadta királyt fogadják el, az ország szabad lakosai elveszítik szabadságukat". ¹⁵⁶ Ez világos fogalmazás. Kifejezi szerzőnk pápa- és Károly Róbert-ellenességét. E mondat minden kétséget kizáróan bizonyítja krónikásunk teljes bizalmatlanságát, sőt ellenséges érületét az Anjouk iránt. Szövegéből az is vitathatatlanul kiderül, hogy András király halála után Vencel mellé állt. Talán már az kifejezi állásfoglalását, hogy nem emlékezik meg Károly Róbertnek Bicskei Gergely esztergomi érsek /meghalt 1303-ban/ által történt 1301-es koronázásáról. ¹⁵⁷ Ezt egy Anjou-párti író bizonyára nem mulasztotta volna el közölni.

Vencel kezdettől fogva élvezi szerzőnk rokonszenvét. Már az a tény figyelmet keltő, hogy Gödingben az idősebbik Vencel szinte természetes királyul adja fiát a magyaroknak. ¹⁵⁸ Vencelt -- más püspökökkel együtt -- koronázta meg János kalocsai

¹⁵⁴ Tkalčić: Monumenta episcopatus Zagrabiensis, 207--208. Vö.: Karácsonyi János: i.m. I. kötet, 24.

¹⁵⁵ Szentpétery: SRH I. 479.

¹⁵⁶ Uo. 480. "... ut regni susciperet gubernacula Hungarorum, ne regni liberi libertatem amitterent in susceptione per ecclesiam dati regis."

¹⁵⁷ Zolnai László: Amikor a budaiak kiátkozták a pápát, Világosság, 1961. /II. évf./, 5. szám, 39.

¹⁵⁸ Szentpétery: SRH I. 480. "in regem Hungaris tradidit naturalem"

érsek tiszteletteljesen. ¹⁵⁹ Krónikásunk -- nehogy ez az aktus valaki számára is törvénytelennek látszék -- rögtön megjegyzi: az esztergomi érseki székhely akkor ugyanis nem volt betöltve. ¹⁶⁰ A feltétlenül minorita szerző Vencel-pártisága akkor érthető és értékelhető teljes sullyal, ha ismerjük a minoriták és más szerzetbeliek akkori hivatalos álláspontját. "1303. augusztus 12-én a székesfehérvári előadó, András és az összes szerzetesek jelen voltak a székesfehérvári káptalan előtt, midőn Lukács domonkosrendű a kalocsai érsek ¹⁶¹ és zágrábi püspök megbízásából kihirdette VIII. Bonifácznak abbeli nyilatkozatát, hogy a magyar királyi trón I. Károlyt és nem Vencelt illeti. Oda is tették pecsétjüket. Nekik tehát -- mint az apostoli székhely fiainak -- ezentul kerülniök kellett Vencel királyt és annak párthiveit, ez pedig -- mivel Vencel csak 1304. júliusában ment vissza Csehországba -- sok üldöztetéssel és kárral járt." ¹⁶²

Ugy hisszük, nem tételezünk fel lehetetlent, amikor feltesszük, hogy VIII. Bonifác eme levele a minoriták központjába, a budai kolostorba is elkerült, amelynek lakójául gondoljuk minorita szerzőnket is. Mindenesetre e pápai körlevélről a budai minoritáknak, így krónikásunknak is kellett tudniok. Ennek tudatában még határozottabban körvonalazódik előttünk szerzőnk Anjou-ellenes profilja.

A budai pápakiátkozás további bizonyítékul szolgál. A krónikás leírja, hogy a távozó Boccasini Miklós ostiai bíboros-püspök, a Károly Róbert érdekében küldött pápai legátus valami

¹⁵⁹ Uo. "honorifice eum coronarunt"

¹⁶⁰ Uo. "Sedes namque tunc archiepiscopatus Strigoniensis vacabat"

¹⁶¹ Nem azonos a Vencelt megkoronázó Gimesi János kalocsai érsekkel, aki a koronázást követő napokban éppen a budai Szt. János minorita kolostorban halt meg.

¹⁶² Karácsonyi János: i.m. I.kötet, 32. Vö.: Theiner: Monumenta Vetera Hungariam sacram illustrantia, I. 404.

okból kiátkozás alatt hagyta Buda városának polgárait.¹⁶³ Eleve kétkedéssel fogadhatjuk, hogy a Budán élő, a budai eseményekben igen jól tájékozott szerző ne tudná az interdictum okát. Inkább hihető, hogy elhallgatja azt, különösen akkor, ha ez az ok Károly Róberttel kapcsolatos, s elhallgatása érdeke az Anjou-ellenes beállítottságu szerzőnek. "1302-ben ..., amikor Károly Róbert hívei ostromolták Budát /kiemelés tőlem, K. Gy./, az esztergomi érsek és a Károly Róbert érdekeit képviselő pápai legátus /Boccasini Miklós, aki 1303-ban VIII. Bonifác utódja lett XI. Benedek néven/ kiátkozta a budai polgárságot."¹⁶⁴ A tényleges ok elhallgatása tehát -- véleményünk szerint -- tudatos, szándékos. Ezután a polgárok átkozták ki a pápát. Ezzel a lépéssel, jóllehet részben Károly Róbert-ellenes jellegű volt, mivel egy bizonyos népi eretnekség városi szintű megnyilvánulását képezte, krónikásunk mint szerzetes már nem rokonszenvezhetett.¹⁶⁵ Krónikájának egy mondata talán saját személyére is vonatkozhat: a szerzetesek és plébánosok pérsze szigorúan tiszteletben tartották a pápa ren-

¹⁶³ Szentpéter: SRH I. 482. "In suo recessu cives civitatis Budensis pro quodan casu in interdicto reliquerat."

¹⁶⁴ Mo. tört. 178.

¹⁶⁵ A Képes Krónika miniátora már nem ábrázolja ilyen visszataszítóan a pápakiátkozást: "A Képes Krónika művésznének, aki oly visszataszítóan festi például Kálmán királyt puposnak, kancsalnak, a budai pápai kiátkozástfestések a szöveg értékelése alapján az ál- és ravasz papokat is módjában lett volna torzító külső jelekkel jellemezni. De ehelyett két diszes ornatásban öltözött tonzurás papot festett: egyikük égő gyertyát tartva, kis templomharangot kongatva, a másik könyvvel a kezében közösíti ki az oldalt ülő sovány, görnyedt pápát, ki a dominikánus rend öltözetében van." Kálti Márk Képes Krónikája, Magyar Helikon, 1959., Berkovits Ilona: A Képes Krónika művészettörténeti jelentősége, 43.

delkezését. ¹⁶⁶ E téren politikai pártállását alárendeli szerzetesi voltának. Azt mondhatjuk tehát, hogy bár szerzőnk határozottan Károly Róbert-ellenes, az exkommunikált eretnekektől elhatárolta magát.

Ugy hisszük, e bizonyítékok minden kétséget kizáróan igazolták névtelen minorita krónikásunk élesen Károly Róbert-ellenes nézőpontját, s azt, hogy határozottan III. András és Vencel királyok mellett állt. Ez utóbbi megállapítást Domanovszky Sándor is elismerte: a szerző e két uralkodótól "nem tagadta meg rokonszenvét". ¹⁶⁷ Domanovszky azonban ezzel ellentmondásban nyomatékosan hangsúlyozza, hogy e rész egy Anjou-kori és Anjou-párti szerző műve, és hogy "kezdvé III. Endre trónralépésétől, minden a trónigények és Károly Róbert ügye előhaladásának szemszögéből van földolgozva." ¹⁶⁸

Ugy gondoljuk, hogy Domanovszky e nézetét megfelelő példaanyaggal cáfoltuk: valójában III. András trónra lépésétől Ottó kiűzéséig minden vagy legalább is igen sok tény, esemény Károly Róbert és trónigényének érvényesülése ellen szól.

Nem lenne helyes azonban a krónikásunkról rajzolt kép, ha nem szólnánk realizmusáról, arról, hogy kétségtelen pártossága mellett is bizonyos őszinteség, kora társadalma problémáinak éles szemre valló megfigyelése és valós ábrázolása is jellemző rá. Ez a mozzanat végigvonul egész művecskéjén. Említettük, hogy IV. László alakját egészen sötétre színezi. De mindjárt a róla szóló első fejezetben a kunok és vezérük, Oldamér ellen harcoló Lászlót biblikus hasonlattal a vitéz Józsuához hasonlítja. ¹⁶⁹ Itt talán

¹⁶⁶ Szentpétery: SRH I. 482. "Interdictum quippe religiosis et plebanis stricte servantibus..."

¹⁶⁷ Domanovszky: A magyar királykrónika, 30.

¹⁶⁸ Uo. 29.

¹⁶⁹ Szentpétery: SRH I. 472. "... contra eum rex Ladizlaus, 'ut fortis Iosue' pro gente sua et regno pugnaturus accessit."

nem szükséges forrásul "egy IV. Lászlót dicsőítő művet" ¹⁷⁰ feltételeznünk, mint Hóman teszi. A kézenfekvő forrás Kézai lehetne, ám nála nem találjuk meg ezt a képet. Felettből valószínűtlen, hogy Kun László nem éppen dicsőséges uralkodása több magasztaló munka keletkezését inspirálta volna. Szerzőnk László-ellenességét már az is igazolja, hogy Kézai szövegét e kornál mellőzi, mégsem mulasztja el elmondani a László ellen küldött fermói Fülöp, pápai legátus sikertelen misszióját. ¹⁷¹ Itt újra hangsúlyoznunk kell pápaellenességét is. E rész megszületését talán éppen a pápa világuralmi tervei, a Magyarország "belügyeibe" való beavatkozás elleni tiltakozás ihlette, hozta létre.

Realizmusa, éleslátása különösen az interregnum, a feudális anarchia vad tombolásának idejére teljesebb ki. E kor társadalmára, pártviszonyaira, azok erőhelyzetére igen jó szemre valló, alapos társadalomismeretről tanuskodó megjegyzései vannak. Észreveszi, hogy azok a feudális oligarchák, akik András halálakor Károly Róbert oldalán vannak, csak szavakban óhajtják őt királynak. ¹⁷² Az sem kerüli el figyelmét, hogy Vencel tényleges hatalom nélküli király, Károly Róbert pedig tényleges hatalom nélküli trónkövetelő, s kettejük közül csak az a jelentéktelen többlet írható Vencel javára, hogy fején a korona van. ¹⁷³

¹⁷⁰ Hóman Bálint: i.m. 64.

¹⁷¹ Szentpétery: SRH I. 473. "Sed nichil in rege proficiens repatriavit."

¹⁷² Uo. 479. "... Matheus, Omodeus et Ugrinus potentissimi principes in regno ac alii nobiles quamplures Carulo puero adhaeserunt et eum regem nominabant verbo, sed non facto."

¹⁷³ Uo. 481. "Postea rege iam dicto /Vencezlao, K. Gy./ quem Hungari Ladizlaum vocaverunt, in Buda degente nullum castrum, nulla potentia seu potestas, nullum ius regale, sicut Carulo puero, ex parte baronum restituuntur. Sed una pars regni Carulum, altera Ladizlaum regem appellabant nomine tantum, sed non re vel effectu regie maiestatis seu potestatis."

E rész szerzőnk igen alapos, mélyreható korismeretéről tanuskodik. A szöveg nullum-jai a maguk szomorú, monoton egyhangúságával mintha a ténylegesen királytalan kor siralmas állapotait fejeznék ki. E kis kiragadott részben benne van a feudális anarchia lényege és kimondatlanul is -- a birálata. A 191. fejezet Ottóval foglalkozik. Adatai itt is hitelesek, helyesek, kiállják az ellenőrzést. ¹⁷⁴ Ottó már nem bírja osztatlanul a névtelen krónikás rokonszenvét. Bár a szövegben kétszer is előfordul a törvényes király kifejezés, de csak mint Ottó szubjektív igénye. Első ízben arról van szó, hogy Ottó "törvényesen" akarja királlyá koronáztatni magát ¹⁷⁵, másodszor pedig saját uralkodásának "törvényes" jellegét akarja igazolni. ¹⁷⁶ A szöveg alapján nem fér kétség hozzá, hogy szerzőnk valóban törvényes királynak tartja Ottót, azonban -- bár ezt nem mondja ki -- konstatálnia kell, hogy királysága árnyékkirályság. S krónikásunk -- talán ez sem véletlen -- éppen azokat az eseményeket emeli ki szűkre szabott előadásában, amelyek ezt bizonyítják. Mert milyen király az, akinek ünnepnapon királyi díszben, királyi koronával a fején, nagyszámu néppel utcákon és tereken végiglovagolva kell bizonyítania uralkodásának "törvényes" voltát? Milyen király az, akit -- Erdélybe látogatván -- a Kán nembeli László erdélyi vajda elfoghatott, és várában sok napon át /multis diebus/ láncon tarthatott? Milyen király az, akit egyszerűen ki lehetett zavarni az országból?

Krónikásunk ezen mozzanatok lejegyzésével eljutott -- kimondatlanul is -- a feudális anarchia teljesen bomlasztó szerepének, "esztelenségének" felismeréséig. Tovább azonban nem

¹⁷⁴ Fejér: Cod. Dipl. VIII. 1. 215.

¹⁷⁵ Szentpéter: SRH I. 483. "ut ... coronaretur legittime in regem"

¹⁷⁶ Uo. "ut cunctis se esse regem legitimum publicaret."

lépett. Talán azért, mert az időkeret nem engedte /ez esetben 1308-ban, az eseményekkel egykoruan írta művét/.

Hátra van még annak megválaszolása, hogy miért Ottó kiűzése után, a kritikai kiadás 191. fejezete végén vontuk meg névtelen krónikásunk munkájának záró-határát. Formailag a 191. és 192. fejezet közötti következetlen kronológia mutatja a törést. A 191. fejezet 1308-as eseményt mond el, míg a 192. fejezet 1305-re ugrik vissza a történetek tárgyalásában. Tartalmilag az írói állásfoglalás és szemléletmód megváltozása indokolja a cezura itteni megvonását. Itt azonban meg kell állnunk egy pillanatra. Láttuk, krónikásunk 1308-ig viszi előre a ~~es~~selekményt. Tovább lépést várunk tőle, amikor sok, még szintén 1308-ig megtörtént, lezajlott eseményt elmellőz? Problémákat vet fel, s legtöbbször, ha azokra a történelem már 1308-ra meg is adta a választ, ő azokat válaszatlanul hagyja. Hiába várjuk tőle Gentilis biboros látogatásának tárgyalását -- hogy a legfontosabbat említsük csak --, pedig a pápai követ már 1307-ben Magyarországon volt.¹⁷⁷ Azt hisszük, nem tévedünk, ezek a -- javarészt 1304--5 után történt, általa elmellőzött -- események Károly Róbert fokozatos erősödését hozzák, s éppen ezért, tehát célzatosan, tudatosan, hallgat ezekről krónikásunk. Az is elképzelhető persze, hogy csak valamikor -- mindenesetre nem túl sokkal, egy-két évről lehet csupán szó -- 1308 után írta művét.

Bizonyos tartalmi és formai /ritmikai, frazeológiai/ érvek alapján ~~es~~szerzőnek, e szerző interpolációjának kell tulajdonítanunk a 174. fejezetnek Bánk bán gyilkosságával foglalkozó végét /Sed proh dolor -- subsecuta/¹⁷⁸ és a teljes, a flagel-

¹⁷⁷ "... 1307-ben új pápai legátus érkezik az országba Gentile /latinosan Gentilis/ biboros személyében..." Mo. tört. 129.

¹⁷⁸ Szentpétery: SRH I. 464--465., bár e rövid rész a Zách-mérnyyletről beszámoló szerző interpolációja is lehet.

láns eretnekmozgalmat és az esztergomi minoritáknak a Churla nembeli Fülöp esztergomi érsekkel IV. Béla teteméért vívott har-
cát tartalmazó 179. fejezetet. 179

Ugy véljük, hogy ujjonnan "felfedezett" krónikásunk határozott profiljának megvonásával sikerült őt elkülönítenünk a következő szövegrészek szerzőjétől. Valljuk egyébként, hogy a tartalmi vonatkozású érvek révén adódott szöveg- és szerző-elkülönítés objektíve helyesebb, mint a formai elemzés eredményei alapján felmutatott szöveg- és szerző-azonosítás.

A tartalmi elemzés mellett azonban nem szabad tulzot-
tan háttérbe szorítanunk és mellőznünk a stiluskritikát. Itt el-
sősorban a szöveg ritmikai vizsgálatát, annak eredményeit kell
figyelembe vennünk. /E vizsgálatunkba a 181--191. fejezeteken ki-
vül belevontuk a 174. fejezet fent megjelölt részét és a teljes
179. fejezetet is./

75 mondatból 74 ritmikus /ez a teljes szöveg 99 %-a/
és 1 ritmustalan mondatvéget találunk. Ime e kritikus mondatklau-
zula /szöveggörnyezetbe ágyazva/:

...sicut Carulo puero
ex parte baronum
restituuntur. 180

Ezt egyetlen rokon kódex sem javítja, viszont két kódex /Csepre-
ghy, Bélyd/ restituitur alakja szövegingadozást mutat. A követ-
kező mondat rövid, és sed kötőszóval kezdődik. /A sed kötőszót va-
lamennyi rokon szöveg tartalmazza./ Így fel lehet tételezni, hogy
az eredeti szövegben a restituuntur-ral záruló rész nem volt ön-
álló mondat, csak a későbbi másolók értelmezték helytelenül az in-
terpunkciót, s ezzel a később odakerült ponttal lett e rész önál-
ló, ritmustalan mondattá. Ettől eltekintve a szöveg mondatvégeinek

179 Uo. 469--470.

180 Uo. 481.

mintaszerű, totális ritmizáltsága kétségtelen. Magas ritmizáltságot mutat a kólonvizsgálat is. 508 kólonból 400 ritmikus /79 %/ és csak 108 ritmustalan /21 %/. Az alábbi táblázat a ritmusformák mondat- és kólonvégi elhelyezkedését mutatja:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	11	16 %	56	18 %
Tardus	9	13 %	75	25 %
Velox	44	60 %	119	40 %
Dispondaicus	8	11 %	47	16 %
Összesen	72	100 %	297	100 %

A táblázatból világos, hogy a ritmusformák változatos megoszlást mutatnak. Így is tisztán kivehető azonban, hogy a szerző legkedveltebb ritmikus formációja a velox. Ennek következetes végigvitelét azonban még az abszolút mondatvégeken sem sikerült megvalósítania, bár a tendencia vitathatatlan. Az is látható, hogy a dispondaicus, e Horváth János által teljes joggal "speciális magyarországi sajátásnak" ¹⁸¹ minősített ritmusformáció az, amelyet kerülni szándékszik írónk, de ez nem sikerült teljes mértékben. Kólonvégeken természetesen nehezebb a szerző dolga mind a ritmikus klauzulák megalkotásában, mind a kedvelt ritmusformáció érvényesítésében. Ezért van az, hogy a kólonvégek ritmusképlete nagyobb kiegyenlítődést mutat.

Feltétlenül foglalkoznunk kell a szövegrész rimelésével is. Elemzésünk eredményeit a következő táblázat mutatja:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	9	12 %	205	40 %
Rimtelen	66	88 %	303	60 %
Összesen	75	100 %	508	100 %

¹⁸¹ Horváth: Stílusproblémák. 394

Közismert, hogy a latinban nem nehéz rimeket "gyártani". Ezért a mondatok 12, a kólonok 40 %-os rimessége /tudván azt, hogy ez utóbbinál rimesnek vesszük a kólonat akkor is, ha csak alliteráció, figura stb. van benne/ nem tekinthető magas arányszámnak, s nem tételez fel a szerző részéről szándékos, tudatos rimelési törekvést. Ezt az egyes esetek konkrét vizsgálata is alátámasztja.

Kétségtelenül legjobban sikerült rimes részlete a következő:

Abhinc Te Deum laudamus altissime proclamantes :
ad Albam civitatem regiam devenerunt, ::
ubi Johannes :
archiepiscopus Colocensis :::
cum episcopis aliis :::
superius nominatis :::
honorifice eum coronarunt. :: 182

A rimhasználat tudatossága korántsem biztos, a különböző hosszúságúra sikerült kólonok pedig rontják a művésziességet. Rimes mondatait szinte kizárólag ragismétléssel alkotja, ami szintén nem feltétlenül jelzője a tudatos szándéknak.

Pl. Ceperunt namque in ea /in/testina bella consurgere, :
civitates confringi, ::
ville per combustiones ad nichilum redigi ::
pax et concordia penitus conculcari, ::
divites deficere :
et nobiles rusticari ::
pre inopia paupertatis. 183

Alliterációi is mindig csak két szóra terjednek ki; a szándékoság itt sem bizonyos.

Pl. 181. fej.: Postea cum prelium committeretur
182. fej.: sed spreto
187. fej.: papa prefatus

Figurái közül mindössze kettő érdemel említést. Az egyik ötletes szójáték:

182 Szentpétery: SRH I. 480.

183 Uo. 474.

183. fej.: quia Cumanice
et nen catholice
conversabatur,

a másik egy, az iméntihez hasonlóan bizonyos foku tudatosságot mutató szóismétlés-sor:

188. fej.: ad regem Vencezlaum,
ut regni susciperet gubernacula Hungarorum,
ne regni liberi
libertatem amitterent
in susceptione, per ecclesiam dati regis.

E stilusvizsgálat eredményei különösen a Budai Minorita Krónika más szerzőinek stiluskészségével történő összehasonlításuk révén nyernek majd nagy fontosságot.

Valószínűnek tartjuk, hogy szerzőnk az, aki az V. István korabeli ősforrást /Ákos mester művét/ megtoldotta Kézai krónikájának bizonyos, átvett részeivel, s saját művét a kompozíció folytatásául írta. Ez következik interpolációiból, s Kézai IV. László-konceptiójának mellőzéséből.

b/ Károly Róbert krónikása

E szerzőnek tulajdonítjuk a krónikák 1305--1312 közötti bejegyzéseit./a kritikai kiadás 192--196. fejezetei/ ¹⁸⁴.

E szerzőnket és működését világosan világosan elválaszthatjuk az imént tárgyalt krónikás munkájától. Már az meglepő, s kutatóink által mindeddig észre sem vett tény, hogy krónikáink 191. és 192. fejezete között hangulati, időrendi -- de ami a legfontosabb --, állásfoglalásbeli különbség van. Ezt kül-

¹⁸⁴ Ezen 5 fejezet tartalmazza az Ottó által elvesztett korona megtalálásának történetét /192. fej./, a fogságból visszatért Werner fia László bosszuját /193./, Gentilis biboros működését, Károly Róbert megkoronázását /194./, az V. Kelemen pápa által elrendelt országos gyűjtést /195./, végül Károly Róbert és híveinek Kassa melletti győztes csatáját /196. fej./.

sőleg a következetlen kronológia juttatja kifejezésre. A 191. fejezet 1308-ig halad előre az események tárgyalásában, míg a 192. fejezet visszanyúl 1305-re, s még a 194. fejezet közepén is csak 1307-nél tart a cselekmény. Éppen e kronológiai döccenő is indokolja többek között azt, hogy az interregnum Anjou-ellenes krónikása munkájának végét a 191. fejezettel véltük megállapítani.

E második szerzőnk krónikafolytatása időben 1305-tel kezdődik, Ottó herceg magyarországi bevonulásával, s már első szavai vitatkoznak elődje előadásával: Nem hallgathatjuk el azt sem... ¹⁸⁵ E kezdő fejezetben a magyar koronának Ottó herceg által történt elvesztését és szinte csodával határos megtalálását mondja el. Ennek az epizódnak krónikájába való beleszövése -- vi-ta sem fér hozzá -- szimbolikus értelmű. Szerzőnk azonban nem hagyja megoldatlan talányként szimbólumát, maga oldja meg, magyarázza meg. A korona elvesztéséről ezt mondja: Mit értsek ugyan-is a korona elvesztésén, hacsak nem azt, hogy a herceg nem visel-hette élete fogytáig a koronát, hanem elveszítette fejéről is a koronát, meg a becsületet is? ¹⁸⁶ E szimbólum-feloldás, e "jós-lat" kétségtelen célzás, előjel Ottó kiűzésére. Bonfini is helye-sen ismerte fel a motívum szimbólum-jellegét, előjel-voltát: "Prodigium mox haruspices interpretati Othonem perbreui regno po-titutum, mox vero repertam ideo dixere, quia Ungaris abalienari sanctum ac pene divinum diadema non posset." ¹⁸⁷ Krónikásunk a

¹⁸⁵ Szentpétery: SRH I. 484. "Nec hoc pretermittendum est..."

¹⁸⁶ Uo. "Quid enim per hoc, quod illa corona cecidit, intelligo, nisi quia dux ille usque vitam suam portare non potuit hanc coronam, sed amisit de capite coronam ipsam pariter et hono-rem."

¹⁸⁷ Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum Decades, Tomus II., MCMXXXVI., Lipsiae -- B. G. Teubner, Decas II., Liber VII., 202.

korona megtalálásának szimbolikus értelmét is megnagyarázza:

Mit jelent, hogy senki nem találta meg, hanem csak azok, akik vitték? Csak azt, hogy Pannónia nem veszítheti el angyal adta koronáját. ¹⁸⁸ S az, aki megőrzi Pannónia eme angyalladta koronáját -- amint a későbbiekből kiderül --, Károly Róbert. Még ugyan- ebben a részben egy másik figyelmet érdemlő kifejezés van. A Magyarországra jövő Ottó ellenségeitől való félelmében egy csobolyóba rejti el a koronát. ¹⁸⁹ Az interregnum történetének leírásában itt fordul elő először s nem utoljára az "ellenség" /hostis/ szó. S ebben a rövid kis mondatban az is benne van, hogy Ottó bejövetele nem diadalut. Ottó tudatában ott szorong, de az utakon is, amerre a trónkövetelő elhalad, ott rejtőzik az "ellenség", s alig fér hozzá kétség, hogy ez Károly Róbert hiveinek táborát jelenti.

Szerzőnk tollán háromszor fordul elő Ottó neve, s mindháromszor mint herceget /dux/ említi. Ez egyszer indokolt: amikor a herceg /mert ekkor még valóban herceg és nem király/ a koronázásra megy. Két ízben azonban a már megkoronázott Ottóról szólva említi neve mellett a herceg szót: "quia dux ille usque vitam suam portare non potuit hanc coronam" ¹⁹⁰, és László erdélyi vajdáról szólva "quod coronam regni, quam ab Otthone duce, dum eum captivaverat, receperat." ¹⁹¹ Ugy hisszük, az, hogy szerzőnk Ottót mindig csak hercegnek /dux/ és sohasem királynak /rex/ nevezi, nem lehet véletlen. Az interregnum Anjou-ellenes krónikásánál Ottó

¹⁸⁸ Szentpétery: SRH I. 484. "Quid est, quod a nullo inventa, sed ab ipsis, qui portabant, nisi quod ne Pannonia data sibi corona ab angelo privaretur."

¹⁸⁹ Uo. "... cum sacra corona per dictum Otthonem ducem ad Hungariam portaretur, propter timorem hostium fecit illum includi per artem tornatoriam in flasconem."

¹⁹⁰ Uo.

¹⁹¹ Uo. 486.

kétszer is törvényes /legittimus/ király -- itt csak herceg. Nem
tulzás ebből azt kiolvasnunk, hogy szerzőnk nem ismeri el Ottó
királyságát.

Említettük, hogy az interregnum Anjou-ellenes króniká-
sa szerint Vencel király távozásakor fogolyként magával vitte
Werner fia Lászlót, a budai bírót. /189. fej./ Nem kétséges,
hogy eme László Károly Róbert hive. ¹⁹² Előző krónikásunk azon-
ban e László visszatértéről -- noha az 1307-ben történt -- nem
emlékezik meg. Ez nyilván politikai állásfoglalásából adódik.
S az, hogy jelen szerzőnk éppen ezt az eseményt taglalja a kö-
rülményekhez képest bőven, szintén pártállásából magyarázható.
Az is érdekes, s semmi esetre sem a véletlen műve, hogy szerzőnk
László visszatértének tárgyalásakor a politikai vonatkozásokat
emeli ki. Werner fia László és társai -- tehát Károly Róbert hi-
vei -- azokat a budai polgárokat ölik meg, akik ellenségeik és
árulói voltak, ¹⁹³ azaz Vencel támogatóit, elvbarátait. László
nem feledkezik meg Peturmanról sem, aki fogsága idején -- mint
Vencel hive -- budai bíró volt. ¹⁹⁴ Peturmanról egyébként az
interregnum Anjou-ellenes krónikása is megemlékezett, de csupán
nevét közölte /190. fej./. László számol le az eretnek színeze-
tű, a pápát kiközösítő egyházellenes budai mozgalom vezetőivel
is. ¹⁹⁵ E fejezet mondanivalója /ha úgy tetszik: szimbolizmusa/

¹⁹² "Nyilvánvalóan nem Buda egész polgársága állt Vencel párt-
ján. Ez kitűnik abból, hogy Vencel a budai bírót elfogatta
és fogságba vettette." Mo. tört. 177.

¹⁹³ Szentpétery: SRH I. 485. "quosdam cives Budenses, suos ad-
versarios et proditores invasit subito et destruxit."

¹⁹⁴ "A Vencel alatti városi bíró, Peturman, elmenekült, életét
megmentette, de javait a visszatért bíró szerezte meg." Mo.
tört. 178.

¹⁹⁵ "A budai mozgalom vezetőit /Martunherrmant és Martinust/ a
legkegyetlenebb módon végezték ki." Uo.

világos: "... a régi budai bíró cseh fogságból kiszabadulva visszatért, és a város megtért Károly Róbert hűségére." 196

A bosszuló és a várost megtisztító Werner fia László az országot megtisztító Károly Róbert előhírnöke.

És az "országmegváltó" Károly Róbertre nem kellett soká várakozni. A szerző -- kivehetően -- nem kevés büszkeséggel állapítja meg, hogy egy minorita rendű biboros, Gentilis jött Magyarországra a pápa tekintélyével 197, aki rettentő hirdetéssel az ország nemeseit átok kötelékével kötötte meg. 198 Azokkal a nemesekkel cselekedte ezt, akik nem akarták Károly királynak visszaadni a királyi és királynéi jussokat, és nem tekintették őt királynak. 199 Az interregnum Anjou-ellenes krónikása csupán a Károly Róbert érdekében küldött legátusok kudarcáról emlékezett meg -- észrevehető örömmel. Szerzőnk nem mulasztja el -- éppen krónikás-elődjével szemben -- nyomatékosan hangsúlyozni Gentilis működésének eredményességét, hiszen a megrettent, lelkükben megzavarodott nemések 200 egyöntetűen /!/ /concorditer/ királlyá koronázták Károly Róbertet. A "concorditer" történt koronázással kapcsolatban persze jogos fenntartásaink vannak, hiszen köztudott, hogy Károly Róbert megkoronázását a jelenlévők egy részének morgása, ellenkezése, nem-tetszése kísérte, s azt is tudjuk, hogy Károly Róbert megkoronázásával a

196 Uo.

197 Szentpétery: SRH I. 486. "ex auctoritate summi pontificis"

198 Uo. "constitutione terribili promulgata nobiles regni anathematis vinculo innodavit."

199 Uo. "Et hec fecit illis nobilibus, qui iura regalia et regalia nolebant restituere regi Carulo ... et qui eum regem minime appellarent."

200 Uo. "amaro spiritu perturbati"

"királytalan kor lényegében még nem ért véget".²⁰¹ Krónikásunk itt kézzel foghatóan torzít, hamisít -- Károly Róbert javára.

Egyébként itt is élesen polemizál az interregnum Anjou-ellenes krónikásával. Mint tudjuk, az leírta, hogy fermói Fülöp pápai legátus a királyt is kiközösítéssel fenyegette, ha nem gyűlöli a pogányokat, nem követi a keresztény szokásokat, és nem él házastársi nyoszolyában /183. fej./. Azt sem mulasztja el azonban -- nem kevés tetszéssel -- hozzátenni, hogy a követ mit sem érvén el Kun Lászlónál, hazament. Ezzel szemben szerzőnk -- szintén teljes helyesléssel -- nem mulasztja el kifejtteni, hogy Gentilis bíboros László erdélyi vajdát külön kiközösítésben²⁰² részesítette egyéb ok /a korona önkényes magánál tartása/ mellett azért is, mert István szerb király félhitű fiához adta feleségül leányát.²⁰³ A kimondatlan polémia a két szerző között itt is felvillan.

Jelen szerzőnk nem mulaszt el említeni egyetlen olyan -- talán kisebb jelentőségű²⁰⁴ -- eseményt sem, amely kapcsán azonos alapról, de ellenkező előjellel polémiát ne kezdhette elődjével, az interregnum Anjou-ellenes krónikásával.

Szerzőnknel azonban van egy olyan többlet, amit az interregnum Anjou-ellenes krónikása egyik kedvelt királyáról sem tudott, nem tudhatott elmondani: egy nagy győzelem. Károly Róbert Kassa melletti diadaláról van szó. Ezen esemény ábrázolása irodalmunkban egészen újszerű. Az ellenség erejének szinte maximálisra fokozott tulsulya, a csatában elfoglalt többszöri jó pozíciója ellenére is Károly Róbert arat győzelmet. A kassai csata nem volt "séta", nem volt mindent elsőprő győzelem, szerzőnk nem is így áb-

²⁰¹ Mo. tört. 181.

²⁰² Szentpétery: SRH I. 486. "speciali excommunicatione"

²⁰³ Uo. "quia filiam suam ... tradiderat filio Stephani regis Seruie scismatico in uxorem"

²⁰⁴ Pl. László erdélyi vajda kiközösítésének második -- kétségtelenül szűkebb értelemben családi jellegű -- oka.

rázolja, s ebben a realitás iránti érzéke, a tények tisztelete mutatkozik meg. Azt, hogy az ellenség szellemi fejét, Csák Mátét igen hatalmas főurnak /potentissimus princeps/ nevezi, hogy Károlyt úgy ábrázolja, mint a csatától visszariadó, az ellenség ereje miatt megütközni habozó hadvezért, hogy az ellenségnek juttatja a jobb felvonulási terepet, s hogy részükről kevesebben is esnek el, mint Károly Róbert oldaláról, nem lehet másként magyarázni, mint művészi fogásként: hiszen minél erősebb ellenséget győz le egy hadsereg, győzelme annál értékesebb. E fenti színező tényezőket nem is kellett volna feltétlenül megemlítenie; de hogy mégsem hagyta szó nélkül, azt egyrészt a realitás, a történeti "igazságosság" iránti "érzékével" lehet magyarázni, ami itt konkrétan pártosságának kiemelését is szolgálja, de másrészt legalább ilyen mértékben művészi törekvéssel is. Szerzőnk Károly Róbert-pártisága már itt megmutatkozik: a Károly király ellen harcoló oligarchákat a béke legnyakasabb ellenségeinek ²⁰⁵ nevezi. Láttuk, hogy előző krónikásunk ugyanezeket a kiskirályokat igen nagyságos uraknak ²⁰⁶ titulálta. Az ellentét kétségtelen: Ezt azonban konkrétabbá is tehetjük: ugyanis mindkét felsorolásban szerepel Miklós fia Deméter, pozsonyi és zólyomi ispán neve. Amott mint Vencelhez menő, tehát annak pártján álló /s ebből következőleg Károly Róbert-ellenes beállítottsága/ "vir valde magnificus"-nak neveztetik; emitt viszont a Károly Róbert ellen harcoló sereg vezéréként a "durissimus pacis hostis" névvel illettetik. Már ez kétségtelenné teszi, hogy a legteljesebb mértékben indokolt a két szerző munkájának elkülönítése, hiszen nagyon nehezen hihető el, hogy egy szerző ilyen eltérően nyilatkozzék ugyanazon személyről, vagy hogy egyazon szerző álláspontja ennyire megváltozzék, hiszen e jelzők nem csupán szóvirágok,

²⁰⁵ Szentpétery: SRH I. 488. "durissimi pacis hostes"

²⁰⁶ Uo. 479. "viri valde magnifici"

hanem a politikai pártállás hü kifejezői is. Szintén jellemző krónikásunkra annak megemlítése, hogy a királyt Kassa és a szepe-siek is támogatták. Ezen esemény elmondása logikus folytatását képezi Buda városának Károly Róbert hűségére történt megtérésének taglalásával; azaz szerzőnk nem mulasztja el egyetlen konkrét esemény elmondása kapcsán sem, hogy utaljon királya hatáskörének, királyi uralma hatósugarának növekedésére. A fentemlitett művészi kompozíció alkalmazásának tudatosságát egyébként a zárósorok is bizonyítják: noha a király részéről többen estek el, a király mégis dicsőséges diadalt aratott. 207

Jelen szerzőnk csupán egy dologban látszik egyezni az interregnum Anjou-ellenes krónikásával: a pápaellenességben. Voltaképp azonban ez is csak látszat-egyezés. Az interregnum Anjou-ellenes krónikásának pápaellenessége nyers, s szinte minden esetben Károly Róbert-ellenességgel társul; e két tényező kölcsönösen kiegészíti, táplálja egymást. Jelen szerzőnk esetében a pápaellenesség önmagában álló, semmi mással nem társuló sajátosság. Egyyszerűen, minden kommentár nélkül sikkasztással vádolja meg V. Kelemen pápát. Persze a két krónikás pápaellenességében történelmileg adott, objektív különbség is van. Az interregnum Anjou-ellenes krónikása által leírt egyes események idején "VIII. Bonifác személyében még a viláгурalmi terveknek teljes érvényt szerezni kívánó pápa uralkodott" 208, míg második szerzőnk megvádolt V. Kelemenje már ártatlan tényező, a francia király avignoni "foglya".

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy jelen szerzőnknek /a kritikai szövegkiadás szerinti 192--196. fejezetek írójának/ nem véletlenül adtuk a "Károly Róbert krónikása" nevet, mert legfőbb jellemzője -- ami a leghatározottabban elválasztja előző i-

207 Uo. 489. "licet ex parte regis plures ceciderunt, tamen rex victoriam obtinuit gloriose."

208 Mo. tört. 177.

rónktól -- a leplezetlen, nyílt pártosság Károly Róbert, az Anjouk mellett. E pártosság teszi torzzá művét mind a tárgyalásra kerülő mozzanatok kiválasztásában, mind pedig -- olykor -- azok taglalásában. Ha némi, történelmi esemény adta párhuzam adódik saját közlendője és krónikás-elődjének már tárgyalt, leírt eseményei között, e párhuzamot mindig -- feltétlenül tudatosan -- kifejti, s ilyenformán élesen vitatkozik azzal; rövidke alkotása ilyenképp elődje művének polémiájává, antitézisévé válik. Művét nem is zárhatta volna jobban, kifejezőbben s méltóbbal, mint Károly Róbert nagy, de még nem végleges sikert jelentő győzelmének leírásával. Krónikairódalmunk nagy kára, hogy sem a budai minorita kolostorban, sem -- esetleg -- másutt nem akadt olyan koncepcióban, meglátásokban gazdag, határozottan politikus beállítottságu író, aki az itt megütött szinten tudta volna folytatni krónikáink törzsét, nemzeti krónikánkat.

Bár a tartalmi vizsgálat jelen szerzőnket tökéletesen elválasztotta az előbbtől, a formai elemzés elvégzése itt sem mellőzhető. Krónikásunknak mind a 34 mondata /a szöveg 100 %-a/ mondatvégin ritmikus megfogalmazottságu. A kólonvizsgálat is magas arányszámu ritmizáltságról tanuskodik: 236 kólonjából ritmikus 190 /81 %/, ritmustalan 46 /19 %/. A táblázat segítségével a következőkben vázolhatjuk a ritmusformák mondat- és kólonvégi megoszlását:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	1	3 %	38	24 %
Tardus	1	3 %	15	10 %
Velox	32	94 %	80	51 %
Dispondaicus	-	-	23	15 %
Összesen	34	100 %	156	100 %

A táblázat számadataiból kiderül, hogy szerzőnk -- a 14. századi ele-

ji stílusgyakorlatnak megfelelően -- különösen az abszolút mondatklausulákon a velox érvényesítésére s a dispondaicus teljes mellőzésére törekedett. A velox magas százalékos aránya azonban arra enged következtetni, hogy szerzőnk a dispondaicus mellett a planust és a tardust is kerülni igyekezett, azaz, abszolút mondatvégeken 100 %-os velox előfordulással akarta megfogalmazni mondatait. Ezért közelebbről is meg kell vizsgálnunk a szövegben előforduló, egy-egy -- oda feltehetőleg valahogyan "becsuszott" -- planus és tardus formációju mondatvéget:

Gurke sub vexillo regis vexillarius existens occisus
vexillo regis cadente :

sub vexillo cruciferorum rege pugnante. : 209

/xx : xxx planus/

E mondat több szempontból is figyelmet keltő. Itt található szerzőnknel egyedüli példaként figura /szóismétlés/; e mondat rávilágít az író "rimtechnikájára", ami -- mint látni fogjuk -- primitív, sőt technikáról voltaképp -- tudattalan, véletlenszerű előfordulás miatt -- nem is beszélhetünk. Nem utolsó sorban pedig a szövegben itt találunk egyedül planust abszolút mondatvégen. A rokon kódexek nem módosítják e planust veloxra, azonban némelyek szövegingadozást mutatnak /Budai, Dubnici krónika/ :

...rex sub vexillo cruciferorum pugnavit. 210

/xxxxx : xxx planus/

Velox sehogy nem jöhet ki. E második fogalmazás logikusabb: állítvány van, kifejezi a logikai kapcsolatot. A végén tardust tartalmazó mondat a következő:

Principes autem exercitus
Demetrium supradictum
et Abam

209 Szentpétery: SRH I. 489.

210 Mátyás F.: HHFD III. 118.

dictum Pulchrum sive Magnum
constituit. ²¹¹

/xx : xxxx tardus/

Itt figyelembe kell vennünk, hogy a ritmus szempontjából számításba jövő részben név van /a Magnus itt ui. névnek veendő!/, s tudott, hogy a nevet tartalmazó mondatvégen a ritmikus megfogalmazás elhagyása megengedett. Még inkább a megoldás felé vezető utat egyengeti az, hogy e rövid, tardusszal záruló mondatot szintén egy rövid mondat követi /Quorum adventum rex audiens putavit se non posse resistere, in Sepes se recepit. ²¹²/, amelyet, mint látjuk, relativ kötőszó vezet be. Ebből, valamint a két mondat közötti szoros értelmi kapcsolatból azt a feltevést kockáztathatjuk meg, hogy az alapszövegben a "quorum" előtt vessző volt, s így a mondatvég eredetileg csak kőlonvégnak számított. Azonban ha el is tekintünk e két mondatvég javítási lehetőségétől, szerzőnk ritmizálásának tendenciája kétségtelen: az abszolút mondatvégeken kizárólagos velox-használatra törekszik. A kőlonvégeken is abszolút többségben /51 %/ lévő velox még csak erősíti ezt a tendenciát. E táblázatot összevetve az interregnum Anjou-ellenes krónikásának a 70. oldalon közölt elemzésével, jelentős különbségeket állapíthatunk meg, melyek önmagukért szólnak. E különbségek szintén arra mutatnak, hogy teljes joggal tételezhetünk fel két külön szerzőt. Ugy véljük, a ritmusformációk eltérő megoszlásából objektíve helyesebb következtetnünk többszerzőjűségekre, mint a ritmusformációk kikapcsolásával a ritmikus próza mint stilusfaj egységes, általános alkalmazásából az egyszerűzőjűségekre -- ahogy Horváth János tette. /A ritmikus próza alkalmazása első szerzőnkénél 99 %-os, a másodiknál 100 %-os. Ez kétségtelenül egységes, de ez a vizsgálat nem lehet kritériuma a szerző-megállapításnak. E módszer alkalma-

²¹¹ Szentpétery: SRH I. 488.

²¹² Uo.

zásával -- ad absurdum vive -- az egymástól legtávolabb eső, de ritmikus megfogalmazottsággal készült műveket azonos szerzőnek kellene tulajdonítanunk, s ez már valóban abszurdum volna./

Szerzőnk művében a tudatos rimelésre való törekvésnek a legcsekélyebb jelét sem látjuk. Erről már az alábbi táblázat összefoglaló számadatai is meggyőzhetnek bennünket:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	2	6 %	80	34 %
Rimtelen	32	94 %	156	66 %
Összesen	34	100 %	236	100 %

Szerzőnknek tehát nem volt érzéke a rimeléshez, vagy legalábbis nem törekedett rá. Szövegében egyetlen, egész mondatot átfűző rimes részt találunk /többi rimei véletlenszerűen létrejött páros ragrimek/ :

Ex parte vero altera
 Demetrius filius Nicolai :
 et Aba principes exercitus
 ac duo filii Omodei : /velox/
 multis iaculo vulnerati : /velox/
 prepropere ceciderunt :: /velox/
 et alii quamplurimi : letaliter sauciati : /velox/
 ibidem et alibi mortis debita persolverunt, :: /velox/
 et licet ex parte regis plures ceciderunt, :: /disp./
 tamen rex victoriam obtinuit gloriose. ²¹³ /velox/

E rész -- a párhuzamos szerkesztés révén -- mutat bizonyos halvány törekvést a rimelésre, de mivel másutt ilyennek nem akadunk nyomára, e kétes tendenciájú egyedi példából helytelen lenne általánosítani. E rész is -- mint annyi más helye -- inkább kiváló ritmizáltsága miatt érdemes a figyelemre.

Alliterációi általában két szóra terjednek ki, így szán-

dékosságról szó sem lehet. Gyér számu figurái közül csak a már idézett rész érdemel említést.

Szerzőnk prózájának kifogástalan ritmizáltságán kívül egyéb stilusélénkítő eszközökre nem törekszik.

Műve polemizáló jellegéből kétségtelen, hogy már eredetileg is folytatásként készült; s talán nem sokkal 1312 után keletkeztetett.

c/ Az annalista

Mi is, mint Domanovszky, a kritikai kiadás 196. fejezete után huzzuk meg a krónikák zárórészeinek egyik cezuráját. Már Domanovszky észrevette, "... hogy az 1317. évtől a krónikában -- az annalesek módjára /more annalium librorum/ -- csupán igen rövid kommentárok vannak, amelyeknek nagy része az Anjouk királyi családjának ügyeire vonatkozik." ²¹⁴ Láttuk, előző két szerzőnk viszonylag bőven beszélő, koncepciódus, politikus beállítottságu volt, sőt az egyik vitatkozó szellemű egyéniség is. Új szerzőnk, aki minden bizonnyal szintén minorita, folytatja elődei munkáját, de minden állásfoglalás, egyéni íz, elgondolás, ami ebből kikövetkeztethető, tehetség híján. Domanovszky jellemezte legjobban szerzőnket -- ha egyáltalán megilleti a szerző szó nemesebb értelme --: "aulikus adatrovó scriba". ²¹⁵ Fel-tétlenül neki kell tulajdonítanunk -- a Zách-merényletet és a Bazarád elleni hadjáratot kivéve -- a Budai Minorita Krónika még hátralévő, 1333-ig terjedő bejegyzéseit, azaz a kritikai szövegkiadás 197--205. és 210--211. fejezeteit ²¹⁶, melyeknek tartalma

²¹⁴ Uo. 219.

²¹⁵ Domanovszky: A magyar királykrónika, 29.

²¹⁶ E fejezetek tartalmazzák Károly Róbert első feleségének halálát /197. fej./, második házasságát, feleségének halálát, a székesfehérvári egyház leégését, Máté nádorispán halálát /198./, Károly Róbert harmadik házasságát, Károly fia születését és halálát /199./, László fia születését /200./, a

teljes mértékben igazolja Domanovszky véleményét: "... Csák Máté halálán, a székesfehérvári egyház kétszeri pusztulásán ... kívül mind dinasztikus jellegű, nagyrészt családi, mondhatnók anyakönyvi adatok..." 217

Első feladatunk annak megállapítása, hogy e bejegyzések egy scriptortól származtathatók-e. Ennek megoldása igen nehéz, hiszen az elbeszél, helyesebben: lakónikus rövidséggel leírt események -- így, kommentár nélkül -- semmitmondóak, nem engednek betekintést írójuk egyéniségébe, egyéni arculatába. Domanovszky nézete e kérdésben a következő: "Ha a feljegyzések e során végigfutunk, világosan szembeszökik, hogy ugyanazon forrásból származnak..." 218

E probléma kapcsán egyetlen biztos fogódzónk van, s ezt a legilletékesebb, maga a szöveg adja. A 203. fejezet egy szubjektív megjegyzése a 198. fejezetre utal vissza: "ut superius memini". 219 Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy e két, egymástól kissé távoleső fejezet azonos író műve. Van azonban egy másik -- közvetett -- mód is e kérdés megoldására. Feltűnő, hogy a bejegyzések elején több adat hibás. Alábbi kis táblázatunk ezeket foglalja magában:

A krónikában hibás:

Igy helyes:

1. Károly Róbert első felesége lengyel nemzetségű volt, és Kázmér herceg leánya;	Beuthen-Teschen herceg lánya volt.
--	------------------------------------

lippai minorita kolostor alapítását /201./, Lajos herceg születését /202./, a székesfehérvári egyház újabb leégését /203./, András herceg születését /204./, László herceg halálát /205./, majd István herceg születését /210./, és végül Károly Róbert szicíliai utazását és kísérlétét Endre megkoronázására /211. fej./.

217 Domanovszky: A magyar királykrónika, 28.

218 Uo.

219 Szentpétery: SRH I. 491.

2. Károly Róbert második felesége 1318-ban halt meg; 1319 novemberében.
3. Csák Máté 1318-ban halt meg; 1321-ben.

Mielőtt ebből következtetéseket vonnánk le, egy rövid kitérőt kell tennünk. Valamennyi krónikánk 1318-ra teszi Máté halálát, azonban az Acephalus kódex írója, már leírván ezt a hibás dátumot, a margón megjegyzi: "M-o CCC-o XX-o I-o" ²²⁰: ez pedig Máté halálának helyes évszáma. Ebből két következtetés adódik. Az egyik az, hogy az Acephalus írója még bizonyára emlékezett erre a dátumra, s a hiba gépies átmásolása után eszmélvén, a margón javít. Ez azt jelenti, hogy valóban helyes volt a 14. század közepére tennünk a kódex keletkezését. Másik következtetésünk az, Acephalus kódex írójára vonatkozik, E javítás bizonyos önálló ítélőképességet, gondolkozást, kritikus szemléletet tételez fel róla. Ennek alapján megerősítve látjuk ama valószínű feltételezésünket, hogy az Acephalus kódexben bizonyos részeket /az 1342-es bejegyzést feltétlenül/ írója önálló munkájának tettük.

Visszatérve gondolatmenetünkre, a példák szemléletesen bizonyítják, hogy az adatok az annalista bejegyzéseknek éppen a legelső éveinél /1320 körül/ tévesek. Ebből -- szerintünk -- az a következtetés adódik, hogy az író az 1317 utáni eseményeket hosszabb időtávlatból visszaemlékezve írja le. Ez a visszaemlékezés valamikor a huszas években történhetett, mert innen kezdve kronológiai tévedéseket már nem követ el. Feltétlenül közel szinkronisztikusan rögzíti az 1333-as bejegyzést, amely a legbővebb: itt még olyanok nevét is említi, akik nem a királyi család tagjai. A scriptor ezzel az 1333-as bejegyzéssel bevégezte folytatását, lezáratlanul is lezárta, s létre hozta -- úgy tűnik -- a Budai Minorita Krónika utolsó, egyben legértékteleenebb, legszürkébb mozaik lapját.

²²⁰ Uo. 490.

Stilusvizsgálatunk itt szinte természetesen csak a ritmusképlet megállapítására terjedhet ki. Mind a 19 mondata ritmikus, kólonvégi ritmizációja is meglepően jó: 140 kólonból ritmikus 110 /79 %/, ritmustalan 30 /21 %/. Az annalista ritmusképlete a következő:

Ritmusképlet	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Manus	3	18 %	14	19 %
Tardus	-	-	18	24 %
Velox	14	82 %	33	45 %
Dispondaicus	-	-	8	11 %
Összesen	17	100 %	173	100 %

Érdekes és meglepő, hogy az író abszolút mondatvégen mind a tardus, mind a dispondaicust mellőzte. Tendenciája világos: a velox kedvelése és fokozott használata, amit az abszolút mondatvégek mellett kólonvégi relatív túlsúlya is bizonyít. A dispondaicus mellőzésére irányuló törekvését a kólonvizsgálat is megerősíti, különösen akkor, ha tudjuk, hogy a 8, dispondaicusra végződő kólonvégből 5 nevet tartalmaz ²²¹, amiket végeredményben aligha kerülhetett el. Ugyanezt a tendenciát mutatja az is, hogy a viszonylag terjedelmes /6 mondatnyi/ 211. fejezetből teljesen sikerült száműznie a dispondaicust. E ritmusképlet összehasonlítása az előző két szerzőével, szintén eltéréseket, egyéni sajátosságot mutat: abszolút mondatvégeken a velox erősen dominál, de nem kizárólagos, kólonklauzulái pedig csaknem dispondaicus-mentesek.

²²¹ 198. fej.: regis Romanorum /név!/
 regis Bohemorum /név!/
 199. fej.: accepit rex Karolus /név!/
 regis Polonorum /név!/
 201. fej.: Lays novi sancti /név!/

Az annalista jelleg persze nem kedvez a rímeknek, hiszen az író ilyenkor szürke tényközlésre és nem formai szépségekre törekszik. Irónk szövegének rímképlete a következő:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	2	11 %	62	44 %
Rimtelen	17	89 %	78	56 %
Összesen	19	100 %	140	100 %

Érdekes, de egyúttal szinte természetes is, hogy a két rimes mondat éppen a viszonylag terjedelmes /6 mondatnyi/, nem csupán szigorúan tényközlő, adatközlő, hanem egy kicsit elbeszélő 211. fejezetben fordul elő. A két rimes mondat közül még a jobban sikerült rimelésű sem mutat határozott tudatosságot, csupán azt példázza, hogy az elbeszélőbb jellegű részek öntudatlanul, akaratlanul is rimlehetőségeket rejtenek magukban. Ime a mondat:

Filium autem suum :
 ibidem reliquit,
 non tamen coronatum, :
 sicut optabat,
 sed sub tutamine et protectione regis Roberti, ::
 patruelis sui. 222 ::

Alliteráció vagy figura tudatos alkalmazásának nyomára sem bukkanunk irónk szövegében.

Ha a scriptor tehetsége nem is haladta meg kora átlagos szerzetesi színvonalát, érdeme mégis van, s nem is csekély: tovább folytatta nagyobb kaliberű szerzetes-elődeinek munkáját, s saját szolid igényű munkácskájával pontot tett a Budai Minorita Krónika, minden későbbi krónikánk alapjának végére.

²²² Szentpéter: SRH I. 502.

d/ Az udvari krónika előkészítője

Teljesen nyitott kérdés, hogy kitől származtathatók a krónikák 206--209. fejezetei. ²²³ E rész legfontosabb jellemzője a terjedelmes, részletekre is kiterjedő előadás, ami élesen elválasztja a megelőző és követő annalista bejegyzésektől. Teljes mértékben Domanovszky véleményéhez, nézetéhez tartjuk magunkat e kérdésben: "A feljegyzéseknek ettől a száraz, annalista módjától azután eltér ... Zách Felicián merényletének elmondása, és ... a Bazaráb vajda elleni hadjárat." ²²⁴ E két 1330-as adatról még a következőt jegyzi meg Domanovszky: "Ezek már nem az aulikus adatrovó scribá szavai..." ²²⁵ Nem tudjuk magunkévá tenni Horváth Jánosnak kizárólag a ritmusvizsgálaton alapuló azon megállapítását, hogy a jelen rész és az annalista bejegyzések -- szerinte 1272-től krónikáink összes tudósításai -- egy azonos, minorita szerzőtől származnak. Bár perdöntő bizonyíték nem áll rendelkezésre, úgy hisszük, helyesen járunk el, ha lehetetlenségnek nyilvánítjuk azt, hogy az annalista részek s e bőven fogalmazó fejezetek szerzője azonos. Szinte elképzelhetetlen ugyanis, hogy annalistánk, akit csupán Károly király családi viszonyai, anyakönyvi adatai érdekeltek, s akit koncepciótlannak, szerény tehetségűnek, apolitikusnak ismertünk meg, s nyilvánítottunk teljes joggal, e két esemény kapcsán olyan arculatát fordítaná felénk, amely az annalisztikus bejegyzésekben még a legcsekélyebb mértékben sem villant fel. Legbővebb fejezete /c. 211./ sem versenyezhet e részek gondolati szárnyalásával, színes stílusával. Az előadás erősebben narratív jel-

²²³ E fejezetek -- igen bő fogalmazásban -- tartalmazzák Zách Felicián királyellenes merényletét, a király bosszuját Feliciánon/206. fej./ és lányán, Klárán /207./, a szerencse elfordulását Károly Róberttől /208./ és végül a sikertelen kimenetelű, Bazarád vajda elleni hadjáratot /209. fej./.

²²⁴ Domanovszky: A magyar királykrónika, 27.

²²⁵ Uo. 29.

lege, a homlokegyenest ellenkező igényű és színvonalú írásmód -- szerintünk -- helyesebb, objektivebb vizsgálati szempont, mint az önmagában még szinte semmit sem mondó tökéletes ritmikus megfogalmazottság.

További problémát jelent, hogy miképp keletkezhetett e krónikabetét, hogyan ékelődött az annalista bejegyzései közé. E kérdés még csak hozzávetőleges megoldásánál is -- adatok híján -- találgatásokra, feltevésekre vagyunk kényszerítve. Legvalószínűbbnek az alábbi hipotézis látszik. Annalistánk 1312-től 1333-ig terjedő adatokat vitt bele krónikafolytatásába. Fel lehet tennünk, hogy e "scriba" röviden, egy-két mondatos tudósításban, a tény puszta közlését tartva szem előtt, megemlékezhetett a Zách-merényletről és a Bazaráb elleni hadjáratról is. Egy másik, az adatokból kivehetően feltétlenül jól értesült szerző e rövid tudósításokat kibővítette, helyesebben újraírta, hiszen feltételezhető, hogy az annalista scriptor bejegyzése még azt a minimális gerincet sem tartalmazta, amelyet bővíteni lehetett volna.

E hipotézis újabb problémát rejt magában. Fenti feltevésünkben az következik, hogy szerzőnk e műve nem keletkezhetett 1333 előtt, viszont az is kétségtelen, hogy e fejezeteknek röviddel 1333 után kellett keletkezniük. E kifejezés megtételére az jogosít fel, hogy a szerző a király cselekedeteit bírálja /elsősorban a kegyetlen megtorlást/, s a szövegből világosan kiérezhető, hogy aktuális politikai célzata van. Ez pedig nagyon nagyon valószínűvé teszi, hogy 1333-ban, az annalista jellegű rész lezárása évében, de mindenképp az 1333-at közvetlenül követő évek valamelyikében keletkezhetett. Pontos időrögzítés nélkül is valljuk azonban, hogy e fejezetek az annalista rész elkészülte után illeszkedtek abba bele. Ebből viszont az a fontos megállapítás adódhat, hogy nem az annalista, hanem jelen szerzőnk az, aki utolsónak nyult cselekvő módon a Budai Minorita Krónika anyagához.

Ha szerzőnk nevét nem is tudjuk az idők homályából felszínre hozni, nem érdektelen írói arculatát felderítenünk. Kardos Tibor megállapítása a szövegből evidensen adódik: "... Zách Feli-
cián története s a havaselvi hadjárat leírásának a szerzője erő-
teljes, eleven, megindult és költői nyelven ír, gyakorlott stilisz-
ta." ²²⁶ Domanovszky még többet mond szerzőnkéről: fenti fejezetei
"egy nagy tekintélyű, független íróra vallanak, aki a király cse-
lekedeteiről is el meri mondani véleményét." ²²⁷ E kritikai cél-
zat feltétlen aktualitással bírt, s ez is korai, közvetlenül 1333
utáni keletkezésre vall. Domanovszky nézete, a szerzőről mondott
véleménye számunkra is mérvadó. Talán még annyival -- s ez nem is
jelentéktelen -- bővithetjük megfigyelését, hogy a Budai Minorita
Krónikának ez az egyetlen része, mely nem szól a minoritákról,
melynek szerzőjéről a szöveg nyomán nem derül ki minorita volta.
Ez a megfigyelés különösen akkor válik jelentőssé, ha tudjuk, hogy
a Budai Minorita Krónika többi -- már tárgyalt -- szerzői többször
is hivatkoznak a rendre, büszkén emelik ki, ami az adott időszak-
ban a minoritákkal, a minoritáknál történt. Persze, tudatában va-
gyunk annak, hogy a negatív bizonyíték nem fellebbezhetetlen és
nem tökéletes, mégis azt az erősen feltételezett következtetést
kockáztatnánk meg, hogy a jelen fejezetek szerzője talán nem volt
a minoriták budai kolostorának tagja, sőt egyáltalán nem volt mi-
norita. Ezt a hipotézist valamelyest támogatják Domanovszkynak a
szerző "függetlenségéről" mondott, fentebb idézett sorai. Még in-
kább bizonyítják e tételt más momentumok. Kardos Tibor észrevette,
hogy e rész kifejezései oklevelekben csengenek vissza: "Különösen
a Bazarád elleni háború fogalmazása tételezi fel királyi rende-
tek, misszilis levelek használatát. A szerző tudatosan alkalmaz
okmányfordulatokat, mint: 'regie benignitatis favorem', meg 'ple-

²²⁶ Kardos: Bevezetés, 12.

²²⁷ Szentpétery: SRH I. 219.

nam dilectionem gratie sibi velitis per vestras litteras remanda-
re'. A havaselvi katasztrófa leírásának pontossága olyan emberre
vall, aki az ügyiratok rendszerességéhez szokott." ²²⁸ Kardos Ti-
bor sejtését az alábbi krónika- és oklevél-párhuzamok bizonyítják:

krónika:

Tam enorme factum uno die vix
cretitur accidisse. ²²⁹

evaginato acutissimo gla-
dio... ²³¹

Tamen regis manum dextram le-
viter vulneravit. Sed pro
dolor, sanetissime regine
dextere manus quatuor digitos
... amputavit. ²³⁴

... Felicianus infelix... ²³⁶

Ibi etiam occubuerunt tres
prepositi, videlicet magis-
ter Andreas prepositus Alben-
sis ecclesie vir valde vene-
rabilis, vice-cancellarius re-
gie maiestatis existens, cum
sigillo regis periit. ²³⁹

oklevél:

Cuius quidem grato et grandi
fideli obsequio vix quisquam
simile ullo umquam tempore fe-
cisse perhibetur et dinosci-
tur. ²³⁰

... evaginato et vibrato gla-
dio... ²³²

vibrato et euaginato gladio... ²³³

... ac manum dextram ipsius do-
mine regine ictu hostili sui
gladii, pro dolor! amputare,
nostramque manum similiter dex-
teram graviter vulnerare... ²³⁵

... infelicis Feliciani... ²³⁷

... Felicianum, infeliciter no-
minatum... ²³⁸

... in cuius invasionis hosti-
lis insultu magister Endre Al-
bensis ecclesiae praepositus,
aulae nostrae vicecancellarius,
bonae memoriae, suam vitam nos-
trumque sigillum perdidisset... ²⁴⁰

²²⁸ Kardos: Bevezetés, 12.

²²⁹ Szentpétery: SRH I. 496.

²³⁰ Fejér: Cod. Dipl. VIII. 4. 157.

²³¹ Szentpétery: SRH I. 494.

²³² Fejér: Cod. Dipl. VIII. 4. 158.

²³³ Uo. VIII. 3. 421.

²³⁴ Szentpétery: SRH I. 494.

²³⁵ Fejér: Cod. Dipl. VIII. 4. 158.

²³⁶ Szentpétery: SRH I. 496.

²³⁷ Fejér: Cod. Dipl. VIII. 4. 159.

²³⁸ Uo. VIII. 4. 158.

Az itt felhozott oklevélpárhuzamok talán bizonyítják, hogy az oklevél- és krónikaszüvegek közötti kapcsolat nem véletlen. Anélkül, hogy ebből távolabbi következtetéseket vonnánk le, annyit megállapíthatunk, hogy szerzőnk igen közeli kapcsolatot tarthatott fenn a királyi kancelláriával. Ez, bár nem zárja ki az író minorita voltát, mindenesetre csökkenti ezt a lehetőséget.

A szerzőnk által elmondott események tartalmi vonatkozásu elemzésére nem térünk ki, hiszen a történeti tények közismertek. ²⁴¹ Annyit azonban el kell mondanunk, amennyi az író profiljának megrajzolásához szükséges. Interpolációja -- bátran nevezhetjük így -- elején az Anjou-kor idealizált képe jelenik meg: azt az időt idézi, amikor Magyarország a béke óhajtott nyugodalmán örvendezett, és ellenség sehonnan sem háborgatta. ²⁴² Ezt a harmóniát zavarja meg Zách Felicián tette. Vita sem fér hozzá, hogy a Feliciánnal szemben alkalmazott megtorlást helyeselte szerzőnk. ²⁴³ Felicián lányának, Klárának bűnhődésével kapcsolatban már korántsem ilyen egyértelmű szerzőnk állásfoglalása. Az a tény, hogy e bosszuhoz nem fűz kommentárt az író, megfontolásra késztet. Ugy

²³⁹ Szentpétery: SRH I. 499.

²⁴⁰ Anjoukori Oklevéltár, II. 625. Vö.: Hunfalvy Pál: i.m. I. kötet, 433. /Az adatot a fenti helyen nem találtam./

²⁴¹ Mindezekre lásd Marczali Henrik: Záh Feliczián bűnpöre, Akad. Ért. 1900., 43--44.; Mátyás Flórián: Népmondák és történeti adatok Záh Feliczián merényletéről, Századok, 1905., 97--118.; illetve Mo. tört. 189.

²⁴² Szentpétery: SRH I. 493. "cum ... regnum Hungarie pacis optate tranquillitate gauderet et securum esset ab hostibus circumquaque"

²⁴³ Uo. 495. "Et dignum quippe erat, ut Felicianus, qui multos Christicolos membris omnibus feraliter mutilando privaverat, ipse membris omnibus iusto Dei iudicio privaretur; et qui fuerat tortor pauperum indefessus, a communi morte hominum exclusus canina et subitanea morte moreretur, ut quasi canis cum canibus perciperet portionem."

érezzük, a Klárára vonatkoztatott "misera" /szerencsétlen/ jelző nem becsmérő, hanem éppen szánakozó, sőt együttérző hangulatu.²⁴⁴ Mintha saját lelkiismeretét is meg akarná nyugtatni, a Zách-család kiirtásáról hirtelen fordulattal visszasiklik Felicián merényletének értékelésére. Szerzőnknek a Zách-család teljes kiirtása felett mondott ítéletét a 208. fejezet tartalmazza. Érdemes e fejezetet mind tartalmi mondanivalója, mind formai szépségei miatt idéznünk: Károly király eddig kedvező szelekkel hajózott, és szerencséjének sajkája tetszésére hasogatta a tenger tarajos hullámain; de már a forgandó szerencse elfordította tőle arcát, hátat fordított neki, mindenfelől háborúság támadt, seregét legyőzték; kezét-lábát is nagy fájdalmak hasogatták.²⁴⁵ Ez a fejezet, s különösen a második fele nagyon különbözik az imént idézett idillikus képtől. A változás oka éppen ebben, a Zách-merénylet igazi summázását képező fejezetben van kimondatlanul is kimondva: a király kegyetlensége. A szerző véleményére és bátor szókimondására jellemző, hogy "nem menzi fel a kegyetlenség alól Károly Róbertet sem".²⁴⁶ A király igazi bűnhődése a Bazaráb elleni hadjárat, s hiába az a konklúziója e fejezetnek, hogy a gőgös magyarokat maga isten fenyíti meg, "az erkölcsi paradigma ellenére is nem valami általános bűn egyetemes megjavításáról van szó, hanem Károly Róbert egyéni szenvedélyes kegyetlenségének és gőgjének súlyos büntetéséről..."²⁴⁷ Mindenesetre, ha szerzőnk Károly Róbert hive is /amit sok kis részlet bizonyít/, e részben pártosságát alá tudta rendelni egyéni íté-

²⁴⁴ Már csak irodalomtörténeti szempontból sem érdektelen felvilágtanunk Arany János sorait:

"S felkerül az eset, a Feliciáné,
S a lófarkon hurcolt ártatlan leányé."

Arany János: Toldi szerelme, XII. ének, 36. vszk.

²⁴⁵ L. Szentpétery: SRH I. 496.

²⁴⁶ Kardos: Bevezetés, 16.

²⁴⁷ Uo. 17.

lőképességének, a királyt pedig erkölcsnormái követelményeinek. E szerzőről is azt tudjuk mondani, amit Berkovits Ilona állapított meg a Képes Krónika miniátoráról: "Az Anjou-uralkodóházzal kapcsolatos események festésénél a miniátor bármennyire alkalmazkodik Nagy Lajos udvarának hivatalos légköréhez, az udvar érdekeivel mégis ellentmondásba kerül." ²⁴⁸ Szerzőnk, bár az Anjou-király hive, ezen interpolációjával szintén ellentétbe került Károly Róberttel, a hivatalos udvari állásponttal. S ez a tény ismét Domanovszkyt igazolja; feltétlenül nagy tekintélyű, az országban felelősségteljes beosztást viselő embernek kellett lennie a szerzőnek, aki kevéssel a leírt események időpontja, 1330 után állást mert foglalni Károly Róbert jellemének két visszataszító tényezője, kegyetlensége és dölyfössége ellen, s ugyanakkor puritán realizmussal merete ábrázolni a teljes sikertelenségbe fulladt hadi vállalkozást.

Hogy szerzőnk nem csupán alkalmi tollforgató volt, hanem gyakorlott stílusművész, azt a formai elemzés igazolja. /Talán a kancelláriában tanulhatott./ 58 mondatából 55 ritmikus /95 %/ s 3 ritmustalan /5 %/. A ritmustalan mondatok elenyészően csekély száma már bizonyítja, hogy eredetijében műve abszolút mondatvégen 100 %-os ritmikus prózában íródott. E 3 jellegtelen mondatvég javítási esélye is fennáll. Az egyiket igen rövid relatív mondat követi /... venerat ad regem. Quem rex...²⁴⁹/, itt nem alaptalan feltenni, hogy az eredetiben vessző állt. A másiknál /... mortis debitum solvit./ kódexeink szövegeltérései arra engednek következtetni, hogy a másolók rontottak az eredetin. ²⁵⁰ A harmadik jellegtelenmondatvég javítására nem adnak lehetőséget a szövegek. E

²⁴⁸ Kálti Márk Képes Krónikája, Magyar Helikon, 1959., Berkovits Ilona: A Képes Krónika művészettörténeti jelentősége, 44.

²⁴⁹ Szentpétery: SRH I. 493.

²⁵⁰ Uo. 495. -- eltérések: A-kódex: vinculum solvit; B-, D-krónika: debitum persolvit.

mondat Károly Róbertnek Bazarád követéhez intézett, fennhéjázó elmével /elata mente/, a gógtól szinte önkívületben mondott szavait tartalmazza: "Sic dicite Bazarád. Ipse est pastor ovium meorum, de suis latibulis per barbas suas extraham." ²⁵¹ Mivel a mondatvég a kólonvéggel együtt ritmustalan, talán nem tűnik erőszakoltnak, ha feltesszük, hogy e mondat az eredetiben is ritmustalan volt, s szerzőnk tudatosan, szándékosan hagyta így, hogy a stilus eszközével is illusztrálja királyának esztelen dölyfét, az erkölcsi és stiláris normáktól való elrugaszkodottságát. Kólonritmizációja általános színvonalon állónak látszik, 335 kólonból 250 ritmikus /70 %/ és 105 ritmustalan /30 %/. Szerzőnk ritmusformációinak megoszlását az alábbi táblázat mutatja:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	10	19 %	46	22 %
Tardus	2	4 %	36	17 %
Velox	36	68 %	90	43 %
Dispondaicus	5	9 %	37	18 %
Összesen	53	100 %	209	100 %

A velox domináló szerepe mind az abszolút mondat-, mind a kólonvégeken kétségtelen, s ez a 14. század első fele kancelláriai stilusgyakorlatának is tökéletesen megfelel.

Teljes joggal állithatjuk, hogy jelen szerzőnk stilusával magasan felette áll a Budai Minorita Krónika más íróinak. Rímelése is kiemelkedik, főleg a kólonvégeken. Ezt a következő táblázat szemlélteti:

²⁵¹ Uo. 497.

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	11	19 %	180	51 %
Rimtelen	47	81 %	175	49 %
Összesen	58	100 %	355	100 %

A rimek konkrét vizsgálata meggyőz arról, hogy nem egy esetben a tudatosság, a szándékoltság jellemző rimformálására. Egy illusztrális példát már idéz erre a 207. fejezetből /Sic igitur -- accidisse./ Horváth János, ²⁵² azonban ezzel még nem merült ki szerzőnk gazdag rimkészlete. Mi ebből a bőséges anyagból egy ölelkező rimtipust emelünk ki, ami igen ritka előfordulása, s már csak ezért is kell megalkotásában tudatosságot feltételeznünk:

...iusto Dei iudicio privaretur; :
 et qui fuerat tortor pauperum indefessus, ::
 a communi morte hominum exclusus ::
 canina et subitanea morte moreretur... : ²⁵³

Figuráinak gazdagságát, eredetiségét közvetve is jellemezhetjük. Horváth János -- mint láttuk -- a 181--210. fejezetek egyetlen minorita szerzőjéről beszél. Annak igazolására, hogy a "minorita barát nem egyszerű annalista scriptor volt", ²⁵⁴ a teljes Budai Minorita Krónikából a figurákból, hasonlatokból gyűjtött példaanyagot, hogy az átlagon felüli színvonalat -- s így az író "megfelelő felkészültségét" ²⁵⁵ is -- bizonyítsa. Jelen szerzőnk átlagon felüli stiluskészségére, úgy hisszük, legjobban azzal világítunk rá, ha megemlítjük, hogy Horváth 10 példája közül 8 ezen író interpolációjából való. ²⁵⁶ Mi még csupán egy, szép

²⁵² Horváth: Stilusproblémák, 264.

²⁵³ Szentpétery: SRH I. 495.

²⁵⁴ Horváth: Stilusproblémák, 266.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Az e részre vonatkozó, jól megválogatott példaanyagot lásd uo. 264--266.

alliterációkban gazdag részletet emelünk ki: "... ut humilitatem discerent et docerent, quatenus divine dilectionis gratiam, per paterne..." ²⁵⁷ Az itt felsorolt, de főleg a hivatkozott példák-
ból kétségtelen, hogy anonymus szerzőnk nagy tehetséggel megál-
dott, ragyogó tollu stílusza volt.

Bár kétségtelenné nem vált, de valószínűvé tudtuk ten-
ni, hogy Zách merényletének és a sikertelen havaselvi hadjárat-
nak elbeszélője nem sokkal 1333 után írta, illetve interpolálta
művét. Ezt még inkább valószínűsíti az, hogy krónikabetétje bele-
került valamennyi bővebb szövegezésű krónikánkba. Bár fentebb ki-
fejtettük gyanunkat, hogy jelen szerzőnk nem volt minorita, ha-
nem talán udvari, kancelláriai embernek gondolható, műve mégis a
Budai Minorita Krónikának nevezett, elveszett, de rekonstruálha-
tó, a 14. század középső harmadának eleje táján keletkezett kró-
nikánk része. Egyrészt ezért, másrészt mivel nem-minorita voltá-
nak bizonyítása még nem mondható korántsem teljesnek /csak való-
színű feltevés/, nem látjuk szükségesnek, hogy megváltoztassuk a
Budai Minorita Krónika elnevezést.

Feltevésünk fonalát továbbfolytatva egy téren azonban
felül kell vizsgálnunk egy eddig általánosan elfogadott tételt.
Tudósaink egyetlen minorita szerző és Kálti Márk között keresték
a kapcsolatot, s részint a gyakorlatban is, mint Kardos, ²⁵⁸ de
legtöbbször a krónika transzferének, továbbításának szempontjából.
Ezt a kapcsolatot a legvilágosabban Jakubovich fejtette ki. Kál-
ti Márk "... mint kancelláriai alkalmazott könnyen hozzájuthatott
Kézai krónikájához. Ennek folytatását, (a ... budai minorita kró-
nikát budai plébános korában szerezhette meg." ²⁵⁹ E véleményt

²⁵⁷ Szentpétery: SRH I. 500.

²⁵⁸ Kardos: Bevezetés, 13.

²⁵⁹ Jakubovich Emil: Adalékok legrégibb nyelvelmékes okleveleink
és krónikáink íróinak személyéhez, II. közl., Magyar Nyelv,
1925., 37.

két irányban vehetjük revízió alá. Először: Káltinak nem kellett feltétlenül ismernie Kézai eredeti munkáját, ugyanis -- mint bizonyítottuk -- az interregnum Anjou-ellenes krónikása már beolvastotta azt a magyar nemzeti krónika törzsébe, hiszen interpolált Kézai munkájába, s el is hagyott belőle. Másodszor: amennyiben igazolást nyerhet ez utolsó szerzőnk nem-minorita, de kancelláriai volta, akkor világos a konklúzió: egy anonymus társának, egy szintén kancelláriai alkalmazottnak a kezéből vagy hagyatékából vehette át a magyar nemzeti krónika törzsét és foglalhatta azt össze nagy magyar krónikaszintézissé Kálti Márk.

F O L Y T A T Ó I1. KÁLTI MÁRK, ÉS KRÓNIKASZINTÉZISÉNEK ELEJEa/ Az irodalom rövid áttekintése

A középkori magyar íráshagyomány a magyar krónikaszingtézis létrehozását Márknak /Marcusnak/ tulajdonította. Márk volt -- szerintük -- az, aki Thuróczi és Bonfini előtt megírta a magyarok eredetét, viselt dolgaikat /res gestas/, s felvilágosította az utódokat, hogy szülőföldjükön nem kell magukat jövevényeknek, idegeneknek tartaniok. 260

Kálti Márk irodalma nem kisebb a Budai Minorita Krónikáénál, viszont korántsem kelti annyira a tisztázatlanság, a zürzavar, az elméletek dzsungelé képét. A vélemények nem olyan ellentétesek, polárisak, mint a Budai Minorita Krónika irodalmában. Elmondhatjuk -- persze egy-két kivétel által erősítettén a szabály --, hogy Kálti Márkról, művéről /ti. saját alkotásáról/ az utolsó száz év irodalmának véleménye sok ponton egyező, csaknem egybehangzó.

Toldy Ferenc irodalomtörténetében még Károly király névtelen krónikásának nevezi a szerzőt, aki 1330-ig viszi eseménytörténetét, majd Lajos korában bővítette ki azt Károly Róbert haláláig, 1342-ig. 261 A Képes Krónika 1867-ben megjelent diszkiadása elé írt előszavában Toldy megismerteti történészeinket a Márk /Marcus/ nevét tartalmazó forrásokkal, s azok Márkját a Képes Krónika író-szerkesztőjévé teszi meg. Ez az azonosítás elhatároló jelentőségű a Kálti-irodalomban. Toldy után szinte minden szerző evidensen összekapcsoltnak vélte Márk nevét a Képes Krónikával /annak

260 E források ismertetését és értékelését lásd később.

261 Toldy Ferenc: i.m. 157.

szerkesztésével, néhányak szerint írásával/. 262

Toldy Ferenc -- nem ismervén fel az un. közvetítő krónika létét -- Márk munkáját a következőkben rögzíti: "Hābemus ... Marcum ... eorum, quae ab an. MCLXI. acciderant, auctorem..." 263 Itt határozottan leszögezi, hogy Márk krónikája /azaz a Képes Krónika/ 1330-ig, a Bazarád elleni hadjáratig terjed. /"Marcus noster, compiler horum chronicorum, opusculo suo, mea opinione, narratione hac belli valachici imposuit finem" 264/ Ami a rokon kódexekben az 1330 utáni eseményekről található, azt különböző névtelenek /"varii anonymi" 265/ írták.

Békesi Emil -- észrevéve a krónika minorita ihletettségi részeit, de nem tételezvé fel egy minorita krónikát -- Márkot "Szt. Ferencz-rendi szerzetesnek", a budai "evang. sz. Jánosról elnevezett zárda" 266 tagjának teszi meg, aki összeszerkesztette a Képes Krónikát, és maga írta meg az 1278-tól 1342-ig terjedő eseményeket. Teljesen Toldy 1867-es, második koncepciója szerint tárgyalja Márk krónikáját Negovetich Artur. 267 Vértesy Jenő -- szintén nem tételezvé fel egy közbülső, közvetítő krónikát -- Márk nevének említése nélkül egy névtelen krónikásnak tulajdonítja az események 1310 és 1330 közötti tárgyalását és a Képes Krónika szerkesztését. 268

262 Ezért olvashattuk az új Monumenta Hungarica sorozat III. kötetét ezzel a címmel: Kálty Márk Képes Krónikája, /id. kiad./

263 Toldy Ferenc--Szabó Károly: i.m., Praefatio, 6.

264 Uo. pag. CXXIV., annot. 177.

265 Uo.

266 Békesi Emil: i.m. 582.

267 Arturus Negovetich: De Marci Chronicae de rebus gestis Hungarorum latinitate, Pótkötetek az Egy. Phil. Közl.-hez, II. kötet, 1890., pp. 275--304.

268 Vértesy Jenő: A Képes Krónika irodalmi jelentősége, Századok, 1905., 2.

Marczali Henriknek a Budai Minorita Krónikát feltételező, annak létét cáfolhatatlan bizonyítékokkal igazoló tézise gyökeresen megváltoztatta a régi Márk-képet. is. Mivel a szerzők továbbra is mintegy apriori feltételezték Márk nevének és a Képes Krónikának összekapcsolódását, s mivel a tudomány íróasztalán immár ott feküdt egy 1272-től az 1330-as, mások szerint az 1340-es évekig terjedő, kétségbevonhatatlanul igazolt krónika-szakasz, a Budai Minorita Krónika, így a Képes Krónika kompozíciójában -- amelyhez /és csak ehhez/ változatlan szívóssággal kötötték a tudósok a Márk nevet -- effektíve már igen kis hely juthatott az önállóan Márk által írt rész számára. Marczali óvatos Márk személyének a Képes Krónika szerzőjével történt azonosításában: "A bécsi krónikát Baranyai Decsi szerint Márk ... írta. Toldy ezen adatot elfogadta. Mindenesetre ezen író volt az, ki az egyszerű hun-magyar származási mondát bibliai alapokra vezette vissza." ²⁶⁹ Több szempontból érdekes ez az idézet. Mindenesetre nem jelentéktelen torzítás akad benne: amint majd a későbbiek során kiderül, Baranyai Decsi nem nevezi meg Márk munkáját. Marczali téved: a bécsi krónikát nem Baranyai Decsi, hanem Toldy Ferenc tulajdonította Márknak. Viszont tény, hogy Marczali ezen megjegyzésével szintén újat hoz az irodalomban: ő az első, aki Márknak tulajdonítja a Képes Krónika előszavát, a bibliai alapokon álló hun-magyar leszármazási rendet. Marczali e nézete utóbb a legszélesebb körben elterjedt, átment -- ha szabad így mondani -- a krónikáinkkal foglalkozó szerzők köztudatába. Általánosan elfogadott tétellé vált, hogy a prológu és a magyarság leszármazását tárgyaló fejezetek feltétlenül Márk -- Jakubovich Emil kutatásai óta családi nevét is ismerjük ²⁷⁰ --, Kálti Márk saját alkotásának tekinthető.

A továbbiakban nem érdektelen szemügyre venni, hogy miként

²⁶⁹ Marczali Henrik: i.m. 64.

²⁷⁰ Jakubovich Emil: i.m. 34--38.

nyilatkoznak a szerzők a Képes Krónika, illetve megszakadása után az 1342-ig terjedő variáns krónikák, általában a 14. század közepi krónikaszintézis végső mozzanatain Kálti Márk által eszközölt változtatásokról, illetve a 14. századi krónikahagyomány végének Kálti Márk által írt önálló bejegyzéseiről.

A Budai Minorita Krónika elkülönítése után a krónikahagyomány végén Kálti Márknak tulajdonítható, általa írt részek "kijelölésének" lehetősége minimálisra csökkent. Új nézet terjedt el, ez először Dékáni Kálmánnál kap hangot: "... Márk krónikája tulajdonképpen csak egyes régebbi krónikák összefüzéséből keletkezett..." ²⁷¹ Ez az elmélet szinte minden szerzőnél felbukkan, így tárgyalja Kálti Márkot az új marxista irodalomtörténet is: "... Kálti Márk székesfehérvári érkanonok már csak szerkesztői munkát végzett: Anonymust mellőzve egybeszerkesztette valamennyi korábbi krónikás alkotását..." ²⁷²

Többen -- nem akarván vagy nem tudván megoldást adni -- óvatosak, homályosan fogalmaznak. Így pl. Horváth János, aki szerint a 14. századi közvetítő /minorita/ krónikát a "Kálti Márk-féle, 1358-ban megkezdett Képes Krónika ... némileg átdolgozta és továbbfejlesztette." ²⁷³ Hasonlóan óvatosan fogalmaznak a régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény szerkesztői is, akik szerint Kálti Márk "nem sok önálló résszel bővítette a krónika szövegét." ²⁷⁴

Történészeink egy része megkísérelt helyet adni Kálti Márk tollának a krónikahagyomány befejező, utolsó bejegyzéseiben. Ezek a feltevések azonban -- az előzőkhöz hasonlóan -- óvatosan megfogalmazottak, sokszor körülhatárolatlanok, nem ritkán a bizonyító erőt is nélkülözik. Dékáni Kálmán szerint a Képes Krónika

²⁷¹ Dékáni Kálmán: i.m. 11.

²⁷² A magyar irodalom története 1849-ig, id. kiad., 19.

²⁷³ Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása, Bp., 1935., 30.

²⁷⁴ Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból, id. kiad., 40.

"Márk barát által megírt önálló részei ... esetleg a XIV. századnak 1330-tól kezdődő története és a szintén ismeretlen befejezés lehetnek..." ²⁷⁵ Nem tudjuk, melyik időszakra vonatkoztatnatta előbbi sorait Jakubovich Emil: Kálti Márk "önálló alkotása lehetett az utolsó két évtized története, melynek eseményeiről a királyi udvarban értesült, vagy aziknak szemtanúja volt." ²⁷⁶ Témát ad e mondat értelmezéséhez Jakubovichnak a Budai Minorita Krónikáról vallott nézete: ez szerinte 1330-ig terjedt. ²⁷⁷ Következésképpen Kálti Márk önálló alkotása 1330-tól 1350-ig haladhatott időben. Mivel azonban Jakubovich Kálti önálló szövegét a Képes Krónikában és a variáns kódexekben keresi, azok pedig csak 1342-ig terjednek, erre az időpontra vonatkozathatjuk Jakubovich idő-utalását, jóllehet így sem kapunk "két évtizedet".

Érdekes megvizsgálni Domanovszky Sándornak Kálti Márk-ról alkotott véleményét. Domanovszky -- bár ezt sehol sem mondja ki nyíltan -- nem fogadja el a középkori íráshagyomány Marcusról adott tudósítását, és mérsékelten tartózkodó Jakubovich Emil Márk-nak nevet adó kutatásai iránt is. Már gazdag irodalmi munkássága elején -- kimondatlanul --, törli Márkot a krónikahagyomány utolsó bejegyzéseinek esetleges szerzői közül: "... a budai minorita krónika elnevezés nem vonatkozatható a Budai Krónika családjához tartozó codexekben fennmaradt teljes szövegre, hanem összes krónikáinknak ... azon részére, mely az V. István korabeli krónikát Nagy Lajosig folytatta." ²⁷⁸ Másutt még ennél is világosabban zárja ki Kálti Márkot a 14. századi szerkesztés esetleges szerzői "tisztjéből": "... a Thuróczi-kódex a király budai bevonulását is elmondja, márpedig a XIV. századi folytatás szerzője minden

²⁷⁵ Dékány Kálmán: i.m. 10.

²⁷⁶ Jakubovich Emil: i.m. 37.

²⁷⁷ Uo.

²⁷⁸ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 829.

valószínűség szerint budai franciskánus barát volt." ²⁷⁹ A Thuróczi-kódex eme bejegyzése pedig nemcsak magának a kódexnek a szövegét zárja le, hanem a Thuróczi-kódex mint a Képes Krónika egész családjának esemény-tárgyalásban időben legmesszebbre hatoló kódexe, az egész családot is bevégi. S Domanovszky még e kétszeresen utolsó bejegyzést is egy budai minoritának tulajdonítja. S ha alkalmasint említi is Kálti Márk nevét, nem mulasztja el megjegyezni, hogy őt a Képes Krónika "Jakubovich szerinti" szerzőjének tartja: "Ut Ae. Jakubovich opinatur, chronicon temporibus Ludovici Magni a Marco -- quem etiam Toldy auctorem operis fuisse existimavit -- accuratissime vero a Marco, filio Marci de Kált, canonico custode Albaregalensi conscriptum est..." ²⁸⁰ A Szentpétery szerkesztette SRH Praefatio-ja egyébként az egyetlen hely, ahol Domanovszky szövegében feltűnik Kálti Márk neve.

Erdélyi László határozottan elveti Kálti Márknak a krónika létrehozásában játszott szerepét. Kategorikusan kijelenti: egy óbudai kanonok vagy prépost 1347 körüli bővítését "ugyanazon óbudai író /nem Kálti Márk fehérvári örkanonok/ 1358-ban új bővítésekkel gazdagította". ²⁸¹ Erdélyi koncepciója világos: "... az Óbudai és a tíz évvel később írt Képes Krónika szerzője ugyanaz," ²⁸² "egy óbudai kanonok vagy prépost". ²⁸³ Erdélyi László Jakubovich kutatásairól így vélekedik: "Örölnünk kellene a sikernek, mely Nagy Lajos király Anonymus nagy íróját teljes hitelt érdemlően eléünk tudná állítani, de sajnos, nélkülöznünk kell III. Béla és Nagy Lajos Anonymusánál is azt a döntő szót, hogy csakugyan amott Péter esztergomi prépost, itt Márk székesfehérvári örkanonok írta

²⁷⁹ Szentpétery: SRH I. 222.

²⁸⁰ Uo. 231.

²⁸¹ Erdélyi László: i.m. 8.

²⁸² Erdélyi László: Krónikáink kritikai ismertetése, Szeged, 1943., 26.

²⁸³ Erdélyi László: Krónikáink magyarul, Szeged, 1943., 8.

a nevezetes krónikát, vagy legalább annyit, hogy a nevezettek egyáltalán irtak könyvet." ²⁸⁴ Erdélyi Lászlónak Kálti Márk szerzőségét elvető fő indoka az, hogy "... sem Márk szerzetes ²⁸⁵, sem Márk kanonok történetírásáról nincs hiteles, közel egykoru adat!" ²⁸⁶

Egyéni, a gazdag krónikairodalomban egyedülálló megjegyzést tesz a Magyar művelődéstörténet. Kétségbe vonja, hogy a Képes Krónika prológusában olvasható 1358. május 15-i dátum a krónika írásának elkezdésére vonatkoznék. Ez -- szerinte -- a "kézirat másolásának ideje." ²⁸⁷ Némileg ebből következően új Kálti-konceptiót alkot. "Kálti Márkus aránylag fiatalon, I. Károly idejében kezdte írni munkáját, ... azt nem fejezte be, s nem sokkal azután, hogy művét Nagy Lajos király számára díszes példányban másolni kezdték, elhunyt." ²⁸⁸ A szerző még arra nézve is rendelkezik -- mondanunk sem kell: bizonyítékok nélküli -- hipotézissel, hogy az 1358-as másolat "készítésére Nagy Lajos 1357-~~is~~győzelmei adhatták az ösztönzést." ²⁸⁹

Az óvatos tartózkodás jegyében nyúl a Kálti-problémához ifj. Horváth János. Magáévá teszi -- és stiluselemzéssel bizonyítja -- a Marczali óta az irodalomban közkeletűvé vált megállapítást, hogy a prológus és a magyarság leszármazását tárgyaló fejezetek Kálti Márk művei. Sokkal óvatosabb a 14. századi krónikakompozíció utolsó fejezetei szerzőségének kérdésében. Mint ismeretes, Horváth János szerint a Budai Minorita Krónika /egyetlen budai mino-

²⁸⁴ Uo. 27.

²⁸⁵ Utalás a Karácsonyi János által felfedezett és általa a Budai Minorita Krónika szerzőjévé megtett Márk provinciális minis-terre.

²⁸⁶ Erdélyi László: Krónikáink magyarul, Szeged, 1943., 268.

²⁸⁷ Magyar művelődéstörténet, szerk.: Domanovszky Sándor, é.n., I. kötet, 635.

²⁸⁸ Uo.

²⁸⁹ Uo.

rita író munkája/ 1332-nél, a kritikai kiadás 210. fejezetével bezáróan ér véget. Horváth a variáns krónikák végéről a következőket írja: "Ha ez utolsó fejezeteket /211--212. fej., K. Gy./ pontos vizsgálat alá vetjük éppen a prózaritmus szempontjából, megállapítható, hogy a Budai Krón. családjában és a Római Kódex-ben hagyományozott 211-212. fejezetek, továbbá a Képes Krón. családjába tartozó Thuróczi Kód.-ben hagyományozott 212. fejezet variáns szövegei ritmus szempontjából egyöntetűen kifogásolhatók az ezeket megelőző fejezetek kifogástalan ritmikus prózájával szemben. Szókincsükben is elűtnek a Krónika előbbi fejezeteitől... Mindezekből következik, hogy e fejezetek egyike sem származhat a szép stiluskészséggel rendelkező, hibátlan ritmikus prózában író minorita szerzőtől." ²⁹⁰ E negatív szerző-meghatározás után továbbra is nyitott a kérdés: ki az írója a kritikai szövegkiadás 211. és 212. fejezeteinek? Kálti Márk, vagy talán valaki más? A tényleges válasszal adós maradt Horváth János.

Érdekesen alakult Kardos Tibor Kálti-képe. Régebben, még a felszabadulás előtt ez volt a nézete: "Kálti Márk maga nem egységesítette a különböző eredetű szövegeket, s az ő művének csupán a bevezetést és az első fejezetet tarthatjuk." ²⁹¹ Ez a mennyiség semmivel sem több, mint a Marczali óta hagyományosan -- így Horváth Jánosnál is -- Káltinak tulajdonított önálló keletkezésű rész. Kardos Tibor véleményének megváltozása ott mérhető le, hogy jó pár évvel később, 1959-ben, már Horváth János -- és így saját korábbi -- Kálti-képe ellen támad: "... ifj. Horváth Jánosnak azt a tézisé, mely Kálti Márk szerzőségét teljesen elejti egyes stilusjegyek alapján, és csupán az ismeretlen minorita személyét tartja egyetlen szerzőnek -- legalábbis a kutatás

²⁹⁰ Horváth: Stilusproblémák, 260.

²⁹¹ Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet /A Magyar Történelmi Társulat Könyvei VII./, Bp., Franklin, é.n., 164.

mai állása szerint -- nem tudnám elfogadni..." ²⁹² A kutatás "mai állása" feltételezhetően saját hipotézisére vonatkozik, ez világosan kifejeződik Kardosnál: "Ugy kell képzelnünk tehát az utolsó fejezetek írását, mint amelyek szoros együttműködésben jöttek létre a minorita udvari pap és a kancelláriában alkalmazott Kálti Márk között." ²⁹³ Ez -- véleményünk szerint -- a probléma könnyű és rugalmas, ugyanakkor óvatos látszat-megoldását jelenti, nem is beszélve arról, hogy Kardosnak nézete igazolására nem állnak rendelkezésére bizonyítékok. Kényelmes "megoldás", hiszen Kardos nem határozta meg, honnan számítható kettejük /a minorita író és Kálti Márk/ "igen szoros együttműködése". ²⁹⁴ Ez a hipotézis a stílusvizsgálat alól is kirántaná a talajt, hiszen egy közösen, két szerző által írt műből, nehéz az egyedi stílustulajdonságokat megfogni. Nem kell cáfolnunk Kardos Tibor új Kálti-konceptióját, cáfolja maga a bizonyítatlanság és -- ha úgy tetszik -- cáfolja maga Kardos is: "És érdemes is azonnal ázugrani az utolsó érdekes fejezetekre, a rozgonyi csatára, Zách Felicián merényletére és a havaselvei hadjáratra. Mind a minorita, mind pedig Kálti, aki átveszi /kiemelés tőlem, K. Gy./ kortársának, ismerősének szövegét..." ²⁹⁵ Mindehhez még annyit kell hozzátennünk, hogy a havaselvi hadjárat a kritikai szövegkiadás 209. fejezetében kerül elmondásra. Kardos Tibor tehát maga sem tudta művében következetesen végigvinni a két szerző "igen szoros együttműködésének" gondolatát és az ennek megfelelő közös írás, közös szerkesztés feltevését /mert vajon mire másra lehet és kell is vonatkoztatni a kettejük között feltett "igen szoros együttműködést"?/, és -- jól lehet öntudatlanul -- visszatért a krónikaeredeztetések általánosan elfogadott, hagyományos útjára, az átvevés, a szövegkölcson-

²⁹² Kardos: Bevezetés, 13. old., 17. jegyz.

²⁹³ Uo. 13.

²⁹⁴ Uo. 13. old., 17. jegyz.

²⁹⁵ Uo. 16.

zés, a szövegfelhasználás gondolatához, s ezzel az akaratlan elszólással saját új Kálti-konceptcióját semmisítette meg, hiszen ha a 209. fejezet még a minorita író műve, akkor mit lehet Horváth Jánostól számon kérni Kálti "eltüntetése" címén, ha csaknem a kurt, mindössze egy mondatnyi 210. fejezetet?

Kálti Márk gazdag irodalmának áttekintése több, a szerzők nagy többsége, vagy teljessége által elfogadott tézist eredményez:

- a/ A középkori íráshagyomány több -- egymástól független -- darabja Marcusnak tulajdonítja a 14. század derekán keletkezett magyar krónikaszintézis létrehozását.
- b/ Toldytól kezdve kivétel nélkül minden szerző a Képes Krónikában, csonkulása után pedig a Képes Krónika többnyire 1342-ig terjedő variáns szövegeiben /Thuróczi-, Acephalus, Sambucus-, Római kódex/ vélte felfedezni a magyar történelem nagy krónikaszintézisét.
- c/ Teljesen egyöntetű a tudományos vélemény, hogy ez a krónikaszintézis I. Károly halálán, I. Lajos megkoronázásának tényén, tehát 1342-n túl nem terjedt.
- d/ Marczali óta általánosan elterjedt tétel, hogy a prológus és a hun-magyar rokonság gondolatát kifejtő, a magyarság leszámazását tárgyaló fejezetek /az SRH 1--4. fejezete/ Márk saját munkájának tekinthetők.
- e/ Jakubovich óta csaknem mindenki elfogadta, hogy az íráshagyomány Marcusa Kálti Márk székesfehérvári őrkanonok.
- f/ Szinte egyöntetűnek mondható a tudósok azon véleménye, hogy az prológusban említett 1358. május 15-i dátum a magyar krónikaszintézis, azaz Kálti Márk Képes Krónikája megírásának kezdetét jelöli.

A megoldatlan probléma voltaképp itt az, hogy a krónikaszintézis utolsó bejegyzései közül melyek tulajdoníthatók Kálti

Márknak. Mindenesetre az imént felsorolt problémakomplexum alapos újra-átvizsgálást igényel, hiszen e kérdés tisztázása oldhatja meg a magyar krónikaszintézis keletkezésének problémáit /ami dolgozatunk fő célja/, s így fény derülhet krónikáink keletkezésére, s a magyar krónikairodalom mélyebb összefüggéseire is.

b/ Kálti Márk személye

A középkori íráshagyomány Marcusnak /Márk/ tulajdonítja a magyar krónikaszintézis megalkotását. Nem érdektelen e tényt fenntartó -- már Toldy Ferenc óta ismert -- források megvizsgálása. Erre vonatkozólag értékes utalásokat ad a cselekmény tárgyalásában 1457-ig haladó, de még 15. századi keletkezésű, német nyelvű szepeesszombati krónika. Már az is érdekes, hogy a tatárjárás eseményei kapcsán egy magyar krónikára hivatkozik mint forrására:

"... als das dy vngerische cronica ausweist..." ²⁹⁶ Ugy hisszük, erre a magyar krónikára vonatkozik egy másik -- de már értékesebb adatot tartalmazó -- helye: "... als dy cronica sagit Martiniana." ²⁹⁷ A szepeesszombati krónika egy későbbi átdolgozója, Joachim Leibitzer javítja az ominózus szót: "... als die Chronika Marciana vermeldet." ²⁹⁸ Ebből kétségtelen már, hogy itt a marculsi krónikára, Márk krónikájára történik hivatkozás.

Ezután sokáig hallgatnak forrásaink Márkról, neve csak a 16. század legvégén bukkan fel ismét, Baranyai Decsi János tollán. "Si unus quidem scriptor barbarus, nomine Marcus, maiorum nostrorum originem ac res gestas in adversaria non retulisset: peregrini certe ac hospites in ipso natali solo esse cogeremur. Ex eo enim

²⁹⁶ Szentpétery: SRH II. 279.

²⁹⁷ Uo. 282.

²⁹⁸ Jakubovich Emil: i.m. 34. ,

Thuróczius materiam scribendi sumpsit omnem..."²⁹⁹ Meglepő a Márk neve mellett lévő barbarus melléknév. Ugy gondoljuk, eza pejorativ jelző Bonfiniből kerülhetett Baranyai Decsi munkájába; Bonfini ugyanis a számára forrásként használt krónikák szerzőiről így nyilatkozik: "... si qui reperiuntur, hi perquam pauci sunt ac ineptissime barbareque scripsere."³⁰⁰ Márk "barbár" volta ilyenformán írásművészetére vonatkozik, s a humanista szerző lenézését, megvetését jelenti a nem hozzá hasonlóan klasszicizálva, humanista stílusban író krónikással szemben.

A Márk nevét megemlítőik sorát egy 17. század derekán keletkezett forrás zárja: "Huc Turocius, huc Bonfinius /ex AEn. Sylv./ et Prior utrisque Marcus, Ungarorum origines referunt!"³⁰¹ Még egy 18. század közepi mű is megemlíti Márk nevét, "Marcum, chronici Hungarorum ante Thurocium et Bonfinium scriptorem"³⁰², ez azonban Márk személyére nem önálló jellegű forrás, a nevet Toppeltinustól veszi.

Kétségtelen tehát, hogy a 15. század közepétől a 17. század közepéig legalább 3, különböző jellegű és igényű munka, feltehetően egymástól teljesen függetlenül, fenntartotta Márk nevét, s ez elégséges alap arra, hogy e tudósításokat hitelesnek véve -- mint ahogy azok is -- hitelesnek fogadjuk el Márk személyének

²⁹⁹ Baranyai Decsi János: Syntagma Institutionum Iuris Imperialis ac Ungarici; Monumenta Hungariae Historica, Scriptores XVII., Baranyai Decsi János Magyar históriája, A szerző életével közli Toldy Ferencz, Pest, 1866., Praefatio, p. LX.

³⁰⁰ Antonius de Bonfinis: Rerum Ungaricarum Decades, id. kiad., Praefatio, p. 3.

³⁰¹ Laurentius Toppeltinus: Origines et occasus Transsylvanorum, Viennae, M. DCC. LXII., p. 34.

³⁰² Godofredus Schwarz: Originum et occasum Transilvaniae auctore Sam. Toppeltino recensio critica, Rintelii, 1766., p. 19. Idézi Dékány Kálmán: A Bécsi Képes Krónika, 3.

valódiságát, s azt, hogy a Thuróczi és Bonfini előtti, s azoknak is forrást jelentő nagy krónikaszerzőt Márknak tulajdonítsuk.

Toldy Ferenctől származik ³⁰³ az a -- többek által átvett -- nézet, hogy Wadding Lukács /1578--1657/, a minoriták híres rendtörténetírója szintén tud Márk /Marcus/ krónikairól személyéről. Az alapot a megállapításra az adta, hogy Wadding művében egy helyütt, Károly Róbert halálának tárgyalásakor előfordul a "Márk idézi" /Marcus citat" ³⁰⁴/ kifejezés. E Márkot már Toldy, de nyomában Jakubovich ³⁰⁵ is azonosította /Kálti/ Márkkal, krónikáink egyik szerzőjével. Ezen azonosítást annál is inkább megtehették, mert Márk neve magyar vonatkozású esemény tárgyalásánál merült fel, másrészt pedig a magyar krónikahagyomány egyes darabjai /a Sambucus-, Acephalus, Thuróczi-kódex, a Budai és Dubnici krónika/ is beszámolnak több-kevesebb részletességgel Károly Róbert haláláról.

Íme a Wadding-szöveg kérdéses helye bővebb szöveggörnyezetben ³⁰⁶: "XV. Obiit hoc anno XVII. Kalend. Augusti /lap tetején az évszám: Anno Christi 1342/ Vissegradi magnum Franciscani sodalitati columnen, Carolus Hungariae Rex, cui regnum decrevisse et stabiliisse fratrem Gentilem de Monteflorum Cardinalem Minoritam, alias enarravimus. /Margón: Moritur Carolus Rex Hungariae. Bonfin. dec.2. lib.9. in fin. Ann. 1308. n. 1./ Vices ille Minoritis affectu et frequenti beneficio rependit, nihil quod ad illorum incrementum aut honorem spectabat, praetermittens; cuius corpus insigni pompa Albam delatum, in D. Stephani Basilica reconditum est. Elisabetha uxor. Casimiri Regis Poloniae soror, marito

³⁰³ Toldy Ferenc--Szabó Károly: i.m. 2.

³⁰⁴ Wadding: Annales minorum, Tom. VII., editio secunda, Romae, 1733., p. 259. Vö.: Jakubovich Emil: i.m. 34.

³⁰⁵ Uo.

³⁰⁶ Mi Wadding művének 3. kiadását használtuk, amely azonban minden esetben pontosan hozza a 2. kiadás oldalszámát is.

defuncto, se totam pietatis operibus, et tertio sancti Francisci Instituto addixit, cuius pietatem et sanctitatem multi depraedican-
cant. /Margón: Elisabetha uxor pia femina tertii Ordinis S. Fran-
cisci./ Simon de Keza, eius gentis historicus, nullo tempore a
virtutibus insectandis destituisse; pauperibus et egenis suis ma-
nibus largas distribuisse elemosynas, Ecclesias holosericis, di-
tissimisque paramentis, calicibus, /Margón: Marian. citat. --
Marcus citat./ argenteisque ministerialibus, corporalibus, aliis-
que linteaminibus a semetipsa contextis, decorasse affirmat. Prae-
ter alia Minoribus extructa, Budae insigne Clarissarum Monasteri-
um condidit, in quo magnifico conditur sepulcro. Bonfinius eam
multis elogiis commendat, et pietissimam feminam, matronarum de-
cus unicum, prudentiae ac sanctitatis exemplar appellat." 307

Innen is, de méginkább a következő, Erzsébet anyakirály-
nő 1343-as itáliai látogatását tárgyaló fejezetből látható, hogy
Wadding a magyar vonatkozású események leírásában Bonfini követi.
Kétkedéssel fogadjuk, hogy Wadding Marcusa /Kálti/ Márk, a magyar
krónikás lenne. Kézai Simonnak a 14. század közepére helyezése
hüen mutatja, hogy Wadding teljesen tájékozatlan a magyar króni-
kairodalomban, valószínűtlen tehát, hogy éppen Márkot ismerné név
szerint és korban elhelyezve is. Ezt a kétkedést csak mélyíti,
hogy Marcus neve mellett egy Marianus név is előfordul, márpedig
ilyen nevű magyar krónikásról nincs tudomásunk.

Wadding művének egy másik bejegyzése végleg tisztázni
látszik a kérdést: "XII. Hoc eodem anno /lap tetején = 1342./,
teste Mariano, vel circa hoc tempus /Margón: Marian. citat. Pi-
san. conf. 8. Marc. cit. c. 47./, uti magis placet Pisano et a-

307 Annales minorum ... auctore ... Waddingo. Tomus VII. Editio
tertia accuratissima auctior et emendatior ad exemplar P. Jo-
sephi Mariae Fonseca ab Ebora. Ad Claras Aquas /Quaracchi/
prope Florentiam, 1932., p. 307. /Margón a 2. kiadás lapszá-
ma: 259./

liis, martyrium passi sunt, in Ducatu Livoniae, in castro Vilnae, frater Ulricus de Alchovinez, et frater Martinus de Alid..." 308
Wadding ezen adata meggyőző bennünket arról, hogy Marianus és Pisanus mellett Marcus sem magyar, hiszen miért is írta egy magyar /udvari/ krónikás spanyol-portugál /?/ minoriták mártirhaláláról.

Marianus minden kétséget kizáróan Marianus de Florentia vagy Florentinus /1477 ?--1523/ minorita szerzetes, teológus és történetíró, aki megírta rendjének "Fasciculi Chronicorum"-ját 5 könyvben 1486-ig. 309 Utalások vannak "Catalogus sive brevior historia piorum fratrum Laicorum sui ordinis..." c. művére is! 310

Wadding Marcusa minden bizonnyal Marcus Ulyssiponensis vagy másként Marcus de Lissabona, tehát portugál származású. A minoriták rendjének krónikáját írta meg a 16. század közepén. 311
Lisszaboni Márk művének francia 312 és olasz fordításáról 313 tudomásunk van.

Legnehezebben a Pisanus névnek lehet testet adni. Kizárt hogy Albertus Pisanus ferences generális legyen, aki írt ugyan an-

308 Uo. p. 306. /Margón a 2. kiadás lapszáma: 258./

309 Fabricius, Jo. Alb.: Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis, Tom. V., Patavii, 1754., p. 27. Marianus művének kiadása: Marianus de Florentia: Compendium chronicarum Ordinis FF Minorum, Ad Claras Aquas /Quaracchi/, 1911.

310 Fabricius: i.m. 27.

311 Chronicas da Orden dos Frades Menores, Lissabona, 1557. Vö.: Bölcskey Ödön: Capistranói szent János élete és kora, III, kötet, Székesfehérvár, 1924., 620.

312 R. P. Blancone: Traduction de Chroniques de Marc de Lisbonne, Paris, 1604. Vö.: Bölcskey Ödön: i.m. 620.

313 Marco de Lisboa: Croniche degli Ordini instituti dal P. S. Francesco, vol. 1--4., Velence, 1608--1617. Vö.: Graesse: Trésor de livres rares, IV., Dresde, 1863., p. 386.

gol-francia rendtörténetet, de 1239-ben meghalt. Nem valószínű, hogy a Pisanus név Rainerus de Pisis-re, a Pantheologia c. mű szerzőjére vonatkoznék. Feltehetően a Pisanus név Bartolomaeo degli Albizzi-t, másként Bartholomaeus de Pisis-t takarja, aki az 1500-as évek táján írta "Liber conformitatum" c. hírhedt vitairatát.³¹⁴ Waddingsszövegében a Pisanus név mellett lévő conf. talán a mű címére vonatkozik.

Jelen fejtegetésünk cáfolta azt az irodalomban meggyökeresedett nézetet, hogy Wadding név szerint ismerte a magyar krónikák egyik szerzőjét. Kimutattuk, hogy Wadding Márkja nem Kálti Márk, hanem Lisszaboni Márk, és nem magyar, hanem portugál származású.

Ennek ellenére úgy véljük, hogy a fenti három, /Kálti/ Márkra vonatkozó forrás /szepesszombati krónika, Baronyai Decsi János és Toppeltinus Lőrinc munkája/ -- Wadding adatának mellőzésével is -- elégséges alap arra, hogy Márkban a magyar krónika-törzs egy jelentős szerzőjét lássuk.

Márk személyének, egyéniségének, származásának és nevének kikutatását Jakubovich Emilnek köszönhetjük. Ő állapította meg, hogy Márk "Kálti Szomajon /Zomoyn/ fia Mihály fia" ³¹⁵, valamint, hogy "ősi birtoka a Veszprém megye északkeleti csücskében fekvő Catlu vagy Káltháza volt" ³¹⁶, a család innen nyerte nevét. Jakubovich körvonalazta a rendelkezésre álló, meglehetősen csekély számú adat felhasználásával Kálti Márk életének főbb mozzanatait. "Életére 1336-tól 1358-ig vannak adataink. 1336--37-ben udvari pap, Erzsébet királyné kápolnájának clericusa, 1342--52-ig a mai

³¹⁴ Bartholomaeus de Pisis: Liber conformitatum /sc. vitae S. Francisci ad vitam J. Christi/, Mediolani, 1510., 1513., Bonon 1590. Vö.: Graesse: i.m. pp. 196--197.

³¹⁵ Jakubovich Emil: i.m. 35.

³¹⁶ Uo.

Viziváros helyén elterült budai suburbium Szt. Péter vértanuról elnevezett egyházának plébánosa, 1352-ben a királyi kápolna őre, székesfehérvári és veszprémi kanonok, 1353--54-ben a szerémi vagy kőzi káptalan prépostja, 1358-ban székesfehérvári őrkanonok volt!³¹ Jakubovich abból kiindulva, hogy 1358 után az oklevelek már nem közölnek adatot Kálti Márkról, úgy véli, "a szerző, Márkus prépost kevésbé 1358 után elhunyt." ³¹⁸

A Márk nevét tartalmazó 15--17. századi forrásokból, Jakubovich kutatásaiból kétségtelen, hogy a 14. század közepi krónikaszingtézis létrehozója Kálti Márk volt.

Karácsonyi János ³¹⁹ felhasználva Borovszky Samu kutatásait, egy e generációban élő másik Márknak is szerepet tulajdonít a magyar krónikaszingtézis létrejöttében. Borovszky Samu ugyanis megvizsgálván a lipcsei egyetemi könyvtár Kirch. Gesch. 1798. számú, 240 levélre terjedő "Speculum uite beati Francisci et Sociorum eius" c. nyomtatványát, benne a 237. levél második lapján értékes adatokra lelt. Itta magyar ferencesek rendfőnökeinek nevei találhatók. ³²⁰ E rendfőnökök /provinciales ministri/ között fordul elő egy Marcus /Márk/ nevű is: "Fr. Marcus minister floruit circa annos 1334 et anno 1335 resignavit officium... Fr. Petrus minister

³¹⁷ Uo. A Kálti Márk életére vonatkozó adatok megtalálhatók: Győri történelmi és régészeti füzetek, I. kötet, szerk.: Ráth Károly, Asszonyfai okmánytár, 17., 154.; Monum. Romana episc. Vesprensiensis, Tom. II., 156.; Zichy-család oklevélt. III., 119.; Anjou-kori Okmt. VII., 170.

³¹⁸ Jakubovich Emil: i.m. 38.

³¹⁹ Karácsonyi János: i.m., II. kötet, 563.

³²⁰ "Sequuntur nomina ministrorum prouincie Hungarie a tempore illo quo per Belam quartum fratres minores sub vexillo in Hungariam ducti sunt..." Borovszky Samu: A ferencziek történetéhez, Történelmi Tár, 1895., 752.

eligitur anno 1335, dum idem Marcus resignavit." ³²¹ E Márkot azonban lehetetlen a magyar krónikaszintézis megalkotójával, a 15--17. századi források Márkjával azonosítani. Egyik akadály az idő. A ferencrendi /minorita/ Márk 1335-ben lemond magas tisztségéről /tehát már éltesebb koru/, s vajmi nehezen hihető, hogy 1358 körül egy nagy munka, a magyar krónikaszintézis létrehozására vállalkoznék, ha egyáltalán életben van még. A másik akadályt már Karácsonyi János is áthidalhatatlannak vélte: "... e Márkot /ti. a krónikaszintézis megalkotóját, K. Gy./ egy író sem nevezi ferenczrendűnek, s így a krónika szerkesztőjének Márk provinciaállal való azonosítása bizonytalan. Ez írók még inkább gondolhattak Kálti Márkra, a királyi kápolna őrére, utóbb székesfehérvári őrkanonokra..." ³²²

c/ A krónikaszintézis eleje

Számunkra inkább az jelenti itt az alapproblémát, hogy mit tartsunk Kálti Márk eredeti, önálló alkotásának, mivel az általa önállóan írt részek meghatározása révén megkapjuk krónikaszintézisünk teljes anyagát.

Mint ismeretes, a Képes Krónika s még több más krónikánk a következő szavakkal kezdődik: "Anno Domini M-o CCC-o quingagesimo octavo feria tertia infra octavas Ascensionis eiusdem Domini incepta est ista cronica de gestis Hungarorum..." ³²³ Tudósaink teljes joggal tételezték fel, hogy e kezdősorok nem valamilyen másolás, hanem egy igen jelentős krónika, a magyar krónikaszintézis megírása időpontjára utalnak. Amely krónikákban megvannak e bevezető sorok, ott ezt egy, a Kézai-féle szövegezéstől merőben eltérő, annál bővebb fogalmazású prolóógus és a magyarság leszármazását Kézaiéval teljesen ellenkezően tárgyaló részek követik.

³²¹ Uo.

³²² Karácsonyi János: i.m., II. kötet, 563.

³²³ Szentpétery: SRH I. 239.

Már az első fejezetek vizsgálatából kétségtelen, hogy -- csupán ezeknek alapján is -- krónikáink két nagy csoportra oszlanak. Az egyik csoport a feltehetőleg Kézaira visszamenő /Multipharie -- pronior erat/ prológust hozza. A magyarság le-
származását teljesen a biblia Genesisének 11. fejezete szerint tárgyalja, tehát Nimród /Nemproth, Menroth/ bekapcsolásával. A magyarság következő genealógiáját adja: Noe -- Japhet -- Thana -- Nemproth /Kézai: Menroth/ -- Hunor és Mogor /Magor/.

A másik csoport Kézai csekély terjedelmű prológusa helyett egy lendületes és bő fogalmazású prológust hoz. A magyarság le-
származását teljesen a biblia Genesisének 10. fejezete szerint tárgyalja, tehát Nimród kikapcsolásával. E prológus szerzője rájött ugyanis, ha a magyarok Japhettől származnak, amint a szent doktorok /"sancti doctores" ³²⁴/, szent Jeromos és a többiek írják, akkor nem származhatnak Nimródtól, mert Nimród nem Japhet utóda, hanem Kus fia, aki Kám fia, akit Noé megátkozott. /"... Nemproth, qui fuit filius Cus, qui fuit Cam, qui fuit a Noe maledictus." ³²⁵/ A magyarok pedig nem származhatnak -- az egyházatyák íráshagyománya szerint sem -- Noé megátkozott fiától. Ennek alapján nála a magyarok genealógiája így alakul: Noé -- Japhet -- Magog -- Magor és Hunor. Ezzel öntudatlanul is Anonymus le-
származásrendjéhez tért vissza. ³²⁶

Azt ma már tudósgenerációk egyöntetű feltételezése és bizonyítóanyaga ismeretében tudjuk, hogy e szerző, bizonyos krónikáink bevezető sorainak, a Kézaitól eltérő szövegezésű, bő és lendületes megfogalmazású prológusnak és a magyarság japhetita

³²⁴ Uo. 249

³²⁵ Uo.

³²⁶ "Et primus rex Scithie fuit Magog filius Japhet et gens illa a Magog rege vocata est Moger a cuius etiam progenie regis descendit nominatissimus atque potentissimus rex Athila, qui..." Uo. 35.

leszármazását tárgyaló genealógiának a szerzője a krónikasztentis megalkotója: Kálti Márk.

Az első fejezetek nagy különbsége tehát abban az ellentmondásban van, hogy krónikáink egyik csoportja a magyarságot hamita, a másik japhetita eredetűnek tartja.

Krónikáink leszármazására nézve perdöntő jelentőségű az, amit Thuróczi János mond erről a kérdésről krónikájának Soliloquium-ában: "Olim antiqua auctorum vetustas Hunnorum sive Hungarorum diversimode originem discipississe invenitur, quibus tam modernorum, quam praeteritorum temporum homines, diversos sensus accommodantes, non parva in hac re discrepatione dissentiunt. Duo enim volumina chronici operis, propaginem similiterque et gesta illorum elucidentia, e ceteris auctoribus, ac etiam seipsis, maxime in declaratione illorum germinis, dissidentia, temporibus quondam Divorum Caroli et Ludovici Hungariae Regum, ut dici praesumitur, edita reperiuntur; quorum alterum super libro Genesis decimo, alterum super undecimo capitulis suas fundaverunt origines." ³²⁷ Thuróczi szavaiból világos, hogy "1485--87-ben, midőn ... az ő magyar krónikáját egybeállította, még két régi krónikát őriztek..." ³²⁸ Thuróczi azt is világosan megmondja, hogy ezek a magyarok eredete kérdésében különböznek egymástól, s az egyik Károly, a másik Lajos király idejében keletkezett.

Tudósainkat már régen izgatta annak a problémának a megoldása, hogy melyik két krónikánkat rejti Thuróczi megnevezetlenül hagyott két krónikája. Karácsonyi János teljesen alogikusan válaszol e problémára: "Könnyű e leírásból ráismerni, hogy a krónikák elseje Márk provinciálisé, a második pedig Kétyi Egri

³²⁷ Schwandtner: SRH I. 51.

³²⁸ Karácsonyi János: i.m., II. kötet, 566.

Jánosé." ³²⁹ Lényegében Dékáni Kálmán ad a kérdésre először -- R. Kiss Istvánnal vitázva ³³⁰ -- helyes választ: "A Bécsi Képes Krónika volt ... a Thuróczy által említett krónika, mely Nagy Lajos idejéből való... A másik krónika, melyről Thuróczy úgy emlékezik meg, mint Károly Róbert idejében ismeretes történeti munkáról, nem lehetett más, mint a Budai Krónikának őse, a ... Minorita Krónika." ³³¹ Általánosabban fogalmazva, de lényegében ugyanezt a nézetet fejti ki Mályusz Elemér is: "Megjelölése kétségtelenné teszi, hogy ezen a Nagy Lajos korában másolt Képes Krónika családjába tartozó kódexet, amazon pedig a Budai Krónika körébe sorolt valamelyik kéziratot kell értenünk." ³³²

Az alábbiakban az előszók, de különösen a leszármazást tárgyaló fejezetek jellegének megállapítása szempontjából számba jövő krónikáink legfontosabb adatait közöljük:

³²⁹ Uo.

³³⁰ "... Károly idejében az a krónika jelent meg, a melyet ma Bécsi Képes Krónikának szoktak nevezni." R. Kiss István: Küküllei János munkájának kritikájához, Századok, 1915., 525.

³³¹ Dékáni Kálmán: Küküllei munkájának kritikájához, Századok, 1916., 95.

³³² Mályusz Elemér: Thuróczy János krónikája /Akadémiai értekezések a történeti tudományok köréből/, Bp., 1944., 10.

A krónika

családja	röv.	neve	kezdetének éve	megjegy- zés	befejezésének éve	megjegy- zés	kelet- kezése	előszava
Ké- pes	V1	/Bécsi/ Képes	ge-	1.	1330	209.	vége csonka	1358 japhetita
Kró- ni- ka	V2	Teleki	ne-	1.	1330	209.	vége csonka	1462 japhetita
csa- lád- ja	V3	Csepreghy	a-	1.	1330	209.	vége csonka	1431 japhetita
	V4	Béldy	l6-	3.	eleje csonka	1330	207.	15. sz. vége japhetita
	V5	Thuróczi	gia	1.	-	1342	212.	15. sz. vége japhetita
Bu- dai kró- ni- ka csa- ládja	A	Acephalus	1002	65.	eleje csonka	1342	212.	14. sz. középe hamita/??
	S	Sambuđus	gene-	1.	-	1342	212.	15. sz. vége hamita
	B	Budai	aló-	1.	-	1342	212.	V5, A, S szöveg- től elté- rő fogal- mazás 1473 hamita
	D	Dubnici	gia	1.	-	1342	212.	15.sz. vége japhetita
	R	Római	888	28.	eleje csonka	1333	211.	15. sz. hamita/??
	Mg	Mügeln	genea-	1.	-	1333	211.	1358-69 között hamita
	P	Pozsonyi	lógia	1.	-	1330	209.	14. sz. középe hamita

Látható, hogy a Képes Krónika családjába tartozó kódexek mind a japhetita leszármazást tartalmazó fogalmazást hozzák. Bár nem ilyen egyszerű a helyzet a Budai krónika családjánál, az mégis kitűnik a táblázatból, hogy többségük a hamita eredetet hozza. Az pedig, hogy a Sambucus-kódex a hamita leszármazást tartalmazza -- már tudva a Sambucus- és Acephalus kódexek viszonyát --, kétségtelenné teszi, hogy az Acephalus, de a Római kódex is hamita eredetet hozott a ránk már nem maradt, elkallódott, elveszett első hártyalapokon. A történeti irodalomban mindeddig csak konstataáltak a tényt, de még hipotézist sem kíséreltek meg feltenni arra, hogy a magát erősen, szinte szolgáian a Budai krónika szövegéhez tartó Dubnici krónika miért hoz japhetita leszármazást. Ez alapos vizsgálatot igényel majd részünkről.

Felhasználva korábbi vizsgálataink eredményét, kétségtelen tényként szögezhetjük le, hogy a Thuróczi által Károly Róbert korába helyezett krónika a Budai Minorita Krónika volt /amely 1333-ig terjedt, tehát valóban Károly Róbert-kori/, s amely, mint láttuk, a 15. század végén /tehát akkor, amikor Thuróczi megalkotta krónikáját/ még csonkitatlanul, bővítetlenül, változatlan formájában megvolt, hiszen az ugyanekkor keletkezett Sambucus-kódex írója felhasználta azt, illetve róla másolt. A Thuróczi által Nagy Lajos-korinak mondott krónika minden kétséget kizáróan a /Bécsi/ Képes Krónika családjának egy olyan kéziratát jelöli, amely a Budai Minorita Krónika szövegénél éppen Kálti Márk önálló művével, a Kálti Márk által eszközölt változtatásokkal volt több, másabb. Mindezekből a következő fontos megállapítások adódnak, amelyekben a kutatók közt nincs eltérés:

1. Kálti Márk 1358. május 15-én kezdte írni a krónikát, amelyet -- jellegét tekintve -- krónikaszintézisnek nevezhetünk.
2. Kálti Márk önálló munkájának tekinthető a Képes Krónika családjának és a Dubnici krónikának bevezető része /a-mű megírás-

sának dátumát, a szerkesztés--írás módját közlő sorok/, a bibliai idézeteket erősen felhasználó, Kálti Márk eszményeibe tekintést engedő, lendületes prológus és a magyarság leszármazását, eredetét a Genesis 10. fejezete alapján, Nimród kikapcsolásával megkomponáló részlet, amely japhetita származást proklamál. Eza feltehetőleg még 13. századi eredetű, de innen a Budai Minorita Krónikába is átkerült, hamita származást hirdető beállítással erősen vitatkozik, polemizál. Káltinak tulajdoníthatók tehát a kritikai szövegkiadás 1--4. fejezetei.

Ezek után megvizsgáljuk Kálti Márk írásművészetének formakésztségét, elvégezzük önálló jellegű alkotásának stiluselemzését. Előre kell bocsátanunk, hogy e négy fejezet -- különösen az utolsó három -- a sok bibliai idézet és név miatt eredendően nehezen ritmizálható; Kálti azonban oly fényesen megoldotta ezt, hogy mind a 38 mondata ritmikus, s 273 kólonjából pedig 221 /81 %/. Kálti Márk eredeti munkájának, a kritikai kiadás 1--4. fejezeteinek ritmusképlete a következő:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	3	10 %	28	19 %
Tardus	8	26 %	34	23 %
Velox	8	26 %	35	24 %
Dispondaicus	12	39 %	47	33 %
Összesen	31	100 %	144	100 %

Ami itt érdekes és meglepő, az az, hogy mind mondat-, mind pedig kólonvégen a dispondaicus relative dominál. Mint láttuk, a Budai Minorita Krónika valamennyi szerzője a veloxot kedvelte, és a dispondaicus volt az a ritmusformáció, amely a körülményekhez képest maximálisan igyekeztek mellőzni. A velox és dispondaicus arányának teljes megfordulását, azaz a dispondaicus talsúlyba kerülé-

sét, a velox számarányának alapos csökkenését itt figyelhetjük meg krónikáinkban először.

E ritmusképlettel jelentős segítséget kaptunk Kálti Márk esetleges későbbi, krónika-záró írásai elemzéséhez, hiszen a ritmusformációk ilyenfajta, Káltinál tapasztalt megoszlása a 14. század közepén még egyáltalán nem nevezhető általánosnak. E ritmusképlet nagy bizonyítóereje éppen annak egyéni, specifikus voltában áll.

Több krónikánk bevezető fejezetei, azaz Kálti Márk önálló jellegű alkotása stílus szempontjából olyannak bizonyult, amelynek tanulságait a későbbiek során még alaposan felhasználjuk.

2. A KRÓNIKASZINTÉZIS VÉGE. A BUDAI, DUBNICI KRÓNIKA ÉS

THURÓCZI JÁNOS KRÓNIKÁJÁNAK 1335--1342-IG TERJEDŐ RÉSZEI

További problémát jelent annak meghatározása, hogy a krónikák végén mely részek tulajdoníthatók Kálti Márk önálló munkájának. Tudásaink már kezdettől fogva, Toldy Ferenc ihletésére a Képes Krónika egészéhez kötötték Kálti Márk nevét és munkáját. Ez mai ismereteink birtokában önkényes feltevésnek minősül, hiszen sem közvetlenül, sem közvetve forrásokkal nem igazolható. Előző fejtegetéseinkből világos, hogy a Budai Minorita Krónika 1333-ig terjedt, s ami a különböző kódexekben /Sambucus, Acephalus, Thuróczi/ ezután található, az különböző másolók jobbára igénytelen hozzátoldása. Így tehát sem a csonka Képes Krónika végén, sem az ott megcsonkult szöveget "logikai és syntaktikai hiba nélkül" ³³³ folytató fenti kódexek végén nincs semmi olyan bejegyzés, amit Kálti Márknak tulajdoníthatnók. Persze elképzelhető volna egy olyan feltevés, mely szerint Kálti a -- talán a kancselláriában -- kezébe került Budai Minorita Krónika szövegét változatlanul hagyta, s csupán a prologust írta át és bővítette ki, valamint a hamisításnak minősülő hamita leszármazási elméletet cserélte fel a

japhetita genealógiával. Ennek az egyébként kétes alapon álló hipotézisnek ellentmond egy megjegyzés, éppen Kálti Márknak egy eddig kellő figyelemre nem méltatott kifejezése. Saját krónikasztézisének időbeli kiterjedésére célozva leszögezi, hogy az a magyarok régi és legújabb tetteiről szól /"de gestis Hungarorum antiquis et novissimis" ³³⁴/. Ha a "novissimus" szót nem is fordítjuk direkt felsőfokkal, mint ahogy a középkori krónikák szövegében többször nem is lehet a latin superlatívust a magyar felsőfokkal visszaadni, annyi kétségtelen, hogy olyan formán kell e szót magyarra átültetnünk, ami nagyon közel áll a felsőfokhoz /pl. igen új, nagyon új/. A lényegen ez azonban vajmi keveset változtat. Ugy érezzük, a "novissimus" szó használata nem indokolt még akkor sem, ha Kálti krónikáját 1342-ig terjedőnek tételezzük fel /ez esetben munkája végét az Acephalus kódex írójának 1342-es önálló bejegyzése képeznél/, de különösen nem akkor, ha az csak 1333-ig /a Budai Minorita Krónika utolsó adatának dátumáig/ terjedt. A "novissimus" szó komoly fogódzót jelenthet Kálti Márk krónikasztézise végének megállapításában, annál is inkább, mert e szó magától Káltitól való.

Teljesen alogikusnak érezzük -- e gondolatot továbbíve -- azt, hogy egy Nagy Lajos korában író szerző /aki még hozzá Nagy Lajos uralkodásának nem is 1., 2., hanem 16. évében alkotott!/ megelégednék krónikájának az 1333-as vagy éppen 1342-es évnél történő lezárásával, s éppen arról a királyról nem írta, akinek uralkodása alatt ő maga nem jelentéktelen tisztségeket viselt, s akinek talán személy szerint is nem keveset köszönhetett, és éppen azt a kort hagyná említés és tárgyalás nélkül, amelynek eseményeiről közvetlen tudomása lehetett és bizonyára volt is. Tudjuk, krónikáink a megjelenéstől a "műfaj" pusztulásáig udvari jellegű al-

³³⁴ Szentpétery: SRH I. 239.

kotások ³³⁵, s az eseményeket "mindig a dinasztia uralmon lévő ága érdekében" ³³⁶ adják elő. Azt is tudjuk, hogy Nagy Lajos nem akarván gyökértelennek látszani a magyar trónon, erősen hangsúlyozta vérségi kapcsolatát az Árpádokkal, példaképeül a nagy lovagkirályt, I. Lászlót választotta, egyszóval "a történetiség emlékeivel igyekszik magát körülvenni, és trónját megerősíteni, felujítja a nemzeti dinasztikus történetírás dinasztikus változatát, s az Árpád-házi feudális uralkodókhoz hasonlóan erőteljesen pártulogja az udvari történetírást." ³³⁷ Ha mindezekhez még hozzávesszük Kálti Márk felelősségteljes állásait, krónikája jellegét és utóéletét, nem tulzás Kálti Márkot "Nagy Lajos krónikásának" ³³⁸ nevezni, s nem tulzás benne az "Anjouk bizalmas emberét" ³³⁹ látni, s az a feltevés sem tulzott, hogy a "Képes Krónika /itt a. m. Kálti Márk krónikája, K. Gy./ a XIV. század második felében készült Nagy Lajos udvarában..." ³⁴⁰ Már Toldy Ferenc felteszi, hogy a Képes /Márk-féle/ Krónika "valódi királyi diszszel, hihetőleg I. Lajos számára leírva" ³⁴¹ készült. E gondolat változatlan tartalommal átkerült az újabb történeti irodalomba, hasonlóképpen nyilatkozik erről Jakubovich Emil: Kálti Márknak "minden feltétele megvolt..., hogy nyilván

³³⁵ "A XI. században veszi kezdetét a magyar udvari történetírás és ezzel történelmünk tudatos meghamisítása, mindenkor az egy ház és az uralkodó osztály érdekeinek megfelelően." Berkovits Ilona: i.m., Századok, 1953., 82.

³³⁶ Szentpétery: SRH I. 236.

³³⁷ Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora, Bp., Akadémiai Kiadó, 1955., 56.

³³⁸ A magyar irodalom története 1849-ig, id. kiad., 19.

³³⁹ Kardos: Bevezetés, 14.

³⁴⁰ Kálti Márk Képes Krónikája, Magyar Helikon, 1959., Berkovits Ilona: i.m. 31. Vö.: a Bécsi Képes Krónika "... anno MCCCLVIII., ut verisimillimum est, in ipsa Ludovici Magni Regis Hungariae aula scriptum fuit..." Toldy--Szabó: i.m. 7.

³⁴¹ Toldy Ferenc: i.m. 159.

Nagy Lajos megbízásából megírja a magyarok történetét..." 342

Ugyanígy nyilatkozik Klaniczay Tibor is: "Legnevezetesebbek a Képes Krónika, melyet Nagy Lajos megbízásából 1358-ban valószínűleg Kálti Márk székesfehérvári érkanonok szerkesztett." 343 A példák számát még szaporíthatnánk: kutatóink teljes joggal tételezik fel, hogy Kálti Márk krónikája a királyi udvar közelében vagy éppen ott, de mindenképp Nagy Lajos megbízásából keletkezett. Mindezek után még nagyon tanulságos Kardos Tibor véleményének idézése: "... Kálti Márk Képes Krónikája udvari alkotás... Az uralkodóház és különösképpen Anjou Lajos szándékait követi felfogásában s az események tárgyalásában, még ha az események időrendje nem is ért el Lajos kormányzati cselekedeteihez, hanem megállt Károly Róbert halálánál, illetve Lajos trónralépésénél." 344 Mindezekből, az általa használt "novissimus" szóból, krónikája keletkezésének indítóokaiból, nem lesz egészen alaptalan azt a feltevést megvizsgálunk, hogy Kálti krónikája talán nem is 1333-is, nem is 1342-ig terjedt, hanem még tovább, belenyúlt I. Lajos uralkodásába, annak eseményeibe.

Tudjuk, hogy Kálti Márk mint custos Albensis "Szent István ősi, koronázó bazilikájában őrizte az ország kincseit, az egyház kiváltsággleveleit, királyaink necrologiumait és szentelt tetemeit." 345 A Budai, Dubnici krónikáim és a Thuróczi krónikájában hagyományozott, bőbeszédűen narratív rész mutat fel egy olyan kitételt, mely nehezen kerülhetett volna oda éppen a királyok nekrológjainak ismerete nélkül. A szerző ugyanis elmondja, hogy Károly Róbert tetemét nem úgy vitték el, mint más, azelőtt elhalt királyokat -- kiket boldog emlékezetűnek mond más irások

342 Jakubovich Emil: i.m. 37.

343 Klaniczay Tibor: i.m. 49.

344 Kardos: Bevezetés, 9.

345 Jakubovich Emil: i.m. 37.

tiszteletre méltó tekintélye -- ti. letakart arccal s néhány nap multán elfödött testtel, mert a hagyomány szerint más királyi temetéseknél ez a "csunya szokás" járta: hanem minden jelenvalók szemeláttára. Mindenki nyilván láthatta arcát. ³⁴⁶ E rész valamilyen nekrológ vagy hasonló írásmű nyomán keletkezhett, hisz nem valószínű, hogy a szerző saját szemével láthatta volna a 40--50 évvel azelőtt elhalt királyok temetését s ott a halott elfátyolozott arcát. Ezt a forrást nem is kell feltételeznünk: maga a szerző hivatkozik rá. Az pedig, hogy utal, hivatkozik egy régi forrásra, nagyon hasonló szemléletet mutat Kálti Márkéval, aki krónikája kezdő soraiban szintén a régi krónikákra utal /"ex diversis cronicis veteribus" ³⁴⁷/, hogy azután kijelentse: azoknak /a régi krónikáknak/ igazságait leírja, hamisságait megcáfolja. ³⁴⁸

a/ Az irodalom rövid áttekintése

E bejegyzések ³⁴⁹ elmondják 1335-nél a visegrádi hármas királytalálkozót /143. fej./, 1338-nál Lothka rutén herceg /144./, 1339-nél Kázmér lengyel király visegrádi látogatását /145./, 1340--1342 között a sáskajárást /146./, majd rendkívül bő szövegezésben mesélik el Károly Róbert temetését, alaposan

³⁴⁶ Mátvás F.: HHFD III. 133. "... non more aliorum quorundam regum dudum defunctorum, quos felicissime recordacionis, scripture aliarum epistularum venerabilis commendat auctoritas; non velata facie, nec corpore eius alicuius diei spacio celato, prout abusiva consuetudo alys vicibus quorundam regum funeribus perhibetur astruxisse: sed manifeste omnibus presentibus facie ad faciem manifeste cernentibus..."

³⁴⁷ Szentpétery: SRH I. 239.

³⁴⁸ Uo. "... earundem veritates ascribendo et falsitatem omnino refutando."

³⁴⁹ Mátvás F.: HHFD III., pp. 127--136.

felhasználva Telegdi Csanád esztergomi érsek gyászbeszédét
/147--148. fej./. ³⁵⁰

A magyar krónikairogalomban a tudósok érthetetlen módon mellőzték e részt, a szó legszorosabb értelmében alig vettek tudomást róla. Kutatóink közül egyedül Domanovszky Sándor foglalkozott behatóbban ezzel a viszonylag csekély terjedelmű krónikarészlettel. Egyik korai művében így nyilatkozik róla: "Sokkal nehezebb kérdés, hogy kitől származik a Róbert Károly utolsó éveiről, haláláról és temetéséről szóló rész. Lehetséges, hogy ezt is Hess szerkesztette össze, de ez esetben feltétlenül egykoru följegyzések alapján, melyeknek hitelességét más források is igazolják. Visegrádnak és Esztergomnak gyakori említése talán arra is volna magyarázható, hogy a följegyzéseket ezen a vidéken eszközölték, de ezen a helyen nemigen támaszkodhatunk erre az érvre, mert hiszen a halotti szertartások színhelyét máshová át nem tehetette az író; igaz, hogy az előző incidentiák -- a sáskajárás kivételével -- mind visegrádi eseményeket tárgyalnak." ³⁵¹ Domanovszky itt teljesen határozatlan, csak lehetőségeket vet fel, hogy alkalmazásukat mindjárt kétséssé is tegye. Pár évvel később még ugyanez a kétely jellemzi Domanovszkyt: "De ami a Budai Krónikában a nápolyi ut után következik, az valószínűleg Hess András betoldása." ³⁵² Évtizedekkel később már sokkal határozottabb elmélettel lép színre. Észreveszi, hogy a Budai Minorita Krónika részét képező, 1317-től 1333-ig terjedő tudósítások éppen úgy annalisztikus jellegűek, mint a Budai, Dubnici és Thuróczi-krónikák 1335--1342 közötti hiradásai. "Ha a feljegyzések e során végigfu-

³⁵⁰ Az e bejegyzéseket megelőző utolsó adat időpontja a Budai Minorita Krónikáéval egyezik /1333/. Kétségtelen, hogy 1333-ig mindhárom krónika -- közvetve -- a Budai Minorita Krónikát másolta.

³⁵¹ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 730.

³⁵² Domanovszky Sándor: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű prózai szerkesztések, Századok, 1905., 404.

- 130 -

tunk, világosan szembeszökik, hogy ugyanazon forrásból származnak; Csák Máté halálán, a székesfehérvári egyház kétszeri pusztulásán és a sáskajárásokon kívül mind dinasztikus jellegű, nagyrészt családi, mondhatnók anyakönyvi adatok..."³⁵³ Domanovszky tehát -- ki-
mondatlanul -- az 1335--1342 közötti eseményeket elbeszélő rész
írójaként a Budai Minorita Krónika 1317 utáni annalisztikus bejegy-
zéseinek szerzőjét, az "aulikus adatrovó scribát"³⁵⁴ teszi meg.
Ugyanezt a véleményt szögezi le a krónikák kritikai kiadása elé
írt előszavában: "Valószínű, hogy ezek a feljegyzések /ti. az
1335--1342 közöttiek, K. Gy./ az előzőkkel összefüggnek, azaz, a
Budai és Dubnici Krónika szerzői ugyanazt a forrást használták, a-
melyből a XIV. századi krónikakompozíció többi annalista feljegy-
zéseit merítették..."³⁵⁵ Ebből viszont az következik, hogy a Bu-
dai és Dubnici /valamint Thuróczi/ krónikák 1335--1342 közötti e-
seményeket tárgyaló részei a Budai Minorita Krónikából, annak an-
nalisztikus bejegyzéseket eszközölő scriptorától, scribájától szár-
maznak. Domanovszky arra is megkísérel választ adni, hogy e részek
miért nem kerültek bele a magyar krónikáknak, a Budai Minorita Kró-
nikát végig közlő variánsaiba. "A XIV. századi folytatás írója
ha ezeket az adatokat /ti. az 1335--1342 közötti eseményekre vo-
natkozókat, K. Gy./ már benne találta az előtte fekvő annalista
jegyzékben, méltán elhagyhatta őket; fejedelmi látogatásokat
-- amelyekben nem látott egyebet, mint pusztai látogatást -- és sás-
kajárásokat nem kellett az átvett anyaggal egyenlő fontosságúnak
tartania."³⁵⁶

Viszont teljesen indokolatlannak és önkényesnek kell tar-
tanunk Domanovszky alábbi megállapítását: "A Budai és Dubnici Kró-
nikát azonban a XIV. századi szerkesztés végének megállapításában

³⁵³ Domanovszky: A magyar királykrónika, 28.

³⁵⁴ Uo. 29.

³⁵⁵ Szentpétery: SRH I. 222.

³⁵⁶ Uo. 221.

bizonyos fokig számitáson kívül hagyhatjuk,"³⁵⁷ Ez nemcsak megállapítás, hanem a gyakorlat indoklása is lett Domanovszkynál, de különösen másoknál is, ama gyakorlaté, amelyre történő hivatkozással mellőzhatték e rész alapos vagy akár csak nagyvonalu vizsgálatát is. Mint láttuk, Domanovszky tuljutott e kérdésben vallott kezdeti álláspontján, azon, hogy e rész az itt leirt események után kb. 130 évvel élt Hess András betoldása. Észrevette és később vallotta is, hogy a Budai, a Dubnici /és a Thuróczi/ krónikák 1335--1342-re vonatkozó bejegyzései egykoruak. De éppen azért, mert egykoruak, önkényes lépés volt az e bejegyzéseket tartalmazó /Budai és Dubnici/ krónikákat a 14. század közepi krónikaszin-tézis végének megállapításában számitáson kívül hagyni. Véleményünk szerint, ahogyan nem lehet elhanyagolni a Thuróczi-, az Acephalus és a Sambucus-kódexek utolsó, 1342-es bejegyzéseit, ugyanigy alapos és körültekintő vizsgálatot igényelnek a Budai és Dubnici krónika 1335--1342-re vonatkozó bejegyzései is, annál inkább, mert ezen két csoport 1342-es bejegyzései egymástól eltérőek, kettős fogalmazásuak, s krónikáink egy bizonyos mérvü kettészakadásáról adnak számot.

b/ A második annalista

Tartalmi szempontból az 1335--1342 közötti rész élesen kettéválík. A visegrádi konferenciától a sáskajárás említésével bezáruló részíg valóban annalista jellegü bejegyzésekkel van dolgunk, szerzője ugyanazt a pusztán tényközlésre irányuló szándékot mutatja, mint a Budai Minorita Krónika annalistája. A "pozitivistá" szemléletet odáig viszi, hogy leírja a visegrádi konferencia királyainak és a királyok lovainak napi étadagját. A semmitmondó, "anno domini"-stilust is éppoly makacs következetességgel alkalmazza, mint a Minorita Krónika annalistája. Ebből természetesen önként adódhatna az a feltevés, hogy a Budai Minorita Krónika

1317--1329 és 1332--1333 közötti bejegyzéseinek annalistája azonos a Budai, Dubnici és Thuróczi-krónikákban hagyományozott szövegű, 1335--1342 közötti idők eseményeit elbeszélő, szintén annalista scriptorral. Ez azonban nem bizonyos. Az a tény, hogy az 1333 utáni bejegyzések csak egy szűkebb, egymással szoros kapcsolatot tartó krónikacsoportban őrződtek meg, s hogy éppen a Budai Minorita Krónikát másoló kódexek írói nem tudnak annak 1333 utáni annalista bejegyzéseiről, erősebben esik itt latba, mint az annalista jellegű hasonlóság. Különben is -- ezt tulzás nélkül állíthatjuk -- minden annalista rész hasonlít annyira egymáshoz, mint az itteni két bejegyzés-sorozat. Ugy véljük, a véletlen -- vagy talán nem is olyan véletlen -- előadásmód-egyezés itt még nem jogosít fel bennünket azonos szerző feltételezésére. Ugy gondoljuk, a három krónika 1335--1342 közötti annalista bejegyzései a Budai Minorita Krónika valamelyik további másolójának tollából származnak. Nem egy hasonló példát láttunk már.

c/ Kálti Márk: Károly Róbert halála és temetése

A Budai, Dubnici és a Thuróczi-krónika másik önálló része, amely élesen elválik az annalista bejegyzések sorától, Károly Róbert temetésének igen bőbeszédű elmondása. Elbeszélésmódjában, hangjában, frazeológiájában a legélesebben elválik a közvetlenül megelőző annalista bejegyzésektől. Ezt a határozott különválást a formai vizsgálat is a legteljesebben mutatja. Éppen ezért érdekes és hasznos a két rész ritmikai táblázatait nem külön-külön mellékelni, hanem együtt, hogy a különbség világosan szembetűnjék.

Mondatvizsgálat:

Ritmusformáció	Budai, Dubnici, Thuróczi-krónika			
	annalista		bő előadás	
	Szám	Százalék	Százalék	Szám
Planus	2	20 %	11 %	4
Tardus	<u>8</u>	-	-	-
Velox	6	60 %	39 %	14
Dispondaicus	2	20 %	50 %	18
Összesen	10	100 %	100 %	36

E táblázatban nem is annyira a tardus teljes mellőzése a meglepő, mint inkább a velox és a dispondaicus aránya. A velox és dispondaicus arányának teljes megfordulását, azaz a dispondaicus túlsúlyba kerülését, a velox számarányának alapos csökkenését -- az önálló Kézaitól eltekintve -- itt figyelhetjük meg krónikáinkban a legplasztikusabban. Véleményünk szerint már a ritmusvizsgálat eredménye egymagában is bizonyítja, hogy a Budai, Dubnici és a Thuróczi-krónika 1335--1342 közötti eseményei nem egy szerzőtől származnak, azaz a stílusvizsgálat alapján is elválnak az annalista jellegű sorok a Károly Róbert halálát igen bő fogalmazásban tárgyaló résztől. Ezt a különbséget a két szöveg különvizsgálata is megerősíti.

Ritmusformáció	Budai, Dubnici, Thuróczi-krónika			
	annalista		bő előadás	
	Szám	Százalék	Százalék	Szám
Planus	12	26 %	25 %	54
Tardus	11	23 %	17 %	37
Velox	14	30 %	25 %	55
Dispondaicus	10	21 %	34 %	74
Összesen	47	100 %	100 %	220

A planus és tardus -- mint a tárgyalt forrásainkban "semleges", ke-

vésbé jelentős szerepet betöltő formációk -- aránya nagyjából meg-
egyezik az abszolút mondatvégekkel. A velox és a dispondaicus ará-
nyának megváltozása itt is kivehető, de nem olyan evidens, mint a
mondatvégeken.

Mint láttuk, a három krónikában fenntartott részt Domanov-
szky egy helyütt ³⁵⁸ határozottan Hess András betoldásának tart-
ja. Bár később megváltoztatta e nézetét, s a leírt eseményekkel
korabelinek tartotta, ³⁵⁹ nem árt, ha cáfoljuk korábbi, s igazol-
juk későbbi álláspontját: ma már nyilvánvaló képtelenség a 15.
századi Hess Andrásról feltételezni, hogy /mintaszerű/ ritmikus
prózáat tudhatott írni. Ha a szöveg -- a 14. század közepétől a
15. század végéig feltételezhető sorozatos másolások ellenére
is -- ritmikus megfogalmazásának bizonyul, feltétlenül 14. szá-
zadnak, tehát az eseményekkel nagyjából egykorúnak kell lennie.
E vizsgálatot az imént elválasztott két rész mindegyikére külön-
külön végezzük el. Az annalista jellegű szövegezés 11 mondatá-
ból 10 /91 %/, míg 81 kőlonjából 63 /78 %/ a ritmikus. E szöveg
tehát kétségtelenül 14. századi megfogalmazottsága. A Károly Ró-
bert haláláról bőven szóló, erősen narratív jellegű rész 42 mon-
datából 38 /90 %/, míg 409 kőlonjából 244 /60 %/ a ritmikus fo-
galmazásu. Az iméntihez képest kisebb, alacsonyabb százalékszámok
csupán azt mutatják, hogy itt nagyobb mérvű szövegromlással van
dolgunk, de a szöveg tendenciózusan ritmikus jellegén nem változ-
tatnak, így semmi akadálya nincs annak, hogy e részt is 14. szá-
zadnak fogadjuk el.

A fentiek alapján a következő megállapításokat tehetjük:

1. A Budai, a Dubnici krónikában és Thuróczi János krónikájában
hagyományozott, 1335--1342 közötti időt tárgyaló szöveg 14.

³⁵⁸ Domanovszky Sándor: A Pozsonyi Krónika és a kisebb latin nyelvű
prózai szerkesztések, Századok, 1905., 404. Vö. fentebb
129. old.

³⁵⁹ Domanovszky: A magyar királykrónika, 28.

századi fogalmazásu, feltehetőleg a leírt eseményekkel nagyjából egykoru.

2. Mind tartalmi, mind formai tényezők egyaránt emellett szólnak, hogy e szöveg két részre bontható:

a/ az 1335--1342 közötti eseményeket annalisztikus stílusban tárgyaló fejezetekre és

b/ a Károly Róbert halálát, főleg temetését igen részletesen elbeszélő, erősen narratív jellegű részre.

3. Az annalista részek szerzője egy, a Budai Minorita Krónika eseménysorát 1333-on tulvivő névtelen másoló.

A Károly Róbert halálát tárgyaló rész szerzőjéről egyelőre még nem szólhatunk. Bizonyos jelek /a feltételezett nekrológ-használat s a rá való hivatkozás/ arra mutatnak, hogy -- bizonyos alappal és joggal -- kereshetjük e fejezetekben Kálti Márk munkáját. Itt -- a rendelkezésünkre álló tárgyi bizonyítékok elégtelen volta miatt is -- maximálisan fel kell használnunk a stilusvizsgálat eredményeit. A Károly Róbert temetéséről szóló rész ritmusképletét az imént láttuk /133. old./. Megállapítottuk róla, hogy az nem semmitmondó, nem kifejezéstelen, sőt nagyon is egyéni. Ha e táblázatot összevetjük a krónikák 1--4. fejezeteinek, azaz Kálti önálló alkotásának ritmusképletét tartalmazó táblázatával /1. fentebb2223. old./, akkor látjuk, hogy alapvonásaiban a kettő megegyezik egymással. Kálti -- a krónikák bevezető részében -- változtat a hazánkban félévszázada alkalmazott írásgyakorlaton, mellőzni igyekszik a veloxot, hacsak tendenciózusan is, és ezzel együtt uralkodó ritmusformájává válik a dispondaicus. A kólonvégek veloxainak és dispondaicusainak százalékos arányszáma a két szövegben teljes egyezést mutat /24--25 %, ill. 33--34 %/. Ezt azonban nagyon helytelen lenne a véletlen játékból adódó összeecsengésnek felfogni. Küküllői János krónikája 1363-ban megfogalmazott 1--25. fejezetének ritmusképlete /éppen azoké a fejezeteké, amelyek az

udvarban, a kancelláriában, a kancellária irásgyakorlatának, stilusirányának ihletésében keletkeztek/ bizonyítja, hogy -- bár a dispondaiicus a 14. század eleji gyakorlathoz képest felnyomult, gyakrabban lett alkalmazásra -- a velox és a dispondaiicus aránya kb. 2:1 volt a velox javára. A krónika első, kétségtelenül Kálti-tól származó fejezeteiben s a Károly Róbert halálát elbeszélő részben viszont nagyjából -- mindkettőben egyaránt -- 3:2 a dispondaiicus javára. Küküllei krónikájának első része /1--25. fej./, de az oklevelek is bizonyítják, hogy a 14. század derekán hazánkban még egyáltalán nem tipikus a dispondaiicus tulsulya. Ezek alapján a fenti két krónikarészlet ritmusképletének csaknem teljes egyezését nem szabad a véletlennek tulajdonítanunk. A ritmusvizsgálat eredménye mindehresetre nagyon valószínűsítette azt a feltevést, hogy a krónikák 1--4. fejezetei és a Károly Róbert temetését tárgyaló rész egy kéztől valók, mindkettő Kálti Márk munkája.

Mondhat valamit e kérdés eldöntésében a rimtechnika vizsgálata is. A szövegkiadás 1--4. fejezeteinek rimeltsége a következő

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	7	18 %	100	37 %
Rimtelen	31	82 %	173	63 %
Összesen	38	100 %	273	100 %

Érdekes e mellé állítani azonnal a Károly Róbert temetéséről szóló rész rimvizsgálatának táblázatát:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	21	50 %	239	58 %
Rimtelen	21	50 %	170	42 %
Összesen	42	100 %	409	100 %

A két táblázat első szemlélésre nem mutat különösebb hasonlóságot. Az 1--4. fejezetek rimeltsége átlagos szinten mozog, e másik táblázat százalékos arányai azonban a 14. században meglepő érdekeséget mutatnak. Különösen a mondatok felének rimeltsége -- ami a 14. század közepén igen feltűnő -- érdemel külön figyelmet. Ez teljesen szokatlan e korban. Elég ha a Budai Minorita Krónika 1330-as eseményeit elmondó szerzőre, az udvari krónika előkészítőjére hivatkozunk. Mint láttuk, fellelhetők nála a tudatos rimhasználat csirái, holott mondatainak "mindössze" 19 %-a rimes megfogalmazottságu. Minthogy ez a, 14. századi mértékkel mérve meglepően magas rimes arányszám /50 %/ a korban nem tipikus, nem általános, ezzel ismét olyan fogódzót nyertünk jelen kutatási területünkön, ami nem "tucat"-jelenség, hanem éppen az egyedit, az általánost mutatja. Ha e -- számszerűen is kifejezett -- nagyszerűen rimelő rész mellé állítjuk a krónikák kezdőfejezeteinek rímképletét, bizony -- pusztán a számokból -- nem lehet hasonlóságot felfedni a kettő között. Bár az 1--4. fejezetek 18 %-a önmagában nem mutat rossz képet Kálti Márk rimtechnikájáról, e 18 % mégis alaposan eltörpül a szípor-kázóan jónak mondható 50 % mellett. Egy körülmény mindenesetre "menti" a 18 %-ot, s ez egy cseppet sem elhanyagolható. A 273 kólomból 131 kólón végén található név, szám vagy bibliai idézet, amely szinte teljesen lehetetlenné teszi a szöveg csaknem felének rimes megfogalmazását. Ezzel szemben a Károly Róbert temetését elbeszélő rész, ahol éppen az erősen narratív jellegből adódóan kevésbé kötött az író mondanivalójának megformálása /hiszen nem kell lépten-nyomon olyan formulákat alkalmaznia, mint a bevezetésben Kálti Márknak, pl. a magyarság leszármazását tárgyaló fejezeteknél: a quo descenderunt és egy népnév stb./, szabadon tudja mondatrészeit a rimelhelyezkedésnek, és általában a rimhasználatnak megfelelően csoportosítani. A rimtechnika, a rimeltség százalékos arányait tehát a két rész erősen eltérő jellege meglehetősen módosítja. Az

egyik rész /Károly Róbert temetése/ eredendően sokkal alkalmasabb a rim megvalósítására, mint a másik /az 1--4. fejezetek/. Ez egy-
 uttal arra is figyelmeztet, hogy a stilusvizsgálat statikus adata-
 it nem szabad abszolutizálni, mereven kezelni, mindig figyelemmel
 kell lenni a -- sokszor nem is csekély mértékben -- módosító ténye-
 zőkre, elsősorban a szöveg jellegére.

Itt, a rimelés vizsgálatánál kell szólnunk egy másik for-
 mai jegy, a párhuzamos szerkesztés alkalmazásáról. Ennek vizsgálá-
 ta a legszorosabban összefügg a rimtechnikával, hiszen a párhua-
 mos szerkesztés éppen az azonos mondatrészek azonos elhelyezésével
 szinte mindig rimet eredményezhet. Nos, mindkét részben bőven ta-
 lálunk példát a párhuzamos szerkesztésre, ami ismét gyarapítja
 bizonyítékainkat az azonos szerző /Kálti Márk/ feltételezésére. I-
 dézünk két-két példát a fenti részekből.

A krónikák kritikai szövegkiadása 1--4. fejezeteiből
 /Kálti Márk önálló munkájából/:

... qui habent iustitie equitatem, :
 sapientie claritatem, :
 patientie tranquillitatem, :
 et misericordie pietatem,..³⁶⁰ :

Kálti Márk nagyszerű rimtechnikájára talán éppen az alábbi idézet
 lehet példa. A párhuzamos szerkesztés alkalmazásával itt még a
 szinte lehetetlent is sikerült megoldania, rimeltetnie a neveket.
 E részlet szinte játékosan rimes:

... a quo nominati sunt Galathe :
 et postea Gallici, ::
 qui sunt Francigene :
 a quodam Francione dicti ::
 filio Paridis, :::
 filii Priamidis...³⁶¹ :::

A Károly Róbert temetését elbeszélő fejezetből:

³⁶⁰ Szentpétery: SRH I. 242.

³⁶¹ Uo. 244.

... antedicti trini dextrarii :
ipsius Domini Regis modo premissis falerati, :
purpureisque copperimentis decorati, :
super quos prefati milites strenui, :
arma eiusdem Domini Regis induentes, ::
ante fores ipsius monasterii, :
ut est premissum,
steterunt perdurantes.³⁶² ::

A következő részlet rimelése szinte játékos:

... ibique Albe :
et in Vysegradiense ciuitate, :
domina regina
cum filio suo ::
Lodouico ::
sibi predilecto, ::
tunc rege coronato ::
alysque prelatiis :::
episcopis ::: presbyteris :::
baronibus :
et plurimi Christi fidelibus...³⁶³ :

Még sorolhatnánk a példák számát, az eredmény egy lenne: mindkét rész gazdag párhuzamos szerkesztésekben s az ezekből előálló rimelésekben.

Ezzel befejeztük a krónikák 1--4., kétségtelenül Kálti Márknak tulajdonítható fejezeteinek stiláris összevetését a Károly Róbert temetését igen bő fogalmazásban tárgyaló résszel. Alább kitűnik majd, hogy a tárgyi-tartalmi érvek is megerősítik feltevésünket, miszerint mindkét rész egységesen Kálti Márk munkájának tekinthető.

3. A KRÓNIKASZINTÉZIS VÉGE. AZ UN. NÉVTELEN /VAGY JÁNOS/ MINORITÁNAK TULAJDONITOTT MUNKA

Az eddigiek során, egyelőre döntően stilusvizsgálati eszközökkel, a krónikaszintézis, Kálti műve alsó határát sikerült

³⁶² Mátyás FM: HHFD III. 134.

³⁶³ Uo. 136.

1333-ról 1342-ig továbbvinnünk.

A krónikaszingtézis végének vizsgálátát új alapokon erendően a "novissimus" szó ihletésére kezdtük el. Ott azt állapítottuk meg, hogy amennyiben "legújabbnak" fordítjuk a szót /márpedig feltehetően annak kell/, ez nem fedheti sem egy 1333-is, sem egy 1342-ig terjedő krónika végső határát; állítjuk, hogy még 1342-nél is későbbi dátumot kell jelölnie --, 1358 felé haladva, közelítve. Azt is tudjuk, tudósgenerációk teljes jogu feltételezése alapján, hogy Kálti Márk krónikája, a magyar krónikaszingtézis Nagy Lajos udvarában, minden bizomnyal Nagy Lajos megbizásából keletkezett. Már csak ezért is van alapunk arra, hogy Kálti Márk krónikáját az 1342-es éven is túl terjedőnek tétélezzük fel. Itt azonban a legteljesebb bizonytalanságban mozgunk. A kényelmes megoldás az lenne, ha elfogadnánk a magyar krónikák, a magyar krónikahagyomány már régóta ismert, s "ujabban" Deér József által is megfogalmazott alaptörvényét: "... a korunkra jutott anyag nem azonos a középkori magyar historiográfia egész állományával."³⁶⁴ Kényelmes lenne tehát egy erősen hipotétikus létű krónikarészletet, Kálti Márk 1342-n tult folytatását az elveszett, korunkra nem jutott krónikás anyagba besorolni. Ez azonban csak látszat-megoldás volna. Mielőtt ennek megtételére -- a szó szoros értelmében -- kényszerülnénk, mintegy szemlét kell tartanunk a Nagy Lajos korával foglalkozó, ránk maradt krónikahagyományban. Ez az anyag igen csekély. Mindössze két munka sorolható ide. Az egyiket a Budai, a Dubnici krónika és Thuróczi János krónikája tartotta fenn, 1342-től 1382-ig terjedő eseményközlésében Thuróczi János krónikájából arról értesülünk, hogy ez Küküllei János munkája. Éppen ezért ezt az alkotást mellőznünk kell Kálti Márk 1342-n tult krónikafolytatását pásztázó vizsgálatainkban. A másik -- Nagy Lajos korával, illetve annak 1345 és 1355 közötti szakaszával foglalkozó -- mun-

³⁶⁴ Szentpétery: SRH I. 3.

kát a Dubnici krónika hagyományozta korunkra, a Kükülleinek tulajdonított szöveg testébe interpoláltan. Ma már nagyjából elfogadott és eldöntött tény, hogy nem egy teljes szövegű krónika ez, hanem csak részlet, töredék. Ezt mind az első, mind az utolsó fejezet jellege bizonyítja. Mint tudjuk, szerzőjének sokáig magában a krónikában név szerint is kétszer előforduló János minoritát tartották, majd Domanovszky 1899-ben publikált kutatásai óta egy-két kivételtől eltekintve napjainkig az a nézet tartja magát, hogy a szerző nem azonosítható a krónikában is emlegetett -- Kétyi vagy Egri -- Jánossal. A szerző tehát névtelen, de feltétlenül minorita. Innen a neve: Névtelen Minorita. E rész már csak azért is megérdemli figyelmünket, mert szerzője ismeretlen, de legfőképpen azért, mert Dékáni Kálmán, de mások megállapítása szerint is, a krónikának "... eleje,... vége is töredéknek vehető..."³⁶⁵ Tudván azt, hogy ezen interpolált krónika "töredéke egy nagyobb krónikának"³⁶⁶, azaz hiányzik az eleje és a vége, s mivel a ránk rész 1345-tel kezdődik, talán nem alaptalan az a feltevés, hogy csonkítatlan, ép, teljes formájában 1342-vel kezdődhetett. Ilyen formán e töredék részünkről igen alapos és figyelmes vizsgálatot igényel, hiszen feltételezett 1342-es kezdete -- év szerint -- kapcsolja a Budai Minorita Krónika különböző másolataihoz /a Sambucus-, Acephalus, Thuróczi-kódexekben megőrzött, 1342-ig terjedő szöveghez/ és a Károly Róbert temetését elbeszélő önálló részhez, Kálti Márk feltételezett munkájához /a Budai, Dubnici és Thuróczi-krónikákban megőrzött szöveghez/.

³⁶⁵ Dékáni Kálmán: János minorita Nagy Lajosról szóló krónikatöredéke /Középkori krónikások, szerk.: Gombos F. Albin, XI./, Bp., Athenaeum, 1910. /Továbbiakban: Dékáni: János minorita/, 87., 1. jegyz.

³⁶⁶ Uo. 34.

a/ Az irodalom rövid áttekintése

A Dubnici krónikából előkerült, Küküllei szövegébe interpolált 19 fejezetnyi krónika, mely az 1345--1355 közötti évek eseményeit mondja el, már a 19. század eleje óta az érdeklődés középpontjában áll. Nem vizsgálták ugyan behatóbban ezt a krónikát, viszont mindenki számára izgató kérdésnek tűnt, hogy ki lehet a szerzője.

Endlicher, a kérdés első tanulmányozója szerint a szerző "... ein Franziskanermönch, derjenige, welcher bey Herausziehung des Pfeiles aus des Königs Fusz vor Aversa, Ludwig in seinen Armen hielt, derselbe Frater Johannes Lector, dessen Leiden auf der Ritterfahrt in das Land der Tataren hier erzählt werden."³⁶⁷

Endlicher a krónikában kétszer -- név szerint -- előforduló János barátot, a lectort teszi meg a terjedelmes interpoláció szerzőjévé. Ugyanezt a nézetet képviselte Podhradczy is, szerinte is János barát a szerző "ex ordine Fratrum Minorum; fuerit is Ludovico conscientiae moderator, quem etiam rerum gestarum, quas de Ludovico narrat, scriptorem esse conicio..."³⁶⁸ Huber óvatosabb;

szerinte is János minorita a szerző, "... oder ein diesem Nahestehender."³⁶⁹ Toldy Ferenc csak annyit mond a szerzőről, hogy

"papi ember"³⁷⁰ Mátyás Flórián ismét határozottan János minorita szerzősége mellett foglal állást: "... narrationem Joannis cuiusdam, qui ex ordine Fratrum Minorum, regi a confessionibus fuisse

³⁶⁷ Endlicher: Wiener Jahrbücher der Literatur, 1826., Anzeige-Blatt XXXIII. 4. Idézi: Domanovszky Sándor: A Dubnici Krónika, Századok, 1899., 433.

³⁶⁸ Ioſephus Podhradczy: Chronicon Budense, Budae, 1838., p.307.

³⁶⁹ Alfons Huber: Archiv für oesterr. Gesch. LXVI. I. 10. Idézi: Domanovszky Sándor: A Dubnici Krónika, Századok, 1899., 433.

³⁷⁰ Toldy Ferenc: Chronicon Hungarorum Posoniense, Budae, 1852., Praefatio, p. XV.

videtur..."³⁷¹

Domanovszky Sándor az első, aki részletes vizsgálatba bocsátkozik a krónikát illetően. Ő jelöli ki először helyét elbeszélő forrásaink között: "... rendkívül becses emléke a Lajoskori történetnek..."³⁷² Domanovszky észreveszi, "... hogy ép ott merül fel kétség a hitelesség, vagy inkább a pontosság ellen, ahol a szerző állítólag szemtanu, mert már Endlicher kifejezte azon nézetét, hogy a szerző ama János minorita lector, akinek a király az Olt átusztatásakor lovat adott, s akinek az éhség következtében elviselt szenvedéseit is elmondja."³⁷³ Domanovszkynak ezen avatott szemre valló megfigyeléséből logikusan következik egy másik megállapítása, az, "... hogy nem János lector a szerző, hanem... az ő elbeszélései alapján írta -- talán valamelyik rendtársa."³⁷⁴, az viszont kétségtelen, hogy a "szerző minorita lehetett..."³⁷⁵ Domanovszky szerint e 19 fejezetnyi krónika csupán töredék, a Wadding által említett, s egykor a budai minorita kolostorban őrzött Nagy Lajos-életrajz /vita/ töredéke.³⁷⁶

Pór Antal Nagy Lajos monográfiájában elfogadja János minoritát a rész szerzőjének /"... János barát a dubnici krónika írója..."³⁷⁷/, de már tul a krónika szövegének közlésén, okleveles adattal is bizonyítani tudja János létezését. Az oklevél így nevezi Jánost: "Frater Johannes de Agria, lector ordinis fratrum minorum..."³⁷⁸ Ezzel nagyon valószínűvé tudta tenni, hogy a krónika

³⁷¹ Mátyás F.: HHFD III. Praefatio, p. II., de másutt is: p. 143., annot. 1.

³⁷² Domanovszky Sándor: A Dubnici Krónika, Századok, 1899., 432.

³⁷³ Uo. 431.

³⁷⁴ Uo. 434.

³⁷⁵ Uo.

³⁷⁶ Uo. 436. A "Wadding-kérdésről" a későbbiek során még lesz szó.

³⁷⁷ Pór Antal: Nagy Lajos, Bp., 1892. /Magyar Történeti Életrajzok VIII./, 9.

³⁷⁸ Uo. 9. old., 1. jegyz.

"Frater Johannes ... Lector"-a³⁷⁹ azonos az oklevél Egrinek nevezett Jánosával.

A krónikairódalomban itt bizonyos mérvű megoszlással állunk szemben. Egyesek Domanovszkynak János minorita szerzőségét elutasító, mások Pór annak szerzőségét elfogadó álláspontjához csatlakoztak.

Dékáni Kálmán Domanovszky nézetét osztva kijelenti:

"... János lector van jelen mindenütt az elbeszélte eseményeknél, és az ő elmondása szerint írta le a dolgokat valamelyik rendtár-sa..."³⁸⁰, viszont téved Dékáni, amikor eltér mesterétől, s így folytatja szavait: "... talán éppen az, aki a kalandos hazautazás-nál mint János lector társa említettetik."³⁸¹ A krónika "socius suus"-a³⁸² éppen azon eseményeknél kerül csak említésre, amelyek a legtöbb tévedést, képtelenséget tartalmazzák. Domanovszkynak János minorita szerzőségét cáfoló bizonyítékát itt is alkalmaznunk kell. Nehezen hihető, hogy egy szerző éppen ott téved többször is alapvetően, ahol szemtanujaként résztvevője volt az eseményeknek. Dékáni-nak voltaképp Domanovszky-hoz képest alig van önálló gondolata itt, s ha van, az is tévedés /mint az imént láttuk/, vagy csupán válaszolatlanul hagyott problémafelvetés, az, hogy e töredék -- mert Domanovszky nyomán Dékáni is töredéknek veszi a 19 fejezetnyi krónikát -- "miként került a Dubniczi Krónikába..."³⁸³ A válaszadás megkísérlése nélkül állapítja meg Dékáni, hogy "ez jelenlegi tudomásunk szerint szintén a függő kérdések közé tartozik."³⁸⁴

Pór Antal vonalát Karácsonyi János viszi tovább. Pór-nak János minorita nevét említő oklevele mellé még négyet állít, s így kétségtelenné teszi, hogy János minorita rendű lector, királyi

³⁷⁹ Mátyás F.: HHFD III. 166.

³⁸⁰ Dékáni: János minorita, 21.

³⁸¹ Uo.

³⁸² Mátyás F.: HHFD III. 166.

³⁸³ Dékáni: János minorita, 28.

³⁸⁴ Uo.

gyóntató, a királynő káplánja az 1350-es, 60-as években vitathatatlanul létező személy volt. Karácsonyi János neki tulajdonítja a Dubnici krónikába interpolált rész szerzőségét. Így ír: "Az első olvasásra mindenki láthatja, hogy ezt /ti. a betoldott krónikát, K. Gy./ valamelyik magyar ferenczrendű szerzetes írta. De azt is tudnunk kell, hogy e ferenczrendű egyuttal a király belső köréhez tartozott, s a hozzáérkezett leveleket elolvashatta... Másutt pedig az 1352-iki veszedelmes visszavonulásról ezt írja /ti. a krónika, K. Gy./: 'Frater Johannes autem lector cum socio suo ad tantum devenerant famis inedia.' Nem nagy mesterség ezután kitalálni, hogy az 1345--55. évekről szóló krónika szerzője nem lehet más, mint Kétyi, másként Egri János."³⁸⁵ Karácsonyi nem fogadja el a Domanovszky--Dékáni-féle elméletet a krónika töredék-jellegéről, szerinte a mű eredetileg is 1355-is terjedt. "Hogy miért nem folytatta tovább Kétyi János a krónikát az 1355-ik évnél, annak szerintünk nagyon nagy oka van. Őt buktatták meg hirtelen 1363-ban szerzetestársai, s ez vette el kedvét, lehetőségét annak, hogy a krónikát tovább folytassa."³⁸⁶ Ez a tétel így, bizonyítékok híján természetesen nem fogadható el. Karácsonyi a Thuróczi által említett Károly Róbert-kori krónikát -- mint láttuk -- Márk provinciálisnak tulajdonítja, a Nagy Lajos-korit pedig e műben látja. "Könnyű e /Thuróczi-féle, K. Gy./ leírásból ráismerni, hogy a krónikák elseje Márk provinciálisé, a második pedig Kétyi Egri Jánosé" -- írja.³⁸⁷

Erdélyi László is Pór nézetét viszi tovább, János minori ta szerzőségét fogadja el. Aversa elfoglalását "Nagy Lajos jelen volt gyóntatójának, János minoritának írásából" idézi.³⁸⁸

³⁸⁵ Karácsonyi János: i.m., II. kötet, 565.

³⁸⁶ Uo.

³⁸⁷ Uo. 566.

³⁸⁸ Erdélyi László: Krónikáink magyarul, Szeged, 1943., 219.

Kardos Tibor többször, több helyütt is foglalkozott e művel. Kezdetben Domanovszky álláspontját képviseli, elismeri a krónika töredék-jellegét, s a szerzőt is János minorita környezetében keresi. "A szerző, az előkerült újabb adatokat is tekintetbe véve, valószínűleg annak a Kétyi, másként Egri János minorita lektornak a környezetébe tartozott, aki előbb a királyné káplánja, utóbb királyi káplán, gyóntató és hitszónok lett, és a király oldala mellett sokat tartózkodva közvetlenül belelátott az eseményekbe."³⁸⁹ Egy későbbi munkájában már nem enlíti ezen krónika töredék-voltát. Ugyanitt a következő érdekes megjegyzést teszi: "... Küküllei János és a Minorita Krónika³⁹⁰ szerzője /művét Küküllei életrajzánakkét része közötti hézagba interpolálták nyilván a szerző intenciója szerint is/ egyformán alkalmazzák a diplomati-
kai módszert a magyar udvari történetírásban."³⁹¹ Adott esetben bennünket a szöveg Kardos által zárójelbe tett része érdekel. Ezt nem tudjuk értelmezni, illetve tudjuk, de akkor értelmezéséből egészen újszerű, merész állítások következnek. Először is -- kimondatlanul -- benne van a mondatban, hogy Kardos e 19 fejezetnyi krónikát nem tekinti töredéknek. Továbbá az is adódik e mondatból, hogy e krónika minorita szerzője ismerte volna Küküllei munkáját, ha nem is az egészet, de annak első, 25 fejezetnyi részét. Mivel ez Kardos szerint 1363-ban keletkezett,³⁹² a minorita krónikásnak a Dubnici krónikában fenntartott műve csakis 1363 utánra tehető. Ugy hisszük, ilyen merész következtetések levonásáig -- a bizonyító adatok teljes hiányában -- maga Kardos sem akart elmenni.

³⁸⁹ Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet, id. kiad. 165.

³⁹⁰ Ez Kardos terminológiájában a jelen 19 fejezetnyi krónikára vonatkozik.

³⁹¹ Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora, Bp., Akadémiai Kiadó, 1955., 59.

³⁹² Uo. 57.

- 147 -

A minorita szerző intenciójából /ha jól tudjuk, szándékot, akaratot jelent/ fakadó "beje-interpolálás" gondolata -- bizonyítatlanságán túl -- illogikus is, problémák sokaságát veti fel, s még csak azszal sem lehet védeni, hogy olyan dolgokat irt meg a szerző, amelyek Kükülleinél hiányoznak, tehát Küküllei kibővítését, hiányainak pótlását célozta volna munkája. Olyan problémák merülnek fel ezen -- úgy hisszük, egy rosszul fogalmazott mondatból adódó -- elmélettel kapcsolatban, hogy pl. miért 1345-nél kezdi a munkát, s hogy, különösen, miért 1355-nél végzi, ha csak 1363 után írta stb. Kardos idézett mondatában egyébként téved, mikor a minorita szerző műve beiktatásának helyén Kükülleinél "hézagot" tételez fel. Ez az állítólagos hézag nem több, mint ami két fejezet között van, s ilyen hézag -- Thuróczi fejezetelése szerint -- még 53 darab található Kükülleinél /lévén Küküllei műve 55 fejezetre terjedő/. Téves továbbá Kardosnak az a megállapítása, hogy a minorita szerző művét a Küküllei-életrajz két része közé interpolálták. Kardos egyébként mindenhol tudja, csak itt nem, hogy a Küküllei művének két része közötti hézag a 25--26. fejezetek között van.

E 19 fejezetnyi krónika szerzőségének megállapítására ugyancsak Kardos Tibor tette az utolsó kísérletet. Abból indulván ki, hogy e munka mindenütt nagy szerepet juttat a Laczkfiaknak,³⁹³ érdekes hipotézist állít fel: "Nem csekély tehát annak a valószí-

³⁹³ Ezt már Domanovszky észrevette: "... feltűnő, hogy mindenfelé mily nagy szerepet juttat a Laczkfiaknak, különösen István vajdának, Moroczoknak, de leginkább Bessenyő János allovászmesternek." /Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 434./ Dékáni már magyarázza is ezt: "... a Laczkfiak pártolása könnyen érthető és magyarázható abból a szempontból is, hogy e család előkelő állást foglalt el az országban, és talán a szegény szerzetesnek jótévője is volt, annál feltűnőbb és erősebb a Bessenyő Jánossal szemben elfoglalt álláspontja..." /Dékáni: János minorita, 26./

nüisége, hogy Lajos király minorita életirója, aki emnyire a Herman-nembeli Lackfiak oldalán áll, senki más, mint Lackfi Dénes minorita, 'lector', a király egykori nevelője, diplomatája, majd gyors egymásutánban knini, zágrábi püspök /1349/, kalocsai érsek, aki éppen 1355-ben tűnik el a porondról..."³⁹⁴ Itt egyébként Kardos vallja a krónika töredék-jellegét. Ennek elismerése pedig -- mivel feltehető, hogy az 1345--1355 közötti időt tartalmazó krónika elején és végén is töredékes -- gyengíti tézisé, hogy ti. azt a Lackfi Dénest fogadjuk el szerzőnek, aki éppen 1355-ben tűnik el a történelem színpadáról. Egyébként Dékány is, Kardos is -- mint láttuk -- felveti, hogy e 19 fejezetnyi krónika a Budai Minorita Krónikának a folytatását képezi.

Trencsényi-Waldapfel Imre Lackfi Dénes neve helyett, bár nem utasítja el teljesen Kardos Tibor új szerző-hipotézisé, inkább a /Lajos-kori/ Névtelen Minorita elnevezést ajánlja és használja.³⁹⁵

A vonatkozó irodalomban nagyon kevés az általános érvényű, mindenki által elfogadott megállapítás. Jellemző, hogy a szerző nevének meghatározására történt több kísérlet ellenére is a tárgyra vonatkozó utolsó tanulmány, a Trencsényié, mégis a Névtelen Minorita elnevezést javasolja. Már általánosabban elfogadott tétel a krónika töredék-jellegének megállapítása, s felmerült a Budai Minorita Krónikával való kapcsolata is. Teljes viszont az irodalomban a homály e krónika alapvető jellegét, ha szabad így mondanunk, rendeltetését, de -- töredék mivoltánál fogva -- időbeli kiterjedését és keletkezési idejét illetően is. Az irodalom még csak felelni sem kísérelt meg arra, hogy miért csupán a Dub-

³⁹⁴ Kardos: Bevezetés, 11.

³⁹⁵ Küküllői János és a Névtelen Minorita krónikája /Monumenta Hungarica IV./, Magyar Helikon, 1960., Trencsényi-Waldapfel Imre bevezetése /Továbbiakban: Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés/, 29--30.

nici krónika tartotta fenn e becses kutfőt.

Az elkövetkezendőkben alaposan meg kell vizsgálnunk e krónikát is, egyrészt mert problémáinak javarésze még megoldatlan, másrészt e művet sen szabad figyelmen kívül, hagynunk a 14. századiközepi krónikaszingtézis végének megállapítását célzó kutatásainkban.

b/ Kálti Márk: Nagy Lajos első éveiről

Figyelmes, körültekintő vizsgálat után két, nagyjából jól elkülönülő rész figyelhető meg a Dubnici krónikába interpolált, 19 fejezetnyi krónikatöredékben.³⁹⁶ E cezurát a Mátyás Flórián-féle szövegkiadás 165. és 166. fejezete között huzhatjuk meg. Lássuk, melyek azok az érvek, melyek e két rész elkülönítésének jogossága, helyessége mellett szólnak.

1./ Tudjuk, hogy már az első, e krónikatöredékekkel foglalkozó kutatók János minoritának tulajdonították e mű szerzőségét. Bár Domanovszky megalapozott érvelése szétzúzta János minorita szerzőségét, ő sem,³⁹⁷ és nyomában mások sem kételkedtek a

³⁹⁶ E fejezetek tartalmazzák Endre megöletését /154. fej./, Erzsébet királyné gyészát /155./, Lajos királynak Zára miatt a velenceiek ellen indított hadjáratát /156./, a nápolyi hadjáratra történt előkészületeket /157./, a hadjárat kezdetét, az Aquilába történt bevonulást /158./, Capua és Aversa megszállását /159./, Endre fiának és a fogoly hercegeknek Magyarország-ra küldését /160./, a tatárok elleni győzelmet /161./, Szent László csodatettét /162./, Lajos király hazatérését Itáliából /163./, Laczkfi István Apuliában vívott csatáit /164./, a Nápoly és Aversa között lefolyt ütközetet /165./, a második nápolyi hadjáratot /166./, Lajos király megsebesülését és Aversa elfoglalását /167./, a hadjárat végét, a Magyarországra való hazatérést /168./, Lajos királynak a litvánok ellen vonulását /169./, az új litván hadjáratot /170./, Lajos király medvevadászatát és megsebesülését /171./, végül Laczkfi Pálnak a Svábföldön aratott győzelmét /172. fej./.

³⁹⁷ Domanovszky Sándor: A Dubnici Krónika, Századok, 1899., 434.

szerző feltétlenül minorita voltában. A krónikatöredék általunk javasolt két részre bontása alapvetően más beállításba helyezi e kérdést. Az első részben /154--165. fej./ ugyanis szó sincs minoritákról, még utalás formájában sem. Érdekes ezt a negativumot összevetnünk a második résszel /166--172. fej./. Már a 166. fejezet foglalkozik a minoritákkal, igaz, ekkor még csak szenvedő értelemben. Elmondja ugyanis a szerző, hogy a második nápolyi hadjárat kapcsán a Ricordóba bevonuló magyarok a minoriták kolostorát felgyújtották, s a barátok közül sokakat megítáttak a halál poharával.³⁹⁸ Már az meglepő, hogy csak a minoritákat emeli ki, csak rájuk van tekintettel, holott a magyarok szinte a város egész lakosságát kiirtották. A következő, 167. fejezetben a szerző -- kiérezhetően nem kis büszkeséggel -- idézi a király szavait: Az isten tudja, hogy lelkem teljességgel a minoritáké stb.³⁹⁹ Ennek a résznek az idézése is egy, a minoriták iránt érdeklődő szerzőre vall. Még jobban kiérezhető a minoriták iránti rokonszenve a 169. fejezetből, amelyben a minoritákat gyalázó és ezért halállal lakoló Kornis Jaksó lengyel főúr történetét mondja el, jóllehet ez az epizód vajmi kevésbé illeszkedik bele a sorba, a történeti események logikus sorrendjébe. A következő, 170. fejezetben szerepel -- és csakrít szerepel! -- kétszer is János minorita barát, lektor neve. Trencsényi-Waldapfel Imre helyesen látja, hogy a szerzőnek "a minorita rendhez tartozását igazolja mindenesetre gyakori kedvezése e rend iránt, így az a kijelentés, amelyet az Aversa alatt súlyos sebében szenvedő király ajkára ad /kiemelés tőlem, K. Gy./: a király annak, aki a műtét alatt a fejét fogta, meghagyja,

³⁹⁸ Mátvás F.: HHFD, III. 158. "totam ciuitatem occupauerunt et eiusdem habitatores usque ad paruulos in ore glady peremerunt, claustrum autem Fratrum minorum incenderunt, et plures ex eisdem Fratribus mortis poculo inebriarunt."

³⁹⁹ Uo. 159. "Deus scit, quod tota anima mea in manibus Fratrum minorum est" etc.

hogy halála esetén az esztergomi minorita-rendi templomba temes-
/sék, mert egész lelkével a minorita testvérek közé tartozik. Még
feltűnőbb talán az az elbeszélés, amely szerint Kornis Jaksó csu-
fos halálát az okozta, hogy egyszer két kéregető minorita barát-
tal gunyolódott."⁴⁰⁰ Trencsényi-Waldapfel e meglátásai helyesek,
de az itt, s az imént már általunk is idézett, minoritákkal kap-
csolatos helyek nem a töredék egészén vonulnak végig, hanem an-
nak csak második részében fordulnak elő. S az előfordulások szá-
ma is érdekes. Itt 7 fejezetből 4 emlékezik meg a minoritákról,
amott /az első részben/ 12-ből egy sem. Ez semmi esetre sem a vé-
letlen játéka. Az a szerző, aki 7 fejezete közül 4-be -- még az
eseménysor logikáját is áthágva -- valóban szinte "becsempészi"
a minoritákat, az az előző 12 fejezetet s benne 4 év /1345--1349/
eseménytörténetét nem írná meg úgy, hogy a minoritákat -- lega-
lább -- ne emlitené. Mindez arra mutat, hogy a krónikatöredék el-
ső részében /154--165. fej./ nem feltétlenül indokolt a második
részével azonos, minorita szerzőt keresnünk.

2./ Tudósgenerációk emlegették büszkén, hogy a Névtelen
/János/ Minorita már egy új szellem jegyében, okleveles anyagra
támaszkodva szerzi munkáját. Ezt a tételt is módosítanunk kell.
E megállapítás ugyanis csak a töredék első részére vonatkoztatha-
tó: /"Quorum nomina in literis eiusdem Stephani filij Laczk domino
regi transmissis habere non potui."⁴⁰¹ Bár a második rész is hi-
vatkozik misszilis levélre,⁴⁰² ebből nem szükségszerű azt a kö-
vetkeztetést levonni, hogy használta is. Az oklevélhasználat te-
hát csak az első rész szerzőjéről bizonyos, s ez talán fogódzót
jelent arra, hogy e szerzőt a kancellária közelében, vagy éppen

⁴⁰⁰ Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés, 29.

⁴⁰¹ Mátyás F.: HHFD III. 155.

⁴⁰² Uo. 156. / "... quidam drombetarius portavit literam Lodouici
de Tarento, continentem, quod rex cum eo duellum seu certamen
singulare deberet committere..."

ott keressük. De még egy más, fontosabb következtetés is levonható. Az oklevélhasználat e szerzőnél nem alaklni, nem ad hoc, hanem tudatos, tudatosan igyekszik annak adatait felhasználni munkájában. Azt kell hinnünk, hogy e szerző éppen azért nyult az oklevélhez, ami alkalmasint misszilis levél volt, s talán nemmis egyhez, hogy adatait, tudósításait pontossá tegye. Ez atörekvés pedig olyan szerzőnél tehető fel, aki nagy elhatározással vagy éppen királyi megrendelésre ír krónikát. Annyi mindenesetre bizonyos, olyan helyet kellett neki a feudális állam gépezetében elfoglalnia, ahol az oklevelekhez könnyen hozzájutott /kancelláriai alkalmazott, vagy az oklevelek őre, custosa/.

3./ Teljesen eltérő szerzőre utal a kiválasztott s tárgyalt események rendszere. Az első részben minden logikus, minden a helyén van, s ami a legdöntőbb -- a király áll a középpontban, Ugy érezzük, bizonyos "magasabb szempont" vezeti e rész íróját, ami ott érhető tetten, hogy villanásnyi kitérést sem engedve magának, az események fő vonalán halad. S ha egy esetben van is ettől a nyílegyenes fő vonaltól eltérés /Szt. László király csodatette, harcba avatkozása a magyarok és székelyek oldalán a tatárok ellen/, az nem véletlen, és még kevésbé öncélú. Hogy éppen király, Lajos, nagy elődjének, példaképének hőstettét mutatja be, abban tükröződik, Nagy Lajos egész udvarának szellemi ősválasztása, a korabeli eleven László-kultusz. S ez az egy kitérés máris árulkodik szerzőjéről, aki ennek a motivumnak, a Nagy Lajos-i udvar izlésének megfelelően szőtte bele krónikájába e politikailag cseppet sem közömbös epizódot.

A krónika második részéről korántsem mondhatjuk el ugyanezt. E rész nem egységes vonalvezetésű, a fővonal utja alig követhető a leírt eseményekben. A témakiválasztás olykor erősen szubjektív, ami sokszor háttérbe szorítja a királyt, és más személyeket állít időlegesen a középpontba. Kétségtelen, e rész szerzője sok-

kal szubjektívebben tud szólni, ami azonban a szerkezeti arányosság rovására megy. Olykor szinte teljesen elvész az epizódokban, s ezek az epizódok legtöbbször a cselekményvezetés belső logikája ellen szólnak, szétszórttá, zilálttá teszik a kompozíciót. Az epizódok nem ritkán öncélúak. Pl. a 171. fejezet Lajos király medvevadászataráról és megsebesüléséről szól. Világosan kiérezhető azonban, hogy ennek az epizódnak az elmondása nem is annyira a tényközlés kedvéért történik, hanem azért, hogy a szerző kiemelje az életét kockáztató, a király életét a sajátjáénál jobban szerető Bessenyő János hőstettét, de méginkább azért, hogy a szerző az irás, a toll erejével tiltakozzék Bessenyő János megjutalmazásának elmaradása miatt, amit az ellene -- a szerző szerint természetesen alaptalanul -- ármánykodóknak, különösen Horvát Nováknak tulajdonít. A szerző igen sokszor elvész a részletekben, a jelebtéktelen mozzanatokban. Az első rész szerzője tehát sokkal határozottabb kézzel tud bánni a megformálandó anyaggal, az mindenkor engedelmeskedik neki, s a cselekmény nem fut szét tolla alatt száz felé, mint a második rész alkotójánál.

4./ Az előbb mondottakkal szoros kapcsolatban van, hogy a második szerző -- éppen az epizódok számánál és szerepénél fogva -- sokkal több szereplőt mozgat, mint az első. A második szerző tollán kelnek életre olyan alakok, akik jelentőségük, az eseményekben játszott szerepük folytán mellőzhetők lettek volna, de éppen a szerző erősen szubjektív témakiválasztása révén kerülnek említésre, nem egyszer a központba -- a király rovására /pl. Morócs, Bessenyő János, János minorita, Kornis Jaksó/.

5./ Az első szerző sokkal többször említi isten nevét, állandóan hivatkozik rá, s neki tulajdonítja az eseményeket. Feltétlenül papi ember; ezt szövegének sorai is elárulják, pl. "Per omnia benedictus deus qui sic tradidit impios puniendos."⁴⁰³

Ezzel szemben a második rész szerzője, bár minorita voltához alig férhet kétség, nagy mértékben függetleníteni tudta magát istentől. Ami az első részben isten, az nála egy heroikus, emberfelettivé nagyított, de mindig emberi vitézség. Nagymérvű -- ha szabad úgy mondani -- feudális nacionalizmus jellemző rá, azaz a szerző mindig "izzó sovíniszta magyarsággal lelkesedik nemzetéért és annak hőseiért."⁴⁰⁴ Csakis e második rész szerzőjére korlátozva állja meg helyét és minősül igaznak Dékáni egy másik megjegyzése, mely szerint "... hazaszeretete vallásosságánál is nagyobb."⁴⁰⁵

6./ A második szerzőnek nemcsak témakiválasztása, cselekményvezetése, de előadásmódja, stílusa is sokkal szubjektivebb, mint az elsőé. Ez első rész szerzője /Endre halálának eseményét kivéve/ objektíven, tárgyilagosan ad elő, stílusa a szélesen, nyugodt ütemben, bő víztömeggel hömpölygő folyam képét nyújtja. Nagyon jellemző s egyedi sajáttság, hogy végig a szerző beszél, nem adja a szót szereplői szájába, nem beszéltet, nem idéz, nem rendez párbeszédet. A második szerző stílusa sokkal rapszódikusabb, inkább egy vékonyabb vénájú, vizesésekkel tarkított hegyi patakhoz hasonlítható. Amint mód adódik rá, átadja a szót hőseinek, beszélteti őket, "idézik" tőlük. párbeszédet konstruál, amelyek művészileg nagyon hatásosak, nagyban emelik e rész stílusértékét. Ugyancsak az erősen szubjektív előadásmóddal kapcsolatos az, hogy gyakran ad szereplői szájába rövid, hatásos felkiáltást, s ami igen egyedi, a stílus élénkitésére, de minden bizonnyal a hitelesség emelésére is litván, német és magyar nyelvméket is tartalmaz krónikája. E stílustényezők erősen eltérő jellege is valószínűsíti, hogy e két rész két különböző kértől származik.

⁴⁰⁴ Dékáni: János minorita, 41.

⁴⁰⁵ Uo. 42.

7./ Stílusvizsgálatunkat ki kell terjesztenünk a szövegek ritmusképleteinek elemzésére is. Mindkét szöveg ritmikus megfogalmazottságot mutat. Az első rész 120 abszolút mondatából ritmikus 108 /90 %/, ritmustalan 12 /10 %/, a második rész 136 mondatából ritmikus 123 /88 %/, ritmustalan 13 /11 %/. A különvizsgálat is a szöveg kétségtelen ritmizáltsága mellett szól: az első részben 885 kólomból 631 ritmikus /71 %/, 254 ritmustalan /29 %/, a második egység 907 kólontjából 690 ritmikus /76 %/, míg 217 jellegtelen /24 %/. A szöveg ritmikus volta tehát kétségtelen. Bennünket azonban elsősorban nem a ritmikus és ritmustalan mondat- és kólontvégek aránya érdekel, hanem az egyes ritmusformák mondat- és kólontvégi megoszlása. Táblázataink összefoglaló képet nyújtanak a két rész ritmusformációinak megoszlásáról. Először lássuk a mondatvégek elemzését:

Ritmusformáció	154--165. fej.		166--172. fej.	
	Szám	Százalék	Százalék	Szám
Planus	9	9 %	17 %	18
Tardus	8	8 %	5 %	5
Velox	37	38 %	39 %	42
Dispondaicus	44	45 %	40 %	43
Összesen	98	100 %	100 %	108

Voltaképp jelentős különbséget a két rész ritmusképlete nem mutat. Egy eltérés azonban mindenesetre említésre érdemes. Az első részben a dispondaicus fölénye szembetűnő, míg a második rész velox és dispondaicus számaránya bizonyos -- jól észrevehető -- kiegyenlítetttséget mutat. Itt egy rövid kitérőt kell tennünk; mint tudjuk, Kardos Tibor a Budai Minorita Krónika és ezen interpolált krónikátöredék szerzőjét egynek véli és Laczkfi Dénesben keresi. A stílusvizsgálat teljesen ellentmond ennek az azonosításnak, mivel a Budai Minorita Krónika ritmusképlete abszolút velox túlsúlyt, míg a krónikátöredéké relativ dispondaicus fölényt mutat.

A Névtelen Minorita krónikatöredéke kólonklauzuláinak vizsgálata az alábbi képet mutatja:

Ritmusformáció	154--165. fej.		166--172. fej.	
	Szám	Százalék	Százalék	Szám
Planus	77	15 %	24 %	130
Tardus	124	24 %	19 %	100
Velox	128	25 %	25 %	131
Dispondaicus	174	35 %	32 %	173
Összesen	503	100 %	100 %	534

A kólonvizsgálat a két rész megfogalmazottságát illetően semmi érdemleges különbséget nem mutat. Ez azonban nem teszi semmissé a gazdag számban rendelkezésünkre álló tárgyi-tartalmi vonatkozású érveket; a kólonok ritmusképletének egyezése még nem teszi szükségessé, hogy revideáljuk a két különböző szerzőről alkotott, s már eddig is több oldalról igazolt feltevésünket. A kólonvizsgálat önmagában itt különben sem elégséges és alkalmas eszköz a szerzőség kérdésének eldöntésére, éppen a ritmusformák nagyméretű -- különbségeket alig mutató -- kiegyenlítetttsége folytán. Az ilyen szempontból inkább számításba jövő abszolút mondatvég-vizsgálat eredménye azonban mutatott egy nem is jelentéktelen különbséget, azt, hogy az első részben határozottabban a dispondaicus dominál, míg a második részben ezt a ritmus-"hegemóniát" megöszdja a veloxszal.

8./ Nem lehet érdektelen a két rész rim szempontjából történő vizsgálata sem, hiszen éppen azért, mert a rim a 14. században már nem kritériuma a stilusdiszítésnek, alkalmas bizonyos egyéni sajátságok, egy szerzőre jellemző stilus-"ideálok" megfigyelésére. Érdekes és tanulságos tehát e két résznek a rimes mondatok száma szerinti összehasonlító vizsgálata:

	154--165. fej.		166--172. fej.	
	Szám	Százalék	Százalék	Szám
Rimes	44	37 %	15 %	20
Rimtelen	76	63 %	85 %	116
Összesen	120	100 %	100 %	136

A különbség világos. A második rész rimeltsége átlagos, a kor általános színvonalának, sablonjának megfelelő, míg az első részé élesen elüt ettől: igen magas foku, magas arányszámu rimeltséget mutat. Ez a nagyon jó rimeltség feltétlenül egyedi, egyéni sajátosság. Ugyanezt a különbséget mutatja -- kevésbé éles konturokkal ugyan -- a kólonok rimességének vizsgálata.

	154--165. fej.		166--172. fej.	
	Szám	Százalék	Százalék	Szám
Rimes	435	49 %	35 %	323
Rimtelen	450	51 %	65 %	584
Összesen	885	100 %	100 %	907

A rimvizsgálat tehát szintén ama feltevésünk mellett szól, hogy a Névtelen /János/ Minorita krónikatöredéke két szerző kezenyomát viseli a szövegen.

9./ Éppen a rimvizsgálat kapcsán és azzal szoros összefüggésben szólnunk kell a párhuzamos szerkesztésekről is. A krónikatöredék első részének szerzője virtuóz művész a párhuzamos szerkesztésben. A sok és szinte egyenlően magas művészi értékű példamanyagból nehéz egy párat illusztrálásra kiemelni.

Pl.: O feminarum iniquissima, :
 de beneficys dei ingratiissima, :
 persecutrix innocentis nequissima, :
 contra deum ceruicosa, :
 contra proximum maliciosa, :
 contra suam animam criminosa, :
 contra communem morem odiosa, :
 contra mititatem faustuosa.⁴⁰⁶ :

Vagy: Maritum et dominum tuum interemisti, :
 caput tuum intriuiſti, :
 gloriam tuam obfuscaſti, :
 leſe maiestaſtis crimen incurriſti, :.
 iuvenem nobilem et illuſtrem,
 utpote filium regis occidiſti, :
 iuſtum et innocentem iugulaſti, :
 de iure regnaturum interfeciſti, :
 fratricidium commiſiſti.⁴⁰⁷ :

Vagy:... ſuperno fretus preſidio, :
 diuino illuſtratus oraculo, :
 verbi dei accinctus gladio, :
 fidei protectus clipeo, :
 ſcripture inſtrictus teſtimonio, :
 ac proborum virorum fulcitus exemplo, :
 in execuſione ſui propoſiti non uſus lenitate, ::
 ſed magna morum honeſtate...⁴⁰⁸ ::

Vagy: ... dominum regem Lodouicum :
 morum honeſtate preclarum, :
 generoſitate prefulgidum, :
 magnanimitate decorum, :
 largitatis virtute venuſtum, :
 in armis ſtrenuum :
 ac multis virtutum margaritis adornatum...⁴⁰⁹ : ſtb.

Más számos példát idézhetnénk, de az eredmény egy: az első rész szerzője mintaszerű párhuzamos szerkezeteket tud alkotni, virtuóz művésze a mondat szerkesztésnek, s ez is egyik, igen fontos oka krónikarészlete mintaszerű rimeltségének.

E szempontból vizsgálva a töredék második részét, homlokegyenest ellenkező véleményt állíthatunk szerzőjéről. 136 mondata közül mindössze kettő mutat párhuzamos szerkesztésmódot, és ezek is kevésbé művésziek. Tanulságos lehet e két mondat idézése. Az egyik: Quo facto omnes irruentes hungari
 totam ciuitatem occupauerunt :
 et eiſdem habitatores uſque ad paruulos

407 Uo.

408 Uo. 146

409 Uo. 149.

in ore glady peremerunt :
claustrum autem Fratrum minorum incenderunt :
et plures ex eisdem Fratribus
mortis poculo inebriarunt.⁴¹⁰ :

A másik: Cum igitur ibi pausam faceret tristiozem;
ecce duo rutheni rumigeruli aduenerunt dicentes, :
quod septem millia tartarorum ::
et duo millia ruthenorum ::
regem insequerentur hungarorum ::
et iam distabant ad decem ristas tartaricales.⁴¹¹ :

A második rész igen csekély párhuzamos szerkezete, de ezek "minősége" is mélyen alatta marad az első rész magas színvonalának. Ez megintcsak a krónikatöredék kettős szerzősége mellett szól.

10./ Jól tudjuk, Horváth János elveti azt a "stilus-kritikát" /voltaképp nem is az/, amely "kimerül egyes helyzeteknek vizsgálatában."⁴¹² Magunk is valljuk Horváth nézetét, mely szerint "a fogalmazást kell vizsgálat tárgyává tenni az egyes fordulatok és kifejezések helyett".⁴¹³ El kell azonban ismerni azt is, hogy a lexikológia és frazeológia tanulságai részét képezik, ha csak sokadlagosan is, a stiluskritikának, a stilusvizsgálatnak, és eredményeit nem szabad dogmatikus módon pusztán azért mellőzni, mert felhasználása a közös és többszörösen áttételes forráshasználat /biblia, formuláskönyvek/ miatt erős kritikát igényel. Engedjessék meg, hogy mi --problémánk tisztázása céljából -- hacsak utolsósorban is -- segítségül vegyük a szókincsvizsgálat eredményeit. E töredék két része között e szempont szerint is számottevő különbséget látunk. Először azokat a kifejezéseket vesszük sorra, amelyek a többszöri előfordulás révén kedvelt frazeológiai szólamai lehettek a második rész szerzőjének, viszont a töredék

⁴¹⁰ Uo. 158.

⁴¹¹ Uo. 165.

⁴¹² Horváth: Stilusproblémák, 280.

⁴¹³ Uo. 281.

első részében nyomukat sem találjuk. /Zárójelben a kifejezés előfordulási helyét közöljük a Mátyás Flórián-féle kiadás szerint./

... in die octauo applicuit in Horconiam, saluis rebus et personis. /156./

... saluis rebus reuersus fuerat et personis. /160./

... ad limina beati Nicalai confessoris visitanda... /156./

... pro visitando limina beati regis Ladislay... /166./

... plures... mortis poculo inebriarunt... /158./

... mortis poculocunctos teutonicos inebriarunt. /167./

... vis mortis periculum declinauit. /158./

... cum difficultate... mortis periculum euaserunt... /165./

... periculo mortis se inetrponendo... /166./

Ezek mellett azonban szólnunk kell a két rész frazeológiai egyezéseiről is.

I. rész /154--165. fej./

II. rész /166--172. fej./

... in ore glady percusserunt... /151./

... in ore glady peremerunt... /158./

Az "ore gladii" kifejezés egyébként a krónikák más helyein is előfordul, így a Szentpétery-féle kritikai szövegkiadás 105. és 153. fejezeteiben /371., 436. old./. Maga a kifejezés azonban biblikus eredetű, így a kifejezés-párhuzam ereje, értéke mit sem ér.

I. rész /154--165. fej./

II. rész /166--172. fej./

... se iuramento constringentes... /150./

... ~~iuramento~~ se constringerunt... /157./

E párhuzam hatóerejét minimálisra csökkentti az, hogy Anonymusnál is,⁴¹⁴ Kükülleinél is⁴¹⁵ megtalálható e frázis, ami arra enged következtetni, hogy a korban általánosan használt, sablonszerű kifejezéssel van dolgunk.

I. rész /154--165. fej./

II. rész /166--172. fej./

... dire mortis faucibus traditus est... /144./

... de faucibus mortis eripiendo... /166./; ... a mortis faucibus liberauit. /166./

⁴¹⁴ "iuramento se constringerunt" Szentpétery: SRH I. 46.

⁴¹⁵ "se iuramento firmitus constringentes" Schwandtner: SRH I. 220

- 161 -

E kifejezés nem biblikus eredetű, más korabeli előfordulásról sem tudunk, de mindezek miatt még nem kell a krónikatöredék kétségtelenségéről szóló, egyre valószínűsödő, kétségtelenebbé váló tézisünket revízió alá vetnünk. Egy, de akár két vagy három összeecsengő szó vagy kifejezés miatt nem kell azonos szerzőt feltételeznünk. E párhuzam minden körülmények között formulás könyvekben, ars dictandi-kban nyeri magyarázatát, de Szilágyi Lóránd utmutatását sem szabad figyelmen kívül hagynunk: "A stilus disztítésére a gyakori bibliai idézeteken kívül, melyek végeredményben minden középkori író munkájában felfedezhetők, főképpen azok a diplomatikai formulák és állandó kifejezések szolgáltak, melyek megtanulása a középkori egyetem egyik legfontosabb feladata volt."⁴¹⁶

A frazeológiai vizsgálat után érdemes néhány szót szólnunk a kettős szövegezés lexikai /szókinszbeli/ jellegű különbségeiről. Itt vizsgálatunkat olyan szavak felsorakoztatásával kezdjük, amelyek többször előfordulnak a második rész szerzője tollán, tehát kedveli őket, míg az első rész szerzője -- legalábbis a fennmaradt töredékben -- nem használ az itt felsorolandók közül egyet sem. Az első részben gyakori adversarius helyett az inimicus /158., 162., 164./, a prelium /proelium/ helyett a certamen /156., 157., 165./, a pax helyett a treuga /162., 163., 163., 164., 164./ fordul elő a töredék második részében. Ezenfelül sok olyan szót kellene itt még felsorakoztatnunk, amelyek a második szerző tollán többször is előfordulnak, míg az első részben nem szerepelnek: pl. gratans /156., 156., 159./, humiliter /161., 166./, munificentia /166., 167./ stb. stb. Mivel ezek bizonyítóereje igen csekély, nem tartunk szükségesnek egy terjedős, de kevés igazi értékkel rendelkező listát közrebocsátani. A teljes-

⁴¹⁶ Magyar művelődéstörténet, szerk.: Domanovszky Sándor, é.n., I. kötet, Szilágyi Loránd: Irodalmunk kezdetei, 460.

ség kedvéért kell csupán a két rész lexikai anyagában fellelhető azonosságra utalni, ezeknek, mint a különböző szavaknak is, értéke a bizonyításban nagyjából jelentéktelen, és bizonyítóerő dolgában mindenesetre erősen a hosszabb kifejezések vizsgálatából adódó megállapítások mögött van.

I. rész /154--165. fej./
confusibiliter /150./
diuinitus /144./

II. rész /166--172. fej./
confusibiliter /157./
diuinitus /161./ stb.

Mindenesetre a lexikológiai, de különösen a frazeológiai vizsgálat jól illusztrálta, hogy a minimális -- természetesnek vehető -- egyezések mellett sokszorta jelentősebbek a két rész nyelvi-strukturális különbségei. Ez megintcsak amellett szól, hogy indokolt a kettős szövegezés feltételezése az un. Névtelen Minorita krónikatöredékében.

11./ Különbségeket fedezhetünk fel a két rész keletmeghatározásaiban is. A második rész dátum-adatai kivétel nélkül egyháziak, egyházi ünnepekhez kötöttek. Pl. "in festo Translacionis beati Francisci" /156./, "in festo Assumpcionis beate Virginis" /161./, "in festo beate Anne" /166./. Ezzel szemben az első rész dátumozása változatosabb, nem ritkán "világi" keletmeghatározást ad, pl. "mensis Marcy die tercio" /151./, "mensis Juny" /155./. A dátumozással kapcsolatban még egy különbségre hívhatjuk fel a figyelmet. A második rész szerzője mindent és mindig "pontosan" datál. Olykor szinte egész dátum-"dömpinget" ad /pl. 166. és 169. fejezet eleje/. Feltűnő tehát, hogy e szerző mindent "pontosan" tud, minden évszámról "pontosan" értesült. Domanovszky is bizonyos kétkedéssel jegyzi meg, hogy a krónikatöredék második felében "sincs okunk kételkedni szavahihetőségében, mégis már oly adatok merülnek fel, melyek magukban állván, nem bizonyíthatók!"⁴¹⁷ E gyanusan "pontos" adatközlés a második litván hadjáratnál fel-

⁴¹⁷ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 433.

bomlik, a kinos pontosságba mintegy belezavaródik a szerző, és kronológiai lehetetlenségeket követ el /a nagypéntek és husvét között -- szerinte -- eltelt hat nap eseménymenete, a Szeret folyó hetvennégyezeri átusztatása egy alkalommal stb./. Az első rész szerzője lelkiismeretesebben, egyszersmind óvatosabban bánik a dátumokkal. Ahol biztosan tudja a pontos, napot is jelző keltezt, ott természetesen közli azt. Nem egyszer azonban -- pontosan hat alkalommal -- a nap szerinti dátumot, körülbelüli időmeghatározást ad, pl. "circa medium Quadragesime" /147./, "circa festum Divisionis apostolorum" /148./. Előfordul azonban még az is, hogy olykor csak az évet közli, bizonyára nem rendelkezvén közelebbi adatokkal /pl. a székelyek 1346-os tatárellelő háborúja/. A keltezés milyensége és a dátum-felhasználás módja ismét mutatja a Névtelen Minorita krónikájának ketté oszthatóságát.

12./ Az eddigiek alapján kísérletet tehetünk arra, hogy felvázoljuk a két krónikás írói profilját. A krónikatöredék első részének szerzője sokkal határozottabb egyéniség a másikonál. Munkájának, a krónikatöredék első részének egészen 22 töredékes volt ellenére is -- érződik, hogy alkotója higgadt, megfontolt jellem, aki mérlegel, önálló ítélőképességgel rendelkezik. Tudóstípus, gyűjti, rendszerezi az anyagot, értékkel, mégha ez az értékelés legtöbbször skolasztikus jellegű is, nem jutván tovább isten abszolút tekintélyénél. Rendező készsége révén azonban eléri azt, hogy töredékesen fennmaradt alkotásának is van kompozíciója, belső logikája, s műve nem szürke adathalmaz. Politikus egyéniség, aki mélyebben látott kora magyar "lovagvilágának" színes diszletei mögé, mint más kortársai. Mind e készségek mellé virtuóz formaművészet társul. Jelen szerzőnkben a magyar krónikairodalom egy markáns arcu, határozott egyéniségű alakját ragadtuk meg.

- A második rész szerzője egészen más egyéniség. Minden látszat-pontossága ellenére sincs olyan közel az eseményekhez,

mint az iménti író, s talán ezzel is magyarázható, hogy alkotásának kevesebb a központi jellegű probléma. Adatai azért ellenőrizhetetlenek, mert kevés bennük az országos szintű esemény. Nem mutat a szerző különösebb érzéket a kompozíció, a művészi szerkesztés iránt. E második rész -- ugyancsak töredékes volta ellenére -- azt mutatja, hogy szerzője korántsem hordoz magában tudós törekvéseket, ha szabad úgy mondani, inkább "regényíró". Stilusa élénk, változatos, szereti a romantikát, a fordulatokat. Előadásmódja minden bizonnyal egyéniségét tükrözi: szószátyár, fecsegő. Alakja élesen elválik a magyar krónikahagyomány más szerzőinek egyéniségétől, műve, művének eszmeisége, ize pedig krónikáink más darabjaitól.

Befejezván a Dubnicí krónikába interpolált krónikatöredék vizsgálatát, eredményeinket az alábbiakban rögzíthetjük:

1. A Névtelen Minorita krónikája élesen elválasztható két részre.
2. Az első rész/154--165. fej./ szerzője feltétlenül egyházi ember, de -- feltevésünk szerint -- nem minorita. Művének megírásakor szándékosan, adatgyűjtés céljából tudatosan használ oklevele/ke/t. Bizonyos jelekből arra lehet következtetni, hogy komoly, határozott szándékkal, talán éppen királyi utasításra készíti munkáját.
3. A második rész /166--172. fej./ szerzője nagyon közel áll a minoritákhoz, illetve maga is minorita lehet.

Jelen esetben bennünket a krónikatöredék első része érdekel. Tudjuk, hogy e rész az elején is töredék, s első fennmaradt fejezete 1345-ös cselekményt mond el. Teljes joggal tételezhetjük fel, hogy eredeti alakjában 1342-vel kezdődhetett. Ekkor pedig kézenfekvő a gondolat, hogy e csak töredékesen fennmaradt krónika /154--165. fej./ nem folytatását képezte-e a Károly Róbert temetését igen bőven tárgyaló fejezeteknek, azaz e krónika-

töredék nem tekinthető-e Kálti Márk munkája 1342-n tul nyuló részének. Ha tudjuk bizonyítani, hogy a Károly Róbert temetéséről szóló rész és e krónikatöredék /154--165. fej./ azonos megfogalmazottságot, azonos kezet mutat, akkor nagyot léptünk előre affelé, hogy e töredékes krónikát is Kálti Márk művének nyilvánítsuk.

Vizsgálatunkat lexikális elemzéssel kezdjük. A Károly Róbert temetéséről szóló rész tartalmánál fogva egészen speciális; önként adódik tehát ennek összevetése a krónikatöredék 154--155. fejezeteivel, amelyek Endre király megöléséről és az azt követő gyászról szólnak. A motivumegyezés komoly lehetőséget ad a vizsgálat érdemi elvégzésére. Bátran elmondhatjuk, a két esemény elmondása tökéletes megfeleléseket mutat. Mindkét rész bővelkedik megindult, szubjektív felkiáltásokban. Krónikahagyományunkban egyetlen király haláláról sem íródott ilyen izzó szövegű, magas hőfoku tudósítás, mint éppen Károly Róberttről és Endre fiáról. Már ez nagyban az azonos szövegezés mellett szól. Ime a párhuzamok:

Károly Róbert halála:

O mors que /130./; O quantus fletus /131./; O quis considerasset /131./.

puta /130./

crudelium et impiam te fore ostendebas /130./; tue vulpine dolositatis /130./.

permisisti /130./; subtraxisti, obumbrasti /131./.

Endre halála:

O feminarum iniquissima /143./; O vas iniquitatis /143./; O optime iuvenis rex /143./

Vide, considera et pondera /143./

tuo csandalo; maritum et dominum tuum; caput tuum; gloriam tuam /143./; de te pro te super te /144./.

commisisti; fecisti; occidisti; interfecisti; corruisti /143./.

A motivumegyezés alapot ad ugyan arra, hogy érdemileg végezzük el

a lexikai és frazeológiai egyezések vizsgálatát, de veszélyt is rejt magában, hiszen azonos tartalomnak azonos lehet a szókinccse, kifejezőkészlete. Hogy e veszélyt elkerüljük, éppen azokat a frázisokat, szavakat állítottuk párhuzamba, amelyek nagyjából függetlenek a tartalomtól, másrészt egyéniek, egyediek, a krónikahagyomány más szerzőinél nem, vagy igen ritkán fordulnak elő. E példák önmagukban, egyenként nem döntőek, de tömegben bizonyítóerőt jelentenek, segíthetik a kibontakozás útját.

Károly Róbert halála:

Endre halála:

Kifejezések:

... proch dolor... /131./	... proch dolor... /143./
... pro regia maiestate... /132./	... ad maiestatem regiam... /143./
... deferebatur dictum corpus tumulandum... /133./	... corpus suum deferretur... ad sepeliendum... /144./
... ineffabile gaudium... /131./; inenarrabiles fletus... /133./	... hanc amaritudinem taliter lingua explicare non valet. /144./
... querentibus eum suis regnicolis, et ecce nenerat. /131./	... quesivimus tempus curationis et ecce turbatio. /143./

Szavak:

iniquitatis /130./	iniquissima /143./, iniquitatis /143./
considerasset /131./, considerare /131./	considera /143./, considers /144./
obfuscare /131./	obfuscasti /143./
instillacione que /134./	instillauerit /144./

Tekintve, hogy a párhuzamba állított kifejezések és szavak viszonylag igen csekély terjedelmű részből valók, s tekintélyes számúak, nem lehet ezeket az egyezéseket a hasonló témából adódóknak vagy véletleneknek tekinteni. Méginkább világossá válik az egyezések jellege, ha kiterjesztjük frazeológiai vizsgálatun-

kat a Névtelen Minorita krónikájának további, 156--165. fejezeteire. Állítsuk tehát párhuzamba a Károly Róbert halálát, temetését bőven tárgyaló fejezeteket a krónikatöredék fenti részeivel /156--165. fej./!

Károly Róbert halála:

Névt. Min. krónikája
/156--165. fej./:

... unanimi consensu clemencia dei omnipotentis ...
/136./

... unanimiter dei omnipotentis iusticiam flagitabant... /146./

... altissimus... /135./; altissimo domino... /135./

... altissimo deo... /155./

... dolo fraudis... /130./

... fraus et dolus... /149./

... splendidis margaritis adornatis... /131./

... multis virtutum margaritis adornatum... /149./

... milites strenui... /132. és 134./

... strenui milites... /149./; ... miles strenuus... /154./

... preciosis vestimentis, gemmis et preciosis...
/131./

... gemmis et vestibus preciosis... /152./

... gemmis et lapidibus preciosissimis... /133./

... gemmis et lapidibus preciosis... /152./

... pariter fidelitati semitarum adherentibus...
/131./

magna fidei constancia eadem adheserunt... /149./

... pro regia maiestate...
/132./

... ad eius maiestatem...
/146./

Mindez talán megfelelően alátámasztja azt a feltevést, hogy az un. Névtelen /vagy János/ Minorita krónikatöredékének 154--165. fejezetei ugyanattól a kéztől származnak, mint a Károly Róbert haláláról és temetéséről szóló rész.

Egyelőre a frazeológia eszközével bizonyítottuk, hogy a Károly Róbert temetését tárgyaló résznek és a Névtelen Minoritának tulajdonított krónikatöredék első felének /154--165. fej./ megfo-

galmazottsága, belső, nyelvi-stiláris kifejezőkészsége között igen szoros, egy kézre, egyazon szerzőre valló hasonlóság van. Ezzel előkészítettük alább következő, Kálti Márk önálló jellegű munkáját véglegesen megállapítandó kutatásainkat, érveinket; jogosulttá tettük e két részt arra, hogy bevonjuk azokat a krónika-szintézis szövegének megállapítását célzó vizsgálatainkba.

c/ A Névtelen Minorita

Foglalkoznunk kell, ha csak röviden is, a Dubnici krónikába interpolált krónikatöredék második részével /166--172. fej./. Előljáróban le kell szögeznünk, hogy mivel a 19 fejezetnyi krónikatöredék nem egységes megfogalmazásu, nem egyazon szerzőtől való, e második részvizsgálatát teljesen új alapokon kell végezni. Minthogy e 7 fejezetnyi, az 1349--1355 közötti időre forrásként szolgáló munka önmagában nagyon gyér számú lényeges adatot nyújt a mű jellegére, keletkezési idejére, szerzőjére vonatkozólag, az alábbiakban még az eddigiekhez képest is nyitottabb kérdésként kezeljük ezt a problémát, csupán arra szorítokunk, hogy e krónikabetét kapcsán lehetőségeket tárjunk fel, ötleteket vessünk fel, mindenütt hangsúlyozva, hogy a mű még alapos vizsgálatra, végleges tisztázásra vár.

Az un. Névtelen /János/ Minorita krónikájának létét Domanovszky Sándor nyomán Wadding adatával bizonyították. Ime a Wadding-rész Domanovszky idézésében: "cuius /Ludoviçi/ historiam coloribus descriptam posteris ibidem in Ecclesia Fratrum Minorum voluit: ultimis tamen his temporibus Fratres dealbata Ecclesia, eam deleverunt."⁴¹⁸ /kiemelés ott, K. Gy./ Domanovszky jelen idézetét mindenki /Dékány, Kardos stb./ ellenőrzés, kontroll nélkül átvette. Senki nem győződött meg arról, hogy vajon e "histo-

⁴¹⁸ Wadding: Annales minorum, Tom. VIII., editio secunda, Romae, 1733., pag. 20.; idézi: Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 436.

ria" Lajos magyar királyra vonatkozik-e. Domanovszky azt is tudni véli, hogy 1444 táján "kellett elpusztulnia a Waddingus által említett életrajznak".⁴¹⁹ Ezt az adatot mindenki elfogadta. További kételyünk az: a 17. században dolgozó Wadding miért nevezi a 15. század közepét /1444 táját/ ultimum hoc tempus-nak?

Tanulságos és hasznos lesz a fenti Wadding-idézetet bő szöveggörnyezetben közölni. "III. Annus hic /lap tetején: Anno Christi 1347./ memorabilis est morte Ludovici Bavari, qua audita Carolus Boemus filius Joannis, quem praediximus electum /Margón: Moritur Ludov. Imp./, et a Pontifice confirmatum Regem Romanorum, Ratisponam, Germanis Regensburg, in Bavaria inferiori ad Danubium, ubi comitia imperialia haberi solent, convolavit, et ut Imperator exceptus. /Margón: Carolus electus Domini./ Adversarios habuit Ludovici haeredes Henricum Archiepiscopum Moguntinum, Palatinum Rheni, et Saxoniae Ducem, qui non canonice electum fuisse contententes, Eduardum Angliae primo, quo renuntiante, postea Fridericum Marchionem Misnae, in Imperatorem elegerunt, sed frustra; praevaluit enim Carolus; qui tamen lueilla universali grassante, quam Annalista describit, res Imperii pro voto stabilire non poterat. Memorabilis est etiam hic annus ob tumultus bellicos Ludovici Pannoniae Regis in Regno Neapolitano contra Joannam, quae in Provinciam Galliae sibi subditam aufugerat: quo tempore Querium, sive Cherium, Cherascum, Mons Regalis, et Cuneus apud Pedemontanos, penes quos praefata dominabatur, ejus excusso iugo, Amadeo VI comiti Sabaudiae sese dedidere, qui redux Chamberium anno sequenti, cum suis proceribus torneum publicum, festivum ac sollemnem hac de causa celebravit; cuius historiam coloribus descriptam posteris ibidem in Ecclesia Fratrum Minorum voluit: ultimis his temporibus Fratres, dealbata Ecclesia, eam deleve-

⁴¹⁹ Uo. 437.

runt."⁴²⁰ A következő fejezet egy krakkói csodával foglalkozik.

Az itt idézett bő szövegkörnyezetből világosan kitűnik, hogy a szövegben nem Lajos magyar királyra vonatkozik a cuius névmás /és így a "historia" szó sem/, hanem VI. Amadé savoyai grófra. A tagmondatok felépítése -- a kritikus mondatban -- világos:

1. tagmondat /Memorabilis -- Joannam/; alany: év /annus/
2. tagmondat /quae in Provinciam -- aufugerat/; alany: Johanna
3. tagmondat /quo tempore -- sese dedidere/; alanyok: Querium,⁴²¹ Cherascum,⁴²² Mons Regalis,⁴²³ Cuneus,⁴²⁴ azaz a városok.

Problémát esetleg csak a 4. tagmondat /qui redux -- celebravit/ alanya jelenthet. Lajos magyar királyra már csak azért sem vonatkozhat e "qui", mert a mondatrészek elhelyezkedése szerint Lajos neve távol esik e tagmondattól. A "qui" csak az előző tagmondatban előforduló férfi személyre, azaz VI. Amadéra utalhat. Ezt más tényező is igazolja. A szövegben az áll, hogy e férfi /qui/ visszatért /redux/ Chamberiumba⁴²⁵ a következő évben, és főembereivel nyilvános ünnepi tornát rendezett. Lajos, magyar király -- tudomásunk szerint -- soha nem járt Chambéry-ben, tehát a "qui" már csak ezért sem vonatkozhat rá. Chambéry egyébként a

⁴²⁰ Annales minorum... auctore... Waddingo. Tomus VIII. Id. kiad., p. 23. /Margón a 2. kiadás lapszáma: 20./

⁴²¹ Querium, Cherium, Carea, Carium, Chierium = Chieri: város Piemontban, Turin közvetlen közelében, attól DK-re.

⁴²² Cherascum = Cherasco: város Piemontban, a Tanaro és Stura összefolyása közelében, Turintól DDK-re.

⁴²³ Mons Regalis = Mondovi: város Piemontban, Cherasco-tól D-re.

⁴²⁴ Cuneus = Cuneo: város Cherasco-tól DNY-ra, Mondovi-tól NY-ra, a Gasso és a Stura összefolyása közelében.

⁴²⁵ Chamberium = Chambéry: város Savoya-ban, Aix-től D-re.

Savoya-i grófság, VI. Amadé⁴²⁶ székvárosa volt.⁴²⁷ Arról is van tudomásunk, hogy VI. Amadé rendszeresen tartott lovagi tornát.⁴²⁸ Ezután kétségtelen, hogy a szöveg qui redux-a csak VI. Amadéra vonatkozhat. Most már teljesen bizonyítotttnak vehető, hogy Wadding szövegének historia-ja VI. Amadé Savoya-i grófé, és semmi esetre sem Lajos magyar királyé. Ilyenformán bizonyítottuk, hogy Wadding ezen adatának semmi köze nincs a magyar krónikáirodalomhoz, így a Névtelen /János/ Minorita munkájához sem. Az ebből adódó tanulságot, ~~hisz~~ olyan világos, le sem kell talán vonni. Bámmennyire tiszteljük is valamennyien Domanovszkyt, ez nem "mentesít" bennünket azalól, hogy kontroll nélkül, kritikátlanul átvegyük /mint tette Dékáni Kálmán⁴²⁹ és Kardos Tibor⁴³⁰ is/ bárki forrásidézetét.

Érdekes azonban alaposabban szemügyre venni az itt közölt Wadding-szöveg utolsó, Domanovszky által is idézett részét. Szinte érthetetlen, hogy több mint félévszázad alatt a kutatók közül senki nem vette észre, hogy e megcsonkítva idézett mondat-

⁴²⁶ "VI. Amadé, a "Zöld Gróf" /1343--1383/ vetette meg Savoya nagyságának alapját." The Cambridge Medieval History, vol. VII., Cambridge, 1932., p. 59.

⁴²⁷ VI. Amadé "hódításait IV. Károly császárral is el akarta ismertetni, aki Anignonba utaztában megszállt nála Chambéry-ben..." Uo., p. 60.

⁴²⁸ "1364-ben Saluzzo felett aratott győzelmét egy lovagi tornával ünnepelte meg; ekkor egy lovagrendet is alapított, melynek jelvénye egy agár-nyakörv volt. Többször is rendezett lovagi tornát győzelmei dicsőítésére. 1353-ban Bourg-ban /Lyon-tól ÉK-re/ ünnepelte tornával Vallese /= Valais svájci kanton/ feletti győzelmét..." Enciclopedia Italiana, 1929., II. kötet, 826--827. old.

⁴²⁹ Dékáni: János minorita, 25.

⁴³⁰ Kardos: Bevezetés, 11. Kardos Tibor nem is Domanovszkytől, harmadkézből -- Dékánitól -- veszi az "adatot".

-töredék nem fejezi ki azt, amit Domanovszky "fejeztetett ki" vele. Vajon mit lehet érteni egy "coloribus descripta historia"-n? Semmi esetre sem színesen megírt krónikát, hanem színekkel leírt /ábrázolt/ történetet, azaz nem írásművet, hanem -- minden bizonnyal -- freskót, de feltétlenül képzőművészeti alkotást. Ezt a feltételezést igazolja a "dealbata Ecclesia" kifejezés is. A dealbo ige mind klasszikus, mind középkori latin szótárakban 'fehérit, bemeszel' jelentésű. És ezzel teljesen tisztázódott is a probléma. Nyilvánvaló, hogy nem egy Nagy Lajosról szóló krónikát semmisítették meg az observans ferencesek 1444 táján a budai, Szt. Jánosról elnevezett minorita kolostorban, hanem Chambéry-ben, a Savoya-i grófság székhelyén, a barátok, miközben bemeszelték egyházukat, a falon lévő, VI. Amadé gróf történetét ábrázoló festmény/eke/t is megsemmisítették. Ez pedig nem jelentéktelen különbség. Ez esetből tanulságot -- úgy hisszük -- nem is kell levonnunk.

Mivel így egy, cselekményében 1342-n túl haladó minorita krónika létének "elvi" alappillére omlott össze, ezen krónikát teljesen új alapokon állva, "előítéletek nélkül" kell vizsgálni.

Első problémánk az, hogy vajon töredéknek kell-e tartanunk e részt. A krónikabetét utolsó fejezetének befejezetlensége feltétlenül erre mutat.⁴³¹ Bizonyos jelekből azonban arra is lehet következtetni, hogy az elején is csonka, tehát eredetijében nem 1349-cel kezdődhetett, hanem korábbi időponttal, s az, hogy nincs krónológiai törés az előző rész vége és a jelen munka mostani eleje között, az egy, a Dubnici krónika felé mutató

⁴³¹ Az utolsó fejezet Laczkfi Pálnak a Svábföldön aratott győzelmét tárgyalja, s az utolsó mondat is /Ideo rogamus, ut ipsum Paulum regali munificencia dignemini amplexare gracie./ a krónika-lezárás szempontjából érdektelen.

szerkesztő-másoló ügyes kompilációs érzékét mutatja.

A jelenlegi, 1349--1355 közötti eseményeket elevenen, színesen elmondó részben több visszautalás van. Egy 1351-es esemény /az 1351-es litván hadjárat/ elmondásakor hivatkozik az aversei ostromra.⁴³² Ugyancsak a litvániai események kapcsán egy másik visszautalást is találunk, ezuttal az 1343-as -- ahogy a szerző mondja -- első litván háborúra⁴³³: "Veniens autem rex Hungarie in Cracouiam, inuenit ibi dominum Jaskonem de Cornis inimicum suum, qui depredatus fuerat thesauros regis in primo transitu contra lithuanos..."⁴³⁴ E két visszautalás arra mutat, hogy az ismeretlen szerző igen jól tájékozott volt ránk maradt művének eseményein túl másokról is. Talán nem logikai abszurdum ebből azt a következtetést megkockáztatni, hogy a szerző annak a pár évnek az eseménytörténetét is megírta, amelyre a ránk hagyományozott szövegben csak visszautalások vannak. Eszerint az anonymus szerző műve esetleg legalább 1343-mal kezdődhetett, jóllehet még korábban, talán éppen 1342-vel, Nagy Lajos megkoronázásával, de ez -- adatok híján -- csak bizonyítatlan s igen kétes valószínűségű feltevés.

Még sokkal nehezebb bizonyítékokat, de még csak feltevést is adni a krónikarész végét illetően. Hogy a szerző 1355-ön túl is vezette eseménytörténetét, csak az utolsó, 172. fejezet jellegéből, nem krónika-lezáró voltából következtethető ki. Ez pedig eleve Kardos Tibor ellen szól, aki a Névtelen Minoritában Laczkfi Dénest látja, azt a Laczkfi Dénest, aki -- Kardos szerint --

⁴³² Mátyás F.: HHFD III. 162. "Nicolaus Konth... semper pacem ordinabat, sicut patet sub Auersa ciuitate, ubi rex cum decem millibus armatorum expugnare poterat dictam ciuitatem, non tamen sine lesione multorum. Ipse autem Nicolaus fecit treugas, et ciuitas se ultro tradidit Auersana."

⁴³³ Pór Antal: Nagy Lajos, Bp., 1892. /Magyar Történeti Életrajzok VIII./, 64.

⁴³⁴ Mátyás F.: HHFD III. 162.

mondatban foglaltak jellege nem alkalmas messzemenő következtetések levonására: ez az adat nem a mű végpontjára, hanem a megadás post quem-jére vonatkozna. Egyébként nem tudjuk, hogy a fenti személy mikor halt meg. Így tehát az elkövetkezendő kutatásoknak kell tisztáznunk a jelen krónikabetét két poláris időpontját.

Ezzel kapcsolatban még egy vizsgálódási alapot ragadhatunk ki szövegünkéből. Nagy Lajos 1350-es római látogatásáról így ír a szerző: "Quali autem honore et reuerencia, et qualiter permissus fuerit omni die visitare Weronicam, et quanta donaria ecclesys omnibus et claustris tribuerit superius intueri poterit qui vult."⁴³⁹ E mondat helyes értelmezése, tökéletes magyarázata kulcsot jelenthetne igen sok probléma megoldásához, sajnos azonban e mondatból nem lehet egyértelműen és kétségtelen helyességgel következtetést levonni. Az eddigi kutatás csak egy lehetőséget vetett fel az értelmezésre, s ezt Dékáni Kálmán így öntötte szavakba: "Hiába néznénk utána. A ránk maradt töredékben erre vonatkozólag semmi nyom nincs. Épen ez is bizonyítja a krónika töredék voltát."⁴⁴⁰ Emellé azonban még több alternatív variációt sorolhatunk fel, amelyek mint értelmezési, szövegmagyarázási eshetőségek felmerülhetnek. Dékáni imént idézett véleménye viszonylag valószínűtlennek minősíthető. Nem valószínű ugyanis, hogy ezt az 1350-es eseményt részleteiben 1349, tehát jelenlegi krónika-kezdeté előtt mondaná el; az sem valószínű, hogy valahol más fejezetben, esetleg 1355, jelenlegi krónika-vége után, hiszen a "superius" kifejezéssel él. Ugy hisszük, ez a kitétel nem vonatkozhat szerzőnk saját művére -- olyan értelemben, hogy maga a szerző utasítaná az olvasót, hogy az itt mellőzött eseményeknek valahol másutt, de feltétlenül saját munkájá-

⁴³⁹ Uo. 160.

⁴⁴⁰ Dékáni: János minorita, 76., 3. jegyz.

ban nézzen utána. Sokkal valószínűbb e mondat létrejöttében egy másoló kezét keresnünk. Ezt az az érv is támogatja, hogy a mondat vég ritmustalan, s nem is nyújt kétségtelen javítási lehetőséget. Felvetődik a kérdés, hogy mihez, milyen műhöz utasítja itt az olvasót a másoló. Annyi kétségtelen, hogy a másoló e résznél elhagyhatott egy talán elég részletesen elbeszélő részt, s tartalmát három függő kérdésben foglalta össze. Utalhatott a másoló e szerzőnek számunkra ma már ismeretlen, elveszett, de akkor még meglévő 1343-as részére, amely Erzsébet anyakirályné római látogatását tárgyalta. Ha a Róma-látogatók személye különbözött is, az ottetartózkodás programja nagyjából megegyezhetett. Ezt a feltételezést azonban szintén valószínűtlennek kell minősítenünk. Már inkább hihető, hogy a másoló szerzőnknek a Nagy Lajos római látogatását leíró részét egy ugyanilyen témájú és időpontú eseménytörténet kedvéért hagyta el, ami más szerzőtől származott, és valóban fentebb, előbb /superius/ szerepelt írásban is. Ez a más szerző talán éppen e 19 fejezetnyi krónikatöredék első részének szerzőjéül feltételezett Kálti Márk volt. E mondattal kapcsolatban még egy értelmezési lehetőséget emelhetünk ki. Elképzelhető, hogy az utalás nem írott szövegre vonatkozik, hanem mindazokra a római helyekre, ahol Nagy Lajos adományait őrzik. Az intueri igé talán ezt látszik igazolni. Mindenesetre ez ellen szól az, hogy a király tiszteletteljes fogadtatása és az igaz ikon megtekintése -- amik szintén e mondatban beszéltetnek el, az ajándékozásokkal együtt függő kérdésekben -- nem találhatók, nem szemlélhetők meg Rómában. E mondat tehát csirájában messzemenő következtetésekre nyújthatna lehetőséget, azonban éppen a szövegértelmezési nehézségek miatt e lehetőségek nem aknázhatók ki. E krónikabétét kiterjedését, keletkezését illetően még további alapos, elmélyült kutatások hivatottak a végső szó kimondására.

Foglalkoznunk kell e rész szerzőjével is. Annyi biztos

magából a műből, hogy az író igen közel állt a minoritákhoz, de nagy annak is a valószínűsége, hogy maga is minorita volt. Ezt a minoriták tulságosan gyakori emlegetése mintegy kétségtelenné teszi. Nem tudjuk elfogadni Kardos Tibornak Laczkfi Dénes szerzőségét valló hipotézisét, éppen a fentemlitett ellenérv miatt. Éppen ezért továbbra is meg kell maradnunk a Trencsényi-Waldapfel Imrétől származó Névtelen Minorita elnevezés mellett.⁴⁴¹

Talán azt sem kell véletlennek tartanunk, hogy a szerző kétszer is hivatkozik János lektorra,⁴⁴² éppen arra a János lektorra, a királyi gyontatóra, aki az 1363-as évig a minoriták rendfőnöke, minister provincialisa volt. Ezt egy oklevél igazolja: "... Johannes, quondam Minister, capellanus et confessor noster..."⁴⁴³ A minorita rendfőnökök már idézett listája is egybehangzóan ezt mondja: "Fr. Johannes minister et capellanus regine depositus Strigonio in capitulo anno 1363."⁴⁴⁴ Azt is tudjuk, hogy Jánost szerzetes társai buktatták meg a szegénységi fogadalom megszegése miatt. Ebből talán arra is lehet gondolni, hogy a krónikátörédék 1363 előtt keletkezett, akkor, amikor még János a minorita rend főnöke volt. Nehezen hihető ugyanis, hogy egy minorita egy bukott rendfőnöke nevét örökitette volna meg.⁴⁴⁵ Ez az önmagá-

⁴⁴¹ Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés, 29--30.

⁴⁴² János /minorita/ lektorra vonatkozó okleveles anyagot Karácsonyi János /i.m. II. kötet, 564./ állította össze: Fejér Cod. Dipl. IX. 7. 171., 523.; Bossányi Regesta supplicatio-num II. 351.; Theiner Monum. Hung. s. ill. II. 37., 39.

⁴⁴³ Fejér: Cod. Dipl. IX. 7. 523.

⁴⁴⁴ Borovszky Samu: A ferencziek történetéhez, Történelmi Tár, 1895., 752.

⁴⁴⁵ Persze ez nem fellebbezhetetlen érv. Szerzőnk többször hadakozik az igazságtalanság ellen /pl. Bessenýő János esetében/, s elképzelhető, hogy itt a már -- szerinte talán igazságtalanul -- leváltott János minorita alakját vázolja fel, János nevének felemlítésével "hadakozva" az igazságtalanság ellen.

ban álló adat -- mégha hozzávesszük azt is, hogy a leírt események élénksége közel egykoru elbeszélésre mutat -- nem bizonyít jóformán semmit a krónikatöredék keletkezési idejét illetően.

A szerzőről még egy-két érdekes körülményt állapíthattunk meg. Meglepő, hogy az 1352-es litván hadjárat kapcsán a következő megjegyzést teszi: "Die autem sequenti sero venerunt ad fluuium Ethel, circa cuius ripam olim Attila natus fuisse perhibetur, cum cetus hungarorum de Scitia in Pannoniam transmigravit,"⁴⁴⁶ Ezt a kitételt még jobban színesíti, érdekes adattal teszi vizsgálatra méltóvá a következő mondat Laczkfi Pál diadaláról, a magyarok zürichi győzelme elbeszélésénél: "De hunis autem in ipso prelio quindecim iuuenes corruerunt."⁴⁴⁷ Mindkét megjegyzés nagyon érdekes, magyar történeti krónikarészekben igen egyedi utalásokat tartalmaz a huntörténetre. Ebből talán az a perspektíva nyílhat, hogy szerzőnk ismerte a hun-magyar eredetmondát, olvashatott Attiláról, talán éppen a Budai Minorita Krónikából vagy a Káltyi-féle krónikaszintézisből. Csak ilyen alapon látszik részint valószínűnek Dékány egyébként teljesen bizonyító erő nélküli feltevése, mely szerint ez a minorita szerzőtől eredeztethető munka, illetve annak e ránk maradt töredéke "... a Budai Minorita Krónikából, annak 1342-ön teli szerkesztéséből való."⁴⁴⁸ E két, a huntörténet ismeretét feltételező utalásból talán arra következtethetünk, hogy névtelen szerzőnkben egy krónika-kontinuátor, művében pedig egy új, mondhatnók úgy is: minorita érdekeltségű és "házi használatu" krónikaszintézist kereshetünk. Mindez azonban egyéb adatok, érvek híján nem egyéb egy pillanatnyilag kevésbé valószínűnek látszó, további bizonyításra illetve cáfolatra váró feltevésnél.

⁴⁴⁶ Mátvász F.: HHFD III. 165.

⁴⁴⁷ Uo. 167.

⁴⁴⁸ Dékány Kálmán: A Bécsi Képes Krónika, 24.

A krónikatöredék részletes tartalmi és formai elemzését itt mellőzzük, hiszen ezt a töredék első részével történt összehasonlításkor már elvégeztük.⁴⁴⁹

Nem felesleges viszont az ismeretlen szerzőforrásanyagával kapcsolatban néhány megfigyelést közölnünk. Emeltettük már, hogy e töredék évszámdatálása mindenütt feltűnően "pontos". E "pontosság" az 1352-es litván hadjárat eseményleírásakor bosszúja meg magát; itt ugyanis a szerző belezavarodván kínos pontosságba, alapvető kronológiai hibákat vét. Pór Antal még ehelyütt is szemtanú leírásának véli a litván hadjárat eseményeinek erősen zavart kronológiájú elmondását.⁴⁵⁰ A Szeret hetvennégyyszeri átusztatását, az Olt folyó északra helyezését s többi tévedését Pór úgy magyarázza, hogy "... János atyust, a krónikást a jókedvű vitéz urak néha felültették"⁴⁵¹, és "ártatlan tréfát üztek a jó emberrel, melynek az ifjú király sem lehetett ellenzője".⁴⁵² Domanovszky helyesen szögezi le e litván hadjárat tévedéseiről szólva a következőket: "Igaz -- nem szabad felednünk -- hogy ez másolat, sőt ki tudja, hanyadik másolat, hanem ezek még sem igen tudhatók be a másolók hibájának."⁴⁵³ Éppen Domanovszky e megállapításából kiindulva már könnyű volt Dékáninak helyes tételt levonnia: "E sorok olvasása bizonyossá teszi, hogy csak elbeszélés után íródtak, s nem személyes tapasztalat alapján. A krónikás nem volt ott ebben a hazautazásban..."⁴⁵⁴

⁴⁴⁹ Lásd fentebb 149--164. old.

⁴⁵⁰ "Nincs kétségünk benne, hogy János barát mindent hiven úgy elmondott, a mint tapasztalta. De a jámbort az éhség és fáradság úgy elcsigázta, hogy a napokat se tudta helyesen számba venni!"
Pór Antal: Nagy Lajos, id. kiad. 274.

⁴⁵¹ Uo. 228.

⁴⁵² Uo. 274.

⁴⁵³ Domanovszky Sándor: A Dubnisi Krónika, Századok, 1899., 431.

⁴⁵⁴ Dékáni: János minorita, 84., 3. jegyz.

A krónikatöredék egy másik epizódja Nagy Lajos aversai megsebesülését mondja el. A király a minoritákra nézve igen hízogó végrendeletét egy, az ő fejét a mütétnél kezében tartó, meg nem nevezett személynek mondja el. Sokan, akár azonosították ezt az anonymus személyt János minoritával, akár nem, neki tulajdonították e krónika szerzőségét. Adott esetben annyiban érdekes ez számunkra, hogy szemtanu volt-e a szerző ennél a bőven és részletesen, színesen tárgyalt epizódnál. Itt teljesen Domanovszky véleményéhez tartjuk magunkat. "Azt, hogy az író az aversai baleset alkalmával a király fejét kezében tartotta volna, teljesen ki-zártnak vélem. A krónika csak annyit mond: 'caput suum inter brachia sua amplexionaliter tenenti dixit Rex', már pedig aligha hallgatta volna el, ha ő neki mondja el a király utolsó kívánságait. S ha ő a király szájából hallotta volna a végrendeletet, nem mondaná: 'Cuius probacio manifesta ex hoc habere dinoscitur', nem kívánná valószínűségét bizonyítani."⁴⁵⁵ Ebből már csak azt kell kimondanunk, hogy a szerző e bőven tárgyalt eseménynél sem szemtanu. Domanovszky jó érzékkel veszi észre, hogy a Dubniczi Krónikába interpolált krónikatöredék első részében, különösen az első nápolyi hadjáratnál "... bámulatos pontosságot tapasztalunk még a legkisebb részletekben is."⁴⁵⁶ Ezt a gondolatmenetet így fűzi tovább Domanovszky: "Ez nagyban emeli bizalmunkat a további eseményekre⁴⁵⁷ vonatkozólag is, melyeknél már, sajnos, nem bírnak oly bő, részletes és sokféle tudósításokat, mint éppen az első nápolyi hadjáratnál. Bár a továbbiakban sincs okunk kételkedni szavahihetőségében, mégis már olyan adatok merülnek fel, melyek magukban állván, nem bizonyíthatók. A legnagyobb kétségek a Bes-

⁴⁵⁵ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 434.

⁴⁵⁶ Uo. 432.

⁴⁵⁷ Azaz a 166. fejezettel kezdődőekre, amelyek már nem az első részhez tartoznak, hanem ezen un. Névtelen Minorita munkájából való töredékek.

senyő Jánosra vonatkozó részleteknél s a második lithván hadjárat előadásánál merülhetnek fel."⁴⁵⁸ Ebben az idézetben első-sorban az foglaltatik, hogy a Névtelen Minoritának -- szemben az első rész szerzőjével -- erősen szubjektív a ténakiválasztása, sok epizódot mond el, adatai ellenőrizhetetlenek. De az is nyilvánvaló, hogy a Névtelen Minorita eseménytörténetének nagyobb része, talán szinte teljes egésze elbeszélésen, hallomáson, szóbeli közlésen alapul. Igaz, említ misszilis leveleket, de ezek felhasználását már nincs alapunk feltételezni.

Kardos Tibor kutatásai valószínűvé teszik, hogy a Névtelen Minorita krónikájának mintáját Fra Salimbene de Adam 13. század végi minorita krónikájában kereshetjük.⁴⁵⁹

Mindössze csupán ennyi, amit a Névtelen Minorita krónikatöredékéről, illetve feltételezett, esetleges teljesebb krónikájáról mondhatunk. Az itt felvetett, de meg nem oldott, vagy éppen fel sem vetett problémákat a további kutatásoknak kell tisztáznunk.

4. KÁLTI MÁRK KRÓNIKASZINTÉZISE

Az un. Névtelen Minorita krónikájának vizsgálata után visszatérünk gondolatmenetünk gerincéhez, a Kálti-féle krónikaszintézishez. Előre kell bocsátanunk, hogy továbbra sem kívánunk foglalkozni a krónikaszintézis egészével, hanem annak csak végső, Káltitól eredeztethető bejegyzéseivel. Ismeretes, hogy bizonyos krónikáink kezdő-fejezetei⁴⁶⁰ Kálti Márk önálló munkájának tulajdoníthatók. Előző fejtegetéseinkből az is világos, hogy a Kálti-féle krónikaszintézis végén -- egyelőre több-kevesebb alappal -- feltételelesen Kálti Márknak tulajdonítottuk a Károly Róbert halálát és temetését bő előadásban tárgyaló részt,⁴⁶¹ és krónika-

⁴⁵⁸ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 433.

⁴⁵⁹ Kardos: Bevezetés, 12.

⁴⁶⁰ Szentpétery: SRH I. 1--4. fej.

⁴⁶¹ Mátyás F.: HHFD III. 147--148. fej.

hagyományunkban a Nagy Lajos uralkodásának első éveiről /1345--
--49/ szóló tudósításokat.⁴⁶² Az alábbiakban megkíséreljük hipo-
tézisünket bizonyítani. Mindig szem előtt kell azonban tartanunk,
hogy a Szentpétery-szövegkiadás 1--4. fejezetei /a magyarság gene-
alógiája/ minden kétséget kizáróan Kálti Márk önálló munkáját ké-
pezik, s így csak e rész révén ismerhetjük Kálti eszméit, elveit
és stiluskészségét. Amikor tehát bizonyítani akarjuk azt, hogy
krónikahagyományunk fenti két, 14. század közepi témával foglal-
kozó része Káltitól eredeztethető, megállapításainkat természet-
esen mindenhol az első fejezetekkel, a kétségtelenül Káltinak tu-
lajdonítható szöveggel kell összevetnünk, ellenőriznünk és iga-
zolniunk. Bizonyító-eljárásunkat két fokozatban végezzük.

a/ Formai jellegű érvek

Elsőként a formai elemzés révén nyert eredményeket ösz-
szegezzük.

Ritmusvizsgálat /itt csupán a már közölt számok száza-
lékos arányait adjuk, ez ad csak ugyanis reális megfigyelési szem-
pontot/:

Mondatvégeken:

	Planus	Tardus	Velox	8 Dispon- daicus
A magyarság genealógiájá /Szentpétery szövegkiadá- sában az 1--4. fejezetek/	10	26	26	39
Károly Róbert temetése /Mátyás F. szövegkiadásá- ban a 147--148. fejezetek/	11	-	39	50
Nagy Lajos első évei /Mátyás F. szövegkiadásá- ban a 154--165. fejezetek/	9	8	38	45

⁴⁶² Uo. 154--165. fej.

A hasonlóság kétségtelen. Mindhárom szövegrész előnyben részesíti a dispondeicust a veloxszal szemben, s ez -- mivel a 14. század derekán nem tipikus -- egyéni, egy szerzőre jellemző sajátossággént értékelhető.

Kölonvégeken:

	Planus	Tardus	Velox	Dispond.
A magyarság genealógiája	19	23	24	33
Károly Róbert temetése	25	17	25	34
Nagy Lajos első évei	15	24	25	35

A megfelelés szinte tökéletes.

Rimvizsgálat /szintén százalékos arányszámokkal/:

	Rimes mondat	Rimes kölon
A magyarság genealógiája	18	37
Károly Róbert temetése	50	58
Nagy Lajos első évei	37	49

Már láttuk, az 1--4. fejezetek /a magyarság genealógiája/ a bennük lévő sok név, szám és -- főleg -- bibliai idézet miatt szinte alkalmatlanok a rimeltetésre. Kölonjainak kb. 48 %-án helyezkedik el név, szám és idézet, éppen ezért a szöveg 18--37 %-os rimessége más szövegekörnyezetre átszámítva jóval nagyobb arányúnak felelhet meg. A Károly Róbert halálát és temetését elmondó rész igen kiváló rimeltségű fokát is a szövegjelleggel tudjuk magyarázni. E részben -- éppugy, mint a Lajos első éveit tárgyaló részben -- az írónak nem kell személynevek, helynevek, dátumok oly sokaságát használnia, mint az 1--4. fejezetekben. A -- könnyen magyarázható -- különbségek ellenére is e három szöveget homogénnek kell tehát a rim szempontjából tartanunk.

Az egyes részek konkrét vizsgálatánál láttuk már, hogy mindhárom szöveg igen gazdagon, bőven használja a párhuzamos szer-

kesztésmódot, s mindhárom szövegnél ez képezi a magasfoku rimeltség egyik leglényegesebb okát.

Ezután a krónikák kezdőfejezetei /azaz Kálti Márk műve/ kifejezésformáinak a másik két, szintén feltételesen Káltinak tulajdonított részhez való viszonyát, azonosságait, megfeleléseit adjuk. Figyelembe kell venni már előljárójában, hogy a kezdőfejezetek szövege /különösen a magyarság leszármazását tárgyaló, szókincsében, helyesebben "szókincsstelenségében" egészen speciális fejezeteit leszámítva/ igen csekély, szinte pár sor terjedelmű, s ez a párhuzamba állítható példák mennyiségét is erősen korlátozza.

A magyarság genealógiája

... ministros magnificet et
altis decoret honoribus...

/240./

... diuino freti auctoritatis
presidio... /241./

... diuino oraculo exarato...
/241./

... cunctos valens adiuuare
presidentes. /241./

'Ob hoc exivit proverbium', id
est verbum commune vel vulga-
tum: 'quasi Nemproth'. /248./;
... vocabatur alter Nemproth...
/248./

... civitatem fortissimam con-
struxerunt... /245./

'Gloriosus Deus...' in maies-
tate... /239./

Károly Róbert halála és teme-
tése, Nagy Lajos első évei

... magnificis muneribus de-
corauit... /149./

... superno fretus presidio...
/146./; ... diuino sibi as-
sistente presidio... /154./

... diuino illustratus oracu-
lo... /146./

... adiuuante domino deo et
stephani astucia ubique adver-
sarys preualere... /154./

... unde in Apulia exiuit de
irso prouerbium: tu es homo
victoriosus et sapiens, quasi
alter Stephanus filius Laczk...
/154./

... castrum fortissimum...
/130./; ... in ciuitate constru-
ctam... /132./

... ad eius /ti. dei, K. Gy./
maiestatem... /146./

Figyelembe véve azt, hogy a kifejezés-vizsgálat egyik tárgya, az összehasonlítandó anyag egyik oldala igen csekély terjedelmű, a párhuzamba állított példaanyag így is tekintélyes mennyiségű, s nem utolsó sorban meglepő eredményeket hozott. Ezeket az azonosságokat sem lehet a véletlen játékának, vagy formuláskönyvek tanulságának betudni; e három szövegrész feltétlenül egy kéztől származottságát bizonyítják az iménti frazeológiai párhuzamok. •

Összefoglalva leszögezhetjük, hogy egyes krónikáink első, japhetita leszármazást adó fejezetei, a Károly Róbert halálát és temetését bőven tárgyaló rész és a Nagy Lajos első éveit tárgyaló szöveg /a 165. fejezettel bezáróan/ a teljes formai elemzés egybehangzó tanúsága, bizonyító ereje szerint egy kéztől, egy szerzőtől, Kálti Márktól eredeztethető.

b/ Tartalmi jellegű érvek

Ezt a megállapítást azonban nemcsak a formai elemzés révén lehet leszögezni. Belső, tartalmi--tárgyi érveinket is a krónikák 1--4. fejezeteihez /a magyarság genealógiájához/ kell viszonyítanunk, hiszen ezek a feltétlenül Kálti Márknak tulajdonítható részek. E fejezetek közül is érdemileg csak a 2. használható fel. Az 1. fejezet ui. mindössze egy mondatos, a krónika jellegét s az írás megkezdésének idejét jelöli meg. A 3--4. fejezetek a magyarság leszármazását tárgyalják, s nagyon keveset mutatnak Kálti Márk izléséből, eszményeiből. A tartalmi jellegű vizsgálatra így csak a 2. fejezet, a prológuis alkalmas. Kálti Márk, "az Anjouk bizalmas embere"⁴⁶³, a valószínűleg Kézaitól eredeztethető, de minden bizonnyal a Budai Minorita Krónikában is meglévő rövid, semmitmondó prológuist /Multipharie -- pronior erat/ "egy teljességgel más jellegű, nem pesszimista, de lelkes előszóval váltja

⁴⁶³ Kardos: Bevezetés, 14.

fel."⁴⁶⁴ E prológos, amely "a bibliából vett idézetek segítségével a középkori uralkodó ideális képét rajzolja meg"⁴⁶⁵, betekintést enged Kálti Márk világfelfogásába, eszményeibe, állampolitikai nézeteibe. A vizsgálat, az összevetés azonban itt is óvatosságot igényel, hiszen az itt található gondolatok, megállapítások nem tekinthetők feltétlenül Kálti Márk egyéni felfogása jelentkezésének: inkább általános és nem egyéni elvi problémák kerülnek itt fejtegetésre; másrészt a Kálti-prológosban is csak igen kevésszer szól maga Kálti Márk, hiszen "az egész prológos tulajdonképpen egy, a bibliából készült cento..."⁴⁶⁶ A bibliából kiválasztott idézeteket azonban Kálti szedegette össze, s így -- közvetve -- az idézetekben is az ő eszményeit láthatjuk tükrözve.

Itt sokszor idézzük majd mások véleményét, elemzését, mert ezek a szerzők csak az első fejezetekben vélték Kálti Márk kezenyomát fellelni, s így a magunk részéről e nézetek gyakori idézésével az eleve-kigondoltság vádját szeretnénk elhárítani. A prológos ugyanis a jó király erénylistája, erény-"katalógusa", Kálti Márkot tehát éppen ott tudjuk legjobban "megfogni", ha megnézzük, hogy a prológos jó király-erényei hogyan tükröződnek vissza, hogyan nyernek alkalmazást Károly Róbert és Nagy Lajos alakján, azaz a krónikahagyomány 1342-es és 1342-n tuli, már ismert, általunk Kálti Márknak tulajdonított részeiben.

A Kálti-féle előszónak -- Kardos Tibor szerint -- "lényege az, hogy az érdeműs tettekre és a virtusra van felépítve..."⁴⁶⁷ Nos, ez az erény, ez a virtus jelen van a tőlünk újonnan Káltinak tulajdonított részekben is. Károly Róbert temetése kapcsán hivatkozik a szerző I. Istvánra és fiára, Imre hercegre

⁴⁶⁴ Uo.

⁴⁶⁵ Horváth: Stilusproblémák, 268.

⁴⁶⁶ Uo.

⁴⁶⁷ Kardos: Bevezetés, 14.

is: "... ubi sanctissimi regis Stephani et Emerici ducis filij sui sanctissima corpora diuersis coruscancia virtutibus et miraculis in domino feliciter requiescunt..."⁴⁶⁸ A szerző nem mulasztja el, hogy egy rövid kitérő kapcsán is kiemelje a legendás államalapító és fia legjellemzőbb tulajdonságát, az erényt, a virtust, éppen azt, ami a magyar királyoknak általában leginkább sajátjuk, s amit a prológus is fokozottabban huz alá. Egy nagyon szépen rimelő, s a párhuzamos mondat szerkesztést tökéletesen megvalósító, Nagy Lajost jellemző résznél a szerző kétszer is, mintegy kiemelten foglalkozik királya tulajdonságai között az erénnyel, a virtussal: "... dominum regem Lodouicum morum honestate preclarum, generositate prefulgidum, magnanimitate decorum, largitatis virtute venustum, in armis strenuum ac multis virtutum margaritis adornatum..."⁴⁶⁹

Az előszó erény-eszményének az itt felsorakoztatott példák kétségtelenül megfelelnek, azonban csak ebből még hiba lenne további, szerző-azonosítást célzó következtetést levonni. A virtus kiemelése általános középkori írói sajátosság is lehet, s az előszóban és a krónikahagyomány 1342-es és 1342-n tuli részeiben való megjelenítése nem feltétlenül egyedi, egy szerzőre valló jelenség, hanem a legáltalánosabb középkori erény-frázis konkrét jelentkezésének is felfogható.

A háború és a béke problémája viszont már egészen speciálisan, egyedien jelentkezik a prológusban Kálti Márk tollán: "Quod bene impletur in regibus Hungarie, qui cunctos tyrannos debellando populos Hungarie in pulchritudine pacis et reque opulenta sedere procurarunt, propter hoc, quia pre cunctis regibus timuerunt dominum Deum."⁴⁷⁰ Horváth János jól látta, hogy "ez a

⁴⁶⁸ Mátyás F.: HHFD III. 134.

⁴⁶⁹ Uo. 149.

⁴⁷⁰ Szentpétery: SRH I. 242.

mondat kétségtelenül korjelző, és tartalmilag alig lehetne más korszakban elhelyezni, mint az Anjou-ház uralkodása idejére, amikor az oligarchák hatalmaskodását már megtörték, az ország gazdaságilag megerősödött, és a nép a 'béke gyönyörűségében' és viszonylag 'nyugalmas bőségben' élhet."⁴⁷¹ Ez valóban kétségtelen, bennünket itt azonban inkább ennek a mondatnak az értelmezése, értékelése érdekel. Kardos Tibor szögezi le nagyon helyesen, hogy Kálti Márk "élesen elítéli a zsarnokságot, és úgy tekinti a magyar királyokat, ... mint 'akik legyőzván valamennyi zsarnokot, Magyarország népeit a béke szépségébe és 'bőséges nyugalomba ültették...' A király feladata tehát nem a háboruszkodás önmagáért; hanem azért, hogy mindennemű zsarnokságot eltávolítva rendet, békét és bőséget hozzon létre."⁴⁷² Mennyire megfelel ennek az előszóban hangoztatott nézetnek a krónikatöredék 154. fejezetében, Endre király halálának tárgyalása előtt található mondat: "... expectauimus pacem et non venit, quesiuimus tempus curacionis et ecce turbacio."⁴⁷³ Kardos Tibor nagyon helyesen arra is rámutat, hogy Kálti "... zsarnokának jellemvonása az igaztalan, jogtalan /kiemelés tölem, K. Gy./ hódítás."⁴⁷⁴ Kézenfekvő tehát annak megvizsgálása, hogy a krónikahagyomány 1342-n tuli részeiben mennyiben tudja Kálti Márk ezt az általános elvi tételét megvalósítani, a gyakorlatra, a konkrét történeti eseményekre alkalmazni, azaz, hogyan tudja összeegyeztetni az öncélú háboruszkodás és jogtalan hódítás ellen a prolóógusban mondottakat Nagy Lajos uralkodásának ellentétes tényeivel. Azt kell tehát megvizsgálnunk, hogy indokolja-e az író valamivel is Nagy Lajos háboruit, s ha igen, mivel. Szerzőnk remekel e téren, s mutat bizonyos újszerűséget azzal, hogy Nagy Lajos egyetlen háboruját sem hagyja "okok", "indoklások" nélkül. Vegyük eze-

⁴⁷¹ Horváth: Stilusproblémák, 268.

⁴⁷² Kardos: Bevezetés, 15.

⁴⁷³ Mátvás F.: HHFD III. 143.

⁴⁷⁴ Kardos: Bevezetés, 15.

ket sorra!

1./ A zárai-velencei háború: "Rex autem Lodouicus... processit cum valida multitudine armatorum contra Venetos ad defendendum ciuitatem Iadriensem, quia Veneti eam expugnabant, ex quo ab eis recesserat, et omagium fecerat regi Hungarie, sicut iure ad eum pertinebat."⁴⁷⁵

2./ A nápolyi hadjárat:

a/ Az első ok az Endre halálában bűnösnek ítélt Johanna, aki -- a prológus szavával élve -- "non timuit dominum Deum". Ha ez a kifejezés nem is fordul elő a gyilkosságot tárgyaló részben, vannak ott bizonyos frázisok, amelyek vitathatatlanul mutatják, hogy a szerző az előszó fenti kifejezésére, elvi tételére gondolt Johanna alakjának megrajzolásánál, jellemzésénél; a szerző beállítása szerint Johanna "de beneficys dei ingratiissima" és "contra deum ceruicosa."⁴⁷⁶ Johanna zsarnok, a zsarnok ellen pedig harcolni kell.

b/ Lajos királyt, "... ut ad ipsos transiret de Hungaria assumptuosius inuitabant, et per nuncios et affines consanguineos et cognatos, ut regimen regni Sicilie, quod ipsum regem Lodouicum de iure contingebat assumeret..."⁴⁷⁷ Ezt a gondolatot nyomatékosan hangsúlyozza a szerző, s még Nápoly elfoglalásának leírása után is előkerül mint a hódításnak látszó hadjárat utólagos indoklása: "Rex autem Lodouicus domino deo ipsum protegente et dirigente, regnum Sicilie, quo pater suus rex Karolus iniuste priuatus fuerat, recuperauerat sicut superius est declaratum."⁴⁷⁸

⁴⁷⁵ Mátyás F.: HHFD III. 145

⁴⁷⁶ Uo. 143.

⁴⁷⁷ Uo. 146.

⁴⁷⁸ Uo. 153.

3./ A tatárok elleni háború: a magyarok azért támadtak a tatárookra, mert óvták jövőjüket /"precauentes futura"⁴⁷⁹/, a harcoka tehát egy "tulbiztosított" önvédelem volt.

A felsorolt példákból világos: a szerző felfogásának "ok"-nyomozó volta kétségtelen /a tényleges okok persze -- köztudott -- egészen mások/, s ezek az "okok" teljes mértékben összhangban vannak az előszó eszményeivel, a méltányos, igazságos királyról ugyancsak az előszóban megrajzolt képpel /"iustitie equitatem"⁴⁸⁰/. A szerző tehát a biblia s kora államelmélete normáihoz igazítja, méretezi Lajos királyt is, s ezzel igyekszik tisztára mosni, alakját nagygyá, háboruit jogossá, igazságossá tenni.

Tézis ide, tézis oda, Nagy Lajos harcolt, olykor kegyetlenül és vadul, s a krónikásnak ezr meg kellett örökítenie. Az a kérdés, hogyan tette ezt, hogyan tudta ezt az előszó programjának megfelelően megtenni. Az előszó ugyanis többször kiemeli az irgalmas király /*rex misericors*/ eszméjét, ideálját. A szerzőnek -- ha azonos szerzőt tételezünk fel -- tartania kellett magát a prológus eszményéhez. Ime módszere: Capua elfoglalásáról így ír: "*Rex autem Lodouicus habens liberum aditum, introuit Capuam, et cepit eam sine sui et cuiuscunque lesione. Et postquam rex habuit Capuam... venit Auersam, qui receperunt eum cum honore.*"⁴⁸¹ Ez "tévedés", de felettfébb valószínű, hogy a szerző tudatos, szándékos hamisítása. A krónikás úgy ábrázolja az eseményt, mintha a capuaiak belátták volna, hogy a magyar királlyal az isten áldása és erős sereg van, ezért megadták magukat.⁴⁸² Ebből a krónikás teremtette szituációból egyenesen magasztosul fel Nagy Lajos *rex misericors*-szá, hiszen nem vérszomjas, nem bosszuálló a kapitulált

⁴⁷⁹ Uo. 152.

⁴⁸⁰ Szentpéter: SRH I. 242.

⁴⁸¹ Mátyás F.: HHFD III. 150.

⁴⁸² Uo. "*Videntes autem qui erant ex aduerso donum domini et manum validam esse cum rege Hungarie...*"

ellenség iránt. Ez a kép, persze, hamis: Capua nem hódolt be, véres ütközetben kellett szétverni Johanna seregét és elfoglalni a várost.⁴⁸³ Természetesen nem lehetett, de nem is kellett minden véres csatát meghamisítani; ahol ilyenről ír a szerző, ott mindig igazolja a királyt a hadjárat jogosságával, az igaz ügy harcosaként állítva be Nagy Lajost, de igazoltatja a királyt az állandóan jelenlevő és kifogyhatatlan kegyü isteni segítséggel, az ellenség kegyetlenségével is. A durazzói herceg kivégzéséért még hálat is ad az istennek: "Per omnia benedictus deus qui sic tradidit impios puniendos."⁴⁸⁴ A gonoszok, a kegyetlenek /impii/, a király/ ellenségei szemben állnak a kegyes királlyal, az előszóbeli királyi kegyességgel /misericordie pietatem/. Talán a legjellemzőbb ezzel kapcsolatban az az epizód, amelyben Nagy Lajosnak a Foggia-beliek elleni hadműveleteit beszéli el. Ezek során a várost teljesen megsemmisítették: "In tantum enim dictam ciuitatem humiliavit, quod magis erat aceruus lapidum quam ciuitas premunita!"⁴⁸⁵ Ezt is -- mint minden eseményt -- igyekszik megindokolni a szerző, hogy lemossa a vért királyáról, s indokolttá tegye tettét. Első indoka az, hogy a város lakói a gyilkos, a jogtalanul, tehát zsarnok módon trónbitorló Johanna mellé álltak.⁴⁸⁶ A másoglajos ok az, hogy a Foggia-beliek "... ipsis hungaris armata manu resistebant".⁴⁸⁷ E résznél még egy körülmény figyelemre méltó. A csatát Lajos távollétében Laczkfi István irányította, s az ég adott neki győzelmet.⁴⁸⁸ E rész tökéletesen párhuzamba állitható a prológu egyik híres, bibliai ihletésű koncepciójával: "'Per me' inquit

⁴⁸³ Pór Antal: Nagy Lajos, id, kiad. 157--158.

⁴⁸⁴ Mátyás F.: HHFD III. 151.

⁴⁸⁵ Uo. 154.

⁴⁸⁶ Uo. "... volentes habitatores ipsius ciuitatis Fodie fidelitatem Lodouico de Tarento, et Johanne obseruare..."

⁴⁸⁷ Uo.

⁴⁸⁸ Uo. "... et victoria de celo sibi prestita..."

Deus, et non virtute propria 'reges regnant'..."⁴⁸⁹

Mint láttuk, a szerző -- Kálti Márk -- az előszóban a béke gyönyörűségének /pulchritudo pacis/ képét vetíti az olvasó elé. Bár Nagy Lajos korából szinte csak háborukat van módjában leírni, az előszó elveinek szellemében itt is többször megcsillan a békére való igény, a békességre való törekvés. Ennek legteljesebb kifejezése a már idézett mondat Endre meggyilkolásánál, a nagy viszályok kezdetének küszöbén: "... expectauimus pacem et non venit..."⁴⁹⁰ De többször a háborus képek közé is belevegyíti a békés törekvéseket, amelyekkel a prológus szellemében igyekszik átszínezni királya alakját: "... premisit suos intimos et dilectos, vedelicet dominum Johannem episcopum Wesprimiensem et magistrum Nicolaum filium Laurency /Toldi Miklós ?/ cum magna pecunia firmiter eis precipiens, ut in transitu suo in itinere nemini nocent, ne cuiquam molestiam inferant, et de rapina exercenda caueant; sec placabiliter omnibus et pacifice per viam suam gradiantur, ne nomen suum, regnum dignum et honorificum per sue male operationis infamiam macularent, et ex hoc multis scandalum generarent..."⁴⁹¹ Ugyanez a gondolat, a nyugalomnak, a békének az igénye máshol is kifejezésre jut, itt azonban már szorosan kapcsolódik ehhez az irgalmasság, a kegyesség motivuma, s így fonódik egybe a békeszerető és irgalmas király képével: "Tunc rex Lodouicus miliciam suam non subito nec simul misit in Apuliam sed particulatim, ne terrigene pertimescerent, quod manu violenta et vindicta regnum vellet optinere..."⁴⁹² Az itáliai hadvonulás leírásában sem mulasztja el a szerző, hogy ne tegyen célzást a király békés szándékaira. Itt még inkább a rex misericors eszményének megvaló-

⁴⁸⁹ Szentpétery: SRH I. 241.

⁴⁹⁰ Mátyás F.: HHFD III. 143.

⁴⁹¹ Uo. 147.

⁴⁹² Uo.

sulását látjuk, hiszen a magyar uralkodó irgalmasságában nem áll bosszút az ellenséges itáliai földek büntelen és védtelen lakosságán: "... per Manthwan Bononiam Forliuium cum pace pertransiuit..."⁴⁹³

Láttuk, a Kálti-prológus igen érdekesen és egyénien veti fel a háboru és béke problematikáját. Hogy az itt megfogalmazott eszmék, elvek a krónikatöredék ezen részében testet öltenek, Nagy Lajosra konkretizálódnak, alátámasztja felfogásunkat, mely szerint a krónikatöredék első 12 fejezetének /154--165. fej./ alkotója ugyancsak a prológus írója: Kálti Márk.

A prológus tartalmazza a király Kálti szerinti négy "sarkalatos erényét"⁴⁹⁴, a iustitiát, sapientiát, patientiát és misericordiát: "'Reges regnant', qui habent iustitie equitatem, sapientie claritatem, patientie tranquillitatem et misericordie pietatem..."⁴⁹⁵ E négy erényből különösen a bölcsesség válik uralkodóvá. Kardos Tibor helyesen állapítja meg, hogy Kálti Márk "... a biblikus anyagból érdekes módon a 'bölc király' /rex sapiens/ eszményét emeli ki, sőt emberarcu istenségének formálásában is odáig megy, hogy isten 'kimondhatatlan eszességének fenségéről' /ineffabilis altitudo prudentie/, sőt isten 'józan eszének ítélletéről' /recti censura iudicii/ tesz említést."⁴⁹⁶ Két olyan biblikus idézetet is használ Kálti, amely a bölc király eszményét hangsúlyozza: "'Rex sapiens' sedens 'in solio intuitu suo dissipat omne malum,'"⁴⁹⁷ és "'Rex sapiens et misericors stabilimentum populi est', 'et dissipat impios', subiectos populos a tyrannis eripiendo."⁴⁹⁸ Amennyiben a krónikahagyomány fenti, 1342-es és 1342-n

⁴⁹³ Uo. 150.

⁴⁹⁴ Horváth: Stilusproblémák, 268.

⁴⁹⁵ Szentpétery: SRH I. 242.

⁴⁹⁶ Kardos: Bevezetés, 15.

⁴⁹⁷ Prov. 20., 26.; Prov. 20., 8., vö.: Szentpétery: SRH I. 242.

⁴⁹⁸ Prov. 6., 26.; Prov. 20., 26., vö.: Szentpétery: SRH I. 242.

tuli részei Káltitól származnak, úgy a bölcs király eszméjének előfordulását, jelentkezését bizton kereshetjük bennük is. A krónikatöredék így szól Nagy Lajosról: "... multum se prudenter rexit et habuit; quia quamvis per suos principes et barones honorem tunc non reportauerit, tamen omnia facta eorum sapienter dissimulavit..."⁴⁹⁹ Egy más helyen szintén királyára vonatkoztatva így ír: "Sed quia sapientis est ordinare, et fienda prudenter disponere..."⁵⁰⁰ E gondolatokat másutt is ismétli, királyáról szólva: "... et sic sapienter ordinatis et prudenter dispositis."⁵⁰¹ E példák kétségtelenné teszik, hogy a királyra alakalmazott jelzők -- bölcs, okos -- a legszorosabb kapcsolatban vannak az előszó "bölcs király"-eszményével. Ezt még csak aláhuzza és elmélyíti az, hogy a szerző által mindig a legnagyobb tisztelettel emlegetett anyakirályné, Erzsébet -- szintén igen bölcs.⁵⁰² De hogy szerzőnk nem csupán a királyok ékességének tartja a bölcsességet, hanem valami általános emberi emelkedettségnek, az kitűnik az általa mindig kiemelt Laczkfi István jellemzéséből: "... Stephanum filium Laczk... in armis audacissimum et strenuum, et in rebus ac negotiis habunde disponendis multum prudentem, /unde in Apulia exiuit de ipso prouerbium: tu es homo victoriosus et sapiens.../"⁵⁰³ Jellemző, hogy a szerző Laczkfi Istvánról mint legjellemzőbbet a győzedelmességet és -- a bölcsességet mondja el. A Károly Róbert temetéséről szóló részben az író leszögezi, hogy istennél semmi nem állitható szembe. Ez általános tétel, de az viszont már nagyon egyedi, hogy az általános emberi, az istennel alternatívaként szembeállitható, de ott elégtelennek bizonyuló erények közül éppen a bölcsességet és az okosságot állítja a sor elejére: "... et

⁴⁹⁹ Mátyás F.: HHFD III. 145.

⁵⁰⁰ Uo. 146.

⁵⁰¹ Uo. 148.

⁵⁰² Uo. 151. "... domina Elizabeth regina sapientissima..."

⁵⁰³ Uo. 154,

quod non est sapientia neque prudencia, neque fortitudo neque consilium contra dominum..."⁵⁰⁴ Ezek az idézetek szintén valószínűsítik, -- ha úgy tetszik -- igazolják, hogy e részek alkotóját a prolóógus "bölcs király"-eszméjének szerzőjében, Kálti Márkban keressük.

A sapientia mellett a iusticia /igazságosság/ is a négy sarkalatos erény egyike. Ennek jelentkezéséről nem kell külön szólnunk: Kálti Márk királya szinte valamennyi hadjáratának okát Nagy Lajos igazságosságával, igazságszeretetével indokolja, hisz éppen a jogtalanságok, az igaztalanok ellen vezeti hadait. Azt is láttuk már, hogy a prolóógusban Kálti Márk emberarcú istenét okosnak, bölcsnek rajzolja. Itt arra kell felhívunk a figyelmet, hogy a nápolyi hadjárat történetének szerzője továbblép az isten antropomorfizálásában, s itt már a mindenható isten igazságosságáról beszél.⁵⁰⁵

A patientia /türelem/ is általános emberi erénnyé szélesül írónk tollán: "... sed potius ferendus est grauis euentus necis patienter..."⁵⁰⁶ Hogy azonban -- a prolóógus szellemében és szava szerint -- a jó király erényének is tartotta, az a 156. fejezetből derül ki. Itt van szó a velenceiekkel Záránál vívott háborúról, a velencei forintok által megrontott magyar főurakról, akik hadinépének dicsőségre méltó hírét lerombolták, a királyra és az utódokra örök gyalázatot hagyva ezáltal.⁵⁰⁷ A király nem állt rajtuk véres bosszút ezért. A türelmes király itt már egyszerűs mind irgalmas király is. /Más kérdés, hogy a kényszerű türelmességet a valóságban reálpolitikai tényezők tették szükség-

⁵⁰⁴ Uo. 135.

⁵⁰⁵ Uo. 146. "Omnes igitur unanimiter dei omnipotentis iusticiam flagitabant..."

⁵⁰⁶ Uo. 135.

⁵⁰⁷ Uo. 145. "Et sic famam gentis sue laude dignam perdiderunt, et sibi ac posteris suis opprobrium sempiternum reliquerunt."

szerüvé./

A prológus különös kiemeltséggel hangsúlyozza a király irgalmasságának /misericordia/ fontosságát. Ez a jellemvonás ékesen jelentkezik Nagy Lajosra konkretizálva is, ezt különösen a hadjáratok tárgyalásánál láttuk. A szerző Károly Róbert temetési jeleneténél sem mulasztja el István király és Imre herceg nevéhez hozzátenni: "... et sumpma pietatis opera ipsa benigne implorantibus misericorditer partiuntur..."⁵⁰⁸

Az irgalmassághoz szorosan hozzátartozik a kegyesség /pietas/ erénye is /misericordie pietatem/. Károly Róbert temetésénél a szerző kétszer is hivatkozik elhunyt királya kegyességére: "Nouissime vero videntes ipsum regnicole esse pium ac exaltatum sicut cedrum Libani..."⁵⁰⁹ és "Quapropter tuum grande factum nepharium, omnibus re vera dilectissimis catholice fidei cultoribus, pariter fidelitati semitarum adherentibus, pium ut ipsum dominum Karolum oporteat flere, et ipsius obitum proch dolor lamentabiliter condolere."⁵¹⁰

c/ Összegzés

A krónikaszintézis szerzőjére, a mű terjedelmére és keletkezésére vonatkozó vizsgálatainkat befejeztük. Összegzésül megállapíthatjuk:

1. A 14. századi összefoglaló jellegű munka, a magyar krónikaszintézis szerzője Kálti Márk.
2. Kálti önálló alkotása:

a/ a Képes Krónika családjának tagjaiban és a Dubnici krónikában hagyományozott bevezető sorok, a lendületes, optimista prológus, a magyarság japhetita leszármazását, tárgyaló részek /Szentpétery: SRH I. 1--4. fej./

⁵⁰⁸ Uo. 134.

⁵⁰⁹ Uo. 131.

⁵¹⁰ Uo.

b/ a Károly Róbert halálát és temetését igen bő fogalmazásban elmondó fejezetek /Mátyás F.: HHFD III. 147--148. fej./; feltehetően kapcsolódott ehhez az 1342--1345-ös évek elveszett, ránk nem maradt eseményleírása;

c/ a korábban János, majd Névtelen Minoritának tulajdonított, a Dubnici krónikába interpolált krónikatöredék első, az eseménytörténetet 1345-től 1349-ig vivő része /Mátyás F.: HHFD III. 154--165. fej./.

3. A Kálti Márk által létrehozott magyar krónikaszintézis 1358-ban keletkezett.

E megállapítások egyrészt lehetővé teszik, hogy belőlük újabb következtetéseket vonjunk le, másrészt újabb problémákat vetnek fel.

Igy pl. a magyar krónikaszintézis szerzője, Kálti Márk önálló alkotásának tisztázása után mód nyílik felvillantani alkotója emberi portréját is. Kardos Tibor az első fejezetek Káltijának alakját a következőképpen körvonalazta: "... műveltsége skolasztikus, a Biblián alapuló, hangja tudakos--ünnepélyes."⁵¹¹ Ez a Kálti-kép, ha nagy általánosságban érvényes az 1342-es és azon túli részek Káltijára is, önálló művének bővültével kiegészítésre, módosításra szorul. Biblikus műveltsége kétségtelen, hiszen -- ezt már kiemeltük -- lépten-nyomon hivatkozik istenre, a biblia tanúságára /"... scripture... testimonio..."⁵¹²/, ami már önmagában is skolasztikus jegy. Nemcsak hivatkozik a bibliára, idéz is belőle, észrevétlenül, a bő vénája elbeszélés sodrában elrejtve. pl.: "... fauces raucae factae sunt..."⁵¹³ A Károly Róbert temetéséről szóló rész kezdetének mondanivalója, hangja már nem

⁵¹¹ Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet /A Magyar Történelmi Társulat Könyvei VII./, Bp., Franklin, é.n., 164.

⁵¹² Mátyás F.: HHFD III. 146.

⁵¹³ Uo. 134. Vö.: "raucæ factæ sunt fauces meæ" Psal. 68., 4.

mutatja a szerző skolasztikus műveltségét: "Heu me quia huius mundi decus et gloria a primeo temporis spacio nunquam in uno statu permanens, sed semper variando versaliter atque caduce se protendens in nichilum, tamquam aqua decurrens incedit."⁵¹⁴ E probléma átvezet bennünket Kálti Márk és a humanizmus viszonyának vizsgálatához. Az újabb irodalomban elterjedőben van egy olyan nézet, amely szorosabb kapcsolatot vél felfedezni Kálti Márk és a humanizmus között. Berkovits Ilona szerint a "Képes Krónika XIV. században írott szövegében a krónikás már korahumanista realizmussal igyekszik a hivatalos történethamisításokon túl érzékeltetni a valóságot..."⁵¹⁵ Kardos Tibor hasonló célzatossággal emeli ki, hogy Kálti Márk "művében -- magyar világi tárgyú történeti munkában először -- olvassuk leírva a humanitást 'emberi jó-ság', 'jóindulat' értelemben."⁵¹⁶ Ennek ellenére, ha vannak is bizonyos jelek, inkább nyomok, amelyek tulmutatnak a skolasztikán, a középkoron, mi mégis Kardos Tibor egy korábbi tételéhez tartjuk magunkat: "Kálti Márk 'Képes Króniká'-ja még teljességével mutatja a lovagkort."⁵¹⁷ Legújabban Klaniczay Tibor fejtegeti -- bár nem mondja ki nyíltan --, hogy tulságosan korai 14. század közepi krónikáinkban humanizmust keresni és humanista jegyeket vélni találni, hiszen még Thuróczi János krónikájában is, ebben a "középkori hagyományokat folytató, izig-vérig nemesi szemléletű munkában " is csak "a humanizmus egyes elemei"⁵¹⁸ bukkannak fel.

⁵¹⁴ Mátvás F.: HHFD III. 129.

⁵¹⁵ Berkovits Ilona: A magyar feudális társadalom tükröződése a Képes Krónikában, Századok, 1953., 102.

⁵¹⁶ Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora, Bp., Akadémiai Kiadó, 1955., 56.

⁵¹⁷ Kardos Tibor: Középkori kultúra, középkori költészet /A Magyar Történelmi Társulat Könyvei VII./, Bp., Franklin, é.n., 164.

⁵¹⁸ Klaniczay Tibor: Reneszánsz és barokk, Szépirodalmi, 1961., 22

Klaniczay e monográfiájával eldöntöttnek, megoldottnak érezzük a kérdést, s nyomában leszögezhetjük, hogy 14. század közepi krónikáinknál, így Kálti Márk művénél is teljesen hibás akár kifejtett, akár prehumanista ihletettség feltételezése.

Tudjuk, hogy "... az Anjouk, az Árpád-ház leszármazottai, minden módon igyekeztek életben tartani, köztudatba belevinni az Árpád-házzal való szoros vérségi kapcsolatukat. Éppen Anjou Lajos volt, aki különösképpen hangsúlyozta, hogy Lászlót, a lovagkirályt választja eszményül és szinte kultuszát teremtette meg."⁵¹⁹ Csak ennel nyomán érthetjük meg, hogy szerzőnk Károly Róbert temetésének leírásakor sem mulasztja el megemlíteni István király és Imre herceg nevét. Csak így tudjuk magyarázni, hogy e rész utolsó soraiban a szent királyok, István és László, sorába tartja méltónak Károly Róbert lelkét elhelyezni.⁵²⁰ Anjou Lajos László-kultuszát a legteljesebben a krónikatöredék 162. fejezete tartalmazza. Kálti Márk itt Lászlónak a székelyek oldalán a tatárokkal vívott csatáját írja le. Domanovszky felhasználva azon megállapítását, hogy "... váradi embernek kell tartanunk a /Dubnici, K. Gy./ Krónika szellemi szerzőjét"⁵²¹, valamint azt a tényt, hogy a 162. fejezet szintén váradi, Várad környéki eseményt tartalmaz, következtetését oly módon vonja le, hogy e fejezet 15. század védi, a Dubnici krónika szerzőjétől eredeztethető interpoláció.⁵²² E feltevést a stiluskritika alapján feltétlenül el kell vetni. E fejezet 10 mondatából 8 ritmikus, ez a szöveg 14. századi

⁵¹⁹ Kardos: Bevezetés, 9.

⁵²⁰ Mátyás F.: HHFD III. 136. "... in numerum ipsius animam ac cetum sanctorum confessorum omnium ac regum Stephani et Ladizlai dignetur collocare..."

⁵²¹ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika kódexe, Klny. a Magyar Könyvszemle 1899. évfolyamából, Bp., Athenaeum, 1899., 5.

⁵²² Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 450.

keletkezését bizonyítja, hogy pedig a 8 ritmikus mondatból 5 dispondaicus, az azt, hogy a megelőző és következő, Káltitól származó részek ritmusképletének tökéletesen megfelel. E fejezet mondanivalója, sugallata kétségtelen: a keresztény hitért harcoló székelyeket /azaz magyarokat/ segíti Szent László kardja.⁵²³ E rész mind eszméiségében, mind költőiségében Nagy Lajos udvarának uralkodó irányát hangsúlyozza.

Ugyancsak e vizsgálat, Kálti Márk önálló szövegének megállapítása nyújt módot arra is, hogy forrásait illetően tájékozódjunk. Az általa leírt események egy részét mint szemtanu látta, átélte. Erre utal Károly Róbert temetési jelenetének egy mondata: "Cuius quidem lacrimositatis innumerabilis mesticie pretextu creditur eos, qui reges tumulari non conspexerunt, de acerbitate doloris instillationeque lacrimarum, quasi imparticipes et inscios fore et extare."⁵²⁴ Az események nagyobb részénél azonban nem volt szemtanu, itt gyakran hallomásra támaszkodik -- és hivatkozik is. Pl.: "Sed quia voluntas ducum et principum bellatorum, ut dicitur, pro floreno vñetorum erat corrupta, a voluntate domini regis pura et simplici discrepabat..."⁵²⁵ vagy "... dominus deus misit pestilenciam in eos, que tantum in eos deseuyt, quod infra paucos menses, ut dicitur, trecenta millia tartarorum prostravit et consumpsit."⁵²⁶ stb. Oklevélhasználata kétségtelen, erre hivatkozik is egy ízben Kálti Márk: "... et aly duo comites valde solemnes, quorum nomina in literis eiusdem Stephani filij Laczk domino regi transmissis habere non potui."⁵²⁷

⁵²³ Mátvás F.: HHFD III. 152. "... manifestum est, predictos sículos pro fide Iesu Christi certantes... beatum regem Ladislaum contra ipsos paganos... adiuuasse."

⁵²⁴ Uo. 134.

⁵²⁵ Uo. 145.

⁵²⁶ Uo. 148

⁵²⁷ Uo. 155.

A krónikaszintézis Kálti Márktól eredeztethető részei tehát három forráscsatornán keresztül ötvöződtek össze.

Eredményeink lehetővé teszik, hogy bizonyos következtetéseket vonjunk le a magyar krónikaszintézis keletkezéséről, sorsáról és a különböző szövegek egymáshoz való viszonyát illetően.

Mint tudjuk, a Budai és Dubnici krónikákban és Thuróczi János krónikájában a Budai Minorita Krónikának utolsó, 1333-as bejegyzése és Kálti Márknak Károly Róbert temetéséről írott költői feljegyzése között az 1335--1342 közötti időre annalisztikus beírások vannak a visegrádi király-konferenciáról, fejedelmi látogatásokról, sáskajárásról. Éppen ebből az "interpolált", közbeékelte jellegből adódik, hogy ezek szerzője annalista módon folytathatta tovább a Budai Minorita Krónikát talán 1342-ig, s ehhez kapcsolhatta Kálti Márk saját, önálló munkáját. Ebből viszont az következik, hogy az 1335--1342 közötti időre forrásként szolgáló annalista kontinuitás még 1358, a magyar krónikaszintézis keletkezése előtt létrejött, hiszen csak azok a szövegek ismerik, amelyek Kálti önálló munkája egy részét /Károly Róbert temetése/ hozzák /Budai, Dubnici krónika, Thuróczi János krónikája/, viszont feltétlenül a Budai Minorita Krónika szövegének szétszárjadása után keletkezett, hiszen az ezt másoló kódexek /Sambucus, Acephalus, Thuróczi, Római/ nem tudnak erről az annalista toldásról.

Problémát jelent a továbbiakban, hogy Kálti Márk művét miért csak bizonyos krónikák tartották fenn, mégpedig 1342-es, Károly Róbert halálát és temetését tárgyaló fejezeteit a Budai, Dubnici krónika és Thuróczi János krónikája, az 1345--1349 közötti időre vonatkozó töredékét pedig csak a Dubnici krónika. E kérdésre a tudós-generációk sora maradt adós válaszával, sőt fel sem vették a problémát. Megoldásához tudnunk kell azt -- példákat is láttunk már rá --, hogy a Budai Minorita Krónika létrejötte után az addig egységes, homogén krónikaszöveg szétszakadt, differenci-

álódott. Másolók sorozata írta, s bizonyos fokig bővítette az eredetileg 1333-ig terjedt alapszöveget. Ebben leli első sorban magyarázatát a mai, erősen eltérő terjedelmű és végződésű krónikás szöveghagyomány. Egy bizonyos: a jelenlegi formájában a 209. fejezet végén "quatenus" szóval végződő csonka /Bécsi/ Képes Krónika csak töredék, s ahhoz sem férhet kétség, hogy eredeti mintája tovább haladt időben: tartalmazta még Kálti Márk önálló, 1342-től legalább 1349-ig terjedt munkáját. Az is kétségtelen, hogy a Kálti alkotta magyar krónikaszintézis szövege már az 1358-at közvetlenül követő évek valamelyikében megcsonkult, illetve pontosabban: a krónikaszintézis egyik szövegvariációja csonkult meg. Csak ezzel magyarázható, hogy az előszó és az interpolációk, valamint a szövegegyezések vonatkozásában a Képes Krónika családjába tartozó Teleki- /V2/ és Csepreghy- /V3/ kódexek szintén a 209. fejezet végén, a "quatenus" szónál mondat közepén szakadnak meg. A Bélyi-kódex /V4/ szövege már a 207. fejezetnél megcsonkul. Érdekes, hogy a Képes Krónika családjának utolsó, ötödik tagja, a Thuróczi-kódex /V5/ az, amely nem csonkult a "quatenus" szónál. A Thuróczi-, valamint az erről másolt 18. századi Kaprinai-kódex a "quatenus" szó után "logikai és syntaktikai hiba nélkül folytatják a szöveget"⁵²⁸ Károly Róbert halálának illetve Nagy Lajos megkoronázásának egyaránt igen lakonikus fogalmazásu eseményéig. Ebből kézenfekvő volt Domanovszkynak azt az állítást leszögeznie, hogy "... a végfejezet három változata"⁵²⁹ közt épen ezt a legbővebbet, melyet a Kaprinai-codex tartott fen, vélem az eredetinek..."⁵³⁰ Innen már csak egy lépés volt -- s ezt meg is tették --, hogy a Képes Krónika csonka szövegét, s azon túl az eseményt a "quatenus" szótól 1342-ig vivő Thuróczi-kódexet Kálti

⁵²⁸ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 734.

⁵²⁹ Thuróczi- = Kaprinai-, Sambucus-, Acephalus kódex.

⁵³⁰ Domanovszky Sándor: A Budai Krónika, Századok, 1902., 731.

Márk munkájának, krónikájának tekintsék. Ez látszólag kétségteljesen igen tetszetős, evidens megállapítás. Cáfolatát azonban voltaképp már fentebbi érveink tartalmazták. Gondolatmenetünket továbbfűzve nem alap nélkül tételezhetjük fel, hogy a Thuróczi-kódex a "quatenus" szóig a Képes Krónikát, vagy inkább annak egy másolatát vette át, onnan azonban -- mivel a Képes Krónika családja ezen tagjának mint forrásnak a szövege nem ment tovább -- átváltott egy, az Acephalushoz közelálló, tehát feltétlenül a Budai krónika családjába tartozó forrás másolására, amelyből azonban csak sorokat vesz át, s szövegét 1342-vel lezárja.

Nagyon érdekes viszont az, hogy a Thuróczi-kódex végfejezetét /1342-es bejegyzését/ ismeri a Budai, a Dubnici krónika és Thuróczi János krónikája. E három szöveg -- mint láttuk -- 1342-nél Kálti Márk munkájához nyúl, de a Thuróczi-kódex ugyane témájú, csak gyér fogalmazásu, szinte annalista bejegyzését sem mellőzi teljesen, amennyiben Küküllei művének elejére interpolálja azt. A Budai krónika kompilátora készen kaphatta kézhez Kálti 1342-es fejezeteit, méghozzá többszöri másolás után, amelyeknek "bünét", nyomát a szövegromlás kétségtelenül mutatja. Az is biztos, hogy Kálti Márk 1342-es elbeszélése, közleménye a Budai Minorita Krónika folytatásaként kerülhetett a Budai krónika kompilátora elé, hiszen a Budai krónika hamita leszármazást hoz, míg az eredeti, nem csonkult, Kálti önálló művét is tartalmazó Képes Krónika -- s négy leszármazottja -- éppen Kálti Márk tollából a japhetita eredet mellett tör lándzsát. E folyamatok valószínűleg az itt leírtnál is bonyolultabban játszódhattak le az idő és a másolók jellegtelen tevékenységének ma már felderíthetetlen homályában.

Még érdekesebb azonban az, hogy Kálti Márk önálló alkotásának harmadik, az 1345--1349 közötti időt tárgyaló része csak a Dubnici krónikában található. E mindeddig megválaszolatlanul

hagyott, sőt figyelemre sem méltatott kérdés megoldásához van egy alapos és biztos fogódzónk. A Budai krónika családjába tartozó szövegek közül egyedül a Dubnici krónika az, amelyik a Képes Krónika családjára kizárólagosan jellemző bevezető sorokat, a lendületes prológust és a magyarság japhetita leszármazását tartalmazza. A Dubnici krónika tehát -- családjának valamennyi tagja közül egyedül -- ismeri Kálti Márk bevezető fejezeteit. Éppen ennek alapján nagyon valószínűnek kell tartanunk, hogy ezen első Kálti-fejezetek, valamint az általunk Káltinak tulajdonított krónikatöredékek /legalábbis azok egy része/ között igen mély, egymást igazoló kapcsolat van. Vagyis az itt teljesen meglepő Kálti-előszó igazolja a Dubnici krónikába interpolált Kálti-féle krónikatöredéket és fordítva. E szoros és mélygyökerű kapcsolat egy egészen szokatlan szituációban szerző-azonosítást jelenthet. Azaz: a Dubnici krónika prológusa és leszármazás-elmélete pontosan annyiban különbözik a Budai krónika családjába tartozó többi kódexétől, amennyivel több a Dubnici krónika a Budai krónika családjának más szövegeinél; s ez a plusz, a Dubnici krónika szövegének e többlete a többihez képest éppen ez az interpolált krónikatöredék /illetve annak egy része/. Mindehhez nagyon tanulságos még Domanovszkynak egy más, szigorúan szövegfilológiai úton nyert tételét idézni, mely szerint a Dubnici krónika írója /talán inkább a Dubnici krónika írója felé közvetítő valamelyik másoló/ krónikájának elején "a Bécsi-Képes Krónika családjának egy elveszett, általunk nem ismert codexét használta, mely legközelebb magához a Képes Krónikához állott, talán annak eredeti szövege volt..."⁵³¹ Ugyanez a másoló /esetleg krónikairó/, aki a Képes Krónika eredetijéből vette a kezdő fejezeteket, átültette munkájába annak végét, Kálti Márk 1345--1349 közötti időre vonatkozó tudósítását is.

⁵³¹ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 251.

Ebből a tényként kezelhető feltevésből újabb problémák fakadnak. Mindenekelőtt: miért csak 1345-tel kezdődően vette át Kálti művét, amely alapos feltételezésünk szerint 1342-től, Károly Róbert halálától rendszeresen tárgyalta az eseményeket. E kérdésre a jelen tényanyag birtokában nem tudunk válaszolni. Mint lehetséges alternatívát említjük meg csupán, hogy esetleg azért, mert a Nagy Lajos 40 esztendő, teljes uralkodásáról képet adó Küküllei-féle krónika éppen 1342--1345 között a leg bővebb, a leg-részletesebb.

További problémát jelent, hogy vajon az 1349-es /a Mátvás Flórián-féle szövegkiadás 165. fejezetében közölt/ esemény Kálti Márk utolsó önálló bejegyzése ténylegesen az utolsó volt-e, s nemcsak a másoló tette-e azzá. Más szóval: Kálti Márk 1342-vel kezdődő önálló jellegű tudósítása meddig terjedt? A választ 1349 és 1358 között kell elhelyeznünk, de a problémát -- egyelőre -- a nyitott kérdések közé kell utalnunk. Egy gondolatot mindenesetre felvillantunk a kérdés kapcsán. Bármilyen nagyok is, bármennyire más szerzőre vallók is a két rész /ti. a még Kálti által írott 165. fejezet és az utána következő 166. fejezet/közti különbségek, egy körülmény figyelemre méltó: a kettő között kronológiai és logikai törés nincs. Ez persze nem érinti e két részt elkülönítő bizonyítékainkat, érveink erejét sem csökkenti, csupán akkor kap fokozott hangsúlyozást, ha tudjuk, hogy a Nagy Lajos koráról szóló Kálti-töredék első, 154. fejezete -- mű formájában -- krónológiailag és logikailag tökéletesen folytatását képezi a Küküllei krónikája 4. fejezetében elmondottaknak. Ez mindenestre arra mutat, hogy a Dubnici krónika egy másolójának /írójának/ igen jó érzéke volt a heterogén szövegek összeillesztéséhez. Ennek alapján -- elvileg -- nem volna akadálya, hogy Kálti Márk művét 1349-en is tulterjedőnek vegyük, feltéve azt, hogy a Dub-

nici krónika egyik scriptora -- a fenti példa nyomán -- itt is bántó törés nélkül illesztette egybe a két szöveg kronológiai és logikai megfeleléseit, fedéseit. Ezzel persze korántsem akarjuk azt állítani, hogy Kálti Márk krónikája, a magyar krónikaszintézis 1349-en túl terjedt: ez csupán egy, még valószínűnek sem mondható lehetőség. De a kérdést nyitva kell hagynunk a további kutatások számára.

Kálti Márk műve kapcsán feltétlenül szólnunk kellene ~~ama~~ interpolációkról is, amelyek II. Géza koráig terjednek, s interpoláció voltak éppen abban áll, hogy e megfelelő részeket csak a Képes Krónika családjának tagjai hozzák, a Budaié nem, s ilyen módon -- legalább is részben -- Kálti Márk szerkesztői munkája révén kerültek a magyar krónikaszintézisbe. De mivel ezen interpolációk kérdése már távol vezetne bennünket a 14. századtól, tárgyalásukat itt mellőzzük.

Kálti Márkkal kapcsolatos vizsgálataink summáját tehát az alábbiakban rögzíthetjük:

1. Kálti Márk önálló munkájának tekinthetők a magyarság genealógiájáról /Szentpétery: SRH I. 1--4. fej./, a Károly Róbert haláláról és temetéséről /Mátvás F.: HHFD III. 147--148. fej./, valamint a Nagy Lajos első éveiről szóló tudósítások /Mátvás F.: HHFD III. 154--165. fej./.
2. Vizsgálataink során teljesebbé igyekeztünk tenni Kálti Márk emberi és írói profilját.
3. Arra a megállapításra jutottunk, hogy a krónikahagyomány 146 századi keletkezésű részeiben nem szabad merev és kizárólagos határt vonnunk a Képes és a Budai krónika családjá tagjainak szövegezésében.

V. A KÜKÜLLEI JÁNOSNAK

TULAJDONITOTT MUNKA

1. AZ IRODALOM RÖVID ÁTTEKINTÉSE

Küküllei János munkája a Chronica de Ludovico Rege eredetiben nem maradt fenn, három, csaknem 100 évvel későbbi krónika hagyományozta az utókorra: Thuróczi János Chronica Hungarorum-ja, valamint a Budai és a Dubnici krónika.

A régi történelem forrásai iránti érdeklődést, az érdeklődés kezdetét Schwandtner György szövegkiadása jelzi.⁵³²

Schwandtner tulajdonképpen -- a maga módján -- az első Küküllei-értékelő, hiszen a Thuróczi-krónika szövegét -- így Küküllei művét is -- következetesen összeveti a Budai krónika szövegével. Bár a Budai krónikának a Thuróczi-szöveggel lapalji jegyzet formájában történő összehasonlítása lényegében az ortográfiai különbségek feltüntetésére szorítkozik,⁵³³ mégis jelzi a szoros kapcsolatot a Thurócziiban és a Budaiban fennmaradt Küküllei-szöveg között. Az érdeklődés fokozódását jelzi, hogy Orosz Ferenc pálosrendi szerzetes 1760-ban magyarra fordítja Küküllei krónikáját.⁵³⁴

Ezt követően több mint egy évszázadon keresztül szünetel a Küküllei iránti érdeklődés, más, hasonlóan érdekes, izgalmas témák foglalkoztatják történettudósainkat /Anonymus munkája, a Sajnovics Demonstratio-ját követő őshaza-vita/. Ilyenformán Küküllei értékelése, művének tudományos igényű elemzése viszonylag

⁵³² Schwandtner: SRH

⁵³³ A Thuróczi-féle számozás szerinti 7. fejezetben: Croacos -- Croatos, Cyriaci -- Curiacii; ugyanakkor nem közli pl., hogy a Thuróczi-féle 5. és 14. fejezet hiányzik a Budai krónikából.

⁵³⁴ Orosz Ferenc: Első Lajos Magyar Királynak dicsőséges Országlásáról ugyan ő Felsége János nevű nótáriusától szerzett Rövid Krónika, Budán, 1760.

későn, csak a 19. század utolsó éveiben történt meg.

Történészeinkben a Küküllei és műve iránti felujult érdeklődést S. Steinherz könyve váltotta ki.⁵³⁵ Steinherz vázolta fel először Küküllei életrajzát, osztotta fel a krónikát -- a megírás időpontjának különbözősége, s némileg az ebből adódó megváltozott jellege alapján -- két részre, s mutatta ki a szoros kapcsolatot a krónika első része és a korabeli okleveles gyakorlat között.

Magyarországon az Anjou-kor neves specialistája, Pór Antal foglalkozott először a tudományosság igényével Kükülleivel. Nagy Lajos-monográfiájába⁵³⁶ beleszöve már körvonalazza későbbi Küküllei-tanulmányának⁵³⁷ magvát. Pór Antal kibővíti, új adatokkal gazdagítja a Steinherz által adott életrajzot. Felsorakoztatja Küküllei munkájának közvetlen kutatóit, de a műfaji előzményeket, világirodalmi mintáit még nem kísérli meg felderíteni. Elfogadja a krónika két részre osztását, felismeri, hogy a megváltozott jelleg más profilu írókat takar. "Ha előbb inkább krónikás, koriró volt, innen túl memoir-író kezd lenni..."⁵³⁸ Pór Antal, bár nem a teljesség igényével, de összeveti a Thuróczi-, a Budai és a Dubnici krónika Küküllei-szövegeit. Pór Antal tanulmánya úttörő jelentőségű a Küküllei-kutatásban. Először kísérelte meg értékelni Kükülleiket, s kritikailag foglalkozott munkájával. Ezért van az, hogy később is bárki, aki Kükülleiket tanulmányozta, Pórhoz nyult vissza. Pór Antal még két ízben adott regestákat,

⁵³⁵ S. Steinherz: Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, VIII., 253., 1887.

⁵³⁶ Pór Antal: Nagy Lajos, Bp., 1892. /Magyar Történeti Életrajzok VIII; /

⁵³⁷ Pór Antal: János, küküllei főesperes, Nagy Lajos király történetírója, Századok, 1893., I. közl. 1--15., II. közl.

97--106. /Továbbiakban: Pór: Küküllei János/

⁵³⁸ Uo. 101.

új adatokat Küküllei életrajzához.⁵³⁹

Domanovszky Sándor a Dubnici krónika ismertetése kapcsán foglalkozott Küküllei Jánossal.⁵⁴⁰ Ő veti fel problémaként -- főleg a név azonossága alapján -- Küküllei és János minorita személyének azonosságát, s ugyanakkor felveti azt a hipotézist, hogy János minorita munkája "nem Küküllei művének -- melyet Thuróczi s a Budai Krónika csak kivonatban tartott fenn /?/ -- töredéke-e?"⁵⁴¹ Mindkét feltevést súlyos érvekkel cáfolja.⁵⁴² Egyébként Steinherz és Pór nyomán summázza Küküllei életrajzát, majd Pórral polemizálva vitatja, erős kétségekkel fogadja a krónika két részre osztottságának jogosságát, helyességét. Békesi Emil összefoglaló jellegű munkájában⁵⁴³ rövid vázlatát adja Pór életrajzának.

A Küküllei-kutatás jelentős állomása Dékáni Kálmán monográfiája s fordítása.⁵⁴⁴ Dékáni mintegy összegzi az addigi eredményeket, főleg Pór Antal Nagy Lajos monográfiájára támaszkodva kritikailag vizsgálja a krónika történeti hitelességét, adatainak helyességét. Dékáni munkája alapvető fontosságu, bár azóta több megállapítását helyesbitették /az első rész keletkezési ideje, Küküllei viszonya a humanizmushoz stb./, mégis nagyon sok

⁵³⁹ Pór Antal: Ujabb regesták Küküllei János, a Nagy Lajos történetírója életrajzához, Századok, 1909., 422--424.; Pór Antal: Küküllei János történetíró lakása Esztergomban, Századok, 1910., 122-124.

⁵⁴⁰ Domanovszky Sándor: A Dubnici Krónika, Századok, 1899., II. közl. 342--355., III. közl. 411--451.

⁵⁴¹ Uo. 435.

⁵⁴² Ezen érvek -- természetesen -- ma is helytállóak.

⁵⁴³ Békesi Emil: i.m. 761--764.

⁵⁴⁴ Dékáni Kálmán: Küküllei János Nagy Lajos király viselt dolgairól, /Középkori krónikások, szerk.: Gombos F. Albin, V./ Brassó, 1906. /Továbbiakban: Dékáni: Küküllei János/

tétele megállta a helyét a későbbi kutatás fényében, s ma is szilárd alapot szolgáltat a Küküllei-kutatók számára. Márki Sándor Dékáni könyvének ismertetésében értékes adatokkal bővíti a Küküllei-életrajzot, főleg erdélyi működése idejére vonatkozóan.⁵⁴⁵

Daróczy Zoltán a genealógus szemével vizsgálja Kükülleit, ismerteti krónikásunk családjának 15. századi történetét, majd a Kávási Mátyástól /Küküllei János nagyapjától/ származó család kimerítő családfáját adja a 16. század közepéig.⁵⁴⁶

R. Kiss István tanulmánya⁵⁴⁷ szintén jelentős. Nagy érdeme, hogy pontosan meghatározza az első rész keletkezési idejét, ezzel Domanovszkyval szemben Steinherz és Pór javára dönti el a vitát: "... tény, hogy Küküllei munkája szerkezetileg és módszer tekintetében két részre oszlik."⁵⁴⁸ R. Kiss ezzel egy több évtizedes vita végére tett pontot, s megoldotta az egyik igen fontos problémát. A második rész keletkezési időpontja meghatározásánál nem tud többet mondani Pórnál és Dékáninál, s ez a későbbi kutatás fényében kevésnek bizonyult. A mű jellegét illetően Pór álláspontján áll: "... az első részt krónikának, a másikat pedig tárgyi szempontok szerint csoportosított korrajznak kell tekintenünk."⁵⁴⁹ Érdekes, kellő figyelemre nem méltatott hipotézist is állít fel R. Kiss István: "Feltételezem, hogy Küküllei... krónikás alakban összeállította az egész magyar történelmet, illetve egy már meglévő krónikához csatolta az 1342--1352-ig terjedő decennium /ez az első rész!/ történetét. Ezt a

⁵⁴⁵ Márki Sándor: Történeti irodalom, Századok, 1909., 247--249.

⁵⁴⁶ Daróczy Zoltán: János küküllei főesperes és családja, Turul, 1913., 138--139.

⁵⁴⁷ R. Kiss István: Küküllei János munkájának kritikájához, Századok, 1915., 515--534.

⁵⁴⁸ Uo. 516.

⁵⁴⁹ Uo. 521.

munkáját a Budai Krónika közvetlen ősének kell tekintenünk."⁵⁵⁰
Dékáni Kálmán R. Kiss-sel polemizálva nem fogadja el, hogy a Budai krónika összövegét Küküllei János fogalmazta volna meg.⁵⁵¹

Uj fejezetet jelent a Küküllei-kutatásban Fekete Nagy Antal munkássága. Első tanulmányában⁵⁵² igen lényeges adatokat közöl Küküllei életrajzához, egy adata bizonyítja krónikásunk születésének időpontjáról a Steinherz és Pór által adott feltételezést, további kutatásai megnyugtatóan tisztázzák Küküllei halálának dátumát. Másik értekezése⁵⁵³ összegzi Küküllei életrajzát, majd pontosan rögzíti a krónika második részének keletkezési idejét.

Trencsényi-Waldapfel Imre könyvrecenziójában⁵⁵⁴ szakít a Küküllei-kutatás hagyományosnak mondható vizsgálati szemszögével, még mindig kísértő problémáival, s egészen más kritériumok, célkitűzések szem előtt tartásával nyúl Kükülleihez és krónikájához. Dékáni Kálmán, de főleg Kardos Tibor renaissance-Kükülleijével szemben a lovagkor, a középkor Kükülleijét állítja elénk: "Küküllei egészen a középkorban gyökereszik, éppenugy, mint királya, s a magyar humanizmus története élén legfeljebb abból a szempontból szerepelhet, mint a középkor oly vonatkozásának, ti. a lovagi dicsőségvágyának képviselője, melyet a renaissance-nak sem kell megtagadnia."⁵⁵⁵ Sorra veszi a Küküllei-

⁵⁵⁰ Uo. 524.

⁵⁵¹ Dékáni Kálmán: Küküllei munkájának kritikájához, Századok, 1916., 90--95.

⁵⁵² Fekete Nagy Antal: Apród János küküllei főesperes és családja történetéhez, Turul, 1927., 19--22. /Továbbiakban: Fekete Nagy: Apród János/

⁵⁵³ Fekete Nagy Antal: Küküllei János, A gróf Klebersberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, 1934., 112--125.

⁵⁵³ Fekete Nagy Antal: Küküllei János, A gróf Klebersberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, 1934., 112--125. /Továbbiakban: Fekete Nagy: Küküllei János/

⁵⁵⁴ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, Magyarorságtudomány /szerk.: Ortutay Gyula/, II. évf., 1936. jun., 196--216.

⁵⁵⁵ Uo. 215.

re "rásütött" renaissance-jegyeket /a földi dicsőség hangsúlyozása, az egyéniség iránti érzéke, királya egyénítése/, s bizonyítja, hogy ezek már Küküllei előtt, a humanizmustól nem "veszélyeztetett" korban is megvoltak, vagy éppen jellemezték a hasonló műfajú munkákat. Nagy érdeme Trencsényi-Waldapfel Imrének, hogy pontosan kimutatja Küküllei krónikájának mintáit, műfaji előzményeit. Egy-két recenzióval megtoldva ezeket ismétli Trencsényi másik két tanulmányában is.⁵⁵⁶

Mályusz Elemér nem foglalkozik részletesen Kükülleivel, mégis található könyvében több, Küküllei művére is általánosítható megállapítás.⁵⁵⁷

Sajnálatos tény, hogy 1945 után senki nem foglalkozott érdemileg Kükülleivel és munkájával, holott még sok vitás probléma és felkutatásra váró terület kínálkozik eldöntésre, illetve további alapos vizsgálatra. A felszabadulás után írt más jellegű művekben találunk ugyan utalásokat Kükülleire, ezek azonban új megállapításokat nem tartalmaznak.

A Kükülleivel foglalkozó szerzők, a vonatkozó irodalom egybehangzó megállapításai a következők:

- a/ A Thuróczi által Küküllei Jánosnak tulajdonított krónika egésze ténylegesen Kükülleié.
- b/ Küküllei munkája -- a szöveghagyomány alapján -- a megírás ideje és a mű jellege szempontjából két részre bontható.

Mi az alábbiakban -- új adatokkal is megtoldva -- vizsgáljuk Küküllei életrajzát, jellemezzük krónikáját. Alapproblémánk a 14. századi eredeti Küküllei-szöveg rekonstruálása, és e-

⁵⁵⁶ Trencsényi-Waldapfel Imre: Küküllei János, Mai magyarok -- régi magyarokról /összeáll.: Fejtő Ferenc/, Szép Szó, Cserépfalvi kiadás, 21--36. /Továbbiakban: Trencsényi-Waldapfel: Küküllei János/; Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés.

⁵⁵⁷ Mályusz Elemér: Thuróczi János krónikája /Akadémiai értekezések a történeti tudományok köréből/, Bp., 1944.

zen tulmenően a Thuróczi által Kükülleinek tulajdonított munka szerző szerinti egységének vagy részekre tagolhatóságának vizsgálata.

E krónika elemzésénél intenzíven támaszkodtunk a stilusvizsgálat eredményeire, mert kitűzött vizsgálati szempontjaink lehetővé, sőt szükségessé teszik ezt.

2. KÜKÜLLEI JÁNOS ÉLETE

Küküllei János -- vagy családi nevén Tótsolymosi Apród János -- 1320 körül született. Családja Károly Róbert alatt emelkedett fel. Először egy 1335. jun. 12-én kelt oklevélben olvashatunk róla és családjáról.⁵⁵⁸ Amint krónikája megfelelő fejezetének /Thuróczi számozása szerint a 4. fejezet/ részletességéből erre következtetni lehet, elkísérte Erzsébet királynőt Itáliába, s ezt a szemtanu hitelességével írja le. 1347-ben Lajos királyt kíséri el a szicíliai hadjáratba, de már ekkor a királyi udvarban van, kancelláriai szolgálatot teljesít, notarius.⁵⁵⁹ 1349-ben mint litteratus /kancelláriai íródeák/ fordul elő egy oklevélben.⁵⁶⁰ 1352-ben -- feltételezhetően -- kilép a kancelláriából, ez év ápr. 20-án aradi,⁵⁶¹ majd 1353. márc. 17-én egri lector⁵⁶² /olvasókanonok/, 1355. jun. 14-én pedig már küküllei főesperes⁵⁶³ /innen kapta közhasználatu nevét!/, ezt a tisztségét élete végéig megtartotta; későbbi oklevelekben mindig így említik: Joannes archidiaconus de Kikyllaw. Felmerül a kérdés, Lajos ki-

⁵⁵⁸ Vö. Fekete Nagy: Apród János, 20.

⁵⁵⁹ "... cum omni promptitudine in officio notarii desudans..."
Iványi Béla: A Máriássy-család levéltára, 35.

⁵⁶⁰ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 655.

⁵⁶¹ Fejér: Cod. Dipl. IX. III. 662.

⁵⁶² Fejér: Cod. Dipl. IX. IV. 63.

⁵⁶³ Regesta Supplicationum Innoc. VI. ann. III. pars, III. fol. VI., XV., 135. Az oklevelet közli: Pór: Küküllei János, 8. old., 2. jegyz.

rály miért nevezi Kükülleit dilectus suus servitor-ának ebben az oklevélben. A kutatók véleménye megegyezik ebben a kérdésben: "Hogy már 1355-ben... ismét az udvar szolgálatában állott, az kétségtelen. Azért itt dilectus servitor = notarius noster."⁵⁶⁴ Ez valóban nagyon valószínű, hiszen a főesperesség nem volt helyhez kötött hivatal. 1359-ben nagy pártfogója és patronusa, Keszei Miklós érsek megbízásából bíró a pozsonyi prépost elleni pörben,⁵⁶⁵ ugyanebben az évben még az esztergomi szentszék tagja⁵⁶⁶ és esztergomi vicarius.⁵⁶⁷ Indokolt a kérdés felvetése: meddig volt vicarius? A kutatók véleménye itt sem tér el lényegesen egymástól. "Esztergomi vicarius több ízben, huzamos időig volt. Első alkalommal 1365-ig..."⁵⁶⁸, illetve patrónusának, Keszei Miklós érseknek 1366 végén bekövetkezett haláláig. 1364-ben még magasabbra hág Küküllei, speciális káplán lesz.⁵⁶⁹ "A speciális káplánság nagy bizalmi állás volt, a király állandó kíséretjét és belső emberét jelentette."⁵⁷⁰ A kápláni tisztséggel megszerzésével Küküllei -- feltételezhetően -- megvált a kancelláriától és notariusi hivatalától. Ezt ugyanezen oklevél bizonyítja; ugyanis

⁵⁶⁴ R. Kiss István: i.m. 530.

⁵⁶⁵ Fejér: Cod. Dipl. IX. III. 99.

⁵⁶⁶ Uo.

⁵⁶⁷ Memoria Consecrationis Basilicae Strigoniensis, 124.

⁵⁶⁸ R. Kiss István: i.m. 529.

⁵⁶⁹ "... vir honorabilis dominus Johannes archidiaconus de Kykwllew venerabilis in Christo patris domini Nicolai archiepiscopi Strigoniensis in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis, capellanus noster specialis." Magyar Országos Diplomatikai Levéltár /Továbbiakban: MODL/, 5179. sz., vö. Pór: Küküllei János, 10.

⁵⁷⁰ Fekete Nagy: Küküllei János, 122.

mintegy "megköszöni" Küküllei ott végzett munkáját.⁵⁷¹ Arra a kérdésre adott válaszbán, hogy meddig volt káplán, eltérnek a vélemények. Dékáni szerint "... e hivatal csupán ideiglenes alkalmazásszámba ment."⁵⁷² Fekete Nagy Antal mást állít: "... valószínű, hogy ezt a tisztségét Lajos király haláláig viselte."⁵⁷³ Az igazság -- amint az adatokból erre következtetni lehet -- valahol a kettő között van. Első izbeni káplánságára adatokat 1364-ből, 1365-ből⁵⁷⁴ és 1368-ból birunk.⁵⁷⁵ Káplán tehát első izben 1364-től 1368-ig, de legkésőbb Erdélybe távozásáig, 1370-ig volt. Ez természetes is, hiszen Erdélyből nem tudott a király "állandó kísérője és belső embere" lenni. 1370-ben Erdélybe követi Demeter püspököt, új patronusát, aki 1379-ben az esztergomi érseki székbe emelkedett. 1370. július 2-án Küküllei személyesen jelenik meg a kolozsmonostori konvent előtt,⁵⁷⁶ s egy 1371. július 6-án kelt oklevél arról tudósít, hogy Küküllei János Demeter erdélyi püspök általános helynöke./vicarius generalis/.⁵⁷⁷ 1376-ból még van adatunk arra, hogy Küküllei Erdélyben tartózkodik,⁵⁷⁸ viszont mivel ugyancsak 1376-ban Demetert zágrábi püspökké nevezték ki, s adattal nem bizonyítható, hogy Küküllei oda is követte volna, krónikásunk feltételezhetően visszatért az udvarhoz, amit bizonyít az is, hogy Demeter 1379-ig marad a zágrábi püspökségben, míg Kükülleiről 1378. január 13-ról van oklevelünk, amelyben

⁵⁷¹ "... prefati domini Johannis vicarii, quibus sub cancellaria nostra maiori, in cunctisque aliis nostris et regni nostri negotiis..." MODL 5179. sz. Vö. Fekete Nagy: Küküllei János 122.

⁵⁷² Dékáni: Küküllei János, 28.

⁵⁷³ Fekete Nagy: Küküllei János, 118.

⁵⁷⁴ Iványi Béla: A Máriássy-család levéltára, 35--36.

⁵⁷⁵ MODL 6497. sz. Vö. Fekete Nagy: Küküllei János, 118.

⁵⁷⁶ Zimmermann--Werner: Urkundenbuch zur Gesch. der Deutschen in Sieb. II. 350--351.

⁵⁷⁷ Szabó Károly: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai, 144. regesta. Vö. Pór: Küküllei János, 10.

ismét káplánként említik.⁵⁷⁹ Mint káplán szerepel még 1379-
-ben⁵⁸⁰ és 1380-ban,⁵⁸¹ ami végeredményben -- a Kükülleire vo-
natkozó egyre ritkuló adatokat figyelembe véve -- azt is igazol-
ja, hogy másodizbeni káplánságát 1378-tól Nagy Lajos haláláig,
1382-ig számíthatjuk. Hátra van még annak megválaszolása, hogy
meddig volt vicarius. Első alkalommal -- mint láttuk -- 1359-től
1366-ig, másodszor pedig 1379-től /ettől kezdve lett Demeter esz-
tergomi érsek/ -- okleveles adat szerint -- 1383-ig.⁵⁸² Azonban
mivel a következő esztergomi vicariust, Jakab szentgyörgymezei
prépostot 1388. dec. 20-án választották meg, Küküllei vicarius-
sága is eddig számítható,⁵⁸³ 1383-tól mintegy tíz évig nincs a-
dat Kükülleire. Ez azzal magyarázható, hogy az öregedő Küküllei
-- királya halálával -- idegenül érezte magát at udvarban, visz-
szavonult esztergomi kuriájába,⁵⁸⁴ csendesesen élte utolsó éveit.
1393, szept. 15-én még él,⁵⁸⁵ viszont 1394. dec. 10-én már ha-
lott.⁵⁸⁶ Halála e két dátum közé tehető. Ezzel áttekintettük
Küküllei János életrajzát -- természetesen vázlatosan, egyáltalán
nem a teljesség igényével; krónikásunk életének egyéb állomásait
illetően főleg Fekete Nagy Antal tanulmányaira hivatkozhatunk.

⁵⁷⁸ "... magister Johannes archi diaconus... vicarius generalis
in spiritualibus." Teleki-oklevéltár, I. 176.

⁵⁷⁹ "... fidelis et dilecti nostri capellani honorabilis viri do-
mini Johannis archidiaconi de Kykellew..." MODL 6497. sz. Vö.
Pór: Küküllei János, 11.

⁵⁸⁰ Zimmermann--Werner: i.m., II. 487.

⁵⁸¹ Szepesi kpt. Met. Scep. 3. l. 6.

⁵⁸² "Canonicus et Vicarius ecclesie Strigoniensis..." Zichy-ok-
mánytár, IV. 272.

⁵⁸³ Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok, 61.

⁵⁸⁴ Esztergomi lakhelyét Pór Antal határozta meg pontosan, Szá-
zadok, 1910., 122--124.

⁵⁸⁵ Fekete Nagy: Apród János, 21.

⁵⁸⁶ Fekete Nagy: Küküllei János, 123.

Küküllei életrajzát az alábbiakban mi még bővitjük egy pár új, eddig nem ismert adattal. Ezen adatokat régi, nem kellő gondnal átnézett és új oklevél-kiadványokból emeltük ki. Előrebocsátjuk, hogy ezen új adatok végkövetkeztetései sehol sem módosítják lényegbe vágóan a Fekete Nagy által adott, máig legteljesebb Küküllei-biográfiánkat, csupán részletkérdésekben, egy-két ponton világítják meg jobban Küküllei életutját.

Egy adat igazolja a kutatók azon -- általunk is említett -- feltételezését, hogy Küküllei 1352-ben megvált a kancelláriától. Az ezt bizonyító oklevél⁵⁸⁷ 1352. május 20-án kelt Tótselymesi Apród Miklósfia János erdélyi olvasókanonok részére, s átír egy korábbi, 1351. dec. 22-i, Miklósfia János deákról szóló ítéletlevelet. Küküllei tehát legalább 1351. dec. 22-ig litteratus, azaz kancelláriai alkalmazott volt, s a kancelláriából való kilépése 1351. dec. 23-a és 1352. ápr. 20-a közé tehető.

Egy 1381. márc. 14-i⁵⁸⁸ és egy 1382. máj. 16-i oklevél⁵⁸⁹ is megemlékezik Kükülleiről, neve mellett mindkettő csak a főesperesi címet hozza.

Eddigi tudomásunk szerint Küküllei János vicariussága 1388. dec. 20-ig, Jakab vicariussá választásáig tekinthető. Új adatunk arról tudósít, hogy Jakab prépost már 1388. aug. 31-én esztergomi vicarius volt,⁵⁹⁰ 1390. jan. 4-től pedig már Pensauroi Lénárd az esztergomi érsek vicarius in spiritualibus generalis-a.⁵⁹¹

⁵⁸⁷ Iványi Béla: Bártfa szabad királyi város levéltára, I. kötet, 1319--1501., Bp., kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, 1910.

Az eddigi kutatás Küküllei 1383--1393 közötti életére nem tudott adatot felvonultatni. Az új forráskiadás nyomán konstatálhatjuk, hogy Kükülleivel egy 1390-es,⁵⁹² 1391-es⁵⁹³ és 1392-es oklevél⁵⁹⁴ is foglalkozik. Tisztjéül mindhárom esetben a küküllei főesperesség említettetik. Ez közvetlenül is bizonyítja azt az amúgy is nagyon valószínű feltevést, hogy e tisztséget élete végéig viselte. Az oklevelekből az is világos, hogy Kükülleinek 1383-as, feltételezett visszavonulása után sem szakadt meg kapcsolata Erdéllyel, hiszen a háromból két adat /az 1390-es és az 1392-es/ erdélyi kapcsolatokat tételez fel Küküllei János részéről.

Fekete Nagy Antal révén tudjuk, hogy Küküllei már 1394. dec. 10-én halott. Neve halála után -- új kutatásaink szerint -- még kétszer bukkan fel oklevelekben. Az egyik, 1397. nov. 9-én kelt oklevél arról számol be, hogy "Thotselmes-i Miklós fia Balázs fia Miklós, hálából a pereit folyamán kapott testvéri támogatásért és tanácsért, per que ipse a multis et variis necessitatibus et arduis causis causarumque articulis ac inimicorum et adversariorum suorum iaculis megmenekült, Rozgon-i Miklós fiainak: László és Simon mestereknek adja a nagybátyjától, az említett Apród /dictus/ Miklós fiától, János Kykellew-i főesperestől iuridice hozzá került domum suam seu fundum curie in civitate nostra Vissegradiensi in contigua domorum vicinitati condam Petri Zudar bani et honorabilis viri domini Rogerii prepositi ecclesie, de Posoga existentem minden tartozékával et domibus, cellario et edificis in superficie eiusdem habitis et preparatis."⁵⁹⁵ Már ezen oklevél is említi, hogy pereskedés fo-

⁵⁹² Uo., 1827a sz. regesta, 202. old.

⁵⁹³ Uo., 2062. sz. regesta, 229. old.

⁵⁹⁴ Uo., 2414. sz. regesta, 264. old.

⁵⁹⁵ Uo., 5065. sz. regesta, 559. old.

lyik Küküllei János hagyatékáért. Egy 1398. dec. 18-án kelt oklevél a "régóta folyó viszály" végéről, az örökösök megegyezéséről tudósít.⁵⁹⁶ Ez -- jelen ismereteink szerint -- az utolsó, Kükülleiről is megemlékező oklevél.

Mégha Küküllei János élete végéig is viselte a küküllei főesperes címet, ez csak 1393--1394-ig terjedt. Ezért érthetetlen, hogy a következő küküllei főesperesről, Pásztói Lászlóról csak 1400-tól, 1400. május 29-től van tudomásunk.⁵⁹⁷ Ennek magyarázatára a jelen oklevéltár egy másik kötetének Név- és tárgymutatója ad "tippet": "Küküllő-i Jfőesperes l. Pásztói László; 1400 előtt János."⁵⁹⁸ E János csak Küküllei /Tótsolymosi Apród/ János lehet /de ő már 1394. dec. 10-én halott!/, ugyanis 1394--1400 között sem János, sem más nevű küküllei főesperesről nem adnak tudósítást az oklevelek. A Név- és tárgymutató összeállítója itt tévedhetett. Azt tartjuk a legvalószínűbbnek, hogy 1393--1394 és 1400 között a küküllei főesperesi "szék" betöltetlen volt.

3. KÜKÜLLEI JÁNOS KRÓNIKÁJA

Mint már említettük, Küküllei munkája eredetiben nem maradt fenn. Három krónika őrizte meg számunkra: Thuróczi krónikája, illetve a Budai és a Dubnici krónika. Thuróczi műve annyiban különbözik lényegesen a másik kettőtől, hogy közli Küküllei nevét a krónika címében /Pars tertia Chronicae Hungarorum de Ludovico Rege: Incipit prologus in tertiam partem Chronicae Hungarorum a Ioanne Archidiacono de Kikullew compositam./, valamint

⁵⁹⁶ Uo., 5622. sz. regesta, 619. old.

⁵⁹⁷ Zsigmondkori Oklevéltár II. /1400--1410/, Első rész /1400--1406/. Összeáll.: Mályusz Elemér, Bp., Akadémiai Kiadó, 1956., 300. regesta, 38. old.

⁵⁹⁸ Zsigmondkori Oklevéltár II. /1400--1410/, Második rész /1407--1410/. Összeáll.: Mályusz Elemér, Bp., Akadémiai Kiadó, 1958., 541.

Küküllei előszavát. A Budai és Dubnici krónika a szerző neve, előszava és a mű címe nélkül közli Küküllei munkáját. A két krónika kompilátora "... plágiumot követett el, amennyiben az általa ismert szerző nevének elmellőzésével öntudatosan és célzatosan elsajátította a Küküllei munkáját, s miként kezdetét, úgy végét sem különítette el a megelőző és következő szövegtől."⁵⁹⁹

A kutatás több évtizedes munkával komoly eredményeket ért el a krónika egyes részei elemzésében, keletkezésük időpontjának megállapításában. Már Steinherz észrevette,⁶⁰⁰ hogy Küküllei munkája a megírás időpontja és a jelleg tekintetében két, egymástól élesen elkülöníthető részre oszlik. Egyébként ezt maga Küküllei is megmondja. A 25. fejezet ugyanis így zárul: "Cetera scribenda vel narranda illis relinquo, qui plura sciunt quam hic scripta sunt de gestis eius, tam prosperis quam adversis scribere vel tractare."⁶⁰¹ Az első huszonöt fejezet 1342-től 1352-ig tárgyalja a magyar történelmet -- a szó klasszikus értelmében -- krónikaszerűen. Steinherztől Dékániig a kutatók az első rész -- azaz az első huszonöt fejezet -- megírását 1352-re datálták. R. Kiss István a 3. fejezetben található kormeghatározó adatból kiindulva⁶⁰² 1363-ra teszi a keletkezés idejét. Ezt több más tényező is bizonyítja. Ugyanis Steinherztől Dékániig a szerzők figyelmen kívül hagyták Küküllei egy fontos utalását,⁶⁰³ s Kükül-

⁵⁹⁹ Budai Krónika, Bp., 1900. /facsimile kiadás/ Fraknói Vilmos bevezető tanulmánya, 14.

⁶⁰⁰ Steinherz: i.m. 253.

⁶⁰¹ Schwandtner: SRH I. 233.

⁶⁰² Uo. 217. "Alexander Waivoda Transalpinus... ab illo tempore fidelitatem conservavit." Nicolae Alexandru Bazarab 1364. nov. 16-án halt meg, az első részt tehát ezelőtt írta Küküllei.

⁶⁰³ "... rerum gestarum seriem... praepedientibus intervallis temporum disserere non potui..." Schwandtner: SRH I. 232.

leinek a kancelláriából 1352-ben történt kilépésével magyarázták a mű hirtelen befejezését. Helyes Fekete Nagy Antal következtetése,⁶⁰⁴ amely minden kétséget kizáróan bizonyítja az első rész 1363-ban történt keletkezését, ti. hogy a király 1365. dec. 30-án megjutalmazta János küküllei főesperest, esztergomi vicariust és káplánt a -- több mint egy évtizede lezajlott -- nápolyi hadjáratok alatt szerzett érdemeiért.⁶⁰⁵ Ez csakis úgy érthető, ha feltételezzük, hogy Küküllei bemutatta királyának krónikáját, amelynek tekintélyes része foglalkozik éppen a nápolyi hadjáratokkal.

Az első rész Küküllei je, bár évszámok nélkül -- általában Küküllei hadilábon áll az évszámokkal --, de mégis annalisztikusan tárgyalja az eseményeket. Van azonban ennek a huszonöt fejezetnek egy nagy érdeme, ami kiemeli, különös fontosságot kölcsönöz neki. "Küküllei történetírásával kezdődik az a fordulat, melyben a velencei történetírás módszerének elfogadását láttuk, vagyis a dokumentumok, oklevelek, misszilizsek felhasználásának módszerét."⁶⁰⁶ Bár Trencsényi-Waldapfel Imre cáfolja a velencei hatást /ő francia példákat, műfaji előzményeket sorakoztat fel/, az idézet summája igaz, Küküllei az első magyar történetíró -- Kálti Márk mellett --, aki okleveleket, misszilizseket használ fel művében, sőt, egyszerűen oklevélszövegeket másol át krónikájába.⁶⁰⁷ Hallatlanul érdekes viszont az, hogy a 26. fejezettől megszűnik Küküllei okleveleket használni, amiből joggal következtethetünk arra, hogy műve második részének /26--55. fej./ írásakor távol volt a kancelláriától. Az is

⁶⁰⁴ Fekete Nagy: Küküllei János, 119.

⁶⁰⁵ Iványi Béla: A Máriássy-család levéltára, 35.

⁶⁰⁶ Kardos Tibor: A magyar humanizmus kezdetei /Pannónia-könyvtár 20./, Pécs, 1936., 40.

⁶⁰⁷ Pl. Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 760. -- Schwandtner: SRH I. 233.

érdekes, hogy a 26. fejezetben -- éppen a 25. fejezet utolsó, már idézett mondata után! -- semmitmondó frázissal folytatja történetét.⁶⁰⁸ Fel kell viszont itt vetnünk egy kérdést, amit a Küküllei-kutatás gazdag irodalma nem tett meg, azt ti.: mi a magyarázata annak, hogy Küküllei 1363-ban csak 1353-ig viszi a magyar történelmet, azaz miért áll meg 1363-ban 1353-nál? Egy biztos: nem a "nonum prematur in annum" horatiusi elvét érvényesítette. Magyarázható azzal, hogy "jegyzetei" csak 1352-ig voltak, amíg a kancelláriában dolgozott, s mikor elszakadt onnan /Aradra, majd Egerbe került/, távol a királyi udvar pezsgésétől nem folytathatta a "jegyzeteket" az eseményekről egy később megírandó mű számára. Magyarázható azzal is, hogy amikor káplán lett, s így megszűnt a kancelláriában viselt notariusi tiszte, mivel elszakították az oklevelektől, sürgősen és sietve befejezte művét ott, ahol éppen tartott /1352-ben/. Kápláni kinevezésével automatikusan megszűnt kancelláriai hivatalnok, notarius lenni, mint káplánt viszont először egy 1364. jan. 25-én kelt oklevél említi.⁶⁰⁹ Ez az adat pedig egybevégt R. Kiss István kutatásának eredményével, hogy ti. 1363-ban írta műve első részét. Véleményünk szerint ez elfogadható.

A második rész /26--55. fej./ keletkezésének idejét már Steinherz körvonalazta egy, a krónikában található utalás-szerű kormeghatározó adat segítségül vételével. Maga Küküllei jegyzi meg, hogy e rész akkor íródott, amikor Mária és Zsigmond "nunc conregnant".⁶¹⁰ A krónika 26--55. fejezete tehát 1387. márc. 31-e /Zsigmond megkoronázása/ és -- elvileg -- 1395. május 17-e /Mária halála/ között készült. A krónika első részét a má-

⁶⁰⁸ Uo. 233. "His itaque gestis et expeditis, ad propositum ceptae materiae... est necessario redeundum."

⁶⁰⁹ MODL 5179. sz. Vö. Pór: Küküllei János, 10.

⁶¹⁰ Schwandtner: SRH I. 246.

sodikkal összevetve, sok figyelemre méltó különbséget vehetünk észre. A legfontosabb az, hogy míg az első részben krónikát olvasunk, addig a második részben az összetartozás jegyeit érvényesítő, tárgykörök szerint csoportosított korrajzzal van dolgunk. A második részben mintha más Kükülleivel állnánk szemben. Míg az első részben többször támaszkodik vagy hivatkozik oklevelekre /14., 15., 18., 22., 24., 25. fej./, a második részben ennek nyoma sincs. Az 1--25. fejezet kifogástalan kronologikus sorrendben tárgyalja az eseményeket, a 26--55. fejezetekben -- túl az események tárgyi csoportosításán -- hiányzik a kronológia. Ezekhez járul még az, hogy Küküllei a 25. fejezettel lényegében egyszer már lezárta munkáját. /A második rész első -- azaz 26. -- fejezetében nemhogy az előző lezárás részletességével, de még utalásszerűen sem közli a folytatás tényét, esetleg okát./ Ezek súlyos érvek, s talán ilyenformán nem szükségtelen feltenni a kérdést, Küküllei írta-e a Thuróczi által Kükülleinek tulajdonított munka egészét. Ennek eldöntése nehéz probléma, pusztán tartalmi szempontból történő vizsgálata nem visz eredményre. Itt hívjuk majd később segítségünkre a formai elemzést, a stilusvizsgálatot.

Mielőtt e probléma tartalmi vonatkozású taglalására rátérnénk, szükséges alaposabban szemügyre vennünk a második részt. Körültekintő elemzés után észrevehető, hogy a második rész 39. és 40. fejezete között törés, szakadás van. A 26--38. fejezetek Nagy Lajos háboruit, mondhatnók "külpolitikáját" tárgyalják 1351 és 1371--1372 között, míg a 40--55. fejezetek "belpolitikai problémákkal" foglalkoznak. Ez önmagában még nem bizonyít semmit, illetve csupán a már említett tárgykör szerinti csoportosítást, de más, nyomos érvek arra mutatnak, hogy a második rész /26--55. fej./ nem egységes, nem egy időpontban keletkezett. Az itt kifejtendő csirájukban már R. Kiss Istvánnál is megtalál-

hatók. "A második rész nem folytatólagosan készült"⁶¹¹ -- írja, de R. Kiss nem eszerint tárgyalja Küküllei munkáját, egyáltalán nem is részletezi vagy bizonyítja tételét.

Érdekes és hasznos alaposabban szemügyre venni a 39. fejezetet. Ez a fejezet összegzi Nagy Lajos háboruit, jellemzi magát a királyt. Így zárja fejezetét: "Hic pius in religione Catholica, in pauperes munificus, jura servavit Ecclesiarum, et Ecclesiastica officia plurimum honoravit."⁶¹² Ez a mondat a leghalmozabb kapcsolatot mutatja a 40--55. fejezetek tartalmával, az un. "belpolitikai kérdések" tárgyalásával, amelynek tulajdonzó többségét a király egyházi jellegű tevékenysége tölti ki /De Constructione Claustrum in Noztre, De fundatione duarum cappellarum stb./. Már maga az a tény, hogy egy fejezet végén megjelöli a következő fejezetek tartalmát, bizonyíték lehet arra, hogy ezek a részek /adott esetben tehát a 39., illetve a 40--55. fej./ egy időpontban keletkeztek. Ezt azonban más tény is bizonyítja. A 40. fejezet szolgáltat először biztos adatokat arra, hogy megírásakor Nagy Lajos már nem élt. Vitathatatlan, hogy Küküllei itt már halott királyáról beszél /suo sub regimine, suo tempore/. Ugyancsak Lajos király halála után keletkezhetett a 39. fejezet is. Ezt -- Küküllei különben is ebben rendkívül megbízható és pontos! -- ígehasználatát is bizonyítja. "Item ipse Rex prudens et largus admodum fuit, et bella multa feliciter gessit, multaque regno suo recuperavit."⁶¹³ Így, praes. perf.-os ígealakot használva, az elhunytakról szoktak írni. Egyébként is e résznek kétségtelenül nekrológ-ize van. Ezzel tehát bizonyítani próbáltuk, hogy a 39. fejezet akkor keletkezett, amikor a 40--55. fejezetek, azaz Nagy Lajos halála után, 1387 és -- el-

⁶¹¹ R. Kiss István: i.m. 521.

⁶¹² Schwandtner: SRH I. 241.

⁶¹³ Uo.

vileg -- 1395 között.

Véleményünk szerint tehát az 52. fejezetben előforduló "qui nunc conregnant" utalás nem az egész második részre /26--55. fej./, hanem csak annak második felére /39--55. fej./ vonatkozik. Ezt legfőképpen azzal támaszthatjuk alá, hogy a 26--38. fejezetekben semmi nem utal arra, miszerint Nagy Lajos már e rész írásakor is halott volna. Ezt szinte a bizonyosság erejével támasztja alá a 40. fejezetben olvasható "annectantur" ige. Folyamatos írásnál kevésbé tételezhető fel egy ilyen jellegű megoldás: e szó az újra-folytatásra utal.

Ezek után meg kell határoznunk, hogy mikor keletkezett a 26--38. fejezet. Még említi 1371-es eseményt, sőt egyik adatát /"... qui... ad propria reversi fuerunt."⁶¹⁴/ 1372. februárjára tehetjük. Ezek szerint művének e része 1372 és 1382 között íródott. Ezt a meglehetősen tág határok között mozgó időszakot maga Kükküllei egyik kormeghatározó adatával szűkíti le: "... ad instantiam summorum Pontificum Romanorum, Innocentii, Gregorii, et Urbani V. beatae memoriae..."⁶¹⁵ Nem képezheti vita tárgyát, hogy a "beatae memoriae" kifejezés mindhárom pápára vonatkozik. Ezt bizonyítja még az is, hogy a pápák Kükküllei által adott sorrendje kronologikailag hibás. A helyes felsorolás ugyanis ez lenne: VI. Ince /1352--62/, V. Orbán /1362--70/ és XI. Gergely /1370--78/. Ez a sorrendi tévedés jelentheti Kükküllei memóriájának a nagyobb időtávlatból fakadó pontatlanságát is, amit egyébként a krónika jelen részének kronológiátlansága is bizonyít; de kifejezhetette ezzel Kükküllei azt is, hogy a pontos sorrend talán nem is lényeges, hiszen már mindhárman meghaltak. Érdekes, hogy csak Orbánt jelöli meg sorszámmal. Ez nem lehet véletlen, hiszen pl. VI. Ince pápáról is közvetlen tudomása volt Kükkülleinek, a

aa
⁶¹⁴ Uo. 239.

⁶¹⁵ Uo. 236.

25. fejezetben meg is említi egy sor konkrét eseménnyel kapcsolatban. /A 4. fejezetben VI. Kelemen ugyancsak sorszámmal szerepel./ Orbán sorszáma feltétlenül Küküllei pontosságát mutatja, el akarja különíteni attól az Orbán pápától, aki műve megírásakor még nem "beatae memoriae", tehát él. Ez pedig az 1378. ápr. 9-én trónra lépő VI. Orbán pápa. /Ince és Gergely sorszáma azért nem kellett kitennie Kükülleinek, mert ezeket nem közvetlenül követte névrokonuk.⁶¹⁶/ Ilyen módon sikerült tehát szükítenünk a 10 éves időközt /1372--82/, s Küküllei krónikája e részének /26--38. fej./ keletkezési idejét 1378. ápr. 9. /Orbán trónra lépte/ és 1382. szept. 10. /Nagy Lajos halála/ közé tehetjük. V. Orbán pápa sorszámaról mint kormeghatározó adatról inémt adott fejtegetésünket, fejtegetésünk helyességét maga Küküllei támasztja alá és erősíti meg. A 32. fejezetben Albert, osztrák herceg /1330--1358/ neve mellé kiteszi az idősebb /antiquus/ jelzőt, hogy elkülönítse a műve e része -- s még az utolsó része -- megírásakor is élő "fiatalabb" Alberttől /1365--1395/. Megállapítottuk tehát, hogy krónikájának e részét VI. Orbán uralkodása, pápasága alatt írta Küküllei. Ez viszont még nyitva hagy egy eshetőséget, hiszen VI. Orbán 1378. ápr. 9-től 1389. okt. 15-ig ült Szt. Péter trónján. Küküllei művének, annak utolsó részének /39--55. fej./ keletkezési ideje -- mint látni fogjuk -- legkésőbb 1388. aug. 31-ig számolható, s VI. Orbán pápa még ekkor is élt. Utoljára felmerülhet a kétely, indokolt-e a megírás időpontja alapján a krónika második részét /26--55. fej./ két részre osztani, mint ahogy fentebb tettük. Ez iránti kétségünket a 35. fejezet teljesen eloszlatja. Ebben Lajos királynak IV. Károly császár elleni hadjáratát mondja el. Feltűnő, hogy Küküllei János Károlyt, az ellenséget erősen melioratív jelzővel ruházza fel /clarissimus princeps/. Ez azt mutatja, hogy e fejezet -- azaz

⁶¹⁶ VII. Ince /1404--1406/, XII. Gergely /1406--1409/

e rész -- megírásakor már volt bizonyos kapcsolat a cseh és a magyar királyi udvar között, történetesen Mária és Zsigmond eljegyzése /1372. febr. 20-án/. Ha viszont 1387--88-ban írta volna az egész második részt /26--55. fej./, szinte biztosak lehetünk abban, hogy e fejezet be sem került volna Küküllei krónikájába, hiszen a "most együtt uralkodó" /nunc conregnant!/ királyi párra, Máriára és Zsigmondra nem vetett volna jó fényt annak a ténynek a közlése /"... posterorum notitiae duxi commendanda..."⁶¹⁷ -- írja az előszóban Küküllei!/, hogy apáik egymás ellen hadakoztak még.

Ily módon tehát a bizonyosság erejével állíthatjuk, hogy a 26--38. fejezetek 1378 és 1382 között keletkeztek. Ezt az időpontot azonban még tovább lehet szűkíteni. Küküllei -- mint ismeretes -- legkésőbb 1377-ben visszatért Erdélyből, hiszen egy 1378. jan. 13-án kelt oklevelünk már ismét káplánnak nevezi.⁶¹⁸ Küküllei 1377--78-tól újból az udvarban van, tehát tudomása kellett hogy legyen Károly császár, Mária leendő apósa haláláról. Ha ezután írta volna a 26--38. fejezeteket, feltételezhetően nem mulasztotta volna el, hogy az idézett 35. fejezetben Károly neve mellé kitegye a "beatae memoriae" jelzőt. IV. Károly 1378. nov. 29-én halt meg, tehát Küküllei műve e részét 1378. ápr. 9. /XI. Gergely halála/ és 1378. nov. 29. /IV. Károly halála/ között, vagyis mindenképp 1378-ban írta. Ezt támogatja még az az érv is, hogy nem említi meg a IV. velencei háborút, amelyről mint káplánnak közvetlen értesülései lehettek. Leszögezhetjük tehát, hogy krónikája -- most már bátran mondhatjuk -- második részét /26--38. fej./ 1378-ban az udvarban írta.

Itt, e résznél még számos problémát, kérdést kell megválaszolni. Mi adott "ihletet" Kükülleinek, hogy eredetileg le-

⁶¹⁷ Schwandtner: SRH I. 215.

⁶¹⁸ MODL 6497. sz. Vö. Pór: Küküllei János, 11.

zárt krónikáját folytassa? Miért nem használ okleveleket? Mi magyarázza e rész kronológiátlanságát? Miért szakítja meg a cselekményt 1371--72-vel? Miért nem zárja le krónikáját? Az első kérdésre adandó válasznál Pór Antal -- szerintünk tökéletesen helytálló -- véleményét idézzük: "Alkalmat műve folytatására -- alig van kétség benne -- Fraknói Vilmos érsek testvére szolgáltatott..., aki neki a második velencei háború változatait elmondotta, valószínűleg egyenesen azért, hogy ezt történeti művébe felvegye."⁶¹⁹ Egészítsük ki ezt azzal: magában Kükülleiben is bizonyára megvolt a végy, hogy az 1352--78-as évek eseményeit leírja, továbbvigye krónikáját. Tamás vitéz szerepét a krónika folytatásában kétségtelenül bizonyítja az, hogy e részben a II. velencei háború a legrészletesebben, legélénkebben megírt esemény, a szentanut érezzük mögötte, sőt, maga Tamás vitéz -- olykor a király rovására -- többször is megjelenik a színen. Már említettük, hogy Küküllei 1364-ben megvált a kancelláriától, az okleveles gyakorlattól, attól a lehetőségtől, hogy közvetlenül nyomon követhesse az eseményeket, s ez még 1378-ban is érezteti hatását. Az 1378-ban írt 13 fejezet közül 9 foglalkozik 1364 előtti eseményekkel; azt mondhatnók, Küküllei még 1378-ban is "abból él", amit 1364-ben, illetve 1364-ig a kancelláriában megtudott. Csak 4 fejezet /34., 36., 37., 38./ tartalmazza a 64--71-es évek legfontosabb mozzanatait /Lajos király bulgáriai, morvaországi, havasalföldi hadjárata és lengyel királlyá koronázása/, s ebből is 3 egészen szüksézszerű, annalisztikus bejegyzéshez hasonló, pusztán a tény közlésére szorítkozik. Miért nem kutatott 1378-ban oklevelekben krónikásunk? Küküllei ekkor már nem szürke kancelláriai litteratus, hanem befutott ember, a király "hűséges és szeretett Képlánja",⁶²⁰

⁶¹⁹ Uo. 100--101.

⁶²⁰ "... fidelis et dilecti nostri capellani..." MODL 6497. sz.
Vö. Pór: Küküllei János, 11.

Demeter püspök, a leendő érsek kegyeltje, aki -- mint Fekete Nagy Antal helyesen állapítja meg⁶²¹ -- felülről nézi az eseményeket; azt mondhatjuk tehát, ennek a Kükülleinek már "nincs szüksége" arra, hogy a kancellária egyre gyarapodó oklevelei között turkáljon egy-egy adatért, mint tette műve első részének írásakor, 1363--64-ben. Ezért van az, hogy Küküllei -- ilyenformán -- memóriájára támaszkodik /ezt a mű második része meg is sinyli/, s kénytelen a kancelláriától, az oklevelektől -- léleken -- távol, konkrét adatok hiányában csoportosítani az eseményeket, kénytelen krónikairóból koriróvá, memoire-iróvá válni. Szemben az előző kutatásokkal azt is megállapíthatjuk, hogy Küküllei e részben is törekedett a kronológia megtartására, amit e rész egymást követő fejezeteinek időrendjei, időpontjai tendenciózusan bizonyítanak, de ez nem sikerült, pusztán a memóriájára támaszkodva nem is sikerülhetett. Küküllei 1378-ban 1371--72-vel zárja le a cselekményt. Miért? Mint ismeretes, 1370-ben Demeter püspökkel együtt Erdélybe távozott, s csak 1377-ben /esetleg 1378 legelején/ tért vissza az udvarhoz. Műve e részéből éppen ezért az erdélyi tartózkodása idején történt, nem is jelentéktelen események hiányoznak /a III. velencei háború,⁶²² az esetleges törökellenes kereszteshadjárat,⁶²³ a lengyel hadjárat⁶²⁴/. A magyarázat önként adódik. Küküllei vagy nem vett anyyi fáradságot magának, hogy ezeknek utána nézzon, vagy pedig az induló IV. velencei háború kezdetén úgy gondolta, hogy majd későbbi időpontban, megvárván a IV. velencei háború kimenetelét is, tárgyalja, összegezi ezeket. Ennek alapján azt kell megállapíta-

⁶²¹ Fekete Nagy: Küküllei János, 122.

⁶²² Pór Antal: Nagy Lajos, Bp., 1892. /Magyar Tört. Életrajzok VIII./, 479.

⁶²³ Uo. 399.

⁶²⁴ Uo. 467.

nunk, hogy Küküllei, bár 1378-ban új részt csatolt krónikájához, nem zárta le azt. Igazolja ezt teljes mértékben az is, hogy a 38. fejezet végén -- szemben a 25. fejezettel -- semmi ilyen jellegű megjegyzés nincs. A tartalmi érvek tehát nem zárják ki azt a feltételezést, hogy a krónika 1--38. fejezeteinek szerzője egy író, Küküllei János.

Hátravan még a harmadik rész, a 39--55. fejezetek vizsgálata. A 39. fejezetről fentebb már szóltunk, de nem felesleges más megállapításokkal kiegészítenünk. Már Pór Antal észrevette, hogy sok fontos külpolitikai esemény, így a III. és IV. velencei hadjárat is hiányzik Küküllei krónikájából.⁶²⁵ Miért? Már említettük, hogy Küküllei 1378-ban, a 38. fejezet megírásával abbahagyta az írást, de nem zárta le krónikáját. Bizonyára még további kiegészítésekre, így a III. és IV. velencei háború történetének megírására gondolt. Hogy ezt miért nem váltotta valóra, az -- minden bizonnyal -- azzal magyarázható, hogy a győztes IV. velencei hadjáratot lezáró turini békét gyorsan követte Nagy Lajos halála, s a "királynak 1382-ben bekövetkezett halálával Kükülleinek az udvarnál betöltött tisztségei is megszűnnek."⁶²⁶ Krónikásunk 1363-ban a királyi székhelyen, Visegrádon vásárol házat,⁶²⁷ ez pályája emelkedését jelzi, 1380-ban pedig -- mintegy érezve karrierje hanyatlását -- Esztergomban.⁶²⁸ Az öregedő Kükülleit 1382, királyának halála után nem annyira világi dicsősége érdekli, mint inkább ájtatossága, szemlélődő élete /contemplativa vita/. Itt párhuzamot vonhatunk Nagy Lajos és Küküllei János élete alakulása között. A király élete végén az ég és ön-

⁶²⁵ "A III. és IV. velencei háborút kifelejtí... mintegy beleunva a háborúk részletes felsorolásába." Pór: Küküllei János, 101.

⁶²⁶ Fekete Nagy: Küküllei János, 122.

⁶²⁷ MODL 5214--5. sz. Vö. Pór:Antal: i.m., Századok, 1909., 423.

⁶²⁸ Pór Antal: i.m., Századok, 1910., 122--124.

maga felé fordult, s ugyanezt figyelhetjük meg krónikásánál is, akinek elfáradását még jobban színezi, a világitól való elfordulását még inkább mélyíti királya halála, a földi dicsőség mulandóságának érzése. Ezért van az, hogy Küküllei a 39--55. fejezetekben szívesebben ír a lövöldi klostromról és az aacheni kápolnáról, mint a velencei hadjáratokról. Ha igaznak vesszük Pór Antal feltételezését,⁶²⁹ hogy ténylegesen 1380-ban már át is költözött Esztergomba, az okfejtés még kézenfekvőbb. Ugyanis itt a IV. velencei hadjáratról még kevesebb adat állhatott rendelkezésére, mint Visegrádon. Pór Antal eme feltevését az is igazolja, hogy utoljára 1380-ban említik okleveleink mint káplánt. /Ily módon második izbeni káplánságát 1378-tól csak 1380-ig számíthatjuk./ A "kifelejtett" velencei hadjáratok azonban mégis benne vannak a krónikában, ugyanis a 39. fejezet egy mondattöredéke /"... et bella multa feliciter gessit, multaque regno suo recuperavit."⁶³⁰ /feltétlenül ezekre is vonatkozik. A 39. fejezet tehát -- a részletezés helyett -- általános összegzése Lajos háborúinak, s az átmenetet képezi a 40--55. fejezetek témájához. Az eddigiek fényében módosítanunk kell Trencsényi-Waldapfel Imre véleményét, mely szerint "Küküllei teljességre törekszik a király tetteinek elbeszélésében éppen úgy, mint jellemzésében."⁶³¹ Az, aki -- mint láttuk -- 10 év eseménytörténetét egyszerűen "kifelejti" /persze nem erről van szó!/, az nem törekedhet teljességre a király tetteinek elbeszélésében, s az, aki nem tudja központba állítani a királyt, mert hol Miklós vajda, hol Tamás vitéz kerül a király rovására előtérbe, az nem törekedhet teljességre jellemzésében sem.

A 40--55. fejezetek tartalom szempontjából erősen elüt-

⁶²⁹ Pór: Küküllei János, 12.

⁶³⁰ Schwandtner: SRH I. 241.

⁶³¹ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h., 210., 32. jegyz.

nek az előzőktől. Az utolsó 16 fejezet "belpolitikai kérdésekkel" foglalkozik, s itt igazat kell adnunk Trencsényi-Waldapfel Imré-nek /"A műnek feltűnően nagy részét foglalják el Nagy Lajosnak és híveinek egyházi alapításai..."⁶³²/, azzal a kiegészítéssel, hogy ezeket az egyházi alapításokat mind a 40--55. fejezetekben találjuk. Itt van szó kolostorok, kápolnák alapításáról, Szt. Pál re-mete testének hazahozataláról⁶³³ stb. Alaposan meg kell tehát vizsgálnunk, vajon Küküllei volt-e a szerzője ezen utolsó rész-nek is.

Ennek eldöntésében az előszó segít a legtöbbet. Ezt -- mint említettük -- csak Thúróczy krónikája őrizte meg. Az előszó keletkezésének pontos meghatározása egy csapásra megoldhat minden problémát. Itt, az előszóban találjuk a mű megírására nézve a legfontosabb körmeghatározó adatot. Ezt olvashatjuk: "...ego, Joannes, nunc Archidiaconus de Kikellew, in Ecclesia Transilvana, Vicarius Strigoniensis in spiritualibus generalis, tunc, licet indignus, suorum secretorum notarius..."⁶³⁴ Feltételezhető, hogy az előszó a három rész valamelyikének megírásakor került a krónika elé. Bennünket adott esetben a "nunc" érdekel, mert ez megadja az előszó keletkezésének idejét.

Küküllei 1355-től élete végéig főesperes volt, ez tehát nem körmeghatározó adat. Mikor volt esztergomi vicarius? Első ízben -- mint láttuk -- 1359-től 1366-ig, másodszor 1379-től 1388. aug. 31-ig. Ez sem visz túlságosan közel a probléma megoldásához, bár az 1378-as dátum /a krónika második részének megírási időpontja/ elesik, tehát az előszót nem a 26--38. fejezetek elkészítésekor írta meg. A továbbiakban két negatív tény, azaz adatok hiánya

⁶³² Trencsényi-Waldapfel: Küküllei János, 35.

⁶³³ Részletesebben lásd Zákonyi Mihály: A Buda melletti Szent-Lőrinc pálos kolostor története /Művelődéstörténeti Értekezések 50./, Bp., Athenaeum, 1911., 25--27.

⁶³⁴ Schwandtner: SRH I. 215.

mutatja az utat. Okunk van feltételezni, hogy Küküllei akkor írta az előszót, amikor

- a/ nem volt káplán, mert különben ezt a kitüntető címet is tisztségeihez csatolta volna;
- b/ nem volt /titkos/ jegyző /notarius/, mert akkor a "nunc"-hoz kapcsolta volna a maga notariusi címét és nem a "tunc"-hoz.

Mikor volt káplán? Először 1364--1368, másodszor 1378--1380 /? 1382/ között. Az 1378-as dátum /és a második résszel való egykorúság/ tehát itt is elesik, hiszen a 26--38. fejezetek írásakor, 1378-ban káplán volt. Mikor volt titkos jegyző? 1347 és 1364 között. Ez eldönti a problémát. Elesett annak a lehetősége is, hogy az előszó 1364 körül, tehát az 1--25. fejezetek megírása idején került volna a krónika elé. /Ugyanis ha pl. 1363-ban írta volna az előszót, akkor "nunc: notarius", ha viszont 1364-ben írta volna, akkor "nunc: capellanus, tunc: notarius" állna címei között./ Ezzel bizonyítottuk, hogy az előszó a 40--55. fejezetek megírásakor keletkezett. Ez viszont módot ad arra is, hogy az utolsó rész megírásának tág időközét /1387--94/ szűkítsük.⁶³⁵ Mivel az előszóban még vicariusnak nevezi magát, s vicariussága legfeljebb 1388. aug. 31-ig számítható -- az előszót s a krónikája befejező részét alkotó 39--55. fejezeteket 1387. márc. 31. és 1388. aug. 31. között fejezte be. Ezzel kronologailag, részint tartalmilag bizonyítottuk azt is, hogy a Thuróczy által Kükülleinek tulajdonított krónika valóban egy egység és Küküllei munkája. Ezt a bizonyítást azonban még a formai elemzéssel, a stilusvizsgálattal -- később -- kontrollálni fogjuk.

A krónika egyes, a megírás időpontja tekintetében különböző részeinek szétválasztása, a megírás időponti meghatározása után még egy problémával kell foglalkoznunk részletesebben.

⁶³⁵ Fekete Nagy: Küküllei János, 123.

Küküllei az előszóban megemlíti, hogy művét négy részre osztotta /"... in quatuor particulas, ut infra, de qualibet particula per se posita, clarius apparebit, dividendo seu distinguendo!"⁶³⁶/ ez a felosztás azonban magából a Thuróczinál, a Budai és a Dubnici krónikában fentmaradt szövegből evidensen -- ahogy ezt Küküllei igéri -- nem tűnik ki. Először Dékáni Kálnán kísérelte meg a krónika partikulákra való osztását. Dékani a következő részeket különböztette meg:

1. rész: I. és IV. fejezet
2. rész: II--III., illetve V--XXXIX. fejezet
3. rész: XL--LI. fejezet
4. rész: LII--LX. fejezet.⁶³⁷

R. Kiss István is tett kísérletet a négy partikula elkülönítésére. Ő így okoskodott:

1. rész: I--VIII. fejezet
2. rész: IX--XXV. fejezet
3. rész: XXVI--XXXIX. fejezet
4. rész: XL--LV. fejezet /"A negyedik részecske már toldalék."/.⁶³⁸

A felosztásnál mind Dékáni, mind R. Kiss hibát követett el. Dékáni felosztása -- véleményünk szerint -- indokolatlan fejezet-cseréje, R. Kissé pedig az 1--25. fejezetek egységének megbontása miatt nem fogadható el.

A felosztásnál a három különböző időpontban megírt részt -- úgy véljük -- a megírás időpontja, de főleg a jelleg különbözősége alapján három partikulának is felfoghatjuk. A negyedik részt tehát e három rész valamelyikébe elrejtve kell megtalálnunk. R. Kiss ezt a partikulát a krónika első részének /egy-

⁶³⁶ Schwandtner: SRH I. 215.

⁶³⁷ Dékáni: Küküllei János, 27.

⁶³⁸ R. Kiss István: i.m. 532.

uttal megírási egységének, 1--25. fej./ felosztásával hozta létre. Ez azonban nem indokolt, hiszen éppen ez a rész a legegységesebb tartalmi szempontból is, a kronológia következetes alkalmazása terén is. Ugy szintén hiábavaló fáradozás lenne a második rész /26--38. fej./ valamiféle felosztása is. Ez a 13 fejezet is egységes éppen e nagyolt eseménytörténetét s a cselekmény kronológiátlanóságát tekintve.⁶³⁹ A krónika utolsó részének /39--55. fej./ 51. és 52. fejezete között viszont húzhatunk még egy határvonalat. A 39--55. fejezetek a tényleges "belpolitikai kérdésekkel", az 52--55. fejezetek pedig Lajos király családi ügyeivel /feleségei, gyermekei, utolsó napjainak békéje és nyugalma, szemlélődő élete, halála és eltemetése/ foglalkoznak. Mivel a krónikában más, elválasztásra önként adódó rész nincs, így ezt vagyunk kénytelenek elfogadni. Ilyenformán a Küküllei által említett, de fel nem tüntetett négy partikulát az alábbiakban rekonstruálhatjuk:

1. partikula: 1--25. fejezet
2. partikula: 26--38. fejezet
3. partikula: 39--51. fejezet
4. partikula: 52--55. fejezet.

E felosztás helyessége erősen valószínű, mert a megírás különbözősége révén nyert fejezeteket egybeveti s kiegészíti a jellegben különböző résszel /51--55. fej./.

Trencsényi-Waldapfel Imre⁶⁴⁰ nagy érdeme, hogy megnyugtatóan tisztázta Küküllei krónikájának világirodalmi előzményeit, kimutatta Kardos Tiborral szemben,⁶⁴¹ hogy nem olasz, hanem francia hatás mutatható ki a műben. "Kétségtelen, hogy ismerte

⁶³⁹ Bár tendenciájában e résznél is megfigyelhető a kronológiára való törekvés.

⁶⁴⁰ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h.

⁶⁴¹ Kardos Tibor: A magyar humanizmus kezdetei /Pannonia-könyvtár 20./, Pécs, 1936., 39--40.

/ti. Küküllei/ egyik-másik híres külföldi uralkodói életrajzot, talán legtöbbjük közös mintáját, a középkori műfajt a római Suetonius császár-életrajzainak mintájára megteremtő Einhart Nagy Károly-életrajzát is, és minden bizonnyal Szent Lajos francia király valamelyik latin nyelvű életrajzát, talán Guillelmus de Nangiaco művét, vagy, ami még valószínűbb, ennek egy forrását!"⁶⁴² Perdöntő bizonyítéka az, hogy a Küküllei által idézett Vegetius a francia udvarban volt a legnépszerűbb, s Küküllei "quidam prudens"-e⁶⁴³ pedig valószínűleg maga Guillelmus de Nangiaco, IX. Lajos életirója.⁶⁴⁴

Küküllei kapcsán először Dékáni említi a humanizmust.⁶⁴⁵ Kardos Tibor⁶⁴⁶ pedig "... a lovagkoron már tulmutató, lényegében renaissance-világnézetet fedez fel Küküllei előszavában."⁶⁴⁷ Ez a nézet, ti. a humanizmusnak Kükülleire és krónikájára gyakorolt erős hatása, a legutolsó időkig tartja magát. Kardos Tibor legújabbban is olyan jegyeket vél felfedni Kükülleinél, "amelyek már nem választhatók el a humanizmustól."⁶⁴⁸ Hasonlóképpen nyilatkozik Kükülleiről a Magyarország története egyetemi tankönyv egyik szerzője, Székely György is.⁶⁴⁹

Ezzel a nézettel szemben először Horváth János emelt szót: Küküllei krónikája "egyébként inkább a lovagkor, mintsem a renaissance szellemét sugározza... középkorias, latinsága nagy

⁶⁴² Trencsényi-Waldapfel: Küküllei János, 29.

⁶⁴³ Schwandtner: SRH I. 214.

⁶⁴⁴ Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés, 20.

⁶⁴⁵ Dékáni: Küküllei János, 19.

⁶⁴⁶ Kardos Tibor: A magyar humanizmus kezdetei /Pannonia-könyvtár 20./, Pécs, 1936., 40.

⁶⁴⁷ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h. 198.

⁶⁴⁸ Kardos Tibor: A magyarországi humanizmus kora, Bp., Akadémiai Kiadó, 1955., 75.

⁶⁴⁹ "Küküllei humanista műveltségű volt." Mo. tört. 224.

sullyal esik latba..."⁶⁵⁰, bár ő is megemlíti, hogy a "humanizmus szellője" Kükülleit már megérintette. Trencsényi-Waldapfel Imre kutatásai⁶⁵¹ fényt derítettek Kükülleire és a humanizmus viszonyára, "megfosztották" Kükülleit a jogtalanul ráruházott humanista szellemtől és műveltségtől, s bebizonyították, hogy "Kükülleire egészen a középkorban gyökereznek, éppen úgy mint királyok."⁶⁵² Már ebben a szellemben ír Lederer Emma: "Turóczi műve az első /kiemelés tőlem, K. Gy./ humanista jellegű magyar történelmi elbeszélés, mind felfogásában, mind nyelvében eltér az előző krónikairódtól."⁶⁵³

Trencsényi-Waldapfel Imre kutatásai azt bizonyították -- s teljes mértékben helyes is --, hogy Kükülleinek semmi köze nem volt a humanizmushoz, a humanizmus semmiben sem gyakorolt hatást Kükülleire. Egy vonatkozásban azonban tovább kell vinnünk a gondolatmenetet. Azt kell megnéznünk, milyen Kükülleire viszonya saját korához, századához, általában az ujhoz. Bár -- mint láttuk -- messze áll a humanizmustól, az ujhoz való viszonya mégis "modern", korának szavát megértő és helyeslő embert mutat. Ismeretes, hogy a magyar történelemben a nemesi /már zsoldért, pénzért katonáskodó/ zsoldosok először Nagy Lajosnál jelennek meg. Kükülleire leírja -- s helyeslőleg írja le -- királyának a /német/ zsoldosokról alkotott véleményét, irántuk való szeretetét:⁶⁵⁴

"... cum... militibus Teutonicis extraneis ipsi faventibus, et

⁶⁵⁰ Horváth János: Az irodalmi műveltség megoszlása, Bp., 1934., 26.

⁶⁵¹ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h. 200--210.

⁶⁵² Uo. 215.

⁶⁵³ Lederer Emma: Bevezetés a történettudományba /egyetemi jegyzet/, Bp., 1960., 54.

⁶⁵⁴ "A jövő a zsoldossággé volt." Rácz Gyula: A zsoldosintézmény kezdetei Magyarországon a XIV. században, Hadtörténelmi Közlemények, 1960/2., 122.

auxilium praestantibus; quos praecipue Teutonicos idiomatis eorum conscius multum diligebat, et eisdem de stipendiis ac donariis largiflue providebat, ex eoque ad ipsum libenter confluebant..."⁶⁵⁵ Érdekes zsoldos szokást is megemlít Küküllei: az elfogott zsoldosokat a király vendégül látta, majd lovukat és fegyvereiket elvéve szabadon bocsátotta őket.⁶⁵⁶ Küküllei távol állt ugyan a humanizmustól, de éles szemmel le tudta vonni századának következtetéseit, követelményeit: a király inkább irányítson, semmint személyes bátorságával mutasson példát a harcban.⁶⁵⁷ Küküllei a bárók és vitézek szájába adja mondanivalóját, hogy feddjék meg a királyt, amiért Canosium városának ostromakor személyesen vezette a csatát, s ezzel olyan dologra ragadtatta magát, ami nem való királyi fenséghez. A lovagkor alkonya ez, s egyuttal a lovagkor, a személyes hősiességen alapuló idők letűntének, idejenuitságának éles szemre valló észrevétele. Ezekből a példákból látható, hogy Küküllei János fogékony az új iránt.

Láttuk az eddigiekből, hogy a ritmikus próza uralma nem tehető 1240 előttre s 1400 utánra. Ezt különösen azért fontos hangsúlyoznunk, mert Küküllei krónikájának minden egyes része ebben az időben, tehát a ritmikus próza kizárólagos uralmának korában keletkezett. Itt fel kell vetnünk azt a problémát, vajon mennyit változtattak Küküllei eredeti szövegén /ami nem maradt

⁶⁵⁵ Schwandtner: SRH I. 233--234.

⁶⁵⁶ "... quos /ti. az ellenfélnek foglyul esett zsoldosait/ Rex ... hospitari fecit, et refici in coena, ac die crastina, ablati equis et armis, sicut consuetudo est stipendiariorum, abire permisit." Uo. 229.

⁶⁵⁷ "Sed ibidem cum ipse /ti. Lajos király/ armatus per scalam ascendere festinaret, ictibus lapidum graviter percussus, in fossatum est prolapsus, gravem in corpore suo sustinens laesionem; de quo Barones et milites, ipsi nimium improperebant, quod ad talia se ingessit, quae non decent Regiam maiestatem." Uo.

fenn/ egy évszázaddal későbbi másolói, a Küküllei-krónikát fenn-
tartó, megőrző művek, Thuróczi krónikája, valamint a Budai és a
Dubnici krónika. A probléma megoldását itt csak a formai elemzés
alkalmazása teheti lehetővé. Mivel Küküllei János krónikáját a
14. század második felében, a ritmikus próza stílusfajának kor-
látlan uralma idején írta, az eredeti szöveg feltétlenül ritmi-
kus fogalmazású volt. A Küküllei krónikáját fenntartó három kró-
nika mindegyike a 15. század utolsó harmadában keletkezett, ak-
kor tehát, amikor a ritmikus próza gyakorlata már teljesen hát-
térbe szorult. Ha tehát e 15. század végi közvetítők lényegesen
megváltoztatták volna Küküllei művét, mondhatnók azt, átírták
vagy átdolgozták volna, akkor ennek az eredeti mű cursusán is
kimutatható nyoma lenne, ténylegesen az, hogy megfosztották vol-
na a művet -- eredetileg vitathatatlanul meglévő -- ritmikus fo-
galmazásától. Azt kell tehát megnéznünk, hogy a három krónikában
megőrzött Küküllei-szöveg a ritmikus próza szabályai szerint mi-
nősülhet-e. Vizsgálataink kiinduló pontjául a Thuróczi-féle szö-
veghagyományt vettük, mert bizonyos -- már említett -- szempon-
tokból ez látszik a legteljesebbnek /közli a szerzőnevét, elő-
szavát, megjelöli a fejezeteket/. Mielőtt még vizsgálataink ered-
ményét ismertetnénk, tisztáznunk kell azt, hogy milyen követel-
ményeket lehetséges és szükséges az elveszett Küküllei-krónika
eredeti szövegével szemben támasztanunk. IV. Béla korában /a ta-
tárjárás után/ még csak az abszolút mondatvégeket ritmizálták,
de később -- a cursus teljesen általánossá és elterjedtté válá-
sakor -- már a kólonvégeken is megjelent a ritmus. Ennek alapján
teljes joggal tételezhetjük fel Küküllei eredeti krónikájáról,
hogy abszolút mondatvégein 100, de legalább 90 %-os legyen a cur-
sus alkalmazása, s kólonvégeinek is többsége legyen ritmikus.
/Itt az egyébként kifogástalan ritmikus prózában író Rogeriustól
sem kapunk százszázalékos teljesítményt, s különösen figyelembe

kell venni azt, hogy a 14. század második felében, amikor Küküllei krónikája készült, bár még kizárólagos a cursus-használat, de tapasztalható már alkalmazásában bizonyos hígulás, lazaság./ Thuróczi Kükülleijét vizsgálva a következő eredményre jutunk: a krónika 200 mondatából 187 ritmikus /93,5 %/, 2259 kólonjából pedig 1587 /70 %/. Már a ritmikus megfogalmazásu abszolút mondatvégek százalékos aránya magában is elégséges alap arra, hogy leszögezhezzük: Küküllei krónikája nem szenvedett lényeges, alapvető változást a későbbi másolások révén, azaz lényegében a 15. század végi krónikák kompilátorai /jelen esetben Thuróczi/ nem dolgozták át, nem irták át, az eredeti szöveget általában -- s ezt hangsúlyozni kell! -- érintetlenül hagyták. Ezt még támogatja az az érv is, hogy a Thurócziiban fentmaradt Küküllei-szöveg kólonvégeinek 70 %-a ritmikus fogalmazásu. Megállapíthatjuk tehát, hogy Thuróczi, illetve a Thuróczit megelőző másolók /mert ezeket fel kell tételeznünk!/ keveset rontottak Küküllei eredeti szövegén. Azért persze rontottak, s ezt onnan következtethetjük ki, hogy Thuróczi Küküllei-szövege nem egyezik meg a Budai és Dubnici krónika szövegével. /Ez utóbbi két krónika itt lényegében egynek vehető, hiszen a Dubnici krónika ismeretlen írója "a Budai Krónika kiadását másolta"⁶⁵⁸, hozzátehetjük, hogy lelkiismeretesen, sőt szolgáian./ A Budai és Dubnici krónika tehát Küküllei szövegét illetően -- egy pár ortográfiai eltéréstől eltekintve -- megegyezik egymással. A továbbiakban -- csupán az esetek felsorolásával -- a Thuróczi- és a Budai krónika eltéréseinek listáját említjük.

"Thuróczy az emlékiratot a szerző neve alatt s előszavának közlésével mint külön /harmadik/ részt vette föl krónikájába. Ellenben a Hess-féle /azaz Budai/ krónikában az emlékirat nem mint külön rész szerepel, hanem a megelőző fejezetek után

⁶⁵⁸ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 253.

folytatólag következik; a szerző neve és előszava el vannak hagyva.⁶⁵⁹ Egyéb eltérések: a Budai krónika az 1. fejezetben közli a Lajos király koronázásán résztvett főpapok, főurak nevét. Hiányzik a Budai krónikából a Thuróczi számozása szerinti 5. és 14. /tegyük hozzá: egészen rövid, egy-egy mondatnyi/ fejezet, a 7. fejezetből egy utalásszerű rész, a 17. fejezetből egy, az 55. fejezetből két mondat. A 17. és 50. fejezetben viszont a Budai krónika közli a bővebb szöveget. Emellett még apróbb eltérések mutathatók ki, egy-két szó kihagyása, illetve betoldása, a szórend megváltozása stb. Mindezekből azonban joggal következtethetjük, hogy mivel Thuróczi sem sokat változtatott az eredeti Küküllei-szövegen, s Thuróczi, illetve a Budai, valamint a Dubnici krónika szövegei között sincs lényeges eltérés, így a Budai krónika ismeretlen kompilátora is /ugyszintén a Dubnicié/ keveset módosított Küküllei krónikájának szövegén /az előszó elhagyásától eltekintve/.

Küküllei krónikájának alább következő, részletes formai elemzése sok kérdést megválaszolhat. Mindenekelőtt igazolnia kell, hogy a tartalmi elemzés révén nyert állításaink helytállóak-e, azt, hogy indokolt-e a mű több részre történő felosztása, s ténylegesen Küküllei írta-e a Thuróczi által neki tulajdonított mű egészét. Ugyancsak a formai elemzés hivatott eldönteni, hogy a Küküllei-krónikát fenntartó három, 15. század végi kompiláció közül melyik áll legközelebb az eredeti Küküllei-szöveghez, mennyit változtattak rajta a kompilátorok, felhasználta-e valamelyik szerkesztő Küküllei eredeti szövegét.

Küküllei János "műfajának a magyar középkorban... egyedülálló képviselője" -- írja Trencsényi-Waldapfel Imre.⁶⁶⁰ Ha vi-

⁶⁵⁹ Budai Krónika, Bp., 1900. /facsimile kiadás/, Fraknói Vilmos bevezető tanulmánya, 13--14.

⁶⁶⁰ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h. 206.

táznunk is kell ezzel az állítással, hiszen talán a Névtelen Minorita krónikatöredéke is olyan műfajt sejtet, mint Kükülleié, mégis azt kell mondanunk, hogy kellő viszonyítási alap hiányában nehéz összefoglaló, tömör véleményt alkotni Küküllei munkájáról, amely a krónika és a vita érdekes keveréke. Pór Antal szerint "középkori krónikásaink közt Apród János, a küküllei főesperes az első helyet foglalja el, és szép számmal megjelent anjoukori okirataink bőséges adatai mellett is, nélkülözhetetlen!"⁶⁶¹ Viszont Domanovszky Sándor szerint "ha művét életrajznak vesszük is, mint olyan is nagyon gyöngé."⁶⁶²

Éppen a viszonyítási alap hiánya okozza e rendkívül eltérő véleményeket. Pór Antalnak igaza van egyrészt, hiszen Küküllei krónikája nélkülözhetetlen forrás az Anjou-korra, s egyuttal a vita-jellegű műfaj egyik magyar terméke. Viszont döntő hiba volna Küküllei munkáját krónikáink élére helyezni, hiszen semmilyen vonatkozásban nem méltó erre. Nem szabad azonban a másik végletbe esnünk. Küküllei János krónikája -- hibái ellenére is -- értékes munka, fontos történeti forrás.

A továbbiakban a mű egyes részeinek konkrét vizsgálata során a fentebb -- tartalmi és kronológiai ismervek alapján -- elhatárolt egységeket /partikulákat/ vesszük alapul.

a/ Az első partikula: a nápolyi kérdés

Küküllei János krónikájának első része /1--25. fej./ az egész mű legegységesebb szakasza. Egységessé teszi a tárgyi egység, a szerkezeti arányosság, a rendezett, pontos kronológia. A krónika e része feltételezhetően 1363-ban, de mindenképpen 1364. jan. 25-e, Kükülleinek káplánná történt előlépése előtt keletkezett.

Itt mindenekelőtt a szerkezet problémájával kell fog-

⁶⁶¹ Pór: Küküllei János, 106.

⁶⁶² Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 347.

lalkoznunk. Pór Antal felteszi, hogy a 4. fejezet az eredeti Küküllei-szövegben közvetlenül a koronázásról szóló 1. fejezet után következett.⁶⁶³ Pór Antal arra alapozza hipotézisét, hogy a Thuróczi számozása szerinti 4. fejezet eseménye /Erzsébet királynő apuliai látogatása/ előbb történt, mint a 2. fejezetben elmondott szászok elleni hadjárat. Alátámasztaná ezt az a megfigyelés, hogy a 2. fejezet kezdete "interea accidit", azaz eseménye az 1. fejezet eseményeivel egyidőben zajlott le. Ennek azonban ellentmondanak a tények, hiszen Lajost 1342. júl. 21-én koronázták királlyá, míg a szászok elleni hadjárat 1344-ben volt, Pór Antal ilyen érvek alapján felteszi azt, hogy az eredeti Küküllei-szöveg a fejezetek következő sorrendjében kezdődött /Thuróczi számozása szerint/: 1., 4., 2., 3. fejezet. Domanovszky Sándor⁶⁶⁴ ezt nem fogagja el, s indokolatlannak, önkényesnek minősíti a Pór által javasolt fejezetcserét, de a problémát nem kísérli meg tisztázni. Trencsényi-Waldapfel Imre⁶⁶⁵ Guillelmus de Nangiacó Szt. Lajos-vitájával összevetve Küküllei krónikáját, megoldja a kérdést. De Nangiacó is a királya elleni összeesküvéssel kezdi művét, hogy ezzel is illusztrálja megbocsátó uralkodója kegyét. Küküllei is -- feltételezhetően -- de Nangiacótól veszi ezt a szerkesztési módot, s ezzel újabb bizonyítékot nyertünk arra, hogy Küküllei nem olasz, hanem francia példa nyomán dolgozott. Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy Kükülleiben "erősebb a művészi szerkesztés, mint -- minden fogadkozása ellenére -- az időrendi szigorúság igénye..."⁶⁶⁶ Ennek a tételnek az igazolására más példát is talált Trencsényi-Waldapfel Imre.⁶⁶⁷ Küküllei 1350-re teszi

⁶⁶³ Pór: Küküllei János, 98.

⁶⁶⁴ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 346.

⁶⁶⁵ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h. 213.

⁶⁶⁶ Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés, 27.

⁶⁶⁷ Uo. 23--26.

Lajos király és Cola di Rienzo találkozását /23. fej.: "Cui tribunus cum Romanis..."⁶⁶⁸/. Trencsényi -- felhasználva a korábbi kutatások eredményeit -- meggyőzően bizonyítja, hogy ez a találkozás csak 1347-ben történhetett meg.⁶⁶⁹ /Egyébként már Arany János kételkedett Küküllei e tudósítása igazságában: "'Tribunus cum Romanis potioribus' -- mondja krónikásunk. Higyjük el neki, s ne tudjuk e percben, hogy Rienzi csak jóval későbbben tért vissza Rómába."⁶⁷⁰ /Indokolt tehát Trencsényi-Waldapfel Imre kérdésfelvetése: "Lehet-e feltételezni a lapsus memoriae ilyen magas fokát annál a Kükülleinél, aki személyesen is elkísérte mint bizalmas jegyzője a királyt?"⁶⁷¹ A történeti tények eltorzítása itt is tudatos Kükülleinél, hiszen "a római tartózkodás görögtüzes pompája valójában a nápolyi hadjáratok teljes eredménytelenségét kívánja leplezni."⁶⁷² Így tehát Kükülleinél -- legalábbis az első rész alapján -- a művészi szerkesztésnek a történeti hűség elé való helyezését figyelhetjük meg.

Mint ismeretes, Küküllei krónikájának első részét 1363

⁶⁶⁸ Schwandtner: SRH. I. 231.

⁶⁶⁹ Koltay-Kastner Jenő kizártnak tartja Nagy Lajos és Cola di Rienzo találkozását. "... Cola di Rienzo nápolyi tartózkodásának szóbeszéde... minden biztos alapot nélkülöz. Sem a pápa sem legátusa nem említi többé azt a gyanút, melyre Arany János a Toldi Szerelme egy szép epizódját alapította. Cola di Rienzo sűrű prágai visszaemlékezéseiben pedig soha egyetlen szóval sem szól arról, hogy Nagy Lajosunkkal találkozott volna. Ezt különben sem teszi valószínűvé az a tény, hogy a király környezetében az iránta ellenséges érzelmet s gyűlöletet tápláló nemesek közül többen tartózkodtak." Koltay-Kastner Jenő: Cola di Rienzo, Szeged, 1949., 70.

⁶⁷⁰ Arany János: Toldi, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1956., 420., Arany János idézete 1354-re utal, amikor Cola di Rienzo újra visszatért Rómába. /Koszmínszkij--Szkazkin: A középkor története, Egyetemi tankönyv, Bp., Tankönyvkiadó, 1955., 374.

⁶⁷¹ Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés, 26.

⁶⁷² Uo. 27.

körül még mint titkos jegyző, kancelláriai alkalmazott írta. Ily módon joggal kereshetünk stilusában kancelláriai gyakorlatra valló jegyeket. Ezt mindenesetre legjobban az oklevelek felhasználásával illusztrálhatjuk:

oklevél:

"... idem Stephanus Wajvoda zelo devotae fidelitatis armatus volens potius post mortem vivere per famae gloriam, quam tergum hostilitati hujusmodi vertere..."⁶⁷³

krónika:

"... idem Stephanus Waywoda zelo fidelitatis armatus volens potius post mortem vivere per famae gloriam, quam terga hostilitati vertere, victoriam obtinuit optatam."⁶⁷⁴

A két idézet összevetéséből nyilvánvaló, hogy Küküllei szinte szó szerint másolt az oklevélből, s ez újabb bizonyítéka annak a már több ízben, több oldalról bizonyított tételnek, hogy a krónika e része feltétlenül 1364. jan. 25-e, Kükülleinak a kancelláriából történt kilépte előtt keletkezett.

Természetesen más, a stilusra vonatkozó észrevételek kapcsán is kutathatunk a kancelláriának a krónika e részére gyakorolt hatása után. Horváth János utmutatása szerint a ritmizálás IV. Béla kancelláriájától induló gyakorlata az, hogy "a mondatok végén jóformán kizárólag a legművészebbnek tartott ritmikus formáció, a cursus velox jelentkezik, de igen gyakran a kólonvégeken is. Aránylag a legritkábban a planus formáció nyer alkalmazást, viszont több esetben a dictatorok által nem tanított trispondai-cus is. Ez a gyakorlat nagyon csekély ingadozásoktól eltekintve következetesen folytatódik V. István, IV. László és III. Endre királyok idején, sőt az Anjou-korban is."⁶⁷⁵ Természetesen ezt az általános igényű tételtnémiképp módosítanunk kell. Nem szabad elfelejtenünk, hogy Küküllei krónikája a 14. század második felé-

⁶⁷³ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 760.

⁶⁷⁴ Schwandtner: SRH I. 226.

⁶⁷⁵ Horváth: Stilusproblémák, 98--99.

ben, a ritmikus próza gyakorlatának utolsó, már kevésbé következetes szakaszában keletkezett, s ekkor már a dispondaicus /más szóval trispondaicus/ formáció alkalmazása nem új és szokatlan: tradíció áll mögötte /Kézai, de különösen Ákos mester krónikája⁶⁷⁶ -- s mint láttuk: Kálti Márk/, s Küküllei tudatában már nem él ennek a cursusnak az általánostól, a nyugati gyakorlattól eltérő, speciálisan magyar jellege. Küküllei -- s ezt e rész stílusvizsgálata is bizonyítja -- éppen úgy, olyan természetességgel, mondhatnók: mellékiz nélkül használja a dispondaicust, mint a velox formációt.

A velox domináló szerepe persze Magyarországon is érvényesült, s érvényesül a tárgyalt korban, a 14. században is. Ezt Rogerius Carmen miserabile-je, a Budai Minorita Krónika és a kancelláriai gyakorlat bizonyítja. Ha tehát a kancelláriának Küküllei stílusára gyakorolt hatását vizsgáljuk, azt kell megnéznünk, mennyire használja Küküllei a kancelláriára elsődlegesen jellemző velox formációt. Thuróczi szövegét alapul véve a mondat- és kőlonvégek a következő megoszlást mutatják az első részben:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kőlonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	9	9 %	164	23 %
Tardus	4	4 %	125	18 %
Velox	56	56 %	221	31 %
Dispondaicus	31	31 %	196	28 %
Összesen	100	100 %	706	100 %

A velox túlsúlya tehát mindenesetre a kancelláriai gyakorlat érvényesítésére mutat, azt jelzi, hogy Küküllei bizonyos művészi igényekkel fellépő krónikájában is /illetve annak e részében/ alkalmazza azt, amire őt a kancellária megtanította: a ritmikus prózát és a veloxot. Azon sem kell meglepődnünk, hogy viszonylag sok

-- 31 -- dispondaicus fordul elő mondatvégeken. A dispondaicus formációt a dictatorok, az ars dictaminis-ek /az egy Candelabrum kivételével/ nem említik. A dispondaicus jelentkezése nálunk csaknem egyidejű aritmikus próza magyarországi megjelenésével, s ezért ezt a cursust a "középkori ritmikus próza történetében speciális magyarországi sajátásnak kell minősítenünk."⁶⁷⁷ Horváth János szerint ebben egy 4 + 2 szótagelosztású magyaros ritmust kell keresnünk.

Ha körültekintően megvizsgáljuk a krónika első részét, azt tapasztaljuk, hogy a fentemlitett szerkezeti egységtől, harmóniától erősen eltér a 4. fejezet, amely Erzsébet királynő apuliai utazását írja le. Nyugodtan állíthatjuk, hogy ez a fejezet a krónika nemcsak leghosszabb, de legrészletesebb, legértékesebb fejezete is, pontosságát tekintve magasan kiemelkedik a többi tudósítás közül, Dékány Kálmán számítása szerint⁶⁷⁸ 7 pontos kelet-meghatározás van benne. Már Pór Antal⁶⁷⁹ -- éppen e részletességből kiindulva -- felteszi, hogy Küküllei elkísérte a királynőt, sőt utjáról naplót is vezetett, esetleg leveleket küldött haza, s alkották később, 1363 körül, a megíráskor e fejezetének forrását, s innen van részletessége, pontossága. R. Kiss István⁶⁸⁰ érvek hiányában cáfolja azt, hogy Küküllei jelen lett volna az általa itt leírt eseményeknél. Részünkről úgy hisszük, hogy Küküllei -- bár e fejezete részletességén kívül más adat ezt nem bizonyítja -- elkísérte Erzsébet királynőt Itáliába. Igaz lehet tehát Dékány megállapítása: "... csupán személyes tapasztalat folytán írhatott ennyi közvetlenséggel."⁶⁸¹ A ritmikus próza azonban e

⁶⁷⁷ Horváth: Stilusproblémák, 394.

⁶⁷⁸ Dékány: Küküllei János, 41.

⁶⁷⁹ Pór: Küküllei János, 104.

⁶⁸⁰ R. Kiss István: i.m. 519., 1. jegyz.

⁶⁸¹ Dékány: Küküllei János, 65.

problémakör megoldásában is segítségünkre van. A fejezet azon része /15 mondat/, amelyik Erzsébet királynő itáliai tartózkodásával foglalkozik, kifogástalan ritmikus prózában íródott, mind a 15 mondatvégen veloxszal. Ez kétségtelenül azt bizonyítja, hogy Küküllei itt, e mondatoknál különösen vigyázott ritmizálására. Ezt két tényező még jobban aláhuzza. Az egyik az, hogy ez a 15 egymást követő velox "kiri" a bővebb szövegkörnyezetből /ahol főleg a dispondaicus dominál/, a másik pedig az, hogy ilyen 15 mondatos ritmikus egyöntetűség máshol a krónikában nem fedezhető fel. Ez a Kükülleire egyáltalán nem jellemző ritmikai pontosság, igényesség, s mindez 15 mondaton keresztül -- nem a véletlen műve. Csatlakoznunk kell tehát Pór, Dékány /és részben Fekete Nagy/ véleményéhez, hogy Küküllei elkísérte a királynőt Itáliába, s onnan gondosan kicsiszolt stilusu leveleket küldött Magyarországra a kancelláriához. Ezzel magyarázható e nem is csekély rész tökéletes ritmizáltsága.⁶⁸² Küküllei később, 1363 körül e leveleket, vagy ezek még akkor készült másolatait szinte szó szerint felvette krónikájába. Ugyancsak 1363-ban írta hozzá e "levél-gyűjteményhez" körítésül az utazás előzményeit és következményeit, már korántsem ilyen "klasszikusan" ritmikus formában.

Szintén a ritmikus prózát hívjuk segítségül több, főleg Küküllei eredeti szövegének rekonstruálását célzó probléma megoldására. Első kérdésünk az: megvolt-e a csak Thuróczinál fennmaradt 5. és 14. fejezet, Küküllei eredeti krónikájában, azaz a Budai, illetve Dubnici krónika kompilátora /vagy valamelyik korábbi másolójuk/ "felejtette-e ki", vagy Thuróczi toldta bele. A séma önként adódik, amennyiben e fejezetek ritmikus fogalmazásuaknak bizonyulnak, úgy Küküllei munkájának -- s nem Thuróczi betoldásának -- kell minősítenünk őket. Az 5. fejezet -- egy mondat az e-

⁶⁸² Elképzelhető az is, hogy Küküllei egy általunk nem ismert oklevelet, vagy talán más misszilis levelét használta fel.

gész -- feltétlenül ritmikus jellegű, abszolút mondatvégen dispondaicusszal, kólonvégeken 4 tardusszal, 3 dispondaicusszal, 1--1 veloxszal és planusszal. Ez a fejezet tehát a másolók, vagy a Budai és Dubnici krónika kompilátorainak hanyagsága révén maradt ki az említett krónikákból.⁶⁸³ A 14. fejezet még csak a ritmikus próza elemzését sem követeli meg. Ez a fejezet -- szintén egy mondat terjedelmű -- szinte szó szerinti másolat egy oklevélből.

oklevél:

"Et demum nonnullis diebus transactis, idem Stephanus Wayvoda praefatum Ducem Wernelium cum quingentis armatis, societatis ipsius Ducis Werneli adiunctis, in civitate Corneth captivavit."⁶⁸⁴

krónika:

"Iterum, aliquibus diebus transactis, idem Stephanus Waivoda, Ducem Vernerium, Capitaneum exercitus Lodowici, cum quingentis armatis, societati ipsius adiunctis, in civitate Cornechii captivavit." /14. fej./⁶⁸⁵

Ismerve azt /a párhuzamot az imént láttuk/, hogy Küküllei 15. fejezete ugyanebből az oklevélből való szinte szó szerinti kiírás, s mivel a 15. fejezetet illetően a szerzőség kérdésének vitássága fel sem merülhet, a 14. fejezetet is Küküllei tollából kell eredeztetnünk.

Annak a kérdésnek az eldöntésére, hogy a két krónika közül melyik áll közelebb az eredeti Küküllei-szöveghez, különösen alkalmas a két variáns között mutatkozó apróbb, kevésbé lényeges szövegeltérések vizsgálata. A 7. fejezetben Thuróczi szövege bővebb a következő betoldással: "cujus praeclaram filiam do-

⁶⁸³ A Dubnici krónika éppen Küküllei 5. fejezetének helyére -- azt kihagyva -- illeszti be Kálti Márk és a Névtelen Minorita Nagy Lajos 10 évről szóló /1345--1355/ krónikatörvédekét.

⁶⁸⁴ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 760.

⁶⁸⁵ Schwandtner: SRH I. 226.

minam Elizabeth, nunc Reginam, postea duxit matrimonialiter in consortem..."⁶⁸⁶ Ezt a részt is Küküllei eredeti szövegéből valónak kell nyilvánítanunk, egyrészt jellege, különösen a kormeghatározó adat szerepét betöltő "nunc Reginam" utalás, másrészt pedig a veloxszal záruló kőlonvég miatt. A 17. fejezetben szintén mutatkozik eltérés a két variáns krónika között, Thuróczi szövege itt egy mondatnál bővebb: "Item Nicolaus, filius Laurentii, Toth, cum fratribus ejus, Leukes et Bartholomaeo."⁶⁸⁷ Itt a ritmikus elemzés nem segít, hiszen -- név lévén a mondatvégen -- a cursus használata nem kötelező. E kérdés eldöntése csupán tartalmi érv segítségével lehetséges. Ezt a 8. fejezetben találjuk meg; "Ubi etiam strenui milites, Bartholomaeus, filius Laurentii et Harsandorfer... in pugna sunt occisi."⁶⁸⁸ Küküllei tehát a 8. fejezetben /1346-ban !/ a halálba "küldi" Bertalant, míg a 17. fejezetben /1350-ben !/ Lajos király kíséretébe "helyezi". A tévedést itt feltétlenül Kükülleinek kell tulajdonítanunk /13 év választja el 1350-től !/, s ilyenformán ez a mondat is helyet foglalt eredeti krónikájában. Csak így magyarázható ugyanis, hogy miért hiányzik ez a Budai és Dubnici krónikából. Valamelyik, a szövegnek a fenti két krónika felé előremutató másolója észrevehette Küküllei tévedését, s az ellentmondásban álló két mondat közül az egyiket elhagyta. Thuróczi előtt egy, a másolás/ok/ által itt még nem korumpált szöveg feküldhetett, s ő, a szerző tévedésének felismerése nélkül, lemásolta azt. Ugyancsak a 17. fejezetben a Budai és Dubnici krónika közöl bővebb tudósítást az apuliai utazásról szóló rövid betoldás kapcsán: "... ac cum pauca comitiva in una galea et quibusdam barcis..."⁶⁸⁹ Azt, hogy e rövid részt Küküllei króniká-

⁶⁸⁶ Uo. 222.

⁶⁸⁷ Uo. 227.

⁶⁸⁸ Uo. 223.

⁶⁸⁹ Mátyás F.: HHFD III. 175.

jából való-e, vagy valamelyik másoló betoldása, nem lehet eldönteni; az, hogy egy ritmikus kólonvég /*pauca comitiva* xx : xxxx disp./ található benne, nem bizonyít még semmit. A két variáns krónika közötti lényeges különbségek, eltérések megvizsgálása után leszögezhetjük, hogy -- legalábbis az eddigiek alapján -- Thuróczi krónikája bizonyul az eredeti Küküllei-szöveghez közelebb állónak. Ez persze nem zárja ki, hogy a gyakorlatilag egészen jelentéktelen, csekély mértékű szövegeltéréseknél a helyes, azaz ritmikus kólonvéget a variáns szövegek hol egyike, hol másika adja

Pl. 9.fej.: B-, D-krónika: *nec predicere;*

/x : xxxx jellegtelen/

Thuróczi: *neque praedicere;*

/xx : xxxx tardus!/

Pl.23. fej.:Thuróczi: *honorifice suscipientes...*

/xxxxx : xxxxx jellegtelen/

B-, D-krónika: *honorifice susceperunt...*

/xxxxx : xxxx velox!/

Természetesen a variáns szövegekben nem minden "ritmikussá tett" szöveg bizonyul helyesnek.

Pl.15.fej.: Thuróczi: *mortem vivere,*

/xx : xxx jellegtelen/

B-, D-krónika: *mortem venire,*

/xx : xxx planus!/

Ha a mondatból kiszakítva, csupán a ritmus szempontjából vizsgáljuk e két szót, kétségtelen, hogy a Budai és Dubnici krónika alakját kellene helyesnek elfogadnunk. A szövegkörnyezet azonban mást bizonyít: "... idem Stephanus Waivoda... volens potius post mortem vivere,... quam..."⁶⁹⁰ Ha a "vivere" helyett a Budai és Dubnici krónika által adott "venire" infinitivust illesztjük be a szövegbe, úgy a mondat értelmetlenné válik. Ebből világos, hogy a "venire" nem Küküllei eredeti krónikájából való,⁶⁹¹ sőt, a máso-

⁶⁹⁰ Schwandtner: SRH I. 226.

⁶⁹¹ Ezt egyébként a forrásként szolgáló oklevél is bizonyítja. Féjér: Cod. Dipl. IX. I. 760., ott is: "volens potius post mortem vivere..."

ló nem is Küküllei jellegtelen fogalmazásu kólonvégét akarta ritmizálni, hanem egyszerűen a "venire" alak durva elírása a "vive-ré"-nek. Ezzel csupán azt akartuk illusztrálni, hogy a stilusvizsgálat eredményeit sohasem szabad gépiesen alkalmazni, mindig tartalmi kontrollálásnak kell követnie.

Mielőtt még végleg befejeznénk e rész ritmikai elemzését, rá kell mutatnunk arra, hogy Küküllei tudatosan használta a ritmust, tudatosan törekedett ritmikus klauzulákra. Ilyen nyomokat nem kevés számban tudunk kimutatni mind abszolút mondatvégeken, mind kólonvégeken. Különösen a synkopált igealakok mutatnak a ritmus tudatos alkalmazására. Pl.:

Abszolút mondatvégen:

7. fejezet: ad propria remearunt.

/xxx : xxxx velox!/
/

Kólonvégen:

8. fejezet: fortiter laborasset....

/xxx : xxxx velox!/
/

Összefoglalva az első rész ritmikus prózájáról alkotott, nyert eredményeinket, megállapíthatjuk, hogy Küküllei eredeti krónikájában szinte tökéletesen ritmikus klauzulákban írta e 25 fejezetet. A ritmikus próza jó módszernek bizonyult az eredeti Küküllei-szöveg rekonstruálását célzó kutatásainkban is. A lényegesebb eltéréseknél általában a Thuróczi-krónika áll közelebb Küküllei szövegéhez, viszont több esetben a Budai és a Dubnici krónika hozza a helyes variánst. Végeredményben leszögezhetjük, hogy a Küküllei krónikáját megőrző munkák, illetve azok korábbi másolói viszonylag keveset változtattak az eredeti szövegen.

Küküllei stilusvizsgálata kapcsán feltétlenül meg kell emlékeznünk rímeiről. Mondatai és kólonjai rimességének mértékét az alábbi táblázat szemlélteti:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	39	35 %	528	43 %
Rimtelen	74	65 %	688	57 %
Összesen	113	100 %	1216	100 %

Kétségtelen, hogy e rimek egyrésze -- tegyük hozzá -- kisebbik része -- mondatparallelizmussal, s azonos végű igék kólonvégre helyezésével jött létre.

Pl. Gentes etiam, seu incolae dicti Regni
quosque ex Hungaris comprehendebant, :
vivos exoriabant, :
et aliis tormentis
severissime affligebant.⁶⁹² :

Ilyen s ehhez hasonló rimeket igen könnyen lehet "gyártani" a latinban, s ezek a példák még nem bizonyítják Küküllei tudatos rimhasználatát. Az alább következő példák kólonvégein elhelyezkedő rimek viszont már kétségtelenül mutatják a rimhasználatra való művészi törekvést.

Pl. Duravit autem obsidio :
bene per tres menses ::
et quotidie armati Teutonici soldati,
Lodowici de Tarento :
circa trecentas barbutas,⁶⁹³
de civitate inopinate et repente exeuntes, ::
et insultum facientes, ::
cum gentibus Regis :::
Teutonicis et Hungaris, :::
pugnam committebant, ::::
ex multis ex utraque parte vulneratis, :::
iterato ad civitatem fugiebant.⁶⁹⁴ ::::

⁶⁹² Schwandtner: SRH I. 227.

⁶⁹³ Ez a kólon hiányzik a Budai és a Dubnici krónikából.

⁶⁹⁴ Schwandtner: SRH I. 228.

Ez a példamondat -- művészi igényű rimeivel, rimelhelyezkedésével -- egy csapásra bizonyítja Küküllei tudatos rimhasználatát, azt, hogy a formaművész tudatosságával törekszik rimei igényességére. Küküllei krónikájának e része a rimek -- ma is használt-- formagazdagságáról tanuskodik.

Találunk Kükülleinél párosrimet:

Post haec etiam Siculi Tartaros saepius invaserunt, :
et cum magna praeda ad propria redierunt.⁶⁹⁵ :

Csoportrimet:

... et ducto consilio :
cum Rege Polonorum antiquo, :
et dicto socero suo :
praedicti Regis filio...⁶⁹⁶

Keresztrimet:

... Philippus de Mantua, :
et quidam alii, ::
cum pulchra gente armata, :
ipsum usque Neapolim sunt secuti...⁶⁹⁷ ::

Azt kell feltételeznünk, hogy Küküllei az egyik imént idézett oklevélszöveget a rimhasználat kedvéért, a tökéletes rimért változtatta meg.

oklevél:

krónika:

... prefatum Ducem Werneli-
um cum quingentis armatis,
societatis ipsius Ducis
Werneli adiunctis in civi-
tate Corneth captiva-
vit.⁶⁹⁸

... Ducem Vernerium
Capitaneum exercitus Lodowici, :
cum quingentis armatis, ::
societati ipsius adiunctis, ::
in civitate Cornethii :
captivavit.⁶⁹⁹

Ez egyuttal példát is szolgáltatott Küküllei egy másik rimformá-

⁶⁹⁵ Uo. 221.

⁶⁹⁶ Uo. 220.

⁶⁹⁷ Uo. 224.

⁶⁹⁸ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 760.

⁶⁹⁹ Schwandtnér: SRH I. 226.

ciójára, az ölelkező rimre. Küküllei így -- a forrásként használt oklevélszöveg lényegtelen módosításával -- jó rimes részt tudott alkotni. Ez a példa is csak támogatja iménti megállapításunkat, hogy ti. nem hiábavaló Küküllei krónikájában, illetve e részében, a rimhasználat tudatosságát, az erre való törekvést kimutató adatok után kutatni. Küküllei nemcsak egyhangú, monoton rimeket tudott "gyártani", hanem olykor megkap bennünket könnyed rimelésével, rimei játékoságával.

Pl. ... in Regem coronatus extitisset :
et eidem genitori suo ::
in regni solio ::
jure naturae debito ::
successisset :
ac in juvenili flore regnare cepisset...⁷⁰⁰ :

/B-, D-krónika: incepisset/

A sok rimes mondat közül emeljünk ki még egyet, amely jellegénél fogva alkalmas Küküllei tudatoa rimhasználatának igazolására is. A már idézett oklevélből Küküllei átveszi a "vivere -- vertere" rimet, majd az ugyancsak oklevélből vett "gloriam" alakhoz a mondatvégen rimet szerkeszt, így tökéletes rimes részt kap.⁷⁰¹

... volens potius post mortem vivere, :
per famae gloriam, ::
quam terga hostilitati vertere :
victoriam obtinuit optatam.⁷⁰² ::

/B-, D-krónika helyesen: obtinuit adoptatam, mert így ritmikus a klauzula./

Küküllei tehát tudatosan, krónikája művészi színvonala emelése céljából nyúlt a rimekhez, olykor tökéletesen tudta ötvözni a ritmikus prózát a rimhasználattal, s ezzel magyarázható az, hogy e partikulában szinte 100 %-os ritmizáltsága mellett is -- kisebb-nagyobb következetlenségektől eltekintve -- sokszor ta-

⁷⁰⁰ Uo. 216.

⁷⁰¹ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 760.

⁷⁰² Schwandtner: SRH I. 225.

lálható rim.

Küküllei krónikája e részének formai elemzése kapcsán feltétlenül szólnunk kell művésziességre való törekvésének újabb, kétségbevonhatatlan bizonyítékáról, az adnominatio alkalmazásáról. Az adnominatio vagy szójáték jellemzője az, hogy "azonos, vagy hangzásra hasonló tövekből képzett szavakat állítanak egymás mellé..."⁷⁰³, s ez élénkiti, színezi a stilust. Ha Küküllei ilyen téren nem is veszi fel a versenyt az Institutio morum-mal, mégis bőségesen, szinte mondatonként használ adnominatiót stilusa színesítésére. Mindjárt az első fejezetben több példát is találunk rá

... ex hac vita per Dominum vocantem migrante,
Dominicae Incarnationis MCCCXLII.
suae vero aetatis decimo septimo anno,
die Dominico...

vagy: ... ac in juvenili flore regnare cepisset;
maturitatemque juventuti praeferens,
crescendo bonae indolis juvenis...

Küküllei tudatos művészi szerkesztésre való törekvését bizonyítja az, hogy oklevélből kölcsönöz adnominatiót.

... in aula ipsius Regis Andreae morantis,
in civitate Aversa, :
/quae utinam fuisset submersa/ :
extitit jugulatus ::
et interemtus.⁷⁰⁴ ::

Ez a rövid rész magában foglalja mindazt, ami jellemző formailag e partikulára: a veloxot mint domináló formációt, a rimet és az adnominatiót. Használja Küküllei a fentiekén kívül krónikája e részében a többi stilusélénkítő elemet is, az alliterációt és a figura etimologikát. A szászok elleni hadjárat leírásakor mintha a győzelmesen visszatérő seregek lépteinek robaját, rettenetes zaját idéznék az r-hangok:

⁷⁰³ Horváth: Stilusproblémák, 123.

⁷⁰⁴ Fejér: Cod. Dipl. IX. I. 484.

... et eis refrenatis,
ac ad obedientiam reductis
laudabiliter triumphando remeavit.

Az Endre király megölését követő döbbenetes gyászt jól illusztrálja a monoton stílus:

Et factus est luctus et planctus magnus in Hungaria.

Számos helyen találunk e részben alliterációt.

Pl. 4. fejezet:

Transito autem mari multum pacifice pervenit...

21. fejezet:

... sed de die in díem, per defendicula...

23. fejezet:

Pluribusque diebus cum devotione sic deductis,
Rex auctoritate Domini Papae... stb.

Többször használ Küküllei figura etimologikát.

Pl. 9. fejezet:

Postea vero :

brevi tempore decurso, :

quia nihil pene in seipso manet stabile,
sed currit tempus...

10. fejezet:

... et ibidem moram faciens cepit investigare...
et capi fecit regulos infra scriptos.

Összefoglalva leszögezhetjük, hogy Küküllei -- legalábbis e rész alapján -- tudatos formaművész. Tökéletes ritmikus prózában megírt mondatait gyakran fűzi át a rim; stílusélénkítő eszközei, adnominatioi pedig stílusára ügyelő, azt gondosan csiszoló művészt sejtetnek. Ezt a formai igényességet sokban lerontja Küküllei tipikusan középkori latinságu nyelve.

Végezetül szóljunk néhány szót a krónika e részének ortográfiájáról. Ennek a problémának azért van különleges fontossága, mert -- főleg az idegen nevek leírásában -- a két, egy pár esetben három /ti. a Dubnici krónika olykor a Budaitól eltérő helyesírást közöl/ variáns különbözőképp leírt szavakat közöl, s így

talán e révén mód nyílik annak megállapítására, hogy melyik kompilátor másolt Küküllei eredetijéről, illetve, az ortográfia alapján melyik szöveg áll közelebb Küküllei eredeti krónikájának szövegéhez.

	Thuróczi:	B-, D-krónika:	Helyesen:
7. fej.:	Kolkothfew	Galgoch feu	Klokot
10. fej.:	Furliuo	Furlino	Forlivium
17. fej.:	Bebeek	Bubek	Bebek
21. fej.:	Stafach	Scaffad	Scafati
23. fej.:	Drugech	Drugeth	Drugeth

A variánsok felsorolását folytathatnók tovább, az eredmény azonban az lenne, amit itt tapasztalunk. Hol Thuróczi, hol pedig a Budai vagy Dubnici krónika adja a helyes alakot. Ebből az következik, hogy egyik variáns sem másolt pontos ortográfiával az eredeti szövegről. A Thuróczi-krónika nemcsak tartalmi, formai, hanem ortográfiai bizonyítékok alapján is jobbnak, teljesebbnek, az eredeti Küküllei-szöveghez közelebb állónak bizonyul. "A Budai Krónika olyan egyszerű olvasási hibákat követ el, melyek az írnoknak latin tudását ha nem is, de az öntudatos másolást mindenestre kizárják. Így a XIII. fejezetben Thuróczy Capuanija helyett capitanei, a XV.-ben utrinque helyett utrunque, vivere helyett venire, multos helyett milites, a XVII.-ben Apulia helyett Aquila stb. olvasható a Budai Krónikában."⁷⁰⁵

Az elkövetkezendő partikulák elemzésénél -- éppen az itt adott megállapításokra támaszkodva -- megkíséreljük a felvetett problémák megoldását.

b/ A második partikula: Lajos külpolitikája

A krónika második része /26--38. fej./, mint fentebb említettük, 1378-ban íródott, Kükülleinek Erdélyből az udvarba történő visszatérte után. Tárgyi egység, kronológiátlanság, kevesebb élményszerűség jellemzik ezt a részt. Küküllei folytatja királya

⁷⁰⁵ Dékányi: Küküllei János, 54.

hadjáratainak, külpolitikájának tárgyalását, de korántsem olyan részletességgel, megelevenítő erővel, beszélő kedvvel, mint a-hogy ezt az első részben láttuk. Ha a történész szemével nézzük a krónikának e részét, feltétlenül történetietlennek, hiányosnak, ha az irodalmár szemével nézzük, művészietlennek, egysikunak bizonyul, s írója -- mintha fáradt, "kiégett" lenne, szemben az előző partikula eleven sódrásu, szuggesztív Kükülleijével. Mindehhez járul még az, hogy a második rész Kükülleije sokkal tárgyilagosabb, hűvösebb, objektivebb. Az író profiljának e megváltozását életének, életmódjának változásai magyarázzák. Az első rész Kükülleije még felfelé törő, ambíciókkal teli notarius, kancelláriai beosztott, aki a király kegyeit keresi krónikája 1363-ban elkészült részének bemutatásával is. Az 1378-ban Erdélyből visszatérő, öregedő, 60 éves Küküllei már megjárta életpályája zenitjét, káplán, esztergomi kanonok, volt titkos jegyző, az erdélyi püspök helyettese, volt /s 1379-ben még lesz is/ vicarius. Küküllei már megjárta tehát életútja csúcsát. 1378-ban már nem kutat a kancelláriában oklevelek után, és még agyát, memóriáját sem zabolázza különösebben, nem készíti pontfosabb gondolkozásra. Innen adódik az is, hogy felülről, objektívebben nézi az eseményeket, szélesebb áttekintő készség birtokában tud mozzanatokot összevonni, általánosítani. Küküllei tehát speciális helyzete, helyzetének alakulása folytán kényszerült koriróvá válni krónikairóból. Pór Antal s az ő nyomán mások is tulzottan pozitíve értékelték a 26--55. fejezetek Kükülleijét, azt, aki szakítani tudott a krónika "hagyományos" műfajával, s az új műfaj, a vita alapjait rakta le Magyarországon. Ebben kétségtelenül van igazság, de maga a megállapítás mégis téves. Az 1--25. fejezet krónika a szó klasszikus értelmében /chronos = idő/, mert kronologikusan tárgyalja az eseményeket, az időrendtől -- mint láttuk -- csak egyszer-kétszer

tér el, akkor is művészi ambíciónak engedve, a célból, hogy magasztosítsa Lajost /megbocsát a fellázadt szászoknak/, illetve mentse kudarcát /pompás római fogadtatása, Cola di Rienzo-val történt fiktív találkozása a nápolyi hadjárat teljes csődjét homályosítja el/. Dékáni Kálmán pl. így ír a 26. fejezettel kezdődő részről: "Itt kezd tehát átalakulni a krónikás Küküllei az emlékiró Kükülleivé, s ami ugyanazt jelenti, itt kezd igazán szembe-tűnő lenni az, hogy már nem a rendszer szerint, annalista módjára teszi meg följegyzéseit, hanem emlékezetében összefoglalja azokat egy egésszé, és így kikerekítve, azokról áttekintett képet nyújtva, írja le, amit tud."⁷⁰⁶ Természetesen ezzel a szintetizálással, az események összefoglalásával is csinján kell bánnunk, nem szabad eltuloznunk, mint azt Dékáni tette. Az idetartozó 14 fejezet közül mindössze kettőben találunk példát arra, hogy Küküllei hasonló eseményeket kapcsol össze: a 30. fejezetben /De exercitu ad Rutheniam/: "Postea bina vice... ad Regnum Rusciae... contra Lithuanos est profectus..." és a 31. fejezetben /De exercitu, in subsidium Domini Papae, trina vice destinato/. A többi fejezetek -- az első részhez hasonlóan -- Nagy Lajos háboruit mondják el, de itt már sokkal rövidebben /mondhatjuk: "annalista" módjára/, szintelenebbül, megjelenítő erő nélkül. Az első /1--25. fej./ és a második /26--38. fej./ résznél nem a régi, illetve az új módszerekkel dolgozó történetírót kell szembeállítanunk, hanem -- ad absurdum vive a problémát -- a tényeket konkrétan ismerő, részint átélő, részint róluk közvetlen forrásból értesülő /oklevelek!/ történetírót /1--25. fej./ a tények konkrét ismeretével nem rendelkező, sőt, azok után nem is kutató íróval /26--38. fej./. Kétség sem fér hozzá, hogy az Anjou-korral foglalkozó történész számára a krónika első része a legjobban használható és hasznosítható, éppen bőségesebb tényanyaga miatt. Pedig

-- Dékáni szerint -- a "régi" módszerrel érte el.

Világos ebből a fejtegetésből, hogy Küküllei a25. fejezet után azért szakít korábbi előadásmódjával, mert tényanyaga, pusztán csak memóriája nem tesz lehetővé az első rész viszonylagos részletességéhez hasonló tárgyalást. A második rész metodikája, előadásmódja nem valamiféle "új" történetírás jegyében fogant, hanem Küküllei fentebb ismertetett speciális körülményei következtében csak ilyenné alakulhatott.

Már említettük, hogy Küküllei eredetileg -- 1363-ban -- lezárt krónikáját 1378-ban az udvarban, a kancellária közvetlen közelében -- annak szellemétől azonban távol -- folytatta, illesztette hozzá az itt tárgyalandó második részt. Ha az első rész vizsgálatakor a kancellária hatásának nyomait kerestük -- és találtuk is meg -- krónikájában, akkor itt is indokolt stilusában olyan jegyeket kutatnunk, amelyek a kancelláriától való elszakadás, távollét miatt jelentkeznek. Ennek megoldása egyúttal igazolja a második rész keletkezéséről, megírása körülményeiről már kifejtett hipotézisünket. Az első rész stilusvizsgálata a velox domináló szerepét mutatta ki, a velox pedig a kancelláriai gyakorlat hatását jelzi. A kancelláriától való elszakadást tehát a velox formáció háttérbe szorulása, esetleg domináló szerepének elvesztése bizonyíthatná. E rész mondat- és kólonvégi ritmusképlete a következő megoszlást mutatja:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	2	6 %	54	17 %
Tardus	-	-	54	17 %
Velox	14	41 %	98	32 %
Dispondaicus	18	53 %	105	34 %
Összesen	34	100 %	311	100 %

E kimutatás fényesen igazolja iménti feltételezésünket, azt, hogy Küküllei krónikájának e része már feltétlenül a kancelláriai gyakorlat hatásától távol keletkezett. A ritmusképlet fellazulása, a dispondaicus formáció domináló szerepe ezt kétségtelenül igazolja.

A szövegvariánsok e részben -- az interpunkcióktól és az ortográfiai különbségektől eltekintve -- egyeznek egymással, csupán a Thuróczi számozása szerinti 38. fejezetben bővebb a Budai és Dubnici krónika szövege egy betoldással: "... quia transivit frequenter auxilia securitatis, et in ejusdem pugne conflictu debilis effectus: variabilis fortune impetu..." Ezt a szövegrészt -- bár jellegtelen kőlonvégei nem erre mutatnak -- Küküllei eredeti krónikájából kell származtatnunk, mert tökéletesen beleillik a bővebb szövegkörnyezetbe, s nincs okunk feltételezni, hogy a Budai vagy Dubnici krónika ismeretlen kompilátorának interpolációjával állnánk szemben. Inkább valószínű az, hogy Thuróczi vagy méginkább valamelyik Thuróczi felé közvetítő másoló pontatlansága folytán maradt ki ez a rész.

A kancelláriai gyakorlat közvetlen hatásának megszűntét, a hatás élményének fokozatos csökkenését nemcsak ritmusformációi összetételének, arányának megváltozásában kereshetjük, hanem stilusának, stilusgyakorlatának más területein is. Mint ismeretes, történelmünk első évszázadaiban a kancellária volt az írásbeli gyakorlat, az írásbeliség tüzhelye, s egyuttal a latin próza stilusának irányadója, meghatározója. Stilusfajaink, a rimes és a ritmikus próza a kancellária okleveleiben jelentkeznek először, onnan tanulják meg -- részint s javarészt -- krónikásaink is. Kükülleinek a kancelláriában eltöltött több mint másfél évtizede /1347--1364/ maradandó nyomokat hagyott krónikája első, 1363-ban írt részének stilusán. A rim és az adnominatio használata, amelyben bővelkedett az első rész, a stilusra is sokat adó kancellária

stilusgyakorlatának hatására vezethető vissza. Ilyen szempontból is érdekes és hasznos megvizsgálnunk e rész rimhasználatát és egyéb stilusélénkítő eszközeinek alkalmazását. E rész rimképlete a következő:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	7	19 %	219	42 %
Rimtelen	30	81 %	305	58 %
Összesen	37	100 %	524	100 %

Az itt található rimek nagyrésze mondatparallelizmus eredményeként létrejövő ragrim. Olykor azonban szépen kidolgozott, megformált rimeket is olvashatunk e részben, de viszonylag keveset.

Pl. Postea etiam Dominum Ladislaum, :
 Ducem Opoliae,
 et Petrum Banum, :
 cum gente satis valida, ::
 in Moraviam destinavit,
 qui incendia, ::
 et maxima damna ::
 ibidem intulerunt, :::
 et ad propria reversi fuerunt.⁷⁰⁷ :::

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy e rész rimeinek mind mennyiségét, mind minőségét, rimei művésziességét, csiszoltságát, elhelyezkedését tekintve alatta marad az első partikulának. Ez utóbbit -- figyelembe véve persze a két rész közötti jelentős terjedelembeli különbséget -- bizonyítja az is, hogy míg az első részben Küllői a rimformák gazdag sokaságát, változatosságát tárja elénk, addig itt, a második részben ez a színes rimvariáció elszürkül, öllelkező rim nincs is e partikulában, kereszttrin is csak három; az uralkodó, s szinte kizárólagos rimforma -- a mondatparallelizmus-

⁷⁰⁷ Schwandtner: SRH I. 239.

nak megfelelően -- a páros-, illetve csoportrim.

A továbbiakban a fenti szempontok figyelembe vételével Küküllei adnominatioit vizsgáljuk meg. Stilusa fellazulására, szintelenebbé, erőtlenebbé válására itt is megbízható adatokat találunk. Az első részben oly bőven előforduló szójátékokra itt mindössze két példa akad.

28. fejezet:

... ubi idem miles lethaliter extitit vulneratus,
ex quo vulnere vitam finivit temporalem...

38. fejezet:

... hujusmodi infortuito adversitatis accidente, :
et fortuna prosperante... :

Az első részben szintén gazdagon, szinte mondatonként jelentkező művészi alliterációra itt csak két-három, tudatosságot mutató példát találunk.

Pl. 27. fejezet:

... de tali injuria graviter est conquestus,
ne videretur eos indebite et injuste impugnare...

38. fejezet:

... ubi fortalitia et propugnacula erant,
per Olachos firmata,
potenter expugnando
pertransiens...

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a formai elemzés mindenben támogatta, igazolta a tartalmi elemzés kapcsán felállított hipotézisünket. A stilusvizsgálat kimutatta, hogy a krónika e része már nem közvetlenül a kancelláriai gyakorlat hatása alatt keletkezett, uralkodó cursusa a dispondeicus, rimhasználata minőségileg és mennyiségileg is romlott, a figurák alkalmazásában is határozott visszaesés tapasztalható az első részhez képest.

c/ A harmadik partukula: A belpolitika

Küküllei János krónikájának harmadik része, partikulája /39--51. fej./ már feltétlenül Nagy-Lajos halála után, 1387. márc. 31-e és 1388. aug. 31-e között íródott. Mint ismeretes, az öregedő

hatvan éven túl járó Küküllei már 1380-ban -- minden valószínűség szerint letéve kápláni tisztségét -- elvonult az udvartól, s frissen vásárolt esztergomi kuriájában töltötte utolsó 14 évét, távol a zajtól, a királyi udvar pezsgésétől. A IV. velencei hadjárat kellős közepén távozik el Visegrádról történetírónk, s részint ezzel magyarázható, hogy Lajos szerencsés hadi vállalkozásai -- a két utolsó velencei háború -- csak homályos utalásként, egészen általánosítva kerültek be a krónikába: "... ipse Rex... bella multa feliciter gessit, multaque regno suo recuperavit."⁷⁰⁸ Ez az utalás a velencei hadjáratokra is vonatkozhat.

A krónika e partikulája Nagy Lajos egyházpolitikájával foglalkozik. Ez nem véletlen. Küküllei pap volt, főesperessé, majd kanonokká lépett elő. Tisztségei javarészt tehát az egyházi hierarchiához kötötték. Krónikája első két része /1--38. fej./ mégis szinte teljesen világi tárgyú, mint Dékáni megjegyzi "... papi mivolta kevésbé érezhető ki soraiból".⁷⁰⁹ Ez kettős értelemben is igaz. Egyrészt, királyi életében megírt krónikarészlete Nagy Lajos világi tetteit, főleg hadjáratait tárgyalja, másrészt -- egy-két egészen hagyományos és jellemző "volente Deo" frázistól eltekintve -- világi ember szemével nézi ezeket. Amikor az esztergomi visszavonultságban élő Kükülleihez 1382-ben eljut királyi halálának híre, megrendül, rájön arra, hogy -- Kálti Márk szavai szerint -- "... huius mundi decus et gloria... semper variando versaliter atque caduce se protendens in nichilum, tamquam aqua decurrens incedit."⁷¹⁰ Nem lehetetlen, hogy Küküllei 1382-től /esetleg már 1380-tól/ ugyanazt a contemplativa vita-t éli, amit királyának tulajdonított. Nem egyszerűen arról van szó, hogy "beleunva a háborúk részletes felsorolásába a III. és IV. velencei háborút kifelej-

⁷⁰⁸ Uo. 241.

⁷⁰⁹ Dékáni: Küküllei János, 78.

⁷¹⁰ Mátyás F.: HHFD III; 129.

ti"⁷¹¹, nem is arról, hogy "megelégelt a háborúk leírásával foglalkozni".⁷¹² 1387--88-ban, azaz e rész írásakor Küküllei már csaknem 70 éves, megjárta az egyházi és világi máltóságok számára elérhető csúcseit, visszavonulva az egyházi ájtatosságba, természetes -- illetve az ő korában természetes volt --, hogy tekintetét elfordítsa a világról, az égre, az istenre szegezze szemét. Ezt csak elmélyítette benne királya halála s tulajdon magas kora. Ilyenformán e partikula "a királyi hatalom világiságát enyhíti, békíti ki a középkori vallásossággal"⁷¹³, másrésztől eleget tesz megváltozott profilu egyéniségének, saját contemplativa vitájának. Csak így érthető az, hogy a műnek "feltűnően nagy részét foglalják el Nagy Lajosnak és hiveinek egyházi alapításai."⁷¹⁴ E résznél már nem a kronológia s nem a szoros logikai egység dominál, ez nem is célja Kükülleinek, hiszen már mellékesnek, lényegtelennek tekinti; az a döntő, hogy Lajos király "megadta istennek azt, ami megilleti", s ilyen alapon, e legszélesebb alapu tárgyi egység miatt vehetjük e 13 fejezetet egységes résznek, partikulának.

Egyébként e rész ismét bizonyítékot nyújt arra, hogy Küküllei krónikája erősen a középkorban gyökerezik, s hogy a 26. fejezettel kezdődő krónikafolytatás nem valami "új" történetszemlélet jegyében fogant. Ezt különben már Dékányi is észrevette: "A középkor íróját jellemzi, hogy az I. fejezetben elmulaszthatatlannak tartja a még ekkor oly misztikus jelenségek, a pestisjárvány, földrengés és éhínség megemléztetését..."⁷¹⁵

A variáns szövegek egy helyen térnek el lényegesen egy-

⁷¹¹ Pór: Küküllei János, 101.

⁷¹² Dékányi: Küküllei János, 74.

⁷¹³ Trencsényi-Waldapfel: Küküllei János, 36.

⁷¹⁴ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h. 212.

⁷¹⁵ Dékányi: Küküllei János, 75.

mástól, az 50. fejezetben, ahol a Budai és Dubnici krónika szövege a következő betoldással bővebb: "... et per siccitates temporum, ac æris tempestates..." A szövegkörnyezetbe való pontos beillés s a ritmikus kőlonvég /æris tempestates xxx : xxxx velox!/ mellett más tényező, e kőlonvégnak a bővebb szövegkörnyezettel alkotott rimje is arra mutat, hogy e betoldás Küküllei eredeti krónikájából való, s csak valamelyik Thuróczi felé mutató másoló vagy maga Thuróczi hagyta ki.

E rész stilusvizsgálatát a 4. partikulával együtt végezzük el, hiszen Küküllei krónikájának e két utolsó egysége egyszerre, egyidőben keletkezett.

d/ A negyedik partikula: Családi ügyek

A krónika negyedik része /partikulája/ akkor keletkezett, amikor az előbbi, 1387--88-ban. Tárgyi egysége alapján nyilváníthatjuk önálló partikulának csekély terjedelme ellenére is /4 fejezet/. E rövidke rész Nagy Lajos családi viszonyairól szól, feleségeiről, gyermekeiről, napjai békéjéről és nyugalmaról, szemlélődő életéről /contemplativa vita/, haláláról és eltemettetéséről. Az előző fejezetektől eltérő jellege már önmagában bizonyítja önálló partikulaként való kezelésének helyességét. Ezt közvetve más tény is bizonyítja. A 25. fejezet zárószavai után itt szólal meg még egyes szám első személyben a szerző: "Aestumo etiam narratione fore dignum..." Ezzel a személyes jellegű bevezetővel Küküllei az új egység kezdetét akarhatta jelölni. E részben a variáns szövegek több esetben eltérő szövegeket adnak. Ezeknek vizsgálatával kezdjük elemzésünket! Két jelentősebb szövegeltérés található a variáns krónikákban. Vegyük először a kevésbé problematikusait!

Thuróczi:

"Et sepultus est in urbe Alba regali, in capella, quam ipse in latere Ecclesiae Be-

B-, D-krónika:

"Et sepultus in urbe Albe regalis in capella quam ipse in latere ecclesie beate Virginis

atae Virginis collegiatae collegiate construxit, anno domini millesimo trecentesimo octuagesimo secundo."⁷¹⁷
 construxit; sed postea ejus consors, Regina Elizabeth, ipsam dotavit. XVI. ejusdem mensis die, anno Domini MCCCCLXXXII."⁷¹⁶

Az összevetésből nyilvánvaló, hogy a Budai és Dubnici krónika összevont s lerövidített szöveget közöl a Thuróczi-szöveghez viszonyítva, s így ez utóbbi -- éppen pontosabb keltezése miatt -- bizonyul hitelesnek, s a másik két krónika másolóit vagy kompilátorait illeti meg a hiba, hogy a "sed postea..." kezdetű részt kihagyták. A Thuróczi-szöveg hitelességét az is alátámasztja, hogy a variáns szövegek által elhagyott rész különjai ritmikusak:

postea ejus consors /xxx : xx,xx velox!/
 ipsam dotavit /xx : xxx planus!/
 ejusdem mensis die /xxx : xx,xx dispond.!

A variáns szövegek nem egyformán közlik a krónika befejező sorait. Az utolsó előtti mondat Thuróczinál:

"Regnavit autem quadraginta annis, et mense uno et viginti diebus."

A Budai és Dubnici krónikában:

"Regnavit autem quadraginta uno annis et viginti duobus diebus."

Itt feltétlenül Thuróczi szövege a helyes, mert helyesen közli Nagy Lajos uralkodásának időtartamát. A másik két krónika szövege durva másolási hiba eredményeként jöhetett létre.

Történészeink között nagy vita folyt arról, hogy mivel a krónika utolsó mondata /az un. eikonismos vagy királyjellemzés/ csak Thuróczinál található meg, melyik variáns szöveg jár el helyesen, azaz, ez az egy mondatnyi rész a Budai és Dubnici krónika másolójának hibájából maradt-e el, vagy Thuróczi töltötte be. Pór

⁷¹⁶ Schwandtner: SRH I. 248.

⁷¹⁷ Mátyás F.: HHFD III. 194.

Antal,⁷¹⁸ Dékány Kálmán,⁷¹⁹ Trencsényi-Waldapfel Imre⁷²⁰ sze-

rint e mondat benne volt Küküllei eredeti szövegében, R. Kiss István⁷²¹ és Mályusz Elemér szerint pedig Thuróczi betoldása.

Mályusz Elemér⁷²² a Küküllei-krónika eikonizmusát összeveti más, minden kétséget kizáróan Thuróczinak tulajdonítható királyjellemzéssel, kimutatja ezek erős hasonlóságát.

Nagy Lajosról:	Albertről:	Ulászlóról:
"Fuit autem homo competentis proce- ritatis, oculis e- latis, crinibus barba crispis, se- reno vultu, labi- osus, et aliquan- tulum in humeris curvus." ⁷²³	"Erat Rex Albertus homo, competentis proceritatis; fa- ciei, plus ad nig- redinem, quam al- bedinem, tenden- tis; mitium mo- rum, et petitioni suorum flexibi- lis." ⁷²⁴	"Rex Uladislaus, Re- gum optinus, homo concedentis proce- ritatis, fusca fa- cie, nigris crini- bus, in armis stre- nuus, in suos bene- volus, morum hones- tate praeclarissimus, mente et animo com- positus..." ⁷²⁵

A fenticoösszevetésből világos, hogy a Küküllei-krónikában talál-
ható eikonizmus Thuróczi betoldása. Mályusz még azt is kimutatja,
hogy Thuróczi jellemzései Aeneas Sylviusra mennek vissza:

"Statura eius procera fuit..."⁷²⁶

Enhez csupán annyit tehetünk hozzá, hogy a ritmikus próza szabá-
lyai, cursusai nem mutathatók ki e részen. A mondat egy külön ki-
vételével jellegtelen megfogalmazásu /vultu labiosus xx : xxxx
dispond./. Ha az eikonizmust Küküllei eredeti krónikájából valónak

⁷¹⁸ Pór: Küküllei János, 102.

⁷¹⁹ Dékány: Küküllei János, 52--53.

⁷²⁰ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h. 210., 32. j.

⁷²¹ R. Kiss István: i.m. 530.

⁷²² Mályusz Elemér: i.m. 46--47.

⁷²³ Schwandtner: SRH I. 248.

⁷²⁴ Uo. 301.

⁷²⁵ Uo. 323,

⁷²⁶ Aeneas Sylvius: Europa, 1. fej. Vö. Mályusz E.: i.m. 46.

vesszük, joggal várhatnánk el írójától, hogy csaknem /vagy esetleg ténylegesen is/ 100 %-os ritmizáltságu krónikáját ritmikus megfogalmazásu mondattal zárja le. Ilyenformán újabb érvet sorakoztatva fel Mályusz bizonyítéka mellé, megállapíthatjuk, hogy a Thuróczi-szöveg utolsó mondata, az eikonismos nem Küküllei krónikájából ered, hanem Thuróczi János betoldása, interpolációja.

Ezután elvégezzük az 1387--88-ban írt fejezetek /3--4. partikula/ formai elemzését. A ritmusvizsgálat elvégzése előtt le kell szögeznünk, hogy mivel e részek a csaknem 70 éves Küküllei esztergomi remetesége idején, a kancellária szellemi tüzhelyétől, ihletettségétől, gyakorlatának hatásától távol keletkeztek, olyan eredményt kell várnunk, amelyeket a 2. partikula elemzésénél már láttunk, vagyis a kancelláriai írásélmény hatását minimálisan sem feltételező, erős dispondaicus túlsúlyt. E két partikula együttes ritmusképlete a következő:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	7	22 %	55	23 %
Tardus	4	13 %	42	18 %
Velox	12	38 %	67	28 %
Dispondaicus	9	28 %	72	31 %
Összesen	32	100 %	236	100 %

Anjou-kori krónikáink formai elemzésénél ilyen érdekes ritmusképlettel még nem találkoztunk. A mondatvégek határozott velox, míg a kólonvégek kisarányu dispondaicus túlsúlyt mutatnak. Itt -- de általában mindenhol -- az abszolút mondatklauzulák tanuságtétele a döntő. Az itt jelentkező velox-fölény pedig semmi esetre sem olyan tényező, amilyent vártunk volna. Ez a tény mindenesetre már önmagában kétkedéssel tölt el bennünket.

A 2. partikula elemzésénél láttuk, hogy annak rimeit mind

mennyiségileg, mind minőségileg romlottak az elsőhöz képest. A 3. és 4. rész rimvizsgálatától -- logikusan gondolva -- ezen arány még további romlását várhatjuk. Ime, e két partikula rimképlete:

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	11	29 %	175	43 %
Rimtelen	27	71 %	229	57 %
Összesen	38	100 %	404	100 %

Várakozásunkkal ellentétben azt tapasztalhatjuk, hogy a jelen két partikula rimessége -- különösen a mondatoknál -- a krónika 2. részéhez képest határozott javulást mutat. Azt is meg kell állapítanunk azonnal, hogy -- ha e rimek jelentős része mondatparallelizmus vagy ragrim révén is állt elő -- a rimes mondatok közül nem egy mutat tudatos megformálást. Ennek igazolására idézünk példákat

Item,
 etiam tempore sui regiminis,
 pestilentiae, :
 per loca particularia, ::
 et etiam per totum Hungariae, :
 et alia regna convicina, ::
 viguerunt;
 et fames, :::
 diversis temporibus
 per locustas et mures, :::
 spicas frugum, :
 et aliarum segetum :
 corroderentes, :::
 /et per siccitates ::: temporum, :
 ac æris tempestates, :::
 invaluerunt;
 et pluribus vicibus ::
 terrae motus ::
 per loca factus :: est magnus.⁷²⁷ ::

Vagy: ... isti submittens :

non passione ac voluntate cupiens : principari,
velut custos justitiae existens, :
absque ratione et lege, ::
nihil voluit attentare, ::
quia vicens industria, :::
et regnativa prudentia, :::
virtualiter dominatur
gubernatione regni,
secundum rationem et legem,
diligentius circumspecta.⁷²⁸ :::

Figurái⁷²⁹ és alliterációi⁷³⁰ ha nem is érik el az 1. partikula színvonalát, ugyanakkor semmi esetre sem maradnak el a 2. partikuláé mögött.

A gormai elemzés summájaként az állapítható meg, hogy a 3. és 4. partikula formakésztsége nemhogy rosszabb lenne a 2-énál /amire a szerző, Küküllei János életutjából következtetni lehetett/, hanem még jobb is.

e/ Az előszó

Az előszó, mint ismeretes, csak Thuróczi krónikájában található, fennmaradását Thuróczinak köszönhetjük. A krónika talán legfontosabb része ez, hiszen közli írója nevét, lényeges kor-meghatározó adatokat tartalmaz, s betekintést nyújt Küküllei olvasmányanyagába, krónikájával kapcsolatos "terveibe". Küküllei előszavát nem véletlenül vetik össze Kálti lendületes prológusával, hiszen mindkettő az erénydus tettekre épül,⁷³¹ amihez Küküllei még -- Vegetius nyomán -- a hadi dicsőség fokozott hangsúlyozását teszi hozzá. Amint a tartalmi érvek megnyugtatóan bizonyították,

⁷²⁸ Uo. 247.

⁷²⁹ Pl. 47. fejezet: "... qui nimium erant multiplicati, et diversis erroribus implicati..."

⁷³⁰ Pl. 54. fejezet: "... et curis postpositis, concupiscentiam carnalem calcare, ac sibi subicere, et divinis praeceptis parare volens..."

⁷³¹ Horváth: Stílusproblémák, 268.

az előszó a krónika teljes szövegének lezárása után, tehát 1387--
--88-ban keletkezett.

Kardos Tibor⁷³² éppen az előszóra hivatkozva s támasz-
kodva dolgozta ki az olasz hatás elméletét. Ehhez az elsődleges
alapot számára Andrea Dandolo és Küküllei János krónikái közötti
szövegegyezés adta:

Andrea Dandolo:

"... qui est Rex Regum et Do-
minus Dominantium, Rex mag-
nus et Dominus super omnes
Deos."⁷³³

Küküllei János:

"Rex regum et dominus dominan-
tium universae terrae, qui sup-
ra cuncta tenet in excelsis im-
perium..."⁷³⁴

Trencsényi-Waldapfel Imre viszont bebizonyítja, hogy a "rex regum,
dominus dominantium" formula nem Dandolo "sajátsága", hanem álta-
lánosan jellemző a középkori vita-jellegű műfajokra.⁷³⁵ Megta-
lálható ez a frázis Helgaldus-nál, Róbert francia király életiró-
jánál, Suger "Vita Ludovici Grossi"-jában és IV. /Bajor/ Lajos
névtelen írójánál. Küküllei tehát krónikája előszavában helhasz-
nálja a középkori vita-irodalom hagyományait. Az előszó több for-
rásból összetevődő, heterogén jellegű rész, beolvasztja ide a
külföldi, hagyományos jellegű vita-frázisokat, biblikus részt
/docens manus ad proelium/, olvasmányélménye summáját Arisztote-
lesztől, Vegetiustól.

Ritmusformációi vizsgálatánál az alábbi megoszlást kap-
juk:

Ritmusformáció	Mondatvég		Kólonvég	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Planus	-	-	7	10 %
Tardus	1	8 %	13	19 %
Velox	10	83 %	33	48 %
Dispondaicus	1	8 %	16	23 %
Összesen	12	100 %	69	100 %

Az előszó -- a cursus szempontjából -- tökéletes formaművészt sejtet. Különösen igaz ez akkor, ha tudjuk, hogy Arisztotelesz és a "quidam prudens" /valószínűleg Guillelmus de Nangiacó/ szavait, a tőlük vett "szó szerinti" idézeteket Küküllei átfogalmazza, kifogástalan ritmikus prózába írja át.

Ugyanezt a formaművészt sejthetjük akkor is, ha a rimeket vizsgáljuk.

	Mondat		Kólon	
	Szám	Százalék	Szám	Százalék
Rimes	4	33 %	73	63 %
Rímtelen	8	67 %	42	37 %
Összesen	12	100 %	115	100 %

Egészen kivételes rimtechnikájára ime egy illusztris példa:

Oportet ergo principem ferialiter regnantem :
 et victoriosè triumphantem :
 culminis potestate a Deo fore exaltatum, ::
 caterva militiae decoratum, ::
 ut praeelsi ejus nominis fama dispersa per orbem, :
 et conscendens de gestis laudabilibus in excelsum, ::
 laudari mereatur apud Deum, ::
 et extolli laudibus diversarum nationum.⁷³⁶ ::

E mondat tudatos rimhasználata kétségtelen. De ezt más példa is igazolja:

Rursus alibi, per quendam prudentem scribitur:
 dum fortia laudanda :
 ac digne memoranda, :
 Principum ac militum gesta, :

⁷³² Kardos Tibor: A magyar humanizmus kezdetei /Pannonia-könyvtár 20./, Pécs, 1936., 40.

⁷³³ Idézi: Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h., 201.

⁷³⁴ Schwandtner: SRH I. 213.

⁷³⁵ Waldapfel Imre: Horváth János új könyvéhez, i.h., 200--209.

⁷³⁶ Schwandtner: SRH I. 213--214.

et bellicosa exercitia, :
triumphos, ::
casus fortuitos, ::
et eventus, :::
ad memoriam posterorum scribimus, :::
quid aliud agimus, :::
nisi quod incitamentum bellicum promovemus? :::
per quod virtuosos animos auditorum ::::
ad bellorum exercitia accendimus, :::
ut hoc exemplo fortiores et ardentiores reddantur ad labores
et bellicas passiones tolerandas;
quia praeteritorum exhibitio est instructio poster/i/o-
rum.⁷³⁷ ::::

Mindkét példában -- de különösen az előbbiben -- a virtuóz rim-
használat mellett megfigyelhetjük kölönjainak szinte hibátlan
ritmizáltságát is. Az előszó rimei tehát feltétlenül igazolják
a cursusvizsgálat kapcsán Kükülleiről alkotott képünket, azt,
hogy az előszó alapján Kükülleit tudatos formaművésznek kell
nyilvánítanunk.

Ugyanezt láthatjuk a cursusvizsgálat és a rimképlet
mellett a szójátékok és alliterációk használatában is. Ezekre is
csaknem minden mondat szolgáltat példát.

Pl. Fama ergo principaliter
et per seipsam appetitur in regimine:
quia regnum non appetitur propter se,
sed propter bonam famam.
vagy: ... hoc debet esse principalissimum,
in intentione principis...
vagy: ... quos voluerit subiacere,
subjicit principum potestati.
vagy: Si quid autem minus recte inveniatur,
vel inconvenienter propositum;
Lector providens et benignus supplenda suppleat, :
et corrigat :
quaeso,

sine iniuria ::

corrigenda. ::

Kükülleinek az előszóban tapasztalt formagazdagságát, ritmusának, rímeinek, adnominatioinak mintegy szintézisét hiven tükrözi a következő mondat:

Hinc est,

quod peritissimus Princeps Philosophorum, :

Aristoteles

in libro suo de secretis secretorum :

ad Alexandrum :

ita scribit:

Primum instrumentum intellectus, ::

est desiderium bonae famae;

quia qui vere desiderat bonam famam

famosus erit et gloriosus.⁷³⁸

Az előszó tehát egy stilusával szemben igényes, azzal törődő tudatos formaművészt mutat. Ritmizáltsága rogeriusi szinten áll, szójátékai, figurái alapján az előszó méltán állítható az Institutio morum formagazdagsága mellé.

Végezetül még egy problémáról kell szólnunk, ami már R. Kiss és Dékáni között is vita tárgyát képezte, hogy ti. hogyan fordítsuk az előszóban előforduló, s az eseménymenet tárgyalási módjára vonatkozó "ordine sequentium" kitételt? Itt mind Dékáni, mind Geréb László fordításának helyessége vitatható, s ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert fontos elvi jelentősége van.

Dékáni szerint: "a történetek sorrendje szerint"⁷³⁹,

Geréb szerint: "abban a rendben, amint történetek"⁷⁴⁰.

Az előszó, mint láttuk, a teljes mű lezárása után készült. Ekkor pedig Küküllei nem írhatta az "ordine sequentium"-ot a Dékáni- és Geréb-féle értelmezésben, hiszen ez a megállapítás, ti. a történetek sorrendje szerinti leírás, nem vonatkozhat a 26--55., az ese-

⁷³⁸ Uo. 214.

⁷³⁹ Dékáni: Küküllei János, 97.

⁷⁴⁰ Küküllei János és a Névtelen Minorita krónikája, id.kiad., 36,

ményeket közismerten nem a történések sorrendje szerint, azaz nem kronologikusan tárgyaló fejezetekre. Itt inkább az "alábbiak rendjében" kifejezést javasolhatjuk.

f/ Felvetődő problémák

Az előbbiekben a Kükülleinek tulajdonított eredeti munka rekonstruálását kívántuk elvégezni, s választ próbáltunk adni néhány, elénk bukkanó kérdésre. Az alábbiakban azt kell megnéznünk, valóban Küküllei Jánostól eredeztethető-e a neki tulajdonított krónika. Már a korábbi kutatások megnyugtatóan tisztázták, hogy Küküllei 1326 /?/ és 1393--94 között élt. Tudjuk viszont azt, hogy a neve alatt szereplő krónika első része /1--25. fej./ 1363-ban, míg harmadik, utolsó része /39--55. fej./ -- Küküllei személyétől mint szerzőtől elvonatkoztatva, a krónikában található "qui nunc conregnant" kormeghatározó adatból kiindulva -- 1387. márc. 31-e és 1395. máj. 17-e között keletkezett. Ebből kétségtelen, hogy Küküllei János írhatta a krónika egészét is, hiszen -- úgy szólván -- csaknem végigélte a krónika egyes részei keletkezésének a kutatók által megállapított időpontjait. Mi dolgoztunk Kükülleivel foglalkozó fejezetében ezt a lehetőséget elfogadtuk, ehhez a predesztinált nézethez igazítottuk vizsgálatainkat is, s ilyen alapon beszéltünk a krónika harmadik részében is Küküllei szerzőségéről. A Kükülleinek tulajdonított krónika mindamelllett szerfözlött bonyolult probléma.

Azt, hogy Küküllei János egyáltalán írt krónikát, Thuróczi János művéből tudjuk. A Budai és Dubnici krónika -- bár közli az un. Küküllei-krónika szövegét -- nem látszik tudni Küküllei szerzőségéről. Ugyancsak Thuróczi János munkája az, melynek tudósítása szerint az un. Küküllei-krónika egészének -- expressis verbis -- Küküllei a szerzője. Thuróczi 1342-nél, Károly Róbert halála és temetése után szakít a Kálti-szöveggel, egy új krónika másolását kezdi el, melyről már címében megjegyzi, hogy az "a Ioanne

Archidiacone de Kikullew composita"⁷⁴¹. Ezt követően Thuróczi /és csak Thuróczi/ közli a kétségtelenül Kükülleitől származó előszót, ui. itt Küküllei egyes szám első személyben szól /"... ego, Joannes, nunc Archidiaconus de Kikullew..."⁷⁴²/. Az előszót egy -- Thuróczi felosztása szerint 55 fejezetnyi -- krónika követi, amely Thuróczi /és csak Thuróczi/ szerint Kükülleitől eredeztethető, s amely 1342-től 1382-ig tárgyalja az eseményeket, tehát Thuróczi helyesen adta e műnek a "Chronica Hungarorum de Ludovico Rege" elnevezést. Nagyon valószínű, hogy Thuróczi az előszóból tudhatta: János, küküllei főesperes írt krónikát. E feltevés valószínűségét még inkább növeli az, hogy a Budai és a Dubnichi krónika, amely nem hozza -- és minden bizonnyal nem is ismeri -- a Küküllei-előszót, nem tud magáról Küküllei Jánosról sem.

Thuróczi János krónikájának felépítése a kritikus rész környezetében a következő:

- 1./ Chronica Hungarorum /zárul a Károly Róbert halálát és temetését tárgyaló résszel/: szerzőit nem ismeri Thuróczi.
- 2./ Chronica Hungarorum de Ludovico Rege: előszavát János, küküllei főesperes írta, Thuróczi tehát ismeri a kompozíció szerzőjét is.
- 3./ In descriptionem miserabilis casus Caroli Regis, cognomento Parvi....: Thuróczi saját munkája.

Ugy fest tehát a kép, hogy Thuróczi mindazt a -- Nagy Lajosra vonatkozó és krónikájába átvett -- anyagot, amelyet a kétségtelenül nem Küküllei írta korábbi krónika és saját munkája közé iktat, az előszóban-előforduló Küküllei-név alapján Kükülleinek tulajdonítja. Más szóval: alapos feltevésünk, hogy Thuróczi az 1342--1382 közötti, krónikájában hézagpótló szerepet betöltő Nagy Lajos-történetet, a kompozíció egészét az előszó ihletésére Küküllei Jánosnak

⁷⁴¹ Schwandtner: SRH I. 213.

⁷⁴² Uo. 215.

tulajdonítja. Márpedig ezen előszóból csak az kétségtelen, hogy Küküllei János írt egy Nagy Lajosról szóló krónikát; az azonban már korántsem biztos, hogy a Thuróczi által neki tulajdonított mű egésze, vagy annak akár csak egy része is ténylegesen Kükülleié.

Voltaképp tehát csupán az előszó az, amit minden kétséget kizáróan Kükülleinek tulajdoníthatunk. Márpedig koncepciójában, hangvételésében, hangulatában, egész stílusában az előszóval egyetlen partikula sem mutat feltétlenül egy szerzőre valló, szoros kapcsolatot. Még a krónika 1. partikulája /1--25. fej./ az, amelyik minden téren az előszóhoz legközelebb állónak látszik. Ezt -- formailag -- az támasztja alá, hogy az előszónak a krónika-megírásra utaló szubjektív kitétele után, a partikula végén, a 25. fejezetben az író -- feltehetően Küküllei -- lezárja munkáját. A krónika többi részei már nem mutatnak korántsem ilyen, az összetartozás jegyeit kétségtelenül magukon hordozó tendenciákat. Az 1. és a 2. partikula között mély szakadékot képez:

- 1./ a megváltozott jelleg /krónika -- kormajz/,
- 2./ az 1. partikula gazdag okleveles anyagon felépülő "új" történetsszemléletének mellőzése a 2. partikulában,
- 3./ az 1. rész jól rendezett kronológiájának felcserélése a 2. rész kronologiátlanságával,
- 4./ az a tény, hogy az 1. partikula logikusan le van zárva, míg a 2. partikula nem utal a folytatás ujrafelvételére.

A 2., illetve a 3--4. partikula jellegbeli különbségét illusztrálja:

- 1./ a külpolitikáról a belpolitikára való áttérés,
- 2./ az eseménytörténet váratlan -- és több szempontból érthetetlen -- lezárása az 1372-es évvel,
- 3./ a téma ideológiai kicsengésének és az írói profilnak a megváltozása /világi -- vallásos-egyházias/,

- 4./ a 40. fejezet címének gyökeres különbözősége a többitől
/Thuróczinál: "De his, quae suo sub regimine acta fuere", a
Budai és Dubnici krónikában: "Sequitur de hiis, que suo tem-
pore evenerunt"; e címek akár egy önálló munka címfeliratát
is képezhetnék/,
5./ a 40. fejezetben található; talán egy más szerzőtől származó
"annectantur" ige.

Az itt felsorolt különbségek önmagukban, egyenként, de még talán
összességükben sem perdöntők. Ezen -- partikulák közti -- eltéré-
sek igen nagy része "kivédhető" Küküllei életutja ismeretében, a-
zon a módon, ahogy mi is a fentiekben tettük.

Más a helyzet azonban a stílus esetében. Már az egyes
partikulák részletes elemzése kapcsán utalás történt arra, hogy a
konkrét részek ritmus- és rímképlete a legcsekélyebb mértékben sem
felel meg a Küküllei életutjából adódó ilyen természetű követelmé-
nyeknek, elsősorban a szerző viszonyának a kancelláriához.

Ezt hivatottak szemléltetni alábbi, százalékos arányszá-
mokat tartalmazó táblázataink:

Ritmusképlet /mondatvég/ %-okban:

	Planus	Tardus	Velox	Dispond.
Előszó	-	8	83	8
1. partikula /1--25. fej./	9	4	56	31
2. partikula /26--38. fej./	6	-	41	53
3--4. partikula /39--55. fej./	22	13	38	28

Ritmusképlet /kölönvég/ %-okban:

	Planus	Tardus	Velox	Dispond.
Előszó	10	19	48	23
1. partikula	23	18	31	28
2. partikula	17	17	32	34
3--4. partikula	23	18	28	31

Rimképlet %-okban:

	PMondat	Kölon
Előszó	33	63
1. partikula	35	43
2. partikula	19	42
3--4. partikula	29	43

Természetesen azon is lehet és kell vitatkozni, hogy egyáltalán indokolt-e a rim-, de főleg a ritmusképlet alakulásában kancelláriai gyakorlat elhalványodásának következményeit keresni. Igen komoly létjogosultsága van ugyanis annak a nézetnek, mely szerint a ritmusképletből adódó, oly nagy eltéréseket mutató eredményeknek a kancelláriai rutin kopásával történő indoklása elvileg tévesnek tekinthető. Egy szerző /akár Küküllei is/ alkothat eltérő életviszonyok, eltérő körülmények között, eltérő anyagból változó módszerekkel különböző jellegű műveket, de lényegében azonos stílusban, azonos írásmóddal. Más szóval: egy szerző sok mindent elfelejthet, de írni, nagyjából azonos módon, azonos írói--művészi igémnyel alkotni -- soha nem felejthet el, legalábbis nem olyan mértékben, ahogy ez Küküllei esetében fentforogni látszik.

Az un. Küküllei-"kérdésben", a Küküllei-krónika egységes voltát, illetve szerzők szerint részekre tagolását illetően --részint az eddigi adatok új szempontu csoportosításával, ré-

szint új adatok felszínre hozásával -- éppen ezért az újabb kutatásoknak kell kimondaniok a végső szót.

g/ Összegzés

Eredményeinket -- a korábbi Küküllei-kutatás módszere-től eltérően -- a tartalmi és formai elemzés párhuzamos alkalmazásával értük el, s az ily módon kapott eredmények is kettős jellegűek; egyrészt bizonyos pontokban, esetekben módosították, bővítették a krónikára vonatkozó korábbi megállapításokat, másrészt pedig adalékokat szolgáltatottak a magyarországi latinság történetéhez.

Tartalmi és formai jegyek tanúsága alapján megállapítottuk a krónika egyes részeinek keletkezési időpontját, s ennek nyomán -- Küküllei közléséből kiindulva -- elvégeztük a mű négy partikulára osztását. Ezek szerint az 1. partikula /1--25. fej./ 1363-ban, a 2. /26--38. fej./ 1378-ban, a 3. /39--51. fej./ és a 4. partikula /52--55. fej./, valamint az előszó 1387--88-ban keletkezett.

A formai elemzés intenzívebb felhasználásával sikerült felderítenünk, hogy Thuróczi szövege minden tekintetben jobb, pontosabb, az eredetihez közelebb álló, mint a Budai és Dubnici krónika szövege. E problémánál nem mellőzhettük az eredeti szöveg rekonstruálását célzó vizsgálódásokat sem, így sikerült bizonyos részekről kimutatnunk, hogy nem Küküllei művéből valók, hanem későbbi másoló vagy kompilátor betoldásai. Válaszolnunk kell itt arra a kérdésre, hogy ha Thuróczi szövege hitelesebb /s valóban hitelesebb/, akkor feltételezhető-e, hogy Thuróczi az eredeti szövegből, vagy annak hibátlan másolatából vette volna át a krónikát saját kompilációjába. Erre Pór Antal szavaival felelhetünk:

"... sem Turóczy, sem a másik két krónika írói előtt nem feküdt a szerző eredeti kézírata, vagy annak csak hibátlan másolata; hanem

valamely meglehetősen corrámpált szöveg."⁷⁴³ Valóban, a variáns krónikák egymástól eltérő szövegei bizonyítják azt a feltevést, hogy Küküllei szövege a 15. század végének kompilátoraihoz másoló/k/ révén vagy talán másolók egész sora közvetítésével jutott el. A Küküllei-irodalom eddigi felfogásával szakítva kísérletet tettünk arra, hogy feltárjuk a szerves kapcsolatot Küküllei életének alakulása, a krónika egyes részeinek keletkezése és tartalma között, hogy felvázoljuk Küküllei emberi és írói profilját. A gazdag irodalomban először hívtuk fel a figyelmet arra az alapos vizsgálatra váró, de nem alaptalan lehetőségre, hogy a Kükülleinek tulajdonított krónika nem egy szerzőtől származik.

Küküllei János nem áll Krónikásaink élén, ahová Pór Antal állította,⁷⁴⁴ de ugyanakkor műve nem annyira gyenge, mint ahogy Domanovszky Sándor értékelte, illetve leértékelte.⁷⁴⁵ Küküllei életéről sok, talán krónikairóink közül a legtöbb adat maradt fenn. Az új ember, a homo novus Anjou-kori képviselője ő: apja Károly Róbert alatt emelkedett fel, s maga Küküllei-János is ezer szállal kötődik az ujhoz, királyához, akinek felemelkedését köszönheti. Krónikát, inkább talán vitát ír, egy új műfajt, a Névtelen Minoritáéval együtt az elsőt s az egyetlen is. Érdekes egyéniség Küküllei János, az ő "esetében következett be először a magyar történelemben, hogy amit a kard embere elvesztett, azt a toll embere szerezte vissza."⁷⁴⁶ Ez a személyes és harci vitézségen alapuló lovagkor alkonyát jelenti, amit Küküllei is kifejezésre juttat krónikájában. Bár messze állt Firenzétől, az Itália kék ege alatt éppen sarjadó humanizmustól /irodalmi mintáit is Franciaországból veszi/, éleslátása még ekkor is tud előre,

⁷⁴³ Pór: Küküllei János, 97.

⁷⁴⁴ Uo. 106.

⁷⁴⁵ Domanovszky Sándor: A Dubniczi Krónika, Századok, 1899., 347.

⁷⁴⁶ Trencsényi-Waldapfel: Bevezetés, 7.

a jövőbe nézni: felismeri a lovagkor romján létrejövő zsoldos intézmény haladó történelmi távlatait.

Amikor Küküllei János 1363-ban megírta akkor **Iezátr**nak vélt krónikáját, az udvari ember tette le szolgálataként, hűsége jeléül ezt a munkát királya kezébe. Irónkat nem történetírói véna vezette, valószínűleg nem történeti érdeklődése szülte a krónikát. Egy magasabb csúcsok felé törni akaró ember ajándékozta ezt szeretett királyának. Amikor azonban 1378-ban, majd 1387--88-ban folytatja, illetve befejezi művét, már a történeti érdeklődés viszi tovább a krónikát. Küküllei nem vágyik ijabb magaslatok felé, vélt adósságát akarja törleszteni, s ez már nem királyának, hanem egyrészt történetírói önérzetének, másrészt az utókornak szól. A szándék tiszteletre méltó itt, az, hogy egy udvari történetíró miként válik hivatásának felismerőjévé.

Küküllei János -- még akkor is, ha művével Magyarországon új műfajt is teremt, még akkor is, ha vannak előre mutató gondolatai is -- a maga szerény tehetségével, de mindenképp becsülendő szándékával a középkort szolgálta. A középkor levegője árad nemcsak krónikájának eseményeiből, hanem stílusából, nyelvéből is. Ennek ellenére, még a több kötet számra menő Anjou-kori oklevéltömeg mellett is, értékesnek, jelentősnek tarthatjuk munkáját, mert szintetikus képet kapunk egy korról, egy királyról, a magyar történelem egy 40 éves szakaszáról, s nem utolsó sorban egy krónikásról, aki már nem "Anonymus", s azzal, hogy nem fojtja magába nevét, talán öntudatlanul is, talán akaratlanul is egy új kor új izlésének igényeit fejezi ki, egy új fejlődési fok felé mutat, még szinte teljesen a régi talaján állva, s ez az új -- a humanizmus.

VI. E R E D M É N Y E K

Fenti dolgozatunkban az Anjou-kori krónikahagyomány felmérését, értékelését igyekeztünk elvégezni. A vizsgálat nem terjedt ki valamennyi 14. századi keletkezésű vagy az Anjou-kort tárgyaló munkára: a kivonatos, ún. kisebb krónikákat az értékelésnél nem vettük számba. A részletes elemzés csupán az önálló szerzőktől eredeztethető művekre terjedt ki. A vizsgálatban mindenütt elvi alaptételünk a tartalom és forma viszonyáról, a tartalom elsődleges és meghatározó jellegéről vallott marxista tanítás volt. Bár rendszeres formai analízis tárgyává tettük valamennyi jelentős 14. századi latin nyelvű elbeszélő forrásunkat, óvakodtunk attól, hogy a formai elemzés tulhajtásával valamiféle formalizmusba essünk. Mindenhol vázlatosan ismertettük a kérdés irodalmát, rendet akarván teremteni e lassan dzsungellé váló, szerteágazó és szövevényes elmélet-konglomerátumban.

A Budai Minorita Krónika zárófejezetét az eddigi fel-fogásokkal szemben az 1333-as bejegyzés végével /Szentpétery: SRH I. c. 211./ huzzuk meg. Bizonyítást nyert, hogy a Budai Minorita Krónika még a 15. század végén meglévő egy példányáról másolták a Sambucus-kódexet /mely ilyenformán az elveszett Minorita Krónika legközelebbi rokona/; az Acephalus kódex szintén a Budai Minorita Krónika közvetlen leszármazottja. Az Acephalus írója nem igénytelen másoló; alapos feltételezésünk szerint esztergomi pap. Teljesen újszerű az a megállapításunk, hogy a Budai Minorita Krónika -- szemben az új Horváth János-i megállapítással -- nem egységes megfogalmazású, hanem több, világosan elkülöníthető, eltérő koncepciójú részből áll. A következő egységeket sikerült elhatárolni a Budai Minorita Krónika 1272--1333 közötti tárgyalásán belül:

- 1./ Erősen III. András- és Vencel-párti, Károly Róbert-ellenes tendenciájú rész /"az interregnum Anjou-ellenes krónikása"/.
- 2./ Határozottan Károly-párti, az iménti résszel élesen polemizáló egység /"Károly Róbert krónikása"/.
- 3./ Szürke, semmitmondó, érdektelen adathalmaz, a királyi család "anyakönyve" /"az annalista"/.
- 4./ Feltétlenül Károly-párti beállítottságu, de a Károly Róbert-i gőgös, fennhéjázó külpolitikát merészen bíráló rész, melynek szerzője /"az udvari krónika előkészítője"/ az addig feltehetőleg szerzetesrendi "érdekeltségű" krónikás feljegyzéseket bevitte a királyi udvarba, s így a Budai Minorita Krónikát a híres 14. századi királykrónika alapjává tette.

A dolgozatban nem elégedtünk meg a szigorúan filologikus úton elért szöveg-differenciálási eredmények pusztá regisztrálásával, hanem azon elv szerint, hogy 14. századi krónikáink történeti forrás-jellegű szerepük mellett irodalmi alkotások is, behatóan foglalkoztunk a fenti részek anonim szerzőⁱnek pártállásával, írói profiljával, krónika-"betétjeik" irodalmi--stilisztikai értékeivel. A széles körökben elterjedt hiedelemmel szemben első ízben nyer leszögezést, hogy nem a Képes Krónika, hanem a Budai Minorita Krónika minden ránk maradt 14. századi vagy későbbi krónikánk alapja, továbbá, hogy egységes magyar krónika-törzsről csak a Budai Minorita Krónika időbeni végpontjáig, 1333-ig lehet beszélni. Az 1333-at közvetlenül követő években az addig egységes krónika-alapról, -törzsről új hajtások sarjadnak ki, s voltaképp ezen 1333 után keletkezett krónika-továbbírások vizsgálata alkotta dolgozatunk tengelyét. Az 1333-ig terjedő alapszöveget /a Budai Minorita Krónikát/ egyik oldalon az Acephalus kódex írója viszi tovább 1342-ig, majd ehhez a szöveghez egy 14. századi névtelen által

hozzátett pár mondatral kialakul a mai formájában ismert Thuróczy-kóderbéli szöveg. A másik oldalon az Acephalus írójánál bővebben, de végeredményben semmitmondóan egy másik annalista bőviti az alapszöveget szintén 1342-ig /Mátyás F.: HHFD III. cc. 143--146./.

A Budai Minorita Krónika bonyolult differenciálódási folyamatának legértékesebb terméke a Káltyi-féle összefoglaló jellegű, szintetikus krónika /krónikasintézis/. Káltyi művének idealizálása és misztifikálása helyett első sorban arra törekedünk, hogy beágyazzuk létrejöttét a Budai Minorita Krónika, az egységes nemzeti krónika-törzs szétszakadásának folyamatába. Filológiai eszközökkel kimutatást nyert, hogy a Toldy Ferentől ihletett tudós-nemzedékek egész sora helytelenül kapcsolta össze a Képes Krónikát Káltyi művével. Bőséges bizonyító-anyag felsorakoztatásával talán sikerült igazolni, hogy Káltyi Márk krónikasintézise nem azonos a Képes Krónikával. Miután alapos vizsgálatban részesült a krónikasintézis teljes kérdéscsoportja, teljesen új kiindulással sikerült elkülöníteni a Káltyi által önállóan írt részeket, amelyek a 14. századi krónikasintézisnek mintegy a keretét, kezdő és záró fejezeteit alkotják. Káltyi Márk önállóan írt művének tulajdonítjuk:

- 1./ a Képes Krónika családjának tagjaiban és a Dubnici krónikában korunkra hagyományozott kezdő részt, azaz a krónikairás tényét és időpontját közlő bevezető sorokat, valamint a Kézai-féle és a Budai Minorita Krónikába is átkerült szintelen prológustól merőben különböző lendületes prológust és a magyarságnak a Budai Minorita Krónikával ellentmondásban álló, azzal polemizáló japhetita eredeztetését /Szentpétery: SRH I. cc. 1--4./,
- 2./ a Károly Róbert halálát és temetését rendkívül bőbeszédűen tárgyaló részt /Mátyás F.: HHFD III. cc. 147--148./,

3./ valamint a Dubnici krónikában fennmaradt, és Nagy Lajos király uralkodásának első éveivel /1345--1349/ foglalkozó tudósítást /Mátyás F.: HHFD III. cc. 154--165./.

Kétségtelennek tartjuk azt is, hogy Kálti Márk az 1342--1345-ös évek történetét szintén megírta, noha ez nem maradt ránk. Ilyenformán a Kálti-féle krónikaszintézis időben legalább 1349-ig terjedt. Éppen a krónikaszintézis Kálti által önállóan írt részeinek elhatárolása révén derült ki, hogy a Dubnici krónikába interpolált, először János, majd később Névtelen Minoritának tulajdonított 19 fejezetnyi /töredékes/ munka nem egységes fogalmazvány, hanem két külön szerző tollára vezethető vissza. Az egyik szerzőt Kálti Márkban véltük felfedezni. Az interpoláció másik része továbbra is -- sőt még inkább, mint az eddigiekben -- nyitott kérdésként kezelendő, hiszen bizonyítást nyert, hogy Wadding adata, mely egy Nagy Lajos-i Minorita Krónika létét "bizonyította", s mint ilyen ezen interpolált krónikának is "létalapjául" szolgált, nem sorolható ide. Egyébként e második részről mi is csak azt tudtuk konstatálni, ami már régebből ismert: minorita ihletettségét.

Az önállóan írt részek alapján Kálti írói--emberi profilját is fel lehetett vázolni. A magunk részéről nem fogadtuk el azt a felvetődött megállapítást, hogy jogos és indokolt Káltival kapcsolatban valamiféle /kifejlett vagy pre-/ humanizmusról beszélni. Kálti -- szerintünk -- még két lábbal a középkor talaján áll.

A dolgozat a Budai Minorita Krónika bonyolult differenciálódási folyamatának vizsgálata közben figyelemmel kísérte krónikacsaládjaink kölcsönös viszonyát is: a 14. században nem lehet voltaképp két családról beszélni, hiszen a kettő szinte teljes egységben van, átfolynak egymásba, kölcsönösen ötvöződnek.

A tanulmány Kükülleivel foglalkozó része mindenekelőtt

felhívta a figyelmet az évtizedek óta holtpontra veszteglő Küküllei-kutatás fontosságára. Pedig Küküllei "vizválasztó" a magyar krónikahagyományban. Krónikája -- voltaképp nem is krónika ez, hanem vita /király-életrajz/ -- hid a múlt, a középkori lovag-eszmény és a jövő, a humanizmus között, anélkül, hogy maga Küküllei látná személye és műve átmenet-jellegét. Küküllei már nem egyértelműen a középkor gyermeke: nála mutatható ki először irodalmunkban a lovagkor pusztulásra ítéltségének megsejtése. Küküllei próbál előre nézni, s talán egy kicsit lépni is, de ez lépés még a két felfogás mezsgyéjére történik, a történelmi vákuumba, s csak általános tendenciájában -- inkább a régi tagadásával -- a humanizmus felé. Nézetünk szerint Küküllei teljesen mentes még a humanizmus szellőjének ihletésétől.

Küküllei krónikájának alapos elemzése azt bizonyította, hogy a mű -- az általános véleménytől eltérően -- nem két, hanem három, különböző időpontban keletkezett és különböző irói beállítást tükröző részre bontható. E részek sorrendben 1363-ban, 1378-ban és 1387--88-ban keletkeztek. Dolgozatunk új szempontok szerint végzi el a krónika partikulákra /részekre/ bontását. Kísérletet tettünk az eredeti, de elveszett Küküllei-krónika rekonstruálására. Ennek kapcsán megvilágítottuk a Thuróczi- és a Budai, illetve Dubnici krónika Küküllei-szövegeinek viszonyát. A gazdag irodalomban először vetettük fel azt a gondolatot, hogy az ún. Küküllei-krónika talán nem egységes, nem homogén. Bizonnyal alappal és jogon indokolt e műben több szerző kezenyomát keresni. Ezt a kérdést azonban a dolgozat -- persze nem minden állásfoglalás nélkül -- a nyitott problémák közé sorolta.

A dolgozat egésze adalékokat szolgáltatott hazai Anjou-kori latinságunk később megírandó stilustörténetéhez.

A tanulmány minden részében külön hangsúlyoztuk a még vitás, megoldatlan kérdéseket, s e szerény utalásokkal is igyekeztünk felhívni a figyelmet a még ezután elvégzendő feladatokra.

TARTALOMJEGYZÉK:

I. Bevezetés.....	3
II. Tartalom és forma a belső forráskritikában.....	7
III. A Budai Minorita Krónika.....	21
1. Az irodalom rövid áttekintése.....	21
2. A Budai Minorita Krónika eleje és vége.....	32
3. A Budai Minorita Krónika részei.....	53
a/ Az interregnum Anjou-ellenes krónikása.	56
b/ Károly Róbert krónikása.....	72
c/ Az annalista.....	84
d/ Az udvari krónika előkészítője.....	89
IV. A Budai Minorita Krónika folytatói.....	100
1. Kálti Márk, és krónikaszintézisének eleje... 100	
a/ Az irodalom rövid áttekintése.....	100
b/ Kálti Márk személye.....	110
c/ A krónikaszintézis eleje.....	117
2. A krónikaszintézis vége. A Budai, Dubnici krónika és Thuróczi János krónikájának 1335--1342-ig terjedő részei.....	124
a/ Az irodalom rövid áttekintése.....	128
b/ A második annalista.....	131
c/ Kálti Márk: Károly Róbert halála és te- metése.....	132
3. A krónikaszintézis vége. Az un. Névtelen /vagy János/ Minoritának tulajdonított mun- ka.....	139
a/ Az irodalom rövid áttekintése.....	142
b/ Kálti Márk: Nagy Lajos első éveiről....	149
c/ A Névtelen Minorita.....	168

4. Kélti Márk krónikaszintézise.....	181
a/ Formai jellegű érvek.....	182
b/ Tartalmi jellegű érvek.....	185
c/ Összegzés.....	196
V. A Küküllei Jánosnak tulajdonított munka.....	207
1. Az irodalom rövid áttekintése.....	207
2. Küküllei János élete.....	213
3. Küküllei János krónikája.....	219
a/ Az első partikula: A nápolyi kérdés.....	242
b/ A második partikula: Lajos külpolitikája..	258
c/ A harmadik partikula: A belpolitika.....	264
d/ A negyedik partikula: Családi ügyek.....	267
e/ Az előszó.....	272
f/ Felvetődő problémák.....	277
g/ Összegzés.....	282
VI. Eredmények.....	285

